

Štefan Šutaj

**Nútené
presídlenie
Maďarov
do Čiech**

UNIVERSUM

Štefan Šutaj

**NÚTENÉ PRESÍDLOVANIE
MAĎAROV DO ČIECH**

UNIVERSUM
PREŠOV 2005

NÚTENÉ PRESÍDLÖVANIE MAĎAROV DO ČIECH

(Výskumná správa pripravená v rámci riešenia projektu štátneho programu výskumu a vývoja *Národ, národnosti a etnické skupiny v procese transformácie spoločnosti*)

Autor: prof. PaedDr. Štefan Šutaj, DrSc.

Recenzent: PhDr. Oľga Šrajerová, CSc.

Obálka: Peter Švorc ml.

Táto publikácia vznikla v rámci riešenia projektu štátneho programu 028 *Národ, národnosti a etnické skupiny v procese transformácie spoločnosti*.

© Spoločenskovedný ústav SAV v Košiciach

Vydané vo vydavateľstve UNIVERSUM, Javorinská 26, 080 01 Prešov

ISBN 80-89046-29-0

OBSAH

Úvod.....	5
Predpoklady a príčiny deportácií Maďarov do Čiech.....	11
Príčiny a pozadie presídľovacej akcie Maďarov do Čiech v roku 1945.....	20
Odsun obyvateľstva maďarskej národnosti do Čiech v roku 1945	24
„Pomoc Slovenska českým krajinám pri poľnohospodárskych prácach“	30
Odsun Maďarov do Čiech v rokoch 1946 – 1947 v kontexte rokovaní a výsledkov Parížskej mierovej konferencie	33
Deportácie obyvateľstva maďarskej národnosti do Čiech v rokoch 1946 – 1947	45
Výsledky deportácií v rokoch 1946 – 1947	66
Deportácie Maďarov do Čiech a vzťah cirkví k tejto akcii	74
Deportácie sa skončili, „náboristi“ zostali v Čechách	80
Nový plán – pokusy o usídlenie deportovaných Maďarov v Čechách	83
Pofebruárová politika a „náboristi“	86
Zmena politiky voči obyvateľstvu maďarskej národnosti	96
Vrátenie československého štátneho občianstva – predpoklad na návrat deportovaných.....	101
Nová politika – nové krivdy	110
Neorganizovaný návrat „náboristov“ na Slovensko	114
Organizovaný návrat „náboristov“ na Slovensko a dôverníci	117
Riešenie problematiky „náboristov“ a dôverníkov v rámci Akcie Juh	132
Uspokojovanie „náboristov“ a dôverníkov	147
Deportations of population of Hungarian nationality out of Slovakia to the Czechland after the World War II	152
Pramene a literatúra.....	154

Obcni

**Využité poslednú príležitosť, aby
ste sa stali plnoprávnymi občanmi Čsl.
republiky.**

Môžete toho dosiahnuť tým, že sa pred sčítacim komisárom osvedčíte, že ste a chcete aj naďalej zostať vernými a lojálnymi občanmi nášho štátu.

Týmto dosiahnete vrátenie čl. štátneho občianstva, vyhnete sa prípadnému konfiškovaní Vášho majetku a presídleniu tak zahraničnému ako aj vnútrošnému.

Benizeti, voj. poškodenci ako i podizatelja starobnih a
miv. dôchodkov, znovu obdržite svoje nalezitosti.

Živnostníci a obchodníci na základě živnostenských oprávnění budou moci provádět svoje živnosti.

Pinoprávní občania nášho štátu môžu obdržať v rámci príslušných zákonných ustanovení odškodné za príhlásenie voľnové škody.

Prestane pociť neistoty, ktorý Vás dosiaľ trápil.

**Zabezpečte budúcnosť a existenciu
Vašu a Vašej rodiny.**

Neodkladajte. Prihláste sa ihneď!

Šahy 25. jūnā 1946

Okresná správna komisia.

Pengártársak!

Ragadjatok meg az utolsó alkalmat, hogy a Csehszlovák köztársaság teljes jogú polgáraivá váljatok.

Elérhetitek ezt azáltal, hogy az összeiróbizottság előtt kijelentitek, hogy a Csehszlovák köztársaságnak hű és loyális polgárai vagytok és továbbra is azok akartok maradni.

Visszanyerilek ezáltal elvesztett eszharzlovak állam-polgárságotokat, vagyonotok nem kerül konfiskálás alá és kivonjátok ingatlokot a kül- és belföldi átteleptítés alól.

Nyugdíjaskész, hadikészultak valamint a rokkant és aggkori járulékosok újraelévezhetik jogos illetményeikkel

Kereskedelmi és iparosok viszonyait iparjogosi törvényük alapján újraelőjárathoz kötelezővé tették.

Mint csehországban teljes jogú polgárai a háborús káro-
kéri a törvényes rendelkezések keretében kártérítést nyer-
hetnek.

Felszabadultok egy nyomasztó érzés alól, amelyet a bizonytalanság okoz most nektek.

**Biztosítsátok saját valamint család-
dotok jövőjét.**

Ne ingadozzatok,
jelentkezzetek azonnal!

Šabry, 1946. jūnijs 95

Járási közigaztási bizottság.

00 Knechtler & Bore Saly. Menzies & son

Fig. 1 — rod for 111.B.

8.) — ođbor VdB,

9.) Pracovní skupina pro pozemkovou reformu v

10.) Správa majetkov po pozemkovej reforme v Bratislave s tým, že správa majetkov v predmete uvedenia vlastníka, resp. oproti opatrenie vyk. nar. č. 124/1945 Sb. n. SNR.

11.) Osiđľovací úrad,

12.) Povereníctvo vnútra.

13.) Fond národnej obnovy.

14.). Okresný súd, pozemknížne oddelenie v

15.) Vlastník: VOZRODZENÉ PRÁVO, s.r.o., IČO: 25088604, se sídlem v Praze 1, Na Příkopě 15, PSČ 115 01, zapsaná v obchodním rejstříku, Městský soud v Praze, oddíl B, vložka 1432

Clen-ruby-QNV:

Predsecha:

20. 10. 1981. 10. 10. 1981.

Úvod

Udalosti rokov 1945 – 1948, počas ktorých sa obyvateľstvo maďarskej národnosti na Slovensku stalo objektom represívnych opatrení, sú závažnou témou, ktorá by mala byť súčasťou diskusií o spoločenskom živote na Slovensku. Šesťdesiat rokov po skončení druhej svetovej vojny je čas bilancovať aj vo vzťahu k výsledkom česko-slovenskej povojnovej národnostnej politiky. Uvedomujeme si náročnosť a komplikovanosť pomenovania tejto povojnovej situácie pre súčasnú slovenskú politiku i isté medzinárodné riziká, ktoré z toho vyplývajú. Slovensko ešte stále nie je pripravené, aby prijalo inú alternatívu, inú interpretáciu udalostí po druhej svetovej vojne, než aká funguje v dlhodobo zakódovaných stereotypoch. V tom je politické riziko prijatia nových interpretácií pre súčasné politické reprezentácie. Politika však dlhodobo ovplyvnila nazeranie na problematiku opatrení voči maďarskej menšine po druhej svetovej vojne nielen na najvyššej politickej úrovni, ale aj na úrovni historického vedomia obyvateľstva. Táto problematika zostáva vo vleku stereotypov, zavedených do vedomia obyvateľstva výučbou, rodinnou výchovou a historickou pamäťou.

V slovenskej verejnosti chýba dostatočná empatia, aby bez ohľadu na výsledky veľkých svetových vojen dvadsiateho storočia mohli recipienti akceptovať tézu, že opatrenia, ktoré sa uskutočnili voči obyvateľom maďarskej národnosti, mali sčasti plošný charakter a spôsobovali tomuto obyvateľstvu nezmyselné traumy, perzekvovali ho a z dnešného pohľadu sú poľutovaniahodné.

Časť slovenskej spoločnosti totiž aj po roku 1989 vidí v maďarskej menšine na Slovensku a v maďarskej politike voči Maďarom za hranicami Maďarska zdroj narastajúcich problémov a narušenia integrity Slovenska, v čom ju utvrdzujú rôzne aktivity politikov maďarskej národnosti na Slovensku i v Maďarsku. Preto sa Slováci, podnecovaní svojou nacionálne orientovanou elitou, obávajú, že otvorené pomenovanie udalostí, ktoré sa odohrali po druhej svetovej vojne, by mohlo Slovensku spôsobiť väčšiu ujmu ako úžitok, a tak pretrváva obchádzanie problémov a mlčanie o udalostiach, ktoré s tým súvisia.

Časť Slovákov a Maďarov žijúcich na Slovensku je v pohľade na udalosti z konca druhej svetovej vojny jednoznačne polarizovaná. Je to polarizácia, ktorá vyplýva z ich etnickej identity.

Kým sa opis týchto udalostí nestane súčasťou učebníc, kým realistický pohľad na problematiku neprijmú pedagógovia, ktorí formujú názory mládeže, a následne ich žiaci, kým sa tieto skutočnosti nestanú na strane slovenskej verejnosti predmetom diskusií a empatia nezvíťazí nad politicko-mocenským princípom riešenia etnických problémov a maďarská verejnosť namiesto patetického nariekania nad slávnou minulosťou „*felvideckého maďarstva*“ neprijme kompromisnú interpretáciu udalostí po roku 1918, ale bude sa naďalej utápať v „*trianonskej traume*“, nedôjde k zmene v nazeraní na tieto problémy po druhej svetovej vojne a k zblížovaniu stanovísk medzi Slovákami a Maďarmi.

Ani pätnásť rokov po páde komunistického režimu totiž nedochádza k podstatnému zblížovaniu názorov Slovákov a Maďarov žijúcich na území Slovenska a ani

v oboch krajinách na problematiku opatrení voči obyvateľom maďarskej národnosti po druhej svetovej vojne.

V roku 1992 uskutočnil Spoločenskovedný ústav SAV výskum o slovensko-maďarských vzťahoch na vzorke 272 učiteľov.¹ Vo výskume boli zistené významné súvislosti medzi národnostnou príslušnosťou respondentov a odpoveďami na otázky týkajúce sa slovensko-maďarských vzťahov a spoločných dejín. Slovenskí respondenti pri definovaní udalostí, ktoré negatívne ovplyvnili slovensko-maďarské vzťahy, uvádzali 90% udalostí, kde boli poškodenými Slováci (maďarizácia, rakúsko-uhorské vyrovnanie, Viedenská arbitráž). Krivdy spáchané Slovákmi na Maďaroch väčšinou odmietali. Iba 10% respondentov Slovákov z čisto slovenských oblastí a 20% z etnicky zmiešaných oblastí uvádzalo opatrenia voči Maďarom po druhej svetovej vojne ako problémové. 80% respondentov maďarskej národnosti uvádzalo opatrenia voči Maďarom po druhej svetovej vojne, vrátane odsunu Maďarov do Čiech, ako krivdu. Krivdy na Slovákoch zo strany Maďarov pripúšťalo 40% respondentov maďarskej národnosti. Väčšinou uvádzali udalosti pred roku 1918.²

Aj výskumy po viac ako desiatich rokoch ukazujú, že v nazeraní na dejiny cez prizmu slovensko-maďarských vzťahov sa veľa nezmenilo.

V rámci riešenia výskumnej úlohy zaradenej do štátneho programu *Národ, národnosti a etnické skupiny v transformujúcej sa spoločnosti* bol urobený sociál-nopsychologicko-sociologický výskum, ktorý sa zaujímal aj o názory respondentov hlásiacich sa k majoritnému etniku i k etnickým menšinám na vzájomné vzťahy v minulosti. Zber údajov sa uskutočnil v októbri až decembri 2004 na vzorke 1280 respondentov s vysokoškolským vzdelaním.

Na otázku: „*Spomínajú si príslušníci Vašej rodiny na udalosti, ktoré negatívne ovplyvnili vzájomné vzťahy?*“ odpovedali respondenti nasledovne:

Slováci –menšiny	Slováci	Česi	Maďari	Nemci	Rómovia	Rusíni	Ukrajinci	Židia	% spolu
1	27,67	37,74	53,75	39,62	15,00	13,21	16,25	60,38	32,94
2	54,09	49,06	39,38	54,72	60,63	42,77	66,88	37,11	50,59
3	18,24	13,21	6,88	5,66	24,38	44,03	16,88	2,52	16,47

1 – áno, a to udalosť;

2 – nespomínajú si, ale existujú také udalosti;

3 – nie, lebo neexistujú.

1 ZELOVÁ, Alena – BAČOVÁ, Viera – ŠUTAJ, Štefan – VÝROST, Jozef: *Interpretácia slovensko-maďarských vzťahov v súvislosti s vybranými etnickými a sociálnopsychologickými charakteristikami (výsledky výskumu v súbore učiteľov)*. Košice : Spoločenskovedný ústav SAV, 1992, 135 s.

2 ZELOVÁ, Alena – BAČOVÁ, Viera – ŠUTAJ, Štefan – VÝROST, Jozef: *Interpretácia slovensko-maďarských vzťahov v súvislosti s vybranými etnickými a sociálnopsycholo-*

Viac ako 83% respondentov pripustilo, že existujú historické udalosti, ktoré negatívne ovplyvnili vzájomné vzťahy Slovákov a etnických menšín. Takmer 33% respondentov ich vedelo aj konkrétne pomenovať. Už prvá analýza potvrdzuje predpoklad, že v rodinnej historickej pamäti sa najčastejšie objavili historické udalosti z obdobia druhej svetovej vojny, resp. z obdobia po jej skončení. Z toho vyplýva, že najčastejšie sa takéto udalosti zaznamenávajú v pamäti respondentov, ktorí sa hlásia k Židom (60,38%) a k maďarskej menšine (53,75%).

Druhou etnickou skupinou, ktorá najčastejšie uviedla konkrétnu historickú udalosť, boli Maďari (53,75% respondentov). Odpovede 86 respondentov, ktorí vedeli pomenovať konkrétnu historickú udalosť, ktorá významne ovplyvnila vzájomné vzťahy, prezentovali väčšinou jednu historickú udalosť, a to represívne opatrenia voči obyvateľstvu maďarskej národnosti po druhej svetovej vojne. Najčastejšie, v 65 prípadoch, definovali udalosť ako vysídlenie, v 9 prípadoch ako Benešove dekréty, v ďalších ako odobratie občianstva, konfiškáciu majetku, vojnu, roky 1945 – 1948, reslovakizáciu. Iba v jednom prípade sa medzi odpoveďami objavuje formulácia „*individuálne konflikty s Rómami*“.

Podobný charakter malo aj pomenovanie konkrétnych udalostí Nemcami (39,62% respondentov). U 63 respondentov sa 52-krát objavili udalosti, ktoré súviseli s postupom československých štátnych orgánov voči obyvateľstvu nemeckej národnosti po druhej svetovej vojne (13 – vyhnanie, 14 – odsun Nemcov, 12 – druhá svetová vojna, ďalší – prenasledovanie Nemcov, zhabanie majetku). V jednom prípade je za udalosť, ktorá negatívne ovplyvnila vzťahy medzi Slovákami a Maďarmi, označené Slovenské národné povstanie, diskreditácia v zamestnaní, maďarizácia a obdobie vlády KSČ.

Respondenti Slováci pomenovali udalosti nepriaznivo ovplyvňujúce vzájomné vzťahy v 44 prípadoch. Odpovede sa rozdelili na dve skupiny. V 21 prípadoch boli za takéto udalosti označené aktivity, ktoré súviseli s maďarskou menšinou (požiadavky zo strany Maďarov, spory s politikmi maďarskej národnosti, netolerancia Maďarov, politika Strany maďarskej koalície, vznik maďarskej univerzity, rozpínavosť Maďarov). Druhá skupina, 15 odpovedí, súvisela s Rómami (krádeže, neprispôsobivosť Rómov).

Kým u Nemcov, Maďarov a Židov boli odpovede orientované na minulosť, u respondentov slovenskej národnosti boli pomenované predovšetkým javy (niektoré bolo ťažké označiť ako udalosti) súvisiace so súčasnosťou.

V roku 2003 v rámci výskumu *Kolektívne identity na súčasnom Slovensku*, ktorý pripravilo Centrum excelentnosti SAV, sa uskutočnil sociologický výskum na vzorke 1131 respondentov.³ Respondentom slovenskej a maďarskej národnosti boli položené aj otázky týkajúce sa postavenia maďarskej menšiny po roku 1945. Aj tu sa ukázali

gickými charakteristikami (výsledky výskumu v súbore učiteľov). Košice : Spoločensko-vedný ústav SAV, 1992, s. 73 – 88.

3 KRIVÝ, Vladimír: *Kolektívne identity na súčasnom Slovensku*. Bratislava : Centrum excelentnosti SAV „Kolektívne identity“, Sociologický ústav SAV, Etnologický ústav SAV, 2004, 89 s.

podstatné rozdiely v nazeraní Slovákov a Maďarov na spoločné dejiny. Respondenti mali z predloženého zoznamu vybrať tri najviac negatívne udalosti v slovenských dejinách.

Slováci uviedli na prvých miestach tieto udalosti: transporty Židov zo Slovenska (50,1%), obsadenie Československa vojskami Varšavskej zmluvy (46,3%), politické procesy v päťdesiatych rokoch (24,8%), Viedenskú arbitráž (22,2%). Postih Maďarov zo Slovenska po vojne (2,1%) uviedli na 17. – 19. mieste z 28 ponúkaných možností.

Maďari na prvých miestach uviedli: postih Maďarov zo Slovenska po vojne (46%), Trianonskú zmluvu (36,5%), rozdelenie ČSFR po voľbách v roku 1992 (33,3%) transporty Židov zo Slovenska (32,5%). Viedenskú arbitráž (2,4%) uviedli na 17. – 18. mieste.

Na otázku „*Čo si myslíte o postihu Maďarov zo Slovenska, ktorý sa udial po druhej svetovej vojne?*“ si alternatívu, ktorá tieto postihy označovala za nespravodlivé a navrhovala odškodnenie, resp. ospravedlnenie, vybralo 7,9% respondentov slovenskej národnosti a 64,3% respondentov maďarskej národnosti.⁴

Koncom roku 2003 sa v Spoločenskovednom ústave SAV uskutočnil výskum na vzorke študentov 1. ročníka Právnickej fakulty UPJŠ v Košiciach. Z výsledkov vyplýva presvedčenie slovenských respondentov, že dekréty prezidenta E. Beneša sú dnes už len históriou, ktorá neovplyvňuje život súčasných obyvateľov Slovenska, silné presvedčenie, že nie je potrebné oživovať staré rany a zaoberať sa odškodnením Maďarov za represie, ktoré sa odohrali po druhej svetovej vojne, a názor, že k prijatiu represívnych noriem došlo v dôsledku maďarskej predvojnovnej politiky. Zároveň však u týchto respondentov existovalo veľmi silné presvedčenie, že k vydaniu protimaďarských zákonov vo veľkej miere prispeli aj protimaďarské postoje československých reprezentácií.⁵

Aj výsledky posledného výskumu, ktorý uskutočnil Spoločenskovedný ústav SAV na konci roku 2004 na vzorke 1280 respondentov, potvrdzujú naznačenú tendenciu k rozdielom medzi názormi Slovákov a Maďarov. Jedna z otázok zisťovala: „*Aký je prevládajúci názor príslušníkov Vašej menšiny na tzv. Benešove dekréty?*“

Respondenti mohli odpovedať kladne alebo záporne na výroky uvedené v dotazníku.

Problematika tzv. Benešových dekrétov je komplikovaná aj preto, že zložitá je i jej interpretovanie odborníkmi. Dekréty prezidenta E. Beneša sa totiž netýkali len

4 KRIVÝ, Vladimír: *Kolektívne identity na súčasnom Slovensku*. Bratislava : Centrum excelentnosti SAV „Kolektívne identity“, Sociologický ústav SAV, Etnologický ústav SAV, 2004, s. 25 – 26.

5 BAČOVÁ, Viera – ENDRÖDIOVÁ, Lenka: *Benešove dekréty v historickej pamäti. (Výsledky prvej etapy sociálno-psychologického výskumu vnímania slovensko-maďarskej histórie študent/ka/mi práva.)* In: ŠUTAJ, Štefan (Eds.): *Dekréty E. Beneša v povojnovom období*. Prešov : Universum, 2004, s. 111 – 118. Výsledky, ktoré boli získané od študentov právnickej fakulty v Miškolci, budú publikované v najbližšom čase, ale už teraz je možné konštatovať, že sa opäť potvrdzujú významné rozdiely v porovnaní so vzorkou študentov zo Slovenska.

problematiky Nemcov a Maďarov, ale riešili aj mnohé ďalšie problémy fungovania československej spoločnosti a ich zrušenie en bloc by nemalo zmysel.

Vo vedomí verejnosti fungujú Benešove dekréty ako symbol opatrení voči Nemcom a Maďarom, aj keď mnohé opatrenia voči nim sa nerealizovali Benešovými dekrétmi, ale nariadeniami Slovenskej národnej rady.

Vzhľadom na to, že sme si uvedomovali tento aspekt Benešových dekrétov, zisťovali sme, ako sú vnímané českou a slovenskou spoločnosťou.

Základom našich otázok bola polarizácia. Alternatívy odpovedí 1, 4 a 5 vychádzajú z predpokladu, že voči Nemcom a Maďarom sa na Slovensku po roku 1945 postupovalo radikálne, na princípe kolektívnej viny, že opatrenia voči nim boli dôsledkom povojnového nacionalizmu a že je potrebné postihnúť obyvateľstvo za spôsobené krivdy odškodniť a ospravedlniť sa mu za ne.

Respondenti mohli na predkladané výroky odpovedať *áno* alebo *nie*, resp. *neodpovedať*.

	Slováci %		Česi %		Maďari %		Nemci %		Židia %	
	Áno	Nie	Áno	Nie	Áno	Nie	Áno	Nie	Áno	Nie
1	20,69	79,31	3,65	96,35	71,61	28,39	73,24	26,76	39,86	60,14
4	15,71	84,29	8,09	91,91	76,97	23,03	46,76	53,24	45,99	54,01
5	11,11	88,89	6,29	93,71	63,33	36,67	54,17	45,83	26,76	73,24

1. Slováci by sa mali Maďarom a Nemcom ospravedlniť za Benešove dekréty.
4. Benešove dekréty sú dôsledkom českého a slovenského nacionalizmu.
5. Je potrebné odškodniť Maďarov a Nemcov za škody spôsobené Benešovými dekrétmi.

V odpovediach na tieto výroky vznikli dve skupiny s protikladnými názormi. Slováci a najmä Česi (žijúci na Slovensku) sa s výrazným presvedčením domnievajú, že Slováci by sa nemali ospravedlniť Maďarom a Nemcom za Benešove dekréty (Slováci – 79,31%, Česi dokonca – 96,35%), že dekréty nie sú dôsledkom protimaďarského nacionalizmu (Slováci – 84,29%, Česi – 91,91%) a najvýraznejšie odmietajú akékoľvek odškodnenie Nemcov a Maďarov za dôsledky represíi po druhej svetovej vojne (Slováci – 88,89%, Česi – 93,71%). Stanoviská Čechov sa stopercentnej hranici výraznejšie približovali ako stanoviská slovenských respondentov. Na druhej strane respondenti Nemci a Maďari volili pozitívne alternatívy, aj keď nie v takom vysokom percente ako Slováci a Česi.

Respondenti Maďari aj Nemci boli presvedčení, že Slováci by sa mali ospravedlniť Maďarom a Nemcom za Benešove dekréty (Maďari – 71,61%, Nemci – 73,24%), domnievajú sa, že dekréty sú dôsledkom protimaďarského nacionalizmu (Maďari – 76,97%, 46,76% respondentov nemeckej národnosti ich považuje za dôsledok povojnového nacionalizmu, ale až 53,24% nesúhlasí s týmto výrokom), a myslia si, že je potrebné odškodniť Nemcov a Maďarov za dôsledky represíi po druhej svetovej vojne (Maďari – 63,33%, Nemci – 54,17%).

Názory židovskej komunity sa nachádzajú medzi týmito dvomi skupinami.

Druhá skupina výrokov sa opiera o tézu, že opatrenia voči Nemcom a Maďarom po druhej svetovej vojne boli dôsledkom revizionistickej politiky Nemecka a Maďarska, ktorú podporili aj menšiny žijúce v Československu.

	Slováci %		Česi %		Maďari %		Nemci %		Židia %	
	Áno	Nie	Áno	Nie	Áno	Nie	Áno	Nie	Áno	Nie
2	50,35	49,65	37,96	62,04	19,74	80,26	60,71	39,29	44,76	55,24
3	79,56	20,44	84,51	15,49	7,89	92,11	41,01	58,99	70,80	29,20
6	29,66	70,34	8,51	91,49	92,41	7,59	87,33	12,67	46,21	53,79

- Maďari by sa mali Slovákom ospravedlniť za Viedenskú arbitráž z roku 1938.
- K vydaniu Benešových dekrétov najviac prispela maďarská a nemecká predvojnová politika.
- Benešove dekréty je potrebné zrušiť, lebo môžu negatívne ovplyvniť život aj dnes.

Môžeme konštatovať, že nadpolovičná väčšina slovenských respondentov (50,35%) pripisuje význam Viedenskej arbitráži a nevyhnutnosti ospravedlniť sa za odtrhnutie časti územia južného Slovenska a jeho pripojenie k Maďarsku. Respondenti maďarskej národnosti s týmto výrokom výrazne nesúhlasia (80,26%). Pri tejto otázke sa líši hodnotenie respondentov maďarskej a nemeckej národnosti: iba 39,29% Nemcov nesúhlasí s týmto výrokom.

S výrokom, že k vydaniu dekrétov prezidenta E. Beneša prispela aj maďarská a nemecká politika, nesúhlasí až 92,11% respondentov maďarskej národnosti, ale súhlasí s ním 70,80% Židov, 79,56% Slovákov a 84,51% Čechov.

K výraznej polarizácii medzi hodnoteniami Slovákov a Čechov na jednej strane a Maďarov i Nemcov na druhej strane došlo aj pri otázke týkajúcej sa možného zrušenia prezidentských dekrétov E. Beneša. Česi (91,49%) a Slováci (70,34%) odmietajú zrušenie dekrétov, kým respondenti maďarskej národnosti (92,41%) a Nemci (87,33%) sa domnievajú, že dekréty je potrebné zrušiť.

Z prezentovaných údajov jednoznačne vyplýva, že je nevyhnutné predkladať verejnosti, odborníkom aj politikom ďalšie informácie o udalostiach, ktoré sa odohrávali v Československu po skončení druhej svetovej vojny vo vzťahu k maďarskej menšine. To je aj cieľom predkladanej výskumnej správy.

PREDPOKLADY A PRÍČINY DEPORTÁCIÍ MAĎAROV DO ČIECH

Opatreniami voči obyvateľstvu maďarskej národnosti na Slovensku po druhej svetovej vojne chcela československá (slovenská) politika vyriešiť veľký problém, ktorý ju trápil od vzniku Československa. Od roku 1918 sa tu stretávali dve koncepcie usporiadania vzťahov, ktoré si robili nárok na územie, na ktorom žilo obyvateľstvo slovenskej aj maďarskej národnosti. V závislosti od medzinárodnopolitickej situácie sa presadzovala jedna alebo druhá z nich. Maďari obhajovali svoje právo žiť na svojom území v rámci jedného národného štátu. Slováci obhajovali nároky Československa na územie južného Slovenska, ktoré mu bolo pridelené mierovými konferenciami a zmluvami, uzavretými pri vytyčovaní jeho štátnych hraníc po prvej svetovej vojne.

Po skončení druhej svetovej vojny sa úsilie o riešenie postavenia maďarskej menšiny na Slovensku začalo v československej politickej praxi rapidným znížením jeho počtu. Základnou strategickou líniou československých štátnych orgánov v zahraničí bolo zbaviť sa nemeckej a maďarskej menšiny a zabezpečiť tak zmenu etnického charakteru tohto územia. Preferovanou formou riešenia bol transfer, vysídlenie. Významný slovenský politik a minister financií v prvej československej povojnovej vláde V. Šrobár navrhoval vyviešť Maďarov zo Slovenska ihneď po skončení vojny.⁶

Svoju úlohu tu zohrala aj pozícia sovietskej armády. Pri zasadaní vlády 4. októbra 1945 J. Ursíny uviedol, že okamžite po oslobodení nedovolili sovietske vojská odsun Maďarov zo Slovenska. Hoci boli Maďari koncentrovaní v pohraničnom území, sovietsky veliteľ v Košiciach protestoval aj proti tomu.⁷

Pred stredoeurópskymi politikmi tohto obdobia stáli nielen dve cesty možného vývoja v politickej oblasti, ktoré reprezentovali na jednej strane západoeurópske štáty a USA a na druhej strane Sovietsky zväz, ale aj dve možné cesty usporiadania otázok v etnických vzťahoch. Cesta zachovania princípov, na ktorých bol postavený versaillský systém – teda poskytnutia širších menšinových práv pre etniká, ktoré sa novým usporiadaním Európy ocitli mimo svojej materskej krajiny, alebo cesta posilnenia národného charakteru vzniknutých štátov cestou otvorenej či skrytej asimilácie a zmenou národnostného zloženia existujúcich stredoeurópskych štátov. To, že sa realizovala druhá cesta, a to nielen na Slovensku, jednoznačne dokazujú prehľady o vývoji národnostného zloženia štátov strednej Európy v rokoch 1950 – 1990.⁸

6 Dokument pod názvom Návrh V. Šrobára na odsun Maďarov zo Slovenska v roku 1945 je publikovaný v práci: ŠUTAJ, Štefan: *Maďarská menšina na Slovensku v rokoch 1945 – 1948* (Východiská a prax politiky k maďarskej menšine na Slovensku). Bratislava : Veda, 1993, s. 181 – 183.

7 JECH, Karel – KAPLAN, Karel: *Dekrety prezidenta republiky 1940 – 1945*. Dokumenty, 2. Brno : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR v nakladatelství Doplněk, 1995, s. 875. Časť zápisu zo 66. zasadania vlády 4. októbra 1945.

8 GLATZ, F.: *Minorities in East-Central Europe. Historical Analysis and a Policy Proposal*. Budapest : Europa Institut, 1993.

Významným prvkom, ktorý vstúpil do plejády priorít európskej politiky v dvadsiatom storočí, bol národný štát, v mene ktorého sa nielen upevňovali majoritné národy na vymedzených štátnych teritóriách, ale sa aj potláčali iné etniká, obmedzovali sa prirodzené práva etnických komúní a uskutočňovali sa opatrenia, ktoré obmedzovali slobodu človeka. Časová blízkosť totalitných režimov – profašistického a komunistického – len umocňovala prejavy a formy, ktorými sa etnický charakter štátu upevňoval.

Jednou z akcií, ktoré vo vzťahu k maďarskej menšine na Slovensku vzbudili najväčšiu pozornosť, patrí nesporne odsun časti obyvateľstva maďarskej národnosti na práce do Čiech.⁹ Presídľovanie obyvateľstva v povojnových obdobiach nie je a nebolo ojedinelým javom. Európske mocnosti a s ich súhlasom aj menšie štáty, ktoré sa osamostatnili v 19. a 20. storočí, riešili problémy formujúcich sa „národných“ štátov a upevňovali ich „národný“ charakter násilnými presunmi obyvateľstva a výmenami obyvateľstva inej národnosti alebo konfesie, ako malo majoritné obyvateľstvo. V moderných dejinách sa prvé rozsiahle výmeny obyvateľstva uskutočnili po druhej balkánskej vojne v roku 1913. Do konca uvedeného roku sa vysťahovalo 60 tisíc Bulharov z gréckej Macedónie do Bulharska a asi 80 tisíc Grékov z Bulharska do Grécka. Po skončení prvej svetovej vojny obsahovala mierová zmluva s Bulharskom z Neuilly zo 17. novembra 1919 článok o povinnosti vymeniť si menšiny medzi Bulharskom a Gréckom, ktorú riadila zmiešaná komisia. Akcia sa ukončila v roku 1927 a bolo v nej presídlených 100 tisíc Bulharov z Trácie a Macedónie a 50 tisíc Grékov z Bulharska. Najrozsiahlejšia výmena obyvateľstva sa v tomto období uskutočnila medzi Gréckom a Tureckom na základe zmluvy, ktorá bola podpísaná v roku 1923 v Lausanne. Pri tejto akcii bolo nútene presídlených 314 647 mohamedánov z Grécka a 192 356 ortodoxných Grékov z Turecka.¹⁰ Aj v ďalšom období dochádzalo k násilnému presunu obyvateľstva na území ZSSR a medzi Nemeckom a jeho spojencami Bulharskom a Talianskom.

V prípade Maďarov zo Slovenska išlo o presídľovanie, ktoré sa vo svojich typických fázach uskutočňovalo násilne a postihovalo osoby maďarskej národnosti na základe ich etnickej príslušnosti.

Základom riešenia maďarskej otázky v Československu v povojnovom období však mali byť najmä tri formy riešenia: výmena obyvateľstva medzi Českosloven-

9 Slovenská historiografia na pomenovanie tejto akcie používala označenie „nábor“ pracovných síl, ktoré väčšinou využívali orgány, ktoré akciu realizovali a zakrývali týmto názvom jej represívnu podstatu. Postupne však začalo prevládať označenie odsun, ktoré už výstižnejšie naznačuje, čo sa dialo na južnom Slovensku po roku 1945. Okrem pojmu *odsun* používame v tejto práci aj synonymné termíny: *deportácia* (ktorý s obľubou používajú najmä maďarská historiografia), ale aj pojmy *vysídľovanie*, *vyvážanie*, ktoré v slovenskom jazyku adekvátne vyjadrujú násilnú formu procesov, ku ktorým na danom území dochádzalo po druhej svetovej vojne.

10 Slovenský národný archív (ďalej SNA) Bratislava, f. Úrad Predsedníctva Slovenskej národnej rady (ďalej ÚP SNR), inv. č. 247, kart. 283. Materiály komisie pre vlastivedný výskum.

skom a Maďarskom, reslovakizácia a deportácie obyvateľstva maďarskej národnosti z južného Slovenska v rámci Československej republiky – do Čiech.¹¹ Tieto akcie sa navzájom prelínali a úzko súviseli medzi sebou navzájom, navyše boli komplikované medzinárodnopolitickými súvislosťami povojnovej doby (mierová konferencia, vzťahy mocností, sovietskizácia stredoeurópskeho priestoru). V závislosti od medzinárodnopolitickej situácie i vnútro politickej situácie sa formovali alternatívy riešení maďarskej otázky v Československu.

Pri prvých úvahách o riešení problematiky maďarskej menšiny na Slovensku po skončení vojny sa s myšlienkou vysídlenia Maďarov do Čiech nestretávame. Myšlienka deportovať obyvateľstvo maďarskej národnosti sa objavila ako snaha o všeobecný transfer, predovšetkým do Maďarska. Ak sme sa v prvých obdobiach činnosti Slovenskej národnej rady stretli s myšlienkou presídľovania, bolo to predovšetkým presídľovanie v rámci územia Slovenska. Bola to buď koncepcia rozptylu obyvateľstva maďarskej národnosti z južného Slovenska na celé slovenské územie, alebo snaha o odmaďarčenie, resp. poslovenčenie slovenských miest, v ktorých bol po roku 1918, a nielen na juhu Slovenska, vykazovaný vysoký počet obyvateľstva maďarskej národnosti, prekvapujúci pre slovenských politikov, nie však pre ľudí poznajúcich históriu slovenských miest.

Československé štátne orgány v zahraničí, počas druhej svetovej vojny, pri riešení problematiky nemeckej a maďarskej menšiny na domácom území vychádzali z predpokladu, že väčšina príslušníkov týchto menšín sa ťažko previnila voči Československej republike v jej krízových rokoch (1938 – 1948). Aj londýnskemu exilu však bolo jasné, že transfer Nemcov a Maďarov z republiky nie je závislý len od názoru československých politikov, ale svoju úlohu zohrávajú vo veľkej miere aj zahranično-politické súvislosti problematiky. Československí politici si uvedomovali, že odsun Nemcov, ktorý bol základným problémom československej politiky a neskôr možno aj Maďarov, nebude možné uskutočniť bez podpory víťazných mocností. Vo vzťahu k Maďarsku sa od začiatku uvažovalo aj o výmene početnej slovenskej menšiny v Maďarsku za časť maďarskej menšiny na Slovensku. Táto myšlienka, ktorá sa objavila už pri rokovaniach v Komárne v októbri 1938 pred Viedenskou arbitrážou, bola v plánoch predstaviteľov odboja už v rokoch druhej svetovej vojny.¹² Aj keď E. Beneš tvrdil, že v zahraničí „*nikdy neoddeľovali otázku*

11 Podrobnejšie: ŠUTAJ, Štefan: *Maďarská menšina na Slovensku v rokoch 1945 – 1948*. (Východiská a prax politiky k maďarskej menšine na Slovensku.) Bratislava : Veda, 1993.

12 Koncepcie riešenia menšinovej otázky v londýnskom exile nie sú predmetom tejto publikácie, dôsledne a do podrobností ich rozoberajú napr. LANTAYOVÁ-ČIERNA, Dagmar: *Podoby česko-slovensko-maďarského vzťahu 1938 – 1949*. Bratislava : Veda, 1992; PURGAT, Juraj: *Od Trianonu po Košice*. Bratislava : EPOCHA, 1970; JÁNICS, Kálmán: *Á honfoglalás éve*. Budapešť : Hunnia Kiadó Kft., 1989.; KAPLAN, Karel: *Československo v letech 1945 – 1948*. Praha : SPN, 1991; MAMATEY, V. S. – LUŽA, R.: *La République Tchécoslovaque 1918 – 1948*. Paris 1987.

Maďarov a Nemcov“,¹³ zo strany slovenskej politiky bolo pripomínané, že československá exilová vláda „na rozdiel od otázky nemeckej menšiny otázku vysťahovania maďarskej menšiny nepostavila, respektíve neurobila potrebné kroky pre spracovanie najmä západnej verejnej mienky a politických činiteľov, aby títo prijali vo veci maďarskej menšiny princíp transferu“.¹⁴ To isté, ba možno vo výraznejšej miere je možné povedať aj o slovenskej politickej reprezentácii, ktorá sa sformovala v Slovenskom národnom povstaní. Tento problém je však možné vidieť v širších aspektoch protifašistickej rezistencie. V exile totiž pôsobila aj významná skupina maďarských politikov, ktorá reprezentovala politiku nového povojnového Maďarska. Na druhej strane je pravdou, že hlavným problémom českej politiky, ktorá jednoznačne dominovala v londýnskom exile, bola podstatne silnejšia nemecká menšina, kým problém maďarskej menšiny na Slovensku nepokladali československí exiloví reprezentanti za taký závažný. Pozíciu maďarskej menšiny v republike nepovažovali za problém, ktorý by ohrozoval stabilitu jednotného československého štátu.

Už v čase po skončení vojny by sme mohli v činnosti politikov, ktorí sa podieľali na činnosti Slovenskej národnej rady, sledovať vo vzťahu k maďarskej menšine isté základné prvky, ktoré však neboli sformulované v ucelenej podobe: obnova hraníc z obdobia predmnichovskej republiky; odsun tzv. *anyásov*¹⁵ späť do Maďarska; výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom; konfiškácia majetku zradcov a kolaborantov maďarskej národnosti; vnútorné presídľovanie (do vnútrozemia Slovenska); rozpustenie fašistických strán a organizácií; potrestanie fašistov, zradcov a kolaborantov maďarskej národnosti. Manifest Slovenskej národnej rady zo 4. februára 1945 predpokladal, že sa pomaďarčeným Slovákom umožní návrat k ich materskému národu.¹⁶ Je pravdepodobné, že v tomto období to nebola predstava o ústredne organizovanej akcii, ale išlo skôr o prejav dobrej vôle voči tým obyvateľom južného pohraničia, ktorí z rôznych dôvodov zamenili v priebehu historického vývoja slovenskú národnosť za maďarskú. Samotná myšlienka reslovakizácie nadväzovala v tomto období evidentne na iniciatívy Slovenskej ligy z predmnichovskej republiky. Jej cieľom bol návrat pomaďarčených Slovákov k svojej pôvodnej národnosti, a neusilovala o masový prechod tzv. etnických Maďarov k slovenskej národnosti, malo jej ísť o reasimiláciu pomaďarčených Slovákov, nie asimiláciu Maďarov.

13 *Dejiny Slovenského národného povstania*. Dokumenty, zv. 3. Bratislava : Pravda, 1984, s. 339; *Demokrat*, roč. 1, č. 97, 11. 10. 1945, s. 1. Najmenej 400 000 Maďarov musí odísť. Z pobytu dr. Beneša na slávnostiach SNP.

14 Píše o tom napr. ČIERNA-LANTAYOVÁ, Dagmar: *Národnostná politika na slobodnom území Slovenska (august 1944 – marec 1945)*. In: 25 rokov Československo-maďarskej historickej komisie. Bratislava : Veda, 1985, s. 47 – 62.

15 Anyási (anya z maďarčiny matka) – boli to maďarskí štátni občania, ktorí osídlili územie južného Slovenska v čase, keď po Viedenskej arbitráži pripadlo Maďarsku. Aj po navrátení južného Slovenska Československu zostala časť z nich na juhu Slovenska.

16 RÁKOŠ, Elo – RUDOHRADSKÝ, Štefan: *Slovenské národné orgány 1943 – 1968*. Bratislava : Slovenská archívna správa, 1973, s. 543.

Rozhodující vplyv na orientáciu v riešení maďarskej otázky v prvých mesiacoch roku 1945 mali udalosti, ktoré sa odohrali mimo faktického vplyvu slovenskej politickej reprezentácie. Teda udalosti, ktoré poznamenali európsky vývoj – dominantné postavenie Sovietskeho zväzu v stredoeurópskom priestore na území štátov oslobodzovaných Červenou armádou od nemeckých vojsk, a vplyv londýnskej exilovej politiky, ktoré slovenské reprezentácie vo veľmi krátkom čase prijali za svoje. Ako povedal v jednej zo svojich prednášok predstaviteľ Demokratickej strany a neskôr zamestnanec a funkcionár Osídľovacieho úradu pre Slovensko A. Granatier po príchode do Košíc v apríli 1945: „*Vláda, Slovenská národná rada a prezident republiky mali už hotový, pravda, ešte nie celkom vykryštalizovaný plán o národnom štáte Československom, bez Nemcov a Maďarov. Zistil som tiež, že iniciatíva v tejto dôležitej, možno povedať najdôležitejšej otázke dneška v relácii Slovenska patrí našej bývalej exilovej vláde v Londýne.*“¹⁷

Vnútropolitickou platformou pre razantný nástup proti nemeckej a maďarskej menšine bol Košický vládny program, program prvej povojnovej československej vlády, ktorý vytyčoval kroky voči menšinám vo všetkých oblastiach života.¹⁸ Na Ko-

17 SNA Bratislava, f. Slovenská liga, kart. 7.

18 V slovenčine bol vládny program prvýkrát publikovaný pod názvom: *Program prvej domácej vlády republiky, vlády Národného frontu Čechov a Slovákov*. Košice : Ministerstvo informácií, 1945. V maďarčine bol Košický vládny program publikovaný napr. v práci: SZÁRKA, László: *Jogfosztó jogszabályok Csehszlovákiában 1944 – 1949*. Komárom : MTA Etnikai-nemzeti kisebbségkuttató intézet, Kecskés László Tarság, 2005, s. 37 – 51. Košický vládny program v článku VIII. ustanovil: „*Strašní zkušenosti, jichž se Češi a Slováci došli s německou a maďarskou menšinou, které se z velké části staly povolným nástrojem dobytčej politiky, proti republice zvenčí a z nichž se zejména českoslovenští Němci propůjčili přímo k vyhlazovacímu tažení proti českému a slovenskému národu, nutí obnovené Československo k hlubokému a trvalému zásahu. Republika nechce a nebude postihovat své lojální německé a maďarské občany a zejména ty, kteří i v dobách nejtěžších zachovali k ní věrnost, s viníky však bude postupovat přísně a neúprosně, jak to vyžaduje svědomí našich národů, svatá památka našich mučedníků, klid a bezpečnost našich budoucích pokolení. Vláda se proto bude přidržovat těchto pravidel:*

Z občanů Československé republiky německé a maďarské národnosti, kteří měli československé státní občanství před Mnichovem 1938, bude státní občanství potvrzeno a event. návrat do republiky zajištěn u antinacistů a antifašistů, u těch, kteří vedli už před Mnichovem aktivní boj proti Henleinovi a proti maďarským irredentistickým stranám a za Československou republiku, kteří po Mnichově a po 15. březnu byli německou a maďarskou státní mocí pro svůj odpor a boj proti tamnímu režimu a za věrnost Československé republice pronásledováni a uvrženi do žalářů a koncentračních táborů, anebo kteří museli před německým a maďarským terorem uprchnout za hranice a tam se účastnili aktivního boje za obnovení Československa.

U ostatních československých občanů německé a maďarské národnosti bude československé státní občanství zrušeno. Tito občané mohou optovat pro Československo, přičemž si úřady republiky ponechávají právo individuálního rozhodnutí o každé žádosti. Ti Němci a Maďaři, kteří budou souzeni a odsouzeni pro zločin proti republice a proti

šický vládny program okamžite reagovali aj predstavitelia komunistickej strany. Na zasadaní členov ÚV KSS 13. apríla 1945 navrhol Karol Šmidke, aby Povereníctvo vnútra vypracovalo podrobný plán pre vysťahovanie Nemcov a Maďarov tak, „*aby táto otázka bola do jesene vyriešená*“.¹⁹ Ak Košický vládny program prinášal politickú deklaráciu toho, že Maďari stratili práva občanov Československa, neskôr prijatý dekrét prezidenta republiky č. 33 z 2. augusta 1945 bol legislatívnym vyjadrením faktu, že sa obyvateľstvo maďarskej národnosti stalo neplnoprávnou, diskriminovanou skupinou obyvateľstva. Vo vnútornej politike sa Československo orientovalo na ďalšie formy riešenia maďarskej otázky, resp. na znižovanie koncentrácie obyvateľstva maďarskej národnosti na južnom Slovensku (reslovakizácia, odsun obyvateľstva maďarskej národnosti do Čiech, presuny obyvateľstva v rámci územia Slovenska – vnútorná kolonizácia). Osobitné opatrenia boli vo vzťahu k obyvateľstvu maďarskej národnosti prijaté aj v súvislosti s pozemkovou reformou, činnosťou ľudových súdov a v oblasti školstva či verejnej správy. V mnohých z týchto oblastí sa nepostupovalo v zmysle celoštátnych právnych noriem, ale podľa nariadení Slovenskej národnej rady²⁰ a smerníc, ktoré vydávali slovenské povereníctva. Aj tieto opatrenia pôsobili voči obyvateľstvu maďarskej národnosti diskriminačne.

V máji 1945 na pléne Slovenskej národnej rady prezentoval jeden z významných predstaviteľov slovenskej povstaleckej reprezentácie G. Husák dve základné línie riešenia vo vzťahu k Maďarom na Slovensku: územie musí opustiť maďarský štátny aparát, ktorý prišiel na územie Slovenska po Viedenskej arbitráži; „*druhá línia je čisto politická: všetci, ktorí sa previnili proti republike, proti demokratickým princípom, organizovaní boli v nyilasiovských alebo ostatných organizáciách, budú alebo trestno-právne stíhaní alebo menší delikventi mimo nášho územia poslaní. Ostatných občanov – Maďarov – len preto, že sú maďarskej národnosti, ak nemajú na svedomí žiaden trestný čin proti národu alebo politickému systému, sa dotýkať nemôžeme ani nechceme*“.²¹ Prejav G. Husáka je zaujímavý najmä preto, že v tom čase sa už na základe programu prvej vlády Národného frontu Čechov a Slovákov pripravovali opatrenia proti všetkým obyvateľom Československa nemeckej a maďarskej národnosti.

českému a slovenskému národu, budú zbavení československého občanství a vypovězeni z republiky navždy, pokud je nestihne trest hrdelní.

Němci a Maďaři, kteří se přistěhovali na území Československé republiky po Mnichovu, budou z republiky vykázáni ihned, pokud nepodléhají trestnímu stíhání. Výjimku činí osoby, které pracovali ve prospěch Československa.“ In: GROSPÍČ, Jiří – CHOVANEC, Jaroslav – VYSOKAJ, Juraj: *Košický vládní program – program budování lidové demokratického Československa*. Praha : SPN, 1977 s. 130 – 131.

19 SNA Bratislava, f. ÚV KSS, Predsedníctvo, kart. 788. Záznam o schôdke oslobodených členov ÚV KSS 13. 4. 1945.

20 Podrobnejšie: ŠUTAJ, Štefan – MOSNÝ, Peter – OLEJNÍK, Milan: *Prezidentské dekréty E. Beneša a povojnové Slovensko*. Bratislava : Veda, 2002.

21 SNA Bratislava, f. ÚP SNR, kart. 967. Zápisnica z pléna SNR, 25. 5. 1945, s. 11 – 12.

Na rozšírenom zasadaní Predsedníctva KSS 16. júna 1945 už boli v referáte V. Širokého o maďarskej otázke formulované základné línie postoja komunistickej strany k maďarskej menšine, opierajúce sa o dikciu Košického vládneho programu. V prvej etape mali „so všetkou rozhodnosťou vyviešť za hranice ČSR týchto Maďarov: 1/ anyásov, 2/ nyilásov – bez ohľadu na sociálnu príslušnosť, 3/ verejných funkcionárov bývalej Maďarskej strany – vrátane všetkých kandidátov do obecných, okresných a krajských zastupiteľstiev, 4/ členov spolku maďarských profesorov a učiteľov, 5/ funkcionárov iredentistického kultúrneho spolku Proházska kör“. Počet Maďarov postihnutých týmto opatrením odhadoval V. Široký na 300 – 350 tisíc. Ďalší postup si predstavoval nasledovne: „Po zrealizovaní tejto prvej etapy zostalo by na Slovensku ešte asi 400 000 Maďarov. Ak uskutočníme legálnu výmenu obyvateľstva, v dôsledku ktorej sa vráti na Slovensko celá slovenská menšina z Maďarska, ktorá aj podľa maďarských sfalšovaných štatistík číta asi 250 000 duší, zostane nám na Slovensku iba malá skupina Maďarov – aktívnych antifašistov a demokratov.“²² V tomto materiáli sa nerátalo ani s reslovakizáciou, ani s inými vnútornými formami riešenia maďarskej otázky (vnútorná kolonizácia). Všetko sa sústredilo na vysídlenie maďarskej menšiny z Československa. V tomto duchu sa mali následne uskutočniť porady s funkcionármi komunistickej strany v regiónoch. Ešte na porade oblastných a okresných tajomníkov KSS 28. decembra 1945 V. Široký vo svojom prejave veril, že maďarská otázka bude v Československu vyriešená generálne, vysídlením obyvateľstva maďarskej národnosti.²³

Princíp výmeny obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom sa zo slovenskej strany začal objavovať ako jeden z variantov riešenia dlhoročných sporov o etnický charakter územia na slovensko-maďarskej jazykovej hranici. Od počiatku bolo zrejmé, že voči obyvateľstvu maďarskej národnosti bude tento princíp uplatňovaný určitou formou donútenia. Československá vláda 3. júla 1945 požiadala spojenecké veľmoci, ktoré sa pripravovali na svoju schôdzku v Postupime, nielen o súhlas na presídlenie Nemcov, ale aj o schválenie výmeny 400 tisíc Slovákov žijúcich v Maďarsku za taký istý počet Maďarov zo Slovenska.²⁴ Postupimská konferencia sa však touto otázkou nezaoberala.

Československo sa vo svojej politike dlhodobo usilovalo o generálne riešenie maďarskej otázky, čo predstavovalo vysídlenie všetkých Maďarov z územia Československa, a to rôznymi formami. Keď o tejto problematike hovoril štátny tajomník ministerstva zahraničných vecí V. Clementis v pléne SNR v septembri 1945, zdôraznil: „Kladiem pritom dôraz na slovo definitívne, lebo každé iné riešenie je riešenie nezdravé, riešenie, ktoré by železnou logikou viedlo k novým nepokojom a zbytočným konfliktom a neposlúžilo by zainteresovaným národom. A jediným definitívnym

22 SNA Bratislava, f. ÚV KSS, Predsedníctvo, kart. 788.

23 SNA Bratislava, f. ÚV KSS, generálny tajomník (ďalej GT), č. 68.

24 IRMANOVÁ, Eva: *Postavení maďarské menšiny na Slovensku po roce 1945*. In: Česko-slovenská historická ročenka 2002, Brno : Masarykova univerzita, 2002, s. 26.

riešením je odchod maďarskej menšiny zo Slovenska. “²⁵ Ďalší z rečníkov poslanec za KSS M. Faltán už vyslovil názor, že „*presídľovanie, to je vrátenie južného Slovenska pôvodnému slovenskému živlu, je možno prevádzať bez ohľadu na medzinárodnú situáciu a možno prevádzať na základe vnútropolitických opatrení*“.²⁶

Jedným z dokumentov, kde sa už jednoznačne potvrdzovala orientácia na iné formy riešenia maďarskej otázky, ako je jednostranný transfer, bola zápisnica zo zasadania československej vlády 4. októbra 1945. Minister vnútorného obchodu I. Pietor tu v súvislosti s prípravou konfiškačného dekrétu upozorňoval na to, že v prípade Maďarov sa nepodarí uskutočniť ich jednostranný odsun. Jeho stanovisko potvrdil aj štátny tajomník ministerstva zahraničných vecí V. Clementis, ktorý uviedol, že aj napriek pokusu československej strany aplikovať ustanovenia Postupimskej konferencie aj na problematiku Maďarov, narazila táto taktika na odpor. Američania dali na takúto iniciatívu okamžite odpoveď, že ustanovenia konferencie nie je možné aplikovať na Maďarov. Angličania na túto otázku nedali oficiálnu odpoveď. Aj v súvislosti s tým, že Sovietsky zväz nadviazal priame diplomatické styky s maďarskou vládou, odporúčal V. Clementis, aby sa začali rokovania s maďarskou stranou o výmene obyvateľstva.²⁷

Svoju predstavu o spôsobe riešenia maďarskej otázky prezentoval v októbri 1945 predseda Osídľovacieho úradu pre Slovensko J. Čech. Obyvateľstvo maďarskej národnosti rozdelil do troch skupín. Prvá skupina mala byť vysídlená na základe dekrétov prezidenta republiky a nariadení SNR.²⁸ „*Podľa týchto noriem vysťahujú exponentov politických strán a inštitúcií, ktorí napomáhali zradnej činnosti a vojnovom úsilí Nemcov a Maďarov.*“

„*Ďalšiu skupinu, počtom najväčšiu tvoria tí Maďari, ktorí sa politickými maďarskými megalomanmi dali zavádzať a svojimi činmi a správaním stali sa nebezpečenstvom pokojného rozvoja republiky a mieru vôbec. Týchto vymeníme za našich Slovákov v Maďarsku.*

Tretiu skupinu tvoria tí ostatní, lojálni Maďari, ktorí zostali verní republike. V zmysle dekrétu prezidenta republiky o štátnom občianstve môžu dostať československé štátne občianstvo, alebo za svoje zásluhy pri oslobodení alebo keď za svoje československé a demokratické zmýšľanie trpeli.“²⁹

Tesne po podpise československo-maďarskej zmluvy o výmene obyvateľstva predniesol predseda Slovenskej národnej rady J. Lettrich 6. marca 1946 rozhlasový

25 SNA Bratislava, kart. 969. Stenografický zápis z pléna SNR 14. – 15. 9. 1945, s. 9.

26 SNA Bratislava, kart. 969. Stenografický zápis z pléna SNR 14. – 15. 9. 1945, s. 24.

27 JECH, Karel – KAPLAN, Karel: *Dekrety prezidenta republiky 1940 – 1945. Dokumenty*, 2. Brno : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR v nakladatelství Doplněk, 1995, s. 873. Časť zápisu zo 66. zasadania vlády 4. októbra 1945.

28 Už tu môžeme zaznamenať vyjadrenie o vysídlení Nemcov a Maďarov na základe dekrétov prezidenta E. Beneša. Takýto typ mätúcich vyjadrení pretrváva v politickej praxi do súčasnosti. Žiaden z dekrétov prezidenta Beneša ani žiadne z nariadení SNR totiž nehovorilo o transfere Nemcov a Maďarov.

29 Naše pohraničie vrátime slovenskému živlu. In: *Národná obroda*, roč. 1, č. 161, 16. 10. 1945.

prejav, v ktorom za najvýznamnejšiu zásadu vládneho programu označil skutočnosť, že nová republika bude štátom dvoch slovanských národov Čechov a Slovákov. Ďalej pokračoval: „*Tým bol vyrieknutý ortieľ nad zradnou nemeckou a maďarskou menšinou. Vláda sa rozhodla najprv pozbaviť nelojálnych Nemcov a Maďarov československého štátneho občianstva a potom ich odsunúť za hranice.*“³⁰

Za osobitne chúlостivú môžeme považovať problematiku tých osôb maďarskej národnosti, ktoré boli na územie južného Slovenska presídlené po Viedenskej arbitráži, tzv. anyásov. Týchto ľudí dosadila na toto územie poväčšine horthyovská štátna moc, aby posilnili jeho maďarský charakter (kňazi, učitelia, štátni zamestnanci). Títo maďarskí štátni občania mali odísť z územia južného Slovenska na základe článku 2 *Dohody o príméri s Maďarskom*, ktorú 20. januára 1945 podpisoval v mene spojencov predstaviteľ Sovietskeho zväzu K. J. Vorošilov.³¹ K anyásom zaujímali zástupcovia slovenských politických strán nekompromisný postoj ešte v čase Slovenského národného povstania, keď sa neuvažovalo o tom, že obyvateľstvo maďarskej národnosti bude postihnuté stratou občianskych práv, keď neboli rozpracované ani otázky ďalšieho postupu voči maďarskej menšine na Slovensku. Do konca júna 1945 opustilo územie Slovenska 31 780 osôb, označených ako anyási.³² V niektorých prípadoch to však boli ľudia, ktorí prišli na obsadené územie za prácou alebo v rámci rodinných väzkov. Ešte v decembri 1948 bolo na území republiky 526 ľudí, ktorí nemali ani po prijatí zákona o československom štátnom občianstve v októbri 1948 priznané občianstvo Československej republiky.³³

30 SNA Bratislava, f. ÚP SNR, kart. 52. Prejav J. Lettricha v rozhlase 7. 3. 1946.

31 V článku 2 sa Maďarsko zaviazalo, že „z obsadených území Česko-Slovenska, z Juho-slávie a Rumunska, stiahne všetky maďarské jednotky a úradníctvo do hraníc Maďarska k 31. decembru 1937, taktiež zruší platnosť všetkých legislatívnych a administratívnych opatrení, ktoré sa vzťahujú k pripojeniu alebo anektovaniu Česko-slovenských, juhoslovenských a rumunských území Maďarskom“. LANTAYOVÁ-ČIERNA, Dagmar: *Podoby česko-slovensko-maďarského vzťahu 1938 – 1949*. Bratislava : Veda, 1992, s. 63.

32 PURGAT, Juraj: *VIII. kapitola Košického vládneho programu a problémy s jej realizáciou v lete 1945*. In: *Prvé kroky po oslobodení*. Bratislava : Epoque, 1970, s. 170 – 173.

33 Štátny archív (ďalej ŠA) Košice, pobočka Trebišov, f. Okresný národný výbor (ďalej ONV) Kráľovský Chlmec, č. 39/48 prez.

PRÍČINY A POZADIE PRESÍDLŔOVACEJ AKCIE MAĎAROV DO ČIECH V ROKU 1945

Prečo vôbec etnické presuny, etnické čistky, genocídy? Prečo bola etnicita taká dôležitá v živote človeka, že bol pre ňu schopný obetovať život a ničiť iné životy? Bola etnicita v XX. storočí nadriadená dôstojnému prežitíu ľudského života? Možno je potrebné sa tiež spýtať, či je možné obetovať etnicitu iným prioritám (ekonomickým, politickým). To sú otázky, s ktorými mohol k problému pristupovať obyvateľ tohto regiónu na konci 20. storočia. Jeho prvá polovica však bola výrazne ovplyvnená dvoma svetovými vojnami, narušenými vzťahmi medzi štátmi a etnikami na tomto území.

Medzi takéto opatrenia patrila aj koncepcia odsunu, deportácií obyvateľstva maďarskej národnosti do Čiech po druhej svetovej vojne.

Možno povedať, že myšlienka odsunu obyvateľstva maďarskej národnosti do Čiech dozrievala spolu s vývojom situácie na Slovensku a v Česku. Postupne sa pre ňu vytvárali ekonomické a politické predpoklady.

V roku 1937 bolo v českom priemysle zamestnaných 1 080 000 robotníkov. Na začiatku roku 1946 bolo v priemysle zamestnaných 780 tisíc robotníkov, vrátane 170 tisíc Nemcov. Podľa komunistického poslanca Ústavodarného národného zhromaždenia A. Klimenta chýbalo v českom priemysle asi 300 tisíc pracovných síl, v stavebníctve asi 50 tisíc a v poľnohospodárstve asi 200 tisíc ľudí. Celkovo v Česku chýbalo asi 550 tisíc pracovníkov, ktorých bolo potrebné zabezpečiť.³⁴

Už v polovici roku 1945 sa objavila tendencia využiť obyvateľstvo maďarskej národnosti na rekonštrukčné a poľnohospodárske práce v okolí ich bydliska. Išlo o povojnové pracovné nasadenie na odstránenie škôd spôsobených vojnou, ktoré v závislosti od miestnych podmienok prebiehalo vo všetkých vojnou poškodených regiónoch Slovenska, nie však na etnickom základe. Na tomto princípe sa uskutočňovala aj obnova vojnou zničeného východného Slovenska, napr. oprava viaduktov pri Hanušovciach alebo dôležitej železničnej trate medzi Košicami, Kysakom a Prešovom. Národohospodárska komisia ÚV KSS na svojom zasadaní z 9. júla 1945 prijala uznesenie, ktoré do tejto problematiky vnášalo etnický prvok. Podľa neho bolo potrebné „*všetkých práceschopných Maďarov, najmä obyvateľov miest mobilizovať na žatevné a rekonštrukčné práce, podľa možnosti v blízkosti miesta bydliska.*“³⁵ Vzhľadom na pozície komunistov v štáte sa takéto myšlienky dostávali do riadiacich štruktúr v regionálnom i širšom, slovenskom či celoštátnom, meradle.

V tomto období začali aj prvé pokusy o nútenú kolonizáciu obyvateľstva maďarskej národnosti nielen na práce v blízkosti svojho bydliska, ale v rámci územia celého Československa. V tejto súvislosti sa najradikálnejšie postoje ozývali z prostredia Zväzu slovenských partizánov. Ústredný sekretariát Zväzu slovenských partizánov

34 <http://www.psp.cz/eknih/> Digitální knihovna | Ústavodárne NS RČS 1946-1948 – stenoprotokoly | 5. schůze | Středa 10. července 1946.

35 SNA Bratislava, f. ÚP SNR, inv. č. 115, kart. 113.

zaslal 13. júna 1945 Predsedníctvu SNR memorandum, v ktorom požadoval, „*aby bola nariadená pracovná povinnosť všetkých menovaných (Š. Š. – Nemcov, Maďarov, kolaborantov, zradcov a ich rodinných príslušníkov) od 16 – 60 rokov a aby títo boli koncentrovaní v pracovných táboroch, odkiaľ by boli posielaní na práce na výstavbu, s ohľadom na ich zvláštne schopnosti, poprípade, aby z týchto táborov boli vykázani z územia štátu*“.³⁶

Veliteľstvo NB pre východné Slovensko vydalo v roku 1945 rozkaz veliteľstvám NB, aby boli práceschopní Maďari od 14 do 60 rokov z miest Košice, Moldava nad Bodvou, Trebišov, Michalovce, Sobrance, Humenné a Veľké Kapušany zaradení do pracovných táborov. Vyplývalo to nielen z povojnového rekonštrukčného úsilia a zo snahy aktivizovať všetko obyvateľstvo, najmä to, ktoré po vojne neprejavilo kladný pomer k obnovenej republike, ale aj z aktivity bezpečnostných zložiek na východnom Slovensku, ktoré sa usilovali utvoriť z týchto miest „*čisto slovenské mestá*“.³⁷ Takéto pokusy o presuny miestneho obyvateľstva sa opierali aj o uznesenia jednej z najsilnejších politických strán tohto obdobia na Slovensku – Komunistickej strany Slovenska a pokračovali aj v neskoršom období. Napr. Predsedníctvo ÚV KSS na svojom zasadnutí 16. júna 1946 rozhodlo, že je potrebné urobiť opatrenia, aby prinavrátené mestá boli „*čo najskôr odmaďarčené a to presťahovaním, resp. koncentrovaním maďarského obyvateľstva do iných oblastí. Tento presun sa bude prevádzať liberálne, t. j. umožní sa presťahovaným vziať so sebou časť ich majetku*“.³⁸ Podobným spôsobom mali byť „očistené“ slovenské mestá od maďarského obyvateľstva. Tieto snahy však nemali legislatívny podklad a do roku 1947, keď sa uskutočnili pokusy o presun verejných zamestnancov z južného pohraničia, nemali väčší vplyv na etnický charakter miest a regiónov.

O presune obyvateľov maďarskej národnosti do Čiech sa začalo uvažovať v súvislosti s umiestňovaním nezamestnaných slovenských robotníkov, pre ktorých Poverenie sociálnej starostlivosti sprostredkovalo pracovné zmluvy v Čechách. Časť slovenských robotníkov odchádzala do Čiech prostredníctvom národných výborov. Presun obyvateľstva, ktoré v povojnovom období nemalo dostatočné pracovné uplatnenie, najmä na východe Slovenska, bol bežným javom a uskutočňoval sa na základe ich slobodnej vôle, resp. vyplýval z veľmi ťažkej ekonomickej situácie, v ktorej sa obyvateľstvo ocitlo a ktorú už tradične riešilo migráciou za prácou. Tieto presuny však neboli vynucované mimoekonomickými prostriedkami, nemali za následok stratu majetku či trvalého bydliska (domovskej príslušnosti). V súvislosti s potrebou zabezpečovať poľnohospodárske, ale aj iné práce v Česku sa medzi kategóriami, ktoré pripadali do úvahy na využitie pri citeľnom nedostatku pracovných síl v Čechách, ocitli aj obyvatelia maďarskej národnosti zo Slovenska.

36 SNA Bratislava, f. ÚP SNR, inv. č. 21, kart. 1, č. 5/1945. Memorandum Predsedníctvu SNR.

37 ŠA Košice, pobočka Trebišov, f. ONV Kráľovský Chlmec, 4. 241/1945 prez.

38 SNA Bratislava, f. Ústredný výbor Komunistickej strany Slovenska (ďalej ÚV KSS), generálny tajomník, č. 126/1. Uznesenie Predsedníctva KSS zo 16. júna 1946.

Na porade, ktorá sa uskutočnila na Povereníctve sociálnej starostlivosti 25. septembra 1945, boli dohodnuté zásady presunu pracovných síl zo Slovenska. V prvom rade mali byť premiestňovaní slobodní robotníci, ktorí neboli zaradení do pracovného procesu, a zamestnanci do podnikov, ktoré mali byť presťahované na Slovensko. Z hľadiska skúmanej témy je však podstatné, že na porade rozhodli: „*Voľní maďarskí robotníci aj s rodinou (najmä ktorí obdržali československé štátne občianstvo do roku 1938) nech sú prednostne umiestňovaní do českých zemi.*“³⁹ V týchto návrhoch sa teda uvažovalo len o voľných pracovných silách, nie o masovom „nasadení“ obyvateľov maďarskej národnosti do Čiech. Nie je však možné vylúčiť, že aj tieto návrhy mali nielen sociálne, ale aj etnické pozadie a neboli len snahou o mobilizáciu pracovných síl na pomoc zničenej republiky.⁴⁰

V októbri 1945 v pléne Dočasného národného zhromaždenia predniesol minister poľnohospodárstva J. Ďuriš návrh využiť pracovnú silu obyvateľov maďarskej národnosti na práce v Čechách. V tomto prípade už nešlo o návrh, ktorý by v rámci širšie koncipovaného programu zahrnoval aj obyvateľstvo maďarskej národnosti, ale Maďari sa stávali významným objektom štátneho záujmu a ich presun aj riešením „bezpečnosti“ južného Slovenska. Podobný návrh, dočasne využiť pracovné sily z radov obyvateľov maďarskej a nemeckej národnosti, predniesol v novembri v Dočasnom národnom zhromaždení poslanec KSČ J. Nepomucký.⁴¹ Vzhľadom na nasledujúci vývoj je potrebné zdôrazniť v jeho prejave slovo „*dočasné*“.

V takýchto návrhoch sa stretávali dve významné stránky povojnového vývoja: Potreba pracovných síl pre české pohraničie, z ktorého boli odsunutí obyvatelia nemeckej národnosti, a to, že sa stále jasnejšie ukazovalo, že Československo nebude môcť riešiť maďarskú otázku takým spôsobom, ako začalo riešiť nemeckú otázku. Z toho vyplývala snaha hľadať iné možnosti znižovania koncentrácie obyvateľstva maďarskej národnosti na juhu Slovenska, ktoré po skúsenostiach z roku 1938 predstavovalo nielen pre E. Beneša, ale aj pre celú československú politickú reprezentáciu ohrozenie štátnej integrity a po Postupimskej konferencii aj jednu z priorit československej zahraničnej politiky. Vo vnútri československých politických reprezentácií sa tieto myšlienky neustále posilňovali, a to sa prejavovalo aj v prístupe k obyvateľstvu maďarskej národnosti. Názory, ktorých základom bolo radikálne

39 SNA Bratislava, f. Povereníctvo pôdohospodárstva a pozemkovej reformy (ďalej PPPR), kart. 677, č. 47 644/46.

40 V tejto súvislosti je zaujímavá rezolúcia členov národných výborov, komunistov z etnicky slovensky homogénneho okresu Považská Bystrica zo 14. októbra 1945, v ktorej sa uvádza: „*Zisťujeme, že vnútorná kolonizácia na Slovensku nepokračuje riadnym tempom, preto žiadame, aby sa SNR zasadila o urýchlenný odsun Maďarov zo Slovenska, čím by sa zrýchlila otázka prevedenia kolonizácie. Vyriešenie tejto otázky je životným záujmom obyvateľov tunajšieho okresu.*“ (SNA Bratislava, f. ÚP SNR, inv. č. 21, kart. 2. Materiály na zasadanie Predsedníctva SNR z 20. 11. 1945).

41 VARTÍKOVÁ, Marta (Ed.): *KSS. Dokumenty z konferencií a plén 1944 – 1948*. Bratislava : Pravda, 1971, s. 272 – 273; Stenografický záznam zo zasadania Dočasného národného zhromaždenia 14. 11. 1945, s. 4.

riešenie problému, získavali stále viac otvorených podporovateľov. Už v tom čase sa začalo uvažovať, ako dosiahnuť prípadnú asimiláciu odsúvaných osôb maďarskej národnosti v českom prostredí.

Odsun obyvateľstva maďarskej národnosti zo Slovenska na práce do Čiech v po-vojnovom období prebiehal v troch etapách, pričom každá z nich sa uskutočnila v iných podmienkach a s odlišnými zámermi a charakteristickými črtami. V niektorých prácach sa problematika zlieva dohromady, spájajú sa opatrenia a nariadenia z rôznych etáp s výsledkami, ktoré k tomuto obdobiu nepatria.⁴²

42 Ukázkovým príkladom je práca *Přehled dějin Československa a KSČ v letech 1945 – 1948*. Praha : VŠP ÚV KSČ, 1972, s. 95 – 98.

ODSUN OBYVATELSTVA MAĎARSKEJ NÁRODNOSTI DO ČIECH V ROKU 1945

V období od septembra do decembra 1945⁴³ boli na povinné práce do Čiech deportované osoby maďarskej národnosti z okresov Šamorín, Dunajská Streda, Komárno, Galanta, Šaľa, Nitra, Vráble, Levice, Želiezovce, Nové Zámky a Hurbánovo (Stará Ďala). Deportácie sa uskutočnili do okresov Benešov, České Budějovice, Jičín, Kolín, Pardubice, Plzeň, Praha, Strakonice, Tábor, Jihlava, Ostrava, Zlín, Olomouc, Hradec Králové, Kladno a Mladá Boleslav. Akciou boli zasiahnuté predovšetkým okresy západného Slovenska. Predpokladáme, že základom pre určovanie osôb na deportácie boli zoznamy Maďarov navrhovaných na koncentrovanie, ktoré boli zostavované Národnou bezpečnosťou. Podľa O. Djuračku, prednostu odboru pre vnútornú kolonizáciu Osídľovacieho úradu pre Slovensko, išlo o odvetné opatrenia za vnútornú kolonizáciu Slovákov v Maďarsku, ktorú uskutočňovali maďarské úrady.⁴⁴ Ak si pozrieme zoznam českých okresov, vidíme, že nejde len o okresy, ktoré by boli významne postihnuté odsunom nemeckého obyvateľstva, teda že skôr ako o osídľovanie pohraničia išlo o zabezpečenie pracovných síl aj pre centrálné okresy, resp. môžeme predpokladať, že už v tomto období išlo aj o opatrenie na zníženie koncentrácie maďarskej menšiny na juhu Slovenska. Odsun vychádzal zo základnej idey o slovanskom charaktere československého štátu a zo skutočnosti, že Maďarsko odmietalo jednostranne prijať obyvateľov maďarskej národnosti z Československa. Denník Demokratickej strany *Čas* napísal, že vzhľadom na to, že „obyvateľstvo maďarskej národnosti stratilo československé štátne občianstvo podľa dekrétu prezidenta republiky č. 33/1945 Zb., je v našej kompetencii, kam ich presídlime.“⁴⁵

Na rozdiel od presunov, ktoré sa uskutočnili bezprostredne po vojne, mal tento odsun podklad v rozhodnutiach vyšších štátnych orgánov. Podľa rozhodnutia Povereníctva vnútra z 18. októbra 1945 bolo potrebné zlaadiť verejné práce Maďarov v Čechách s vnútorným osídlením Slovenska a kolonizačnými plánmi južných okresov. Povereníctvo vnútra a Osídľovací úrad pre Slovensko mali v tomto období za asistencie armády rozhodujúcu úlohu v realizácii deportácií Maďarov do Čiech. Pri akciách armáda použila aj zbrane a obyvatelia maďarskej národnosti boli aj zranení, napr. v Trsticiach (Nádszeg).⁴⁶

Zbor povereníkov sa problematikou nasadenia obyvateľstva maďarskej národnosti na práce do Čiech zaoberal na svojom zasadaní 2. novembra 1945 a uzniesol sa prikázať Povereníctvu vnútra, aby pokračovalo v akcii vysťahovania osôb maďarskej

43 Podľa ZVARA, Juraj: *K problematike postavenia maďarskej národnostnej skupiny...* In: Historický časopis, roč. 12, č. 1, 1964, s. 33 sa „nábor“ začal 19. septembra 1945.

44 *Čas*, roč. 2, č. 170, 15. 11. 1945.

45 *Čas*, roč. 2, č. 170, 15. 11. 1945.

46 VADKERTY, Katalin: *Maďarská otázka v Československu 1945 – 1948*. Bratislava : Kaligram, 2002, s. 39 – 41.

národnosti do Čiech.⁴⁷ Na jednom z ďalších zasadnutí 27. novembra 1945 prijal Zbor povereníkov uznesenie o odsune 150 – 170 maďarských rodín z okresu Šamorín do Čiech a dal súhlas i k odsunu ďalších rodín bez upresnenia počtu alebo miesta, z ktorého mali byť rodiny odsúvané.⁴⁸ 29. – 30. novembra 1945 osídľovací úrad deportoval zo Šamorína 187 maďarských rodín do okresu Pardubice. O tejto deportácii sa zachovala informácia predsedu osídľovacieho úradu J. Čecha pre Povereníctvo vnútra, pre jeho VI. odbor a pracovníka Hlavného veliteľstva NB C. Sekeru. Podmienky na deportáciu boli dohodnuté na schôdzi zástupcov osídľovacieho úradu, ministerstva sociálnej starostlivosti 27. novembra 1945, teda v deň, keď o deportáciách rokoval Zbor povereníkov. Boli stanovené predpoklady na výber osôb. Vzhľadom na to, že o tejto fáze deportácií neexistuje dostatok informácií, uvedieme ich na tomto mieste: „1. Treba si uvedomiť, že ide o osoby, ktoré budú natrvalo osídlené na poľnohospodárske práce v Čechách a že to musia byť ľudia z poľnohospodárstva, roľníci (väčší a menší) prípadne deputátnici. Ďalej schopní, telesne zdraví, neprestárli a tiež nie asociálne živly. Na dve práceschopné osoby (manželstvo) nech celkove nepresahuje počet práceneschopných priemerne 3 osoby, nerátajúc v to deti nad 14 rokov. 2. Predovšetkým treba odsunúť roľníkov sabotérov. 3. Osoby politicky exponované, kompromitované, u ktorých nieto predpokladu, že by v zmysle dekrétu p. prezidenta obdržali výnimku – štátne občianstvo. Z toho plynie, že tento nábor bude sa diať v súčinnosti okresného národného výboru (okresnej správnej komisie), ktorý nech klauzulou potvrdí, že odsunuté rodiny, počítane hlava rodiny, sú politicky závadné a neprichádzajú do úvahy pre udelenie výnimky zo štátneho občianstva.“⁴⁹ Je zaujímavé, že aj keď zo smerníc jasne vyplýva, že ide o určenie osôb podľa vcelku jednoznačných pravidiel založených na donútení, predseda osídľovacieho úradu v liste používal termín „nábor“, ktorý sa neskôr vžil v politickej aj historickej terminológii na Slovensku. Táto fáza odsunu pri výbere deportovaných nezohľadňovala princíp lojality jednotlivcov maďarskej národnosti voči Československu, bola uskutočňovaná násilne, plošne, bez osobitného výberu, ktorý bol charakteristický pre tretiu etapu odsunu do Čiech. Sekretariáty KSS v Nitre a v Leviciach kritizovali akciu, ktorá sa uskutočnila v čase, keď boli jesenné poľnohospodárske práce v plnom prúde, čím oslabil ich priebeh na juhu Slovenska. Vytýkali jej najmä to, že na mnohých miestach sa neuskutočnil dôsledný výber. „Na mnohých miestach boli totiž odvážaní zaslúžilí súdruhovia Maďari.“ V správe okresného vedenia v Nitre ju označovali ako akciu, v ktorej si „reakcia v Národnej bezpečnosti vyrovnáva svoje účty. Vojaci na mnohých miestach boli ožratí, po domoch kradli“.⁵⁰ Na juhu Slovenska tvorili jadro

47 SNA Bratislava, f. Úrad Predsedníctva Zboru povereníkov (ďalej ÚP ZP), mf. II. A. 350. Materiál na zasadanie Zboru povereníkov z 2. 11. 1945.

48 SNA Bratislava, f. ÚP ZP, Zápisnica zo zasadania Zboru povereníkov 27. 11. 1945.

49 SNA Bratislava, f. Osídľovací úrad, kart. 42. Odsun maďarských rodín 27. 11. 1945.

50 SNA Bratislava, f. ÚP SNR, inv. č. 116, kart. 114. Správy okresných vedení KSS Nitra a Levice za november, december 1945 a január 1946; SNA Bratislava, f. ÚP ZP. Zápisnica zo zasadania Zboru povereníkov 3. 12. 1945.

komunistických organizácií práve starí komunisti maďarskej národnosti. Zástupca Košíc Kytka na porade oblastných a okresných tajomníkov komunistickej strany 28. decembra 1945 povedal: „*Je to ťažká práca, nakoľko starí súdruhovia sú väčšinou maďarskej národnosti. Líniu strany nechápu, považujú ju za šovinistickú.*“⁵¹ Podľa prednostu odboru pre vnútornú kolonizáciu Osídľovacieho úradu pre Slovensko O. Djuračku boli pri odsune dodržiavané všetky zásady ľudskosti. Transportovaní si so sebou mohli zobrať potraviny. Pred transportovaním bol každý odsúvaný podrobený lekárskej prehliadke, podobne aj pri príchode na určené miesto.⁵² Žiaľ, o tejto etape odsunu existujú len veľmi kusé informácie, ktoré často splyývajú s ďalšími akciami tohto charakteru v neskoršom období. A tie však odporujú vyhláseniam O. Djuračku o ľudskom prístupe k deportovaným. Z miest „pracovného nasadenia“ deportovaní Maďari utekali. ministerstvo sociálnej starostlivosti oznamovalo osídľovaciemu úradu, že 14. novembra 1945 ušlo z Hradca Králové sedem maďarských robotníkov, z Dvora Králové ušlo 24. novembra 1945 šesť robotníkov, z Hradca Králové začiatkom decembra ďalších deväť robotníkov a z Jihlavy k 19. decembru 1945 chýbalo 55 deportovaných maďarských robotníkov.⁵³ Svedčí o tom napr. aj list ministerstva sociálnej starostlivosti zo 17. decembra 1945, v ktorom žiadali, aby dvaja utečenci zo Zlína boli slovenskými orgánmi vrátení na svoje pracovné miesta. Zároveň sa zachovalo množstvo žiadostí deportovaných Maďarov Osídľovaciemu úradu pre Slovensko, v ktorých žiadatelia usilovali o oslobodenie spod pracovnej povinnosti z rokov 1945 – 1946. Osídľovací úrad, ktorý mal akciu vo svojej kompetencii, žiadosti jednotne zamietal s odôvodnením, že „*dekrét prezidenta republiky č. 27/1945 Zb. nedáva Osídľovaciemu úradu pôsobnosť vo veciach vyňatia spod pracovnej povinnosti.*“⁵⁴

Úradníci Osídľovacieho úradu pre Slovensko považovali transport obyvateľov maďarskej národnosti do Čiech za dôsledok negatívneho postoja Maďarska k prijatiu československých Maďarov na svoje územie a zároveň za prípravu na prijatie krajanov zo zahraničia. Už v roku 1945 totiž prišlo na Slovensko 300 Slovákov z Rumunska, ale aj niektorí Slováci z Francúzska, ktorým agitátori pri presviedčaní na návrat do vlasti prisľúbili bezproblémové umiestnenie na Slovensku.⁵⁵ Agitáciu medzi Slovákmí vo Francúzsku na návrat krajanov do vlasti začal podľa slov poslanca Ústavodarného národného zhromaždenia za KSS M. Navračiča z roku 1947 ešte bývalý Československý národný výbor vo Francúzsku, ktorý sa po oslobodení Francúzska iniciatívne podujal organizovať reemigráciu Slovákov a Čechov ihneď po oslobodení Československej republiky.⁵⁶

51 SNA Bratislava, f. ÚV KSS, GT, č. 68.

52 Čas, roč. 2, č. 170, 15. 11. 1945.

53 SNA Bratislava, f. Osídľovací úrad, I. odbor, I. oddelenie, č. 869/1.

54 SNA Bratislava, f. Osídľovací úrad, I. odbor, I. oddelenie, č. 846/1.

55 Čas, roč. 2, č. 170, 15. 11. 1945.

56 <http://www.psp.cz/eknih/> Digitální knihovna | Ústavodárné NS RČS 1946-1948 – stenoprotokoly | 62. schůze | Úterý 1. července 1947, posl. Navračič.

Odsun Maďarov do Čiech však v tejto etape nemohol vytvoriť podmienky pre prijatie presídľencov zo zahraničia, pretože na práce do Čiech odchádzalo iba práceschopné obyvateľstvo a nie celé rodiny. Po odchádzajúcich Maďaroch nezostávali ani voľné domy, ani majetky. V tom čase nebola „vyriešená“ ani konfiškácia všetkého poľnohospodárskeho majetku Maďarov. Etnický charakter akcie bol v každom prípade osobitne zdôrazňovaný. Až v neskoršom období sa začalo priznávať, že presídľovanie Maďarov do Čiech z tohto obdobia malo charakter pracovnej povinnosti, dokonca sa začal spomínať aj dekrét prezidenta republiky č. 88/1945 Zb. o všeobecnej pracovnej povinnosti ako argument proti tvrdeniam maďarskej tlače a maďarských politikov, že išlo o vnútornú kolonizáciu.⁵⁷ V rámci prípravy a vyhodnocovania akcie odsunu Maďarov do Čiech v priebehu roka 1945 však dekrét č. 88/1945 Zb. nebol spomínaný.

Pracovná mobilizácia je typickým javom povojnového obdobia nielen pre stredo-európsky región, vysídľované neboli celé rodiny, len práceschopné obyvateľstvo. To bol hlavný argument československých orgánov, ktorým zdôvodňovali presun inoetnického obyvateľstva. Aj pri prijatí takého argumentu, ktorý však v začiatkoch akcie spochybnilí svojimi vyhláseniami vedúci pracovníci Osídľovacieho úradu v Bratislave (O. Djuračka), bol závažný etnický charakter akcie. Akcia presídľovania Maďarov vyvolala veľké pobúrenie v tlači vychádzajúcej v Maďarsku, kde sa okrem článkov, ktoré posudzovali charakter odsunu,⁵⁸ jeho nadväznosť na to, že sa Československo a Maďarsko nemohli dohodnúť na výmene obyvateľstva,⁵⁹ objavovali aj články, ktoré skresľovali situáciu na Slovensku. V článku *Maďarom na Slovensku hrozia plynovými komorami* sa uvádzalo: „Českí podvodníci a slovenskí partizáni preškolení v Hlinkovej garde šarapatia dňom i nocou. Po stovkách zbierajú Maďarov, nešetria chorých, ani deti...“⁶⁰

Slovenská spoločnosť nemala o deportáciách Maďarov dostatok informácií. Snáď najtypickejším príkladom informačnej bariéry bola zápisnica z porady komisie pre maďarské veci 13. septembra 1946, ktorá sa uskutočňovala v Spravodajskej agentúre Slovenska pod gesciou Povereníctva informácií a osvetly. Po článkoch, ktoré vyšli v maďarskej tlači (*Magyar Hírlap*, *Haladás*) o situácii Maďarov na Slovensku a v Čechách, sa prednosta zahraničného odboru Povereníctva informácií a osvetly Dr. Vajda informoval o deportáciách Maďarov. Prítomný zástupca VI. oddelenia Povereníctva vnútra mu odpovedal: „Na jeseň 1945 prevádzal Úrad práce za spolupráce s Osídľovacím úradom triedenie pracovných síl a tu mnoho ľudí dobrovoľne prihlásilo sa na práce do Sudet a niektorí na základe toho, že mali byť daní do pracovného pomeru, odišli na práce do Sudet. To neboli nijaké deportácie.“⁶¹ Na

57 Těšnopisecká správa o 43. schůzi Ústavodárného národního shromáždění republiky Československé, 21. 3. 1947, J. Brúha, s. 6.

58 *Kossuth Nép*, 24. 11. 1945.

59 *Szabad Nép*, 22. 11. 1945.

60 *Világ*, 25. 11. 1945.

61 SNA Bratislava, f. Povereníctvo informácií (ďalej PI), kart. 42, č. 9468/46. Zápisnica z porady komisie pre maďarské veci 13. septembra 1946.

ďalšom stretnutí zase zástupca Povereníctva vnútra na otázku, čo je pravda na tom, že sú Maďari transportovaní do Čiech, odpovedal: „*Je to čistý výmysel. Súkromní podnikatelia zo Sudet prichádzajú na južné Slovensko a získavajú si pracovné sily takým spôsobom, že ľudí, ktorí sú bez zamestnania, najímajú na práce do Sudet.*“⁶² To boli informácie, ktorými disponovalo Povereníctvo informácií a osvetu, hoci sa už aj v dennej tlači objavovali sporadické články o tom, že sa akcia odsunu Maďarov do Čiech realizovala v druhej polovici roku 1945.

Podľa súhrnnej správy Povereníctva sociálnych vecí z 5. decembra 1945 bolo medzi septembrom a decembrom 1945 deportovaných do Čiech 9247 Maďarov, z toho 4337 poľnohospodárskych robotníkov, 4728 samostatne hospodáriacich roľníkov, 35 sluhov, traja paholci a 144 zamestnancov v domácnosti.⁶³ Vedúci pracovník Osídľovacieho úradu pre Slovensko F. Vašečka v rozhovore pre tlač uviedol 12 000 deportovaných.⁶⁴ V súvislosti s deportáciami Maďarov do Čiech v druhej polovici roku 1945 je treba povedať, že v tomto období ešte nebola jasná ďalšia koncepcia postupu voči maďarskej menšine, pretože mnohé záviselo od toho, ako sa problém maďarskej menšiny na Slovensku podarí presadiť na medzinárodnom fóre. Išlo predovšetkým o praktické formy, ktorými sa mal problém Maďarov na Slovensku vyriešiť. Veľa samozrejme záviselo od toho, či sa voči maďarskej menšine uplatní jednostranný transfer podľa vzoru, akým sa postupovalo voči nemeckej menšine, alebo dôjde k rozsiahlej výmene obyvateľstva. Uvažovalo sa o zmene národnosti u tých, ktorí boli pomaďarčení v predchádzajúcich obdobiach (reslovakizácia), aj o vnútorných variantoch riešenia, napr. o rozptyle do slovenských miest a osídlení severného Slovenska obyvateľstvom maďarskej národnosti. Zároveň boli Povereníctvom vnútra prijímané vyhlášky o odmaďarčení slovenských miest v „stredozemí“ a o sťahovaní najmä inteligencie maďarskej národnosti do južných okresov (v roku 1945) a pod., odkiaľ sa pravdepodobne predpokladal ich presun do Maďarska, a v inom období (1947 – 1947) zase o sťahovaní inteligencie maďarskej národnosti (najmä kňazov a učiteľov) do vnútrozemia Slovenska, kde by svojimi názormi neovplyvňovali svoje okolie.

Zásadná stratégia vládnej politiky však bola jasná od prijatia Košického vládneho programu a prezentoval ju aj predseda vlády Z. Fierlienger vo svojom vyhlásení na 3. schôdzi Dočasného národného zhromaždenia 30. októbra 1945, keď hovoril o jednotnom riadení vnútorného osídľovania a úlohách osídľovacích úradov v Prahe a v Bratislave.⁶⁵ Slovenská verejnosť bola prostredníctvom tlače a prejavov politikov pripravovaná na radikálne riešenie postavenia Maďarov na Slovensku. V decembri 1945 ústredný tlačový orgán Demokratickej strany uviedol: „*Kým v zmysle vládne-*

62 SNA Bratislava, f. PI, kart. 42, č. 9468/46.

63 VADKERTY, Katalin: *Maďarská otázka v Československu 1945 – 1948*. Bratislava: Kaligram, 2002, s. 39 – 42.

64 12 000 Maďarov odtransportovaných do Čiech a na Moravu. *Čas*, roč. 2, č. 170, 15. 11. 1945.

65 Těšnopisecká správa o 3. schůzi Prozatímního národního shromáždění republiky Československé, 30. 10. 1945, s. 4.

*ho programu neodsunieme všetkých protištátnych, nespoľahlivých a sabotujúcich Maďarov, dovtedy nenastane želateľné uspokojenie v našich južných krajoch.*⁶⁶ Aj predseda KSS V. Široký na porade oblastných a okresných tajomníkov KSS 28. decembra 1945 v Bratislave vo svojom prejave, v ktorom vyzval organizácie KSS, aby neprijímali nových členov strany maďarskej a nemeckej národnosti, vyjadril presvedčenie, že maďarskej otázke nie je potrebné venovať toľko priestoru a pokračoval: „*Konečne, keď vyriešime maďarskú otázku ako problém medzištátny, tak je samozrejmé, že povieme, aby naši maďarskí súdruhovia dobrovoľne odišli do Maďarska... v Maďarsku máte veľké možnosti pracovať v prospech maďarskej demokracie. Nie je vylúčené, že za šesť mesiacov už budeme vidieť celkom jasne v maďarskej otázke.*“⁶⁷

Ako uvádza J. Bobák, akcia bola zastavená na základe pokynu ministerstva zahraničných vecí zo 4. decembra 1945.⁶⁸

66 Čas, roč. 2, č. 188, 5. 12. 1945.

67 SNA Bratislava, f. ÚV KSS, GT, č. 68.

68 BOBÁK, Ján: *Maďarská otázka v Česko-Slovensku 1944 – 1948*. Martin : Matica slovenská, 1996, s. 126.

„POMOC SLOVENSKA ČESKÝM KRAJINÁM PRI POĽNOHOSPODÁRSKÝCH PRÁČACH“

Presídľovacia akcia do Čiech bola koncom roku 1945 rýchlo prerušená. Československo malo záujem predovšetkým o uzavretie dohody o výmene obyvateľstva s Maďarskom, ktorá sa reálne ukazovala byť medzinárodne akceptovateľnou formou riešenia maďarskej otázky, a deportáciami nechcelo komplikovať aj tak ťažké rokovania s maďarskou stranou. Po zlyhaní snahy o generálne riešenie maďarskej otázky – transferu sa výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom stala najvýznamnejšou formou jej riešenia. Po podpise dohody medzi Československom a Maďarskom z 27. februára 1946 bolo z československej strany potrebné voliť opatrnejšie formy nátlaku na obyvateľstvo maďarskej národnosti v súvislosti s jeho presunmi. Táto stratégia trvala československým štátnym orgánom veľmi krátko. Už 14. mája 1946 bolo prijaté nariadenie Slovenskej národnej rady č. 64/1946, ktorým sa menilo a dopĺňalo nariadenie o konfiškovaní a urýchlennom rozdelení pôdohospodárskeho majetku Nemcov a Maďarov, ako aj zradcov a nepriateľov slovenského národa. Týmto nariadením sa zrušili ustanovenia § 1 nariadenia č. 104/1945 Zb. n. SNR a s okamžitou platnosťou bol pre účely pozemkovej reformy – na rozdiel od predchádzajúcich noriem – konfiškovaný poľnohospodársky majetok všetkých obyvateľov maďarskej národnosti, bez ohľadu na štátnu príslušnosť.⁶⁹ Zároveň sa začal uskutočňovať výber 100 tisíc obyvateľov maďarskej národnosti, ktorí mali byť určení na výmenu obyvateľstva s Maďarskom a akcia reslovakizácie, ktorá sa začala podávaním reslovakizačných prihlášok. Predstavitelia slovenskej komunistickej strany boli po podpise dohody tak optimisticky naladení, že na zasadnutí Predsedníctva KSS prijali uznesenie, podľa ktorého mali u maďarských komunistov presadiť, aby po výmene na základe dohodnutej kvóty prijalo Maďarsko aj maďarských antifašistov. V. Široký bol poverený vyjednávať o tom v Maďarsku.⁷⁰ V atmosfére nacionálneho vzrušenia sa začala nová akcia, ktorej cieľom bolo získať obyvateľstvo maďarskej národnosti na práce do Čiech.

Na základe výsledkov volieb v máji 1946 bola vytvorená tretia vláda Národného frontu Čechov a Slovákov, ktorá zaujala stanovisko aj k problematike postavenia Nemcov a Maďarov v Československu. Vo vyhlásení predsedu vlády K. Gottwalda sa o. i. uvádzalo: „*Nová ústava jasne vyjadrí, že naše republika je národný štát Čechů a Slováků. Odsun Němců a Maďarů a počestění a poslovenštění našeho pohraničí bude korunováno ústavní zárukou, že napříště bude o věcech veřejných a státních rozhodovati jen český a slovenský národ. Přední předpoklad pro splnění dvouletého plánu je, abychom překonali nedostatek pracovních sil. Po odsunu Němců bude průmyslu, stavebnictví a zemědělství scházet nejméně půl milionu pracovních sil, především pro fyzické práce. Tyto pracovní síly bude nutno získati stůj co stůj v rámci velké 'národní mobilizace práce'. Předmnichovské období ukázalo, že jedním z nástrojů k podněco-*

69 Zbierka nariadení SNR, čiastka 12, 1946, vydané 28. mája 1946, nariadenie č. 64.

70 SNA Bratislava, f. ÚV KSS, Predsedníctvo, kart. 788. Zápisnica zo zasadania Predsedníctva KSS 1. 4. 1946.

vání mezinárodního neklidu byla německá a maďarská menšina u nás. Odsun německé menšiny je dnes již jen otázkou organizační a technickou. Vláda bude trvať i na úplném rozřešení otázky maďarské menšiny, nejen v zájmu Československa, ale i v zájmu dobrého poměru k demokratickému Maďarsku. Zkušenosti nejen z minulosti, ale i v přítomnosti dokazují, že existence maďarské menšiny u nás udržuje revisionismus a maří klidný vývoj ve střední Evropě.“⁷¹ Zároveň je však potřebné povedať, že programové vyhlásenie vlády rátať s tým, že české pohraničie budú osídľovať predovšetkým Česi a Slováci.⁷²

Nábor pracovných síl do Čiech v dňoch 22. júla 1946 až 15. augusta 1946 sa uskutočnil pod heslom *Pomoc Slovenska českým krajinám pri poľnohospodárskych prácach*. Bol dôsledkom veľkého nedostatku pracovných síl po odsune Nemcov, ktorý sa začal prejavovať v českom poľnohospodárstve v roku 1946. Uskutočnil sa na základe uznesenia 5. schôdze vlády zo 16. júla 1946. Predpokladalo sa, že v rámci tejto akcie príde do Čiech 40 – 50 tisíc obyvateľov maďarskej národnosti.⁷³ Podľa diskusie k návrhu vládneho programu sa už v tom čase rátať ako s jednou z možností s využitím reslovakizantov. Národnosocialistický poslanec S. Novák uviedol: „Už na jaře tohoto roku se počítalo, že odsunem Němců vznikne zemědělství v Čechách a na Moravě nedostatek 350 000 stálých pracovních sil. Ministerstva zemědělství a sociální péče slíbila postupně 100 000 pracovních sil z Itálie, 25 000 z Bulharska, 50 000 až 60 000 ze Slovenska a později bylo slíbeno 42 000 tzv. reslovakizovaných osob z jižní části republiky. V rámci těchto akcí bylo získáno pro české zemědělce všeho všudy 1200 osob.“⁷⁴ Akcia sa týkala celého Slovenska, bola organizovaná na dobrovoľnom základe a prevažná väčšina tých, ktorí sa do akcie zapojili, bola slovenskej národnosti. Akciu zabezpečovalo ministerstvo sociálnych vecí a kontrolu akcie zabezpečovalo ministerstvo vnútra.⁷⁵ Podľa informácií Povereníctva pôdohospodárstva a pozemkovej reformy sa do tejto akcie dobrovoľne prihlásilo 1932 osôb maďarskej národnosti⁷⁶, čo bolo pre

71 <http://www.psp.cz/eknih/> Digitální knihovna | Ústavodárné NS RČS 1946-1948 – stenoprotokoly | 3. schůze Pondělí 8. července 1946. Prohlášení předsedy vlády podle § 64 jedn. řádu.

72 V programovom vyhlásení sa uvádzalo: „Vláda považuje za svou povinnost dokončiti historické dílo osídlení našeho pohraničí českými a slovenskými lidmi, převésti půdu a zemědělské usedlosti a živnosti do vlastnictví osvědčivších se osídlenců a zabezpečiti jim pomoc státu při budování nové a šťastné existence.“ <http://www.psp.cz/eknih/> Digitální knihovna | Ústavodárné NS RČS 1946-1948 – stenoprotokoly | 3. schůze Pondělí 8. července 1946. Prohlášení předsedy vlády podle § 64 jedn. řádu.

73 SNA Bratislava, f. Povereníctvo školstva a osvetý (ďalej PŠaO), Inv. č. 2267, fasc. 247.

74 <http://www.psp.cz/eknih/> Digitální knihovna | Ústavodárné NS RČS 1946-1948 – stenoprotokoly | 13. schůze Středa 2. října 1946. Rozprava o prohlášení pana předsedy vlády Klementa Gottwalda, učiněném v 9. schůzi ústavodárného Národního shromáždění dne 12. září 1946 – pokračování. S. Novák (Čsl. strana národnosocialistická).

75 VADKERTY, Katalin: *Maďarská otázka v Československu 1945 – 1948*. Bratislava : Kaligram, 2002, s. 39 – 46.

76 SNA Bratislava, f. PPR, kart. 305. V Noskovom fonde v Prahe sa objavuje údaj 1919 osôb maďarskej národnosti. Státní ústřední archiv (ďalej SÚA) Praha, f. Ministerstvo vnútra (Noskov fond). inv. č. 25, kart. 30.

organizátorov akcie sklamaním. Malý záujem o túto akciu zdôvodňovalo ministerstvo sociálnej starostlivosti tým, že obyvateľstvo odradila maďarská propaganda v súvislosti s Parížskou mierovou konferenciou.⁷⁷ Akcia intenzívne pokračovala, aj keď bez očakávaného výsledku, aj v nasledujúcom období. Cieľom ďalších akcií bolo získať pre české poľnohospodárstvo voľné pracovné sily zo Slovenska na zimné mesiace. Cieľovou skupinou podľa listu z 30. septembra 1946 sa malo stať aj reslovakizované obyvateľstvo zo Slovenska, ktoré sa v jari 1947 malo vrátiť späť na Slovensko. Jednotný zväz slovenských roľníkov sa na výzvu Jednotného zväzu českého roľníctva, v spolupráci s Povereníctvom sociálnej starostlivosti a Krajského úradu ochrany práce v Bratislave ujal akcie pod názvom *Bratská pomoc slovenského roľníctva roľníctvu českému*.⁷⁸

Počet Slovákov, ktorí odchádzali na práce do Čiech, výrazne narastal predovšetkým po čiastočnej stabilizácii situácie v českom pohraničí. Slováci odchádzali na začiatku samostatne, v priebehu roku 1946 sa už časť presídľovania uskutočňovala na základe dobrovoľných dohôd. Takýmto spôsobom bolo od januára až do augusta 1946 v Čechách a na Morave zamestnaných 43 tisíc Slovákov (14 582 ako sezónnych poľnohospodárskych robotníkov, 21 032 ako priemyselných robotníkov, 2854 pomocníkov v domácnosti, 43 lesných robotníkov a 2894 ako slobodná čelaď).⁷⁹ Odhad počtu Slovákov v Čechách v roku 1946 bol okolo 200 tisíc, v prvej polovici roku 1947 už okolo 250 tisíc.⁸⁰ Mobilizácii pracovných síl sa osobitne venoval zákon č. 126/1946 Zb. zo 16. mája 1946, ktorého pripravovaná novelizácia o niektorých opatreniach k uskutočneniu pracovnej mobilizácie v septembri 1946 vyvolala v Ústavodarnom národnom zhromaždení vášnivé diskusie.⁸¹ V septembri 1946 sa pripravovala jeho ďalšia novelizácia, ktorá mala vytvoriť legislatívne podmienky pre nasadenie mládeže v českom poľnohospodárstve.

Diskusia, ktorá sa rozvinula v Ústavodarnom národnom zhromaždení, signalizovala, že problémy v českom poľnohospodárstve, ktoré mali po odsune Nemcov chronický charakter, ohrozovali stabilitu poľnohospodárstva v Čechách a volali po radikálnych riešeniach.⁸²

Už v týchto úvahách o presídlení reslovakizantov do Čiech je možné vidieť zárodok ďalšieho presunu obyvateľstva maďarskej národnosti zo Slovenska. Napriek deklarovanej reslovakizácii totiž toto obyvateľstvo nebolo vnímané ani štátnymi orgánmi, ani politikmi ako etnický, národne a štátne spoľahlivý. Za jednu z možností bola považovaná ich prevýchova na lojálnych občanov pobytom v Čechách. Reslovakizovaným Maďarom tak namiesto deportácie do Maďarska, ktorej sa chceli reslovakizáciou vyhnúť, hrozila deportácia do Čiech. Situácia sa však vyvíjala iným smerom.

77 SNA Bratislava, f. PŠaO, inv. č. 2267, fasc. 247.

78 SNA Bratislava, f. Sociálna demokracia na Slovensku, a. j. 211.

79 *Demokrat*, roč. 2, č. 244, 26. 10. 1946.

80 *Sloboda*, č. 63, 16. 3. 1947.

81 Těšnopisecká správa o 10. – 11. schůzi Ústavodárného národního shromáždění republiky Československé, 19. 9. 1946 a 18. 9. 1946.

82 <http://www.psp.cz/eknih/> Digitální knihovna | Ústavodárné NS RČS 1946-1948 – stenoprotokoly | 10. schůze | Pátek 13. září 1946, posl. Kameníček, Fránek.

ODSUN MAĎAROV DO ČIECH V ROKOCH 1946 – 1947 V KONTEXTE ROKOVANÍ A VÝSLEDKOV PARÍŽSKEJ MIEROVEJ KONFERENCIE ⁸³

Najrozsiahljšia fáza odsunu obyvateľstva maďarskej národnosti do Čiech sa uskutočnila koncom roku 1946 a začiatkom roku 1947. Veľkú úlohu v smerovaní československej menšinovej politiky a teda aj v motivácii k deportáciám Maďarov mala Parížska mierová konferencia.

Okrem vnútropolitických otázok v súvislosti s maďarskou menšinou na Slovensku sa v druhej polovici roku 1946 venovala čoraz väčšia pozornosť prípravám na rokovania, ktoré mali uzavrieť jednu z najhroznejších kapitol ľudstva – druhú svetovú vojnu – na Parížsku mierovú konferenciu. Do tejto konferencie vkladala československá strana nádeje na zníženie počtu obyvateľstva maďarskej národnosti. Maďarská strana naopak verila, že konferencia uzná maďarské výhrady voči riešeniu maďarskej otázky v susediacich štátoch a naprávi tak „krivdy“, ktoré spôsobil Trianon. Obe strany sa na konferenciu dôkladne pripravovali. Pri Slovenskej národnej rade sa vytvorila osobitná *komisia pre výskum vlastivedných otázok*, ktorej úlohou bolo pripravovať podklady na mierové rokovania v Paríži.⁸⁴ Bezprostredne pred konferenciou v čase od 15. júna do 12. júla 1946 boli mierové zmluvy prerokované na zasadaniach Rady zahraničných ministrov v Paríži.

Rokovania Parížskej mierovej konferencie trvali od 29. júla 1946 do 15. októbra 1946. Rada ministrov zahraničných vecí, ktorá zasadala v New Yorku od 4. novembra do 13. decembra 1946, vypracovala následne definitívne texty mierových zmlúv, ktoré boli podpísané 10. februára 1947 v Paríži. Pre Československo, ale najmä Slovensko mali najväčší význam rokovania o mierovej zmluve s Maďarskom, ktoré sa dotýkali možných zmien hraníc a osudov obyvateľstva slovenskej a maďarskej národnosti na Slovensku.

Československá delegácia išla do Paríža s jasne vyhranenou predstavou o riešení problematiky Maďarov v Československu. V tejto línii ju podporovali aj politické

83 Problematike mierovej konferencie v Paríži sa venovali napr: LANTAYOVÁ-ČIERNA, Dagmar: *Podoby česko-slovensko-maďarského vzťahu 1938 – 1949*. Bratislava : Veda, 1992, s. 90 – 120; ZVARA, Juraj: *Maďarská menšina na Slovensku po roku 1945*. Bratislava : Epoque, 1969, s. 63; *Dějiny maďarského revolučního dělnického hnutí*. Praha: Svoboda, 1974, s. 561; SZÁRKA, László: *A kollektív bűnösség elve a szlovákiai magyar kisebbséget sújtó jogszabályokban 1944 és 1949 között*. In: SZÁRKA, László: *Jogfosztó jogszabályok Csehszlovákiában 1944 – 1949*. Komárom : MTA Etnikai-nemzeti kisebbségkuttató intézet, Kecskés László Tarság, 2005, s. 17 – 20.

84 Komisia mala skupiny: historickú, ktorú viedol B. Varsík, zemepisnú – J. Hromadka, jazykovú – J. Stanislav, hospodársku – P. Zaťko, právnu – Š. Luby a vojenskú – pplk. Turzák (SNA Bratislava, f. ÚP SNR, inv. č. 247, kart. 283. Materiály komisie pre vlastivedný výskum.).

strany.⁸⁵ Československá politika, vrátane slovenských politikov, bez ohľadu na stranícku príslušnosť reagovala veľmi citlivo na maďarskú požiadavku riešiť problematiku Maďarov na Slovensku buď poskytnutím menšinových práv, alebo oddelením časti južného Slovenska v prospech Maďarska.⁸⁶

Podľa slov V. Clementisa riešenie slovensko-maďarského vzťahu bolo možné dosiahnuť „jedine úplným likvidovaním maďarskej menšiny u nás,“⁸⁷ pričom V. Clementis uznával podstatný rozdiel medzi riešením problému Nemcov a Maďarov.

Teritoriálne-politická komisia pre Maďarsko, jedna z komisií, ktorá pracovala v rámci mierovej konferencie, zverila prerokovanie štyroch československých návrhov, ktoré boli predložené na rokovanie komisie pre Maďarsko (anuláciu viedenského výroku, rozšírenie bratislavského predmostia, vrátenie archívov a národných pamiatok, transfer etnických Maďarov z Československa), svojej subkomisii.⁸⁸

85 Napr. poslanec za Komunistickú stranu Slovenska v Ústavodarnom národnom zhromaždení povedal: „*Naše stanovisko je známe. My neupustíme od našej snahy zbaviť sa Maďarov a budeme dôsledne realizovať myšlienku slovanského charakteru nášho štátu bez Nemcov a Maďarov. S tohto miesta ďakujem pánu ministrovi zahraničia Masarykovi, pánu štátnemu tajomníkovi dr. Clementisovi a všetkým členom našej delegácie na mierovej konferencii v Paríži za ich pohotovosť a pevnosť v hájení našich požiadaviek.*“ <http://www.psp.cz/eknih/> Digitální knihovna | Ústavodárné NS RČS 1946-1948 – stenoprotokoly | 12. schůze Čtvrtek 19. září 1946. Rozprava o prohlášení předsedy vlády Klementa Gottwalda, učiněném v 9. schůzi ústavodárného Národního shromáždění dne 12. září 1946 – pokračování.

86 Napr. L. Holdoš vo svojom exposé v Ústavodarnom národnom zhromaždení 19. septembra 1946 uviedol: „*My ale vieme, že Maďari sa schovávajú za taký alebo onaký režim aj dnes a sú ešte stále revizionistami. Tak ako Nemci podľahli nacizmu, tak aj Maďari podľahli revizionizmu a pre toto už mali dobrú prípravu v ich do krajnosti vybičovanom šovinizme oddávna. Dnes napriek tomu, že sú štátom a národom porazeným, dvíhajú drzejšie čelo než tomu bolo v rokoch po prvej svetovej vojne. Aké sú ich pravé úmysly, aké sú plány maďarskej demokracie, najlepšie ukazuje včerajšie vystúpenie maďarského delegáta v Paríži. Ešte dnes bránia sa transferu, stavajú neslýchanú požiadavku, pričlenenia južného Slovenska obývaného Maďarmi k Maďarsku. Nikako nevážam vysloviť svoj názor, že dnešní reprezentanti Maďarska v Paríži podávajú dôkaz o tom, že úskočnosť starých maďarských politikov je v nich zosobnená ešte aj s drzosťou a prehnanosťou, vlastnou skutočne len dobrým žiakom goebbelsovskej školy. Takzvaná maďarská demokracia operujúca prekrútenými a falošnými štatistikami aj dnes znovu, ako Hitler, povýšila lož na princíp politiky. V dobe, kedy sme dojednávali dohodu o výmene, už mysleli na to, ako ju nebudú prevádzať. Dôkazom toho je to, že pokiaľ na našej strane sme plne pripravení poslať im ich krajanov, v Maďarsku seba menší krok nie je hotový pre ich prijatie.*“ (<http://www.psp.cz/eknih/> Digitální knihovna | Ústavodárné NS RČS 1946-1948 – stenoprotokoly | 12. schůze Čtvrtek 19. září 1946. Rozprava o prohlášení předsedy vlády Klementa Gottwalda, učiněném v 9. schůzi Ústavodárného národního shromáždění dne 12. září 1946).

87 SNA Bratislava, f. V. Clementis, a. j. 13, prejav V. Clementisa z 29. septembra 1946 o zahraničnej politike.

88 KRNO, Dalibor M.: *Paríž 1946*. Bratislava : Povereníctvo informácií, 1947, s. 20.

V súvislosti s témou tejto štúdie mala najväčší význam požiadavka, podľa ktorej československá strana navrhovala zaradiť do mierovej zmluvy s Maďarskom článok 4B, ktorý by Československu umožnil vystáť zo svojho územia maximálne 200 tisíc obyvateľov etnicky maďarského pôvodu (etnických Maďarov). Tento návrh, ktorý predniesol V. Clementis už v čase podpisovania dohody o výmene obyvateľstva,⁸⁹ považovala aj maďarská delegácia za najväčšiu priamu hrozbu maďarských záujmov na mierovej konferencii.⁹⁰ V. Clementis podrobne odôvodnil návrh v politicko-teritoriálnej komisii pre Maďarsko 16. septembra 1946.⁹¹ Odôvodnil ho predovšetkým historickými skúsenosťami Slovenska s maďarizáciou, situáciou pred druhou svetovou vojnou a počas nej. Československý minister zahraničných vecí Ján Masaryk 15. augusta 1946 zdôrazňoval po vystúpení maďarského ministra zahraničných vecí J. Gyöngyösiho, že maďarská menšina je „*stálym zdrojom nepokoja*“. V tejto súvislosti citoval z knihy tlačového pridelenca maďarského veľvyslanectva vo Washingtone Borsodyho, ktorý vo svojej knihe Maďarsko-slovenské zblíženie napísal: „*Demokratické Maďarsko by veľmi pravdepodobne najskôr spolupracovalo so svojimi susedmi v nádeji, že tým zaistí práva pre maďarskú menšinu a ďalej, že tým vytvorí priaznivé ovzdušie pre revíziu svojich hraníc. Je pravda, nepredstaviteľné, že by sa ktorákoľvek maďarská vláda mohla vzdať myšlienky revízie Trianonskej zmluvy.*“⁹²

Maďarská delegácia rázne odmietla všetky československé návrhy predložené konferencii, a tak už v priebehu mierovej konferencie 24. septembra 1946 predložila československá delegácia návrh, aby sa začala aspoň výmena obyvateľstva na základe už podpísanej dohody z 27. februára 1946.⁹³ Jednoznačne možno povedať, že reakciu Maďarov na tento návrh podmienili československí predstavitelia svoje ďalšie kroky voči obyvateľstvu maďarskej národnosti. Zachovali sa doklady o dvoch telefonátoch z Paríža z tohto obdobia (september 1946). V prvom telefonáte úradníkom úradu Zboru povereníkov žiadal D. Okáli, vládny zmocnenec poverený vedením Československej presídľovacej komisie, aby sa v prípade, že nebude prijatý návrh československej delegácie na parížskych mierových rokovaníach a že sa nezačne s výmenou obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom na základe dohody podpísanej vo februári 1946, začal jednostranný odsun osôb maďarskej národnosti podľa čl. VIII Dohody o výmene obyvateľstva (vojnoví previnilci) do Maďarska a začalo sa presídľovanie Maďarov do Čiech. Pokiaľ ide o presídľovanie do Čiech, odporúčal začať s akciou tam, kde už bol konfiškovaný majetok Maďarov a navrhoval presídľovať

89 SNA Bratislava, f. V. Clementis, a. j. 13, prejav V. Clementisa z 29. septembra 1946 o zahraničnej politike.

90 *Čas*, č. 34, 11. 2. 1947.

91 Archives diplomatiques Paris, Y- Internationale, Commission politique et territoriale pour Hongrie, kart. 262, 16. 8. 1946.

92 KRNO, Dalibor M.: *Paríž 1946*. Bratislava : Povereníctvo informácií, 1947, s. 58.

93 V tejto súvislosti môžeme povedať, že záver K. Janicsa, že „*deportácie, ktoré sa mali začať, by boli znamenali, že Československo už nechce využiť tie možnosti, ktoré navrhovala mierová zmluva (nové rokovania), a nepovažuje za súrnu ani výmenu obyvateľstva*“ (JANICS, Kálmán: *Roky bez domoviny*. Budapest : Püski, 1994, s. 221), nemá opodstatnenie.

reslovakizantov, ktorí vlastnia do 5 katastrálnych jutár (ďalej k. j.) pôdy.⁹⁴ Podľa nar. SNR č. 104/1945 a nar. SNR č.64/46 odporúčal začať s konfiškáciami pôdy všetkým osobám maďarskej národnosti, okrem osôb, ktoré sú v zoznamoch na výmenu obyvateľstva s Maďarskom, a reslovakizantov. V ďalšom telefonáte z Paríža žiadali D. Okáli a štátny tajomník ministerstva zahraničných vecí V. Clementis predsedu Osídľovacieho úradu pre Slovensko J. Čecha, aby sa, v prípade, že maďarská delegácia nedá odpoveď na československé návrhy, rozhodlo o vnútroštátnych opatreniach pri riešení maďarskej otázky a aby sa predložil návrh na riešenie maďarskej menšiny na mimoriadne zasadanie vlády.⁹⁵

Rokovania Parížskej mierovej konferencie sa skončili 15. októbra 1946. Rozhodnutie mierovej konferencie, ktoré odmietlo jednostranný transfer obyvateľstva maďarskej národnosti z Československa ako základnú metódu riešenia sporu, ale neuznalo ani maďarské nároky na územné zmeny a zavedenie menšinového štatútu pre Maďarov v Československu, prijali obe strany ako čiastkový neúspech svojich delegácií.⁹⁶ V. Clementis v tejto súvislosti už v čase rokovania mierovej konferencie poznamenal, že „iného výsledku ako sme ho dosiahli, nebolo možné dosiahnuť.“⁹⁷

94 Aj po zavedení metrického systému v Uhorsku v roku 1872 sa na území dnešného Slovenska bežne používalo označenie v starých plošných mierach. Bolo to najmä katastrálne jutro s rozlohou 1600 štvorcových siah. Jedno katastrálne jutro sa rovnalo 5754,6 m². (*Encyklopédia Slovenska*. II. zväzok. Bratislava : Veda, 1978, s. 531.)

95 SNA Bratislava, f. ÚV KSS, GT, č. 515/2.

96 Komunistickej poslanec Ústavodarného národného zhromaždenia V. Nový hodnotil Československú misiu ako úspešnú. Uviedol: „*Ve snaze diskreditovat linii naši zahraniční politiky byly učiněny také pokusy namluvit veřejnosti, že Československo na pařížské mírové konferenci vyšlo neúspěšně. Pravý opak je však pravdou. Svědčí o tom skutečnost, že z patnácti doplňovacích a pozměňovacích návrhů v otázce maďarské bylo jich přijato 12. V Paříži jsme dosáhli toho, že revisionistická propaganda maďarská byla navždy zapovězena. Dosáhli jsme úplného zrušení vídeňského a mnichovského diktátu. Naše these o národním státu Čechů a Slováků byla jednomyslně uznána. Získali jsme bratislavské předmostí, uznán byl náš požadavek, aby nám Maďaři vrátili archivní a kulturní hodnoty od roku 1848. Toto vše svědčí nikoli o neúspěších v naší zahraniční politice, nýbrž naopak o značných úspěších.*“ <http://www.psp.cz/eknih/> Digitální knihovna | Ústavodárné NS RČS 1946-1948 – stenoprotokoly | 26. schůze Čtvrtek 12. prosince 1946, V. Nový.

97 SNA Bratislava, f. V. Clementis, a. j. 13, prejav V. Clementisa z 29. septembra 1946 o zahraničnej politike. Sociálny demokrat B. Vilím v diskusii o rozpočte Československej republiky v Ústavodarnom národnom zhromaždení zhodnotil pozíciu Československa na Parížskej konferencii nasledovne: „*Připomeňme si zkušenost, kterou jsme učinili na pařížské mírové konferenci. Domnívali jsme se, že pro splnění našich požadavků, které jsme konferenci předložili, stačí ta okolnost, že jsme jedním z vítězných států, který v boji proti nacismu přinesl značné oběti a jehož požadavky se týkají států poražených. Ukázalo se však, že jsme svoje síly přecenili.*“ <http://www.psp.cz/eknih/> Digitální knihovna | Ústavodárné NS RČS 1946-1948 – stenoprotokoly | 25. schůze Středa 11. prosince 1946. Rozprava o prohlášení ministra financí, učiněném ve 23. schůzi ústavodárného Národního shromáždění dne 22. listopadu 1946, B. Vilím.

Podpísanie mierovej zmluvy s Maďarskom 10. februára 1947 a jej ratifikácia predstaviteľmi zúčastnených víťazných mocností bola už len formálnym aktom ukončenia vojnových sporov, ktorý v domácej československej politike voči Maďarom predchádzali jednoznačné vnútropolitické opatrenia.

Už v čase, keď mierová konferencia ešte len začínala svoju činnosť, sa na porade slovenských činiteľov z ústredných a národných orgánov 6. – 7. augusta 1946 v Bratislave,⁹⁸ po skúsenostiach s tým, že dobrovoľný nábor medzi obyvateľstvom maďarskej národnosti nepovedie k úspechu, pretože toto obyvateľstvo vyčkáva na výsledky mierovej konferencie, rozhodlo o tom, že sa k náboru pracovných síl pre české krajiny použijú donucovacie prostriedky podľa dekrétu prezidenta republiky č. 88/1945 Zb. o všeobecnej pracovnej povinnosti. Na tejto porade sa o akcii odsunu Maďarov do Čiech hovorilo v tom zmysle, že by mala očistiť pohraničné pásmo južného Slovenska od maďarského živlu.⁹⁹ Samotné použitie výrazov, že „*k náboru pracovných síl sa použijú donucovacie prostriedky*“, naznačovalo zložitosť situácie. Pred svetom bolo potrebné zachovať zdanie demokratického riešenia, ale praktická realizácia plánu sa mala uskutočniť donucovacou formou. Už vtedy však boli známe výsledky rokovaní ministrov zahraničných vecí štyroch mocností a bolo zrejmé, že československé návrhy na „definitívne“ riešenie postavenia osôb maďarskej národnosti, teda jednostranný transfer, nebudú veľmocami podporené. Štyri svetové veľmoci počas celého trvania konferencie uplatňovali zásadu, že budú hájiť

Komunistický poslanec Š. Bašťovanský zhodnotil výsledky československej delegácie v Paríži nasledovne: „*Mierová konferencia v Paríži, ktorá priniesla pre Československu delegáciu celý rad úspechov, v otázke transferu 200 000 Maďarov neosvojila si v plnej miere našu požiadavku, napriek tomu, že bola tak rozhodne podporovaná Sovietskym zväzom a delegáciami všetkých ostatných na konferencii zastúpených slovanských národov, ako aj niektorými delegáciami iných demokratických štátov. Za čiastočný úspech možno prirodzene pokladať okolnosť, že Spojené národy súhlasia s tým, aby Československo bolo budované ako slovanský štát Čechov a Slovákov bez nemeckej a maďarskej menšiny a že na rozdiel od mierovej zmluvy versailskej Československu neukladá sa tentoraz nijaká povinnosť a nijaký záväzok voči týmto menšinám.*“ <http://www.psp.cz/eknih/Digitalni knihovna | Ústavadárné NS RČS 1946-1948 – stenoprotokoly | 25. schůze Středa 11. prosince 1946, Š. Bašťovanský.>

98 Táto porada sa v slovenskej a maďarskej literatúre označuje za spúšťači mechanizmus deportácií Maďarov do Čiech v rokoch 1946 – 1947. O takejto možnosti, hoci nie v precíznej podobe však hovoril už K. Gottwald v prejave k novinárom na tlačovej porade o budo-
vateľskom programe vlády 18. júla 1946. K. Gottwald povedal: „*Zo Slovenska prídu do českých krajín pracovné sily z radov tých, ktorí boli reslovakizovaní, t. j. osoby, ktorým bola priznaná slovenská národnosť. Tým dostávajú príležitosť, aby dokázali, že chcú sa aktívne zúčastniť na budovaní republiky.*“ (GOTTWALD, Klement: *Spisy XIII*. Bratislava: Pravda, 1958, s. 188.) Tu je potrebné poznamenať, že v tom čase sa ešte len začal zber reslovakizačných prihlášok.

99 SÚA Praha, f. Ministerstvo vnútra (Noskov fond), inv. č. 25, kart. 30. Materiál pre pred-
sedníctvo vlády, bez dátumu.

dohodnuté texty veľmocí a tie sa budú upravovať iba vo výnimočných prípadoch. Preto ani prebiehajúce parížske rokovania nemohli na tomto stanovisku nič zásadného zmeniť.

Už v októbri po skončení rokovaní mierovej konferencie začala československá strana pripravovať koncepcie ďalšieho riešenia. Po skončení konferencie bol Osídľovacím úradom pre Slovensko pripravený tajný materiál *Medzinárodné aspekty riešenia maďarského problému*,¹⁰⁰ ktorý hodnotil možnosti ďalšieho postupu po Parížskej konferencii. Z československej strany boli v tomto období kľúčové dva problémy, ktoré nadväzovali na československé požiadavky z Paríža: 1. prinútiť Maďarsko k plneniu dohody o výmene obyvateľstva; 2. začať rokovanie s Maďarskom o vyriešení otázky etnických Maďarov na podklade uznesenia Parížskej konferencie. Československá strana si uvedomovala, že aj maďarská strana sa bude snažiť využiť toto prepojenie na vybudovanie čo najlepšej východiskovej pozície na rokovania, ktoré mali nastať v prípade, že sa nepodari dosiahnuť dohodu. Spájanie týchto záležitostí československá strana formálne odmietala, ale uvedomovala si, že výmena obyvateľstva nezačne, kým nezačnú rozhovory na základe uznesenia Parížskej mierovej konferencie. Československo sa spoliehalo aj na to, že Maďarsko bude ešte určité obdobie pod vplyvom Spojeneckej kontrolnej komisie, ale tento vplyv už nepokladalo, po skúsenostiach s Parížskou mierovou konferenciou za jednoznačne priaznivú okolnosť pre československé stanoviská. Neočakávalo sa, že by Angličania a Američania zmenili svoje postoje k jednostrannému transferu Maďarov z Československa. S postupom času Československo strácalo aj oporu Sovietskeho zväzu, ktorý mal záujem o stabilizáciu situácie v Maďarsku a jeho začlenenie do svojej mocenskej sféry. Preto je podľa predkladateľov materiálu potrebné, aby sa československá vláda definitívne rozhodla pre opatrenia, ktoré by čiastočne riešili otázky Maďarov na Slovensku a boli by prostriedkom nátlaku na maďarskú vládu. Zvažovali sa dve možnosti: jednostranné uskutočňovanie zmluvy, a teda jednostranné vysídlenie 80 – 90 tisíc osôb maďarskej národnosti do Maďarska, čo však pripravovatelia dokumentu považovali za nemysliteľné, (zima, maďarská vláda by ich odmietla prijať). Zmienku o tom, že takéto riešenie by negatívne prijala aj Európa, dokument neobsahuje,

100 SNA Bratislava, f. ÚP SNR, inv. č. 116, kart. 114. Medzinárodné aspekty riešenia maďarského problému. Uvedený dokument je publikovaný ako príloha č. 2 v práci VADKERTY, Katalin: *Maďarská otázka v Československu 1945 – 1948*. Bratislava : Kalligram, 2002, s. 582 – 584. Je prekvapujúce, že autorka jeho analýze v príslušných pasážach o deportáciách Maďarov do Čiech nevenuje žiadnu pozornosť. Dozvedáme sa len, že: „Pri príprave nútených prác pre Maďarov v Čechách našlo Povereníctvo vnútra odhodlaného a iniciatívneho spolupracovníka v Predsedníctve Osídľovacieho úradu pre Slovensko, ktoré vzalo na seba rozhodujúcu úlohu pri zdôvodňovaní masového donucovania a spôsobu jeho vykonania. Prinucovanie sa iba v prvých dňoch októbra stalo celostátnym, ústredným problémom. Jeho nariadenie je ‘zaslúženým trestom’, lebo Maďari nepochopili, že nedostatok pracovných síl v Česku ohrozuje plnenie dvojročného plánu. Maďari sa nemali kam pohnúť, ani keď vláda rokovala o najatí zahraničných robotníkov, preto nútená mobilizácia rezerv domácich pracovných síl bola ‘oprávnená’.“

ale je veľmi pravdepodobná. Za reálne považovali druhé riešenie: „*Treba preto voliť opatrenie vnútropolitické, t. j. presun maďarského obyvateľstva do českých zemí a to v prvej etape za prísneho dodržiavania podmienok zmluvy o výmene obyvateľstva, t. j. len na podklade pracovnej mobilizácie*“.¹⁰¹

Začiatok deportácií Maďarov do Čiech mal byť rezervným riešením za Maďarskom sabotovanú výmenu obyvateľstva. Pracovníci Osídľovacieho úradu pre Slovensko však začali uvažovať o tom, ako deportovať obyvateľov maďarskej národnosti do Čiech tak, aby to nemohlo vzbudiť odpor medzinárodného spoločenstva, resp. tak, aby Československo mohlo tieto deportácie prezentovať ako demokratické a humané riešenie.

Prvou alternatívou bolo deportovať do Čiech skupinu reslovakizantov, reslovakizácia ktorých by bola prijatá podmenečne. Išlo teda o skupiny obyvateľstva, ktorých slovenskosť bola sporná. Fakticky išlo o Maďarov, ktorí sa reslovakizáciou chceli zachrániť pred represívnymi opatreniami československých štátnych orgánov. Pracovníci osídľovacieho úradu, ktorí v októbri 1946 už mali prehľad o charaktere reslovakizačných prihlášok, odhadovali počet osôb, ktoré by pripadali do úvahy na deportáciu do Čiech, na 100 tisíc. Sťahovanie do Čiech malo byť daňou za priznanú reslovakizáciu a pred medzinárodným spoločenstvom by išlo o sťahovanie československých občanov na základe „dobrovoľnosti“, nie o represívne opatrenia voči Maďarom. Súbežne s touto akciou navrhoval osídľovací úrad presídlenie 150 tisíc etnických Maďarov do Čiech, ktorí stratili československé štátne občianstvo. Aby sa Československo vyhlo odsúdeniu medzinárodného spoločenstva navrhoval osídľovací úrad postupovať v zmysle podmienok dohodnutých pre výmenu obyvateľstva. To znamená: zastaviť konfiškáciu majetkov, prideliť presídlencom v Čechách plnú náhradu za majetok na Slovensku, pri presídľovaní dodržiavať všetky zásady humanity.¹⁰² Tento materiál bol 15. novembra 1946 predložený ako informácia V. Širokého pre predsedu vlády K. Gottwalda.¹⁰³

Tesne pred ukončením mierovej konferencie v Paríži bol pripravený aj *presídľovací plán Osídľovacieho úradu pre Slovensko*, ktorý bol súčasťou už spomínaného dokumentu *Medzinárodné aspekty riešenia maďarského problému*. Na pláne sa uzniesla Rada Osídľovacieho úradu a Fondu národnej obnovy 9. októbra 1946. Za vnútropolitické prostriedky riešenia boli označené: dohoda o výmene obyvateľstva z dňa 27. februára 1946, reslovakizačná akcia, vnútorné presídľovanie, konfiškačné normy, jednostranný transfer. Z hľadiska našej témy – deportácií do Čiech – je to prvý komplexný materiál, ktorý o deportáciách uvažuje ako o jednej zo základných foriem riešenia maďarskej otázky na Slovensku. Z opatrení navrhovaných v presídľovacom pláne Osídľovacieho úradu pre Slovensko budeme venovať pozornosť iba tým častiam, ktoré priamo súvisia s deportáciami Maďarov do Čiech.

101 SNA Bratislava, f. ÚP SNR, inv. č. 116, kart. 114.

102 SNA Bratislava, f. ÚP SNR, inv. č. 116, kart. 114.

103 SÚA Praha, f. 100/24, sv. 45, a. j. 856.

V súvislosti s neplnením dohody o výmene obyvateľstva dokument navrhoval:

„*Prikročiť od 1. novembra 1946 k jednostrannému odsunu Maďarov podľa článku VIII¹⁰⁴ dohody o výmene bez ohľadu na to, či bol už proti nim vynesený odsudzujúci rozsudok alebo len vznesená obžaloba*“,¹⁰⁵ s tým, že podľa dohody o výmene je to jednostranným právom ČSR a že tento úmysel stačí maďarskej vláde len oznámiť s udaním miesta.¹⁰⁶

104 Išlo o odsúdených podľa §§ 1 – 4 a 5 nariadenia SNR č. 33/1945 Zb. n. SNR, a to aj s rodinami. Skupiny obyvateľstva, ktorých sa týkali deportácie, svojisky a v rozpore s realitou definoval K. Janics: „*Kedže je známe, že maďarských 'vojnových zločincov' bolo vyše 100 000, najmä z radov inteligencie a zámožnejších sedliakov angažovaných za opozičnú maďarskú stranu, ďalej, že do menšieho zoznamu na výmenu osôb zaradili ďalších 100 000 roľníkov, ktorých bolo možné považovať za bohatých s úmyslom vyvlastniť čo najviac pôdy, netreba zdôrazniť ďalšími faktami, že deportácia bola namierená proti maďarským obrábatelom pôdy*“ (JANICS, Kálmán: *Roky bez domoviny*. Budapest : Püski, 1994, s. 220.) Snahou československých orgánov bolo určite získať čo najviac pôdy pre presídľovacie akcie, a môžeme povedať, že akcie československých orgánov mali silné nacionalistické a protimaďarské zahrotenie, ale v súvislosti so zaradením osôb odsúdených podľa §§ 1 – 4 podľa nar. č. 33/1945 Zb. n. SNR do jednostranného odsunu sa uvádza číslka 1000.

Československé štátne orgány jednoznačne ráтали s tým, že počet odsúdených Maďarov, ktorí budú označení ako vojnoví zločinci, bude vyšší. Podľa článku VIII dohody o výmene medzi Československom a Maďarskom bolo zo Slovenska jednostranne odsunutých 2905 osôb maďarskej národnosti. (SNA Bratislava f. ÚV KSS, GT, č. 522 Správa osídľovacieho úradu o ukončení výmeny obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom.) Tieto údaje udáva aj K. Vadkerty na s. 364 monografie *Maďarská otázka v Československu 1945 – 1948*. Podľa prehľadu hospodárskych jednotiek vysídlených do Maďarska z 5. februára 1949 bolo vysídlených 607 hospodárskych jednotiek. (SNA Bratislava, f. ÚV KSS, f. GT, č. 515/6.) Podľa už citovanej publikácie K. Janicsa (s. 181), ktorý preberá tabuľku osôb, ktoré mali byť presídlené z Új Otthon z 31. januára 1948 na presídlenie podľa článku VIII malo byť určených 106 398 „hlavných“ vojnových zločincov (Autor mal pravdepodobne na mysli tzv. „veľkých vojnových zločincov“ odsúdených podľa §§ 1 – 4 nariadenia č. 33/1945 Zb. n. SNR.) Zároveň uvádza, že podľa článku VII malo byť vysídlených 1927 „malých vojnových zločincov. (Autor pravdepodobne mal na mysli odsúdených podľa § 5 nariadenia č. 33/1945 Zb. n. SNR, pretože článok VII dohody hovoril o usporiadaní vlastníckych vzťahov.) J. Kugler uvádza, že na odsun do Maďarska bolo určených 75 114 osôb, z nich 73 187 podľa § 1 – 4 a 1927 podľa § 5. (KUGLER, J.: *Lakosságcsere a délkelet-alföldön 1944 – 1948*. Budapest: MTA, Kisebbségkutató Műhely, 2000, s. 187.) Pred ľudové súdy bolo na Slovensku v skutočnosti postavených 14 264 osôb maďarskej národnosti a odsúdených 4946 osôb. Ostatných 9318 osôb súdy oslobodili. (SNA Bratislava, f. ÚP ZP, mf. II. A 365, č. 913. Správa povereníka spravodlivosti o ľudovom súdnictve z januára 1949.) To bola reálna základňa pre uplatňovanie článku VIII dohody o výmene obyvateľstva. Ostatné čísla môžeme považovať iba za špekulatívne.

105 SNA Bratislava, f. ÚP SNR, inv. č. 116, kart. 114.

106 Článok VIII dohody o výmene obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom znel: „*Mimo počtu uvedeného v odstavci 1 článku V dohody môžu byť presťahované*

V tejto súvislosti počítal presídľovací plán aj s možnosťou, že maďarská strana neprijme takéto osoby, a v takomto prípade doporučal, „*nech sú osoby, určené k odsunu podľa čl. VIII, po skonfiškovaní ich majetku ako bezdomovci prikazované na prácu do zemí českých a moravských podľa momentálnych hospodárskych potrieb v rámci vnútornej kolonizácie*“.¹⁰⁷

Aj reslovakizačná akcia, ktorej pôvodným cieľom malo byť navrátenie pomadžarských Slovákov naspäť k slovenskej národnosti, mala plne vstúpiť do služieb riešenia maďarskej otázky a zabezpečovania deportácií Maďarov do Čiech. Presídľovací plán uvádzal: „*Reslovakizačná akcia nech slúži ako doplňujúci prostriedok najmä pre vnútornú kolonizáciu, čím má Osídľovací úrad na mysli presídľovanie Maďarov, resp. reslovakizantov do zemí českých a moravských. Reslovakizovali by sa teda osoby maďarskej národnosti, najmä: a/ ktoré sa by neprevinili politicky podľa platných predpisov; b/ ktorých majetok poľnohospodársky nepresahuje 5 k. j.; c/ odborné kvalifikované sily, ktoré by sa mohli uplatniť na Slovensku alebo v zemiach českých, pokiaľ sa zjavne neprevinili politicky.*

Reslovakizanti podľa bodu b/, t. j. deputátnici a pôdohospodárski malozemkári, prípadne bezzemkovia, by boli viazaní na podmienku prijatia domicilu v Čechách pri súčasnom prísľube prídely pôdy.“¹⁰⁸ Takéto chápanie reslovakizácie zjavne odporovalo pôvodným cieľom akcie a inštitúcia, ktorá garantovala celú akciu, prezentovala ako spôsob perzekvovania Maďarov na Slovensku.

Vyústením prijímaných opatrení malo byť znižovanie počtu obyvateľov maďarskej národnosti presídľovaním Maďarov do Čiech. Podľa III článku presídľovacieho plánu prichádzali do úvahy na presídlenie do Čiech tieto osoby: „*1. osoby maďarskej národnosti, ktorých majetok prepadol v konfiškácii a neboli vinou maďarskej vlády odsunuté podľa článku VIII; 2. osoby maďarskej národnosti, ktorých majetok prepadol v konfiškácii, pokiaľ nespádajú pod článok VIII alebo V dohody. Sem patria tiež osoby, ktorých reslovakizačné prihlášky by z politických alebo iných príčin neboli prijaté; 3. reslovakizanti najmä z radov maloroľníckych a robotníckych, hlavne pôdohospodárskych.*“¹⁰⁹

z územia Československa na územie Maďarska i tie osoby maďarskej národnosti, ktoré majú stále bydlisko na území Československa a ktoré sa dopustili trestných činov podľa § 1 – 4 nariadenia Slovenskej národnej rady zo dňa 14. mája 1945, č. 33. To isté platí o osobách vinných trestným činom uvedeným v § 5 tohto nariadenia, tým, že počet týchto osôb nemôže presahovať tisíc. Na osoby spadajúce pod ustanovenia §§ 1 – 4 práve citovaného nariadenia sa nevzťahujú výhody ustanovenia článkov VI a VII tejto Dohody.“ (ČIERNA-LANTAYOVÁ, Dagmar: *Podoby Česko-slovensko-maďarského vzťahu 1938 – 1949*. Bratislava : Veda, 1992, s. 188 – 189; SZÁRKA, László: *Jogfosztó jogszabályok Csehszlovákiában 1944 – 1949*. Komárom : MTA Etnikai-nemzeti kisebbségkutatató intézet, Kecskés László Tarság, 2005, s. 68.)

107 SNA Bratislava, f. ÚP SNR, inv. č. 116, kart. 114.

108 SNA Bratislava, f. ÚP SNR, inv. č. 116, kart. 114.

109 SNA Bratislava, f. ÚP SNR, inv. č. 116, kart. 114. Presídľovací plán Osídľovacieho úradu pre Slovensko z 9. októbra 1946.

Z materiálu Osídľovacieho úradu pre Slovensko nám jednoznačne vyplývajú aj tri základné dôvody na deportáciu Maďarov do Čiech: nedostatok pôdy pre slovenských presídlencov z Maďarska, Juhoslávie, Rumunska a ďalších krajín, ktorí sa mali vrátiť do pôvodnej vlasti; zmena etnickej štruktúry južného Slovenska; nedostatok pracovných síl na českých a moravských územiach.

Osídľovací úrad v Bratislave sa mal podieľať aj na organizačnom a technickom zabezpečovaní presídľovania obyvateľstva do Čiech.

Realizácia rozsiahlej deportačnej akcie do Čiech sa však nemohla uskutočniť len pod gesciou slovenských úradov a nevyhnutne si vyžadovala podporu českých politických reprezentácií a československých úradov. Úvahy prezentované Osídľovacím úradom pre Slovensko neboli rozhodujúce pre realizáciu akcie, aj keď ju predstavitelia slovenských povereníctiev, bez ohľadu na politickú príslušnosť presadzovali aj v českom prostredí. V období od polovice októbra do polovice novembra 1946 sa mali vyriešiť základné otázky deportácií Maďarov do Čiech.

Československá diplomacia sa v tomto období zároveň usilovala predložiť nové návrhy, ktoré by umožnili začať výmenu obyvateľstva. Tá vzhľadom na podpísanú medzinárodnú dohodu zostávala najstabilnejším prvkom riešenia maďarskej otázky v Československu. Na zasadaní Komisie pre maďarské veci pri Povereníctve informácií a osvety predniesol prednosta zahraničného odboru tohto povereníctva dr. Vajda správu o stave výmeny z 23. októbra 1946. V nej informoval, že na zasadaní zmiešanej Československo-maďarskej komisie pre výmenu obyvateľstva, ktoré sa uskutočnilo na návrh maďarského presídľovacieho komisára Jocsika a na ktorej sa zúčastnil aj maďarský minister zahraničných vecí J. Gyöngyösi, Maďari neprijali ani minimálny presídľovací program československého vládneho zmocnenca D. Okáliho,¹¹⁰ ktorý žiadal presídliť 4500 slovenských rodín z Maďarska a 3000 maďarských rodín z ČSR. V zápisnici sa uvádzalo:

„Naša vláda sa bude musieť zapodievať otázkou radikálneho vyriešenia výmeny obyvateľstva v nejakej forme, prípadne vo forme vnútornej kolonizácie Maďarov, ktorý navrhoval vládny zmocnenec Okáli, to znamená vysídlenie Maďarov z južných krajov Slovenska do vnútrozemia ČSR.“¹¹¹

K tomu je potrebné uviesť, že ešte 13. októbra 1946 navštívil D. Okáli predsedu Zboru povereníkov G. Husáka a predsedu Osídľovacieho úradu pre Slovensko J. Čecha a prerokoval s nimi možnosti postupu, ak by maďarská strana neprijala Okáliho návrh. O tejto schôdzke zaslal D. Okáli list štátnemu tajomníkovi ministerstva zahraničných vecí V. Clementisovi, označený ako dôverný a tajný. Zaujímavé je najmä stanovisko G. Husáka. V prípade, že by maďarská strana akceptovala Okáliho návrh, G. Husák navrhoval, *„aby i v tomto prípade súběžne s presídľovaním – bez*

110 List D. Okáliho V. Clementisovi, datovaný 1. októbra 1946, bol adresátovi zjavne zaslaný až 13. októbra a predpokladal, že uznesenie maďarskej vlády k návrhu bude známe 14. októbra 1946. (SNA Bratislava, f. Československá presídľovacia komisia, fasc. Okáli 1946, č. 90/I. DO-1946.)

111 SNA Bratislava, f. Povereníctvo informácií a osvety, kart. 42, č. 8402/46.

ohľadu na dohodu – prevádzal sa systematický odsun Maďarov do Čiech. Jedná sa o Maďarov, ktorí neprichádzajú do úvahy v rámci výmeny obyvateľstva“.¹¹² G. Husák zdôvodňoval svoj návrh tým, že lepšie mzdy v Čechách odčerpávajú pracovné sily zo Slovenska, čím je ohrozené plnenie dvojročného plánu na Slovensku, že systematický odsun Maďarov do Čiech donúti Maďarov k rokovaniam o bilaterálnej zmluve bez nárokov na územie, že odsunom Maďarov bude Maďarsko nútené začať plniť dohodu o výmene obyvateľstva, začne sa konečne riešiť problematika vnútornej kolonizácie, a tým že „za danej medzinárodnej situácie naskytuje sa posledná príležitosť, aby maďarský problém bol základne vyriešený“. Podľa G. Husáka a D. Okáliho, ktorý sa s týmto názorom stotožnil, „Maďari by mali byť globálne a bez ohľadu na výsledky reslovakizačnej akcie, bez ohľadu na osídľovací plán vypracovaný vzhľadom na výmenu obyvateľstva, presídľovaní do Čiech“.¹¹³ Rozdiel medzi reslovakizantmi a „ostatnými Maďarmi“ by spočíval v tom, že reslovakizanti by nesmeli byť majetkovo poškodení. Na zdôraznenie významu Husákových slov uviedol, že tento názor zdieľa aj minister J. Ďuriš a generálny tajomník KSČ R. Slánsky a iní českí politici. V tejto súvislosti G. Husák uviedol, že je potrebné uvažovať aj o tom, že Maďari odstúpia od podpísanej dohody.¹¹⁴ Z kontextu vyplývalo, že svoje návrhy na deportáciu chcel presadzovať aj za cenu, že Maďari zastavia rokovania o výmene obyvateľstva. Tomu zodpovedala aj politika komunistov voči Maďarom, ktorí predtým pôsobili v tejto strane. Sekretariát ÚV KSS už predtým 1. júna 1946 potvrdil predchádzajúce rozhodnutie, že komunistická strana nebude vydávať žiadne potvrdenia nemeckým a maďarským obyvateľom o ich antifašistickej činnosti,¹¹⁵ čím by sa obmedzilo poskytovanie výnimiek z protimaďarských opatrení.

Podľa informácií komunistických predstaviteľov bol do riešenia problematiky zaangažovaný aj K. Gottwald. Ako predstaviteľ Komunistickej strany Československa, ale aj ako predstaviteľ štátu predseda vlády po voľbách v roku 1946 mal rozhodujúce slovo pri zásadných rozhodnutiach o menšinovej problematike. Ako sme už uviedli, o možných riešeniach maďarskej otázky intenzívne rokovali komunistickí experti, ktorí sa v tomto čase stali zároveň predstaviteľmi jednotlivých ministerstiev, povereníctiev a ďalších štátnych inštitúcií, ktoré sa podieľali na príprave protimaďarských opatrení. V tom čase už existovalo zásadné rozhodnutie Predsedníctva KSČ a K. Gottwalda, že maďarská otázka musí byť riešená v čo najširšom rámci a v súlade s vnútropolitickými a zahraničnopolitickými možnosťami. Podľa vyjadrenia ministra poľnohospodárstva J. Ďuriša, ktorý pri neskorších deportáciách Maďarov

112 SNA Bratislava, f. Československá presídľovacia komisia, fasc. Okáli 1946, č. 90/I. DO-1946. List D. Okáliho V. Clementisovi z 1. októbra 1946.

113 SNA Bratislava, f. Československá presídľovacia komisia, fasc. Okáli 1946, č. 90/I. DO-1946. List D. Okáliho V. Clementisovi z 1. októbra 1946.

114 SNA Bratislava, f. Československá presídľovacia komisia, fasc. Okáli 1946, č. 90/I. DO-1946. List D. Okáliho V. Clementisovi z 1. októbra 1946.

115 SNA Bratislava, f. ÚV KSS, sekretariát, kart. 1, zápisnica zo zasadania sekretariátu 1. 6. 1946.

do Čiech zohral, ako predstaviteľ zainteresovaného rezortu významnú úlohu, bolo s K. Gottwaldom dohodnuté, že odsun Maďarov do Čiech, by sa mal dotýkať asi 50 tisíc rodín, t. j. asi 150 tisíc osôb. Komunistickí predstavitelia navrhovali, aby sa v prvej etape presídľovali nemajetní Maďari, a to najmä z toho dôvodu, že ak sa im v Čechách bude dariť lepšie ako na Slovensku, nebudú protestovať proti presídľeniu aj s rodinnými príslušníkmi. Podľa dekrétu prezidenta republiky E. Beneša č. 88/1945 Zb. z 1. októbra 1945 sa mala pracovná povinnosť týkať len práceschopného obyvateľstva, a teda nebolo možné presídliť aj rodinných príslušníkov, ktorí tým, že zostávali na Slovensku, by znemožnili osídlenie zanechaných domov a majetkov Slováckmi. V druhej fáze by sa sťahovali domkári a maloroľníci, ktorým chceli dať projektanti akcie perspektívu tým, že v Čechách dostanú pôdu najprv do užívania, neskôr aj do vlastníctva. Napokon by sa sťahovali väčší maďarskí roľníci, ktorým by sa majetok na Slovensku konfiškoval bez náhrady. Tí mali byť ďalšou potenciálnou skupinou Maďarov, ktorí sa mali deportovať do Čiech a zároveň by sa tým deklaroval sociálny, t. j. triedny, komunistický, prístup k bohatým vrstvám spoločnosti. V Čechách by sa životné podmienky pre túto skupinu obyvateľstva maďarskej národnosti jednoznačne zhoršili.¹¹⁶

116 SÚA Praha, f. 100/1, sv. 49, a. j. 380. Zápis z porady o zaradení maďarských pracovných síl zo Slovenska do poľnohospodárstva v českých krajinách zo 14. novembra 1946.

DEPORTÁCIE OBYVATEĽSTVA MAĎARSKEJ NÁRODNOSTI DO ČIECH V ROKOCH 1946 – 1947

Už v októbri 1946 sa českí poslanci dožadovali, aby vláda splnila svoje sľuby, dané v programovom vyhlásení Gottwaldovej vlády, a zabezpečila pracovné sily pre české poľnohospodárstvo. Podľa národnosocialistického poslanca S. Nováka „*ministerstva zemědělství a sociální péče slíbila postupně 100 000 pracovních sil z Itálie, 25 000 z Bulharska, 50 000 až 60 000 ze Slovenska a později bylo slíbeno 42 000 tzv. reslovakizovaných osob z jižní části republiky. V rámci těchto akcí bylo získáno pro české zemědělcce všeho vřdu 1200 osob*“.¹¹⁷

Na porade sekretariátu ÚV KSS 5. októbra 1946 bola schválená úloha „*vypracovať plán premiestnenia Maďarov do Čiech a prejednať ho v národohospodárskej komisii a roľníckom oddelení*“.¹¹⁸

Na realizáciu odsunu osôb maďarskej národnosti na práce do Čiech mali byť využité ustanovenia dekrétu prezidenta republiky E. Beneša č. 88/1945 Zb. z 1. októbra 1945. Dekrét bol vydaný po dohode so Slovenskou národnou radou a bol teda platný aj na Slovensku. Skladal sa z troch častí: pracovná povinnosť, obmedzenia pri dohodovaní a rozviazaní pracovného pomeru, všeobecné a záverečné ustanovenia. Dekrét mal 27 paragrafov. V dekréte ale nebolo uvedené, že by sa mal týkať osobitne nejakej národnosti alebo skupiny obyvateľstva, ani to, či sa týka štátnych občanov Československa alebo obyvateľstva žijúceho na jeho území bez ohľadu na štátnu príslušnosť. V jednotlivých článkoch boli vymedzené podmienky na zabezpečenie všeobecnej pracovnej povinnosti. Pri realizácii akcie odsunu Maďarov na práce do Čiech sa mnoho paragrafov zámerne nerešpektovalo. Dekrét zaviedol všeobecnú pracovnú povinnosť pre mužov do 55 rokov a pre ženy do 45 rokov, deportované však boli osoby maďarskej národnosti bez ohľadu na vek, vrátane detí. Pracovná povinnosť sa podľa § 2 nemala týkať žien, ktoré sa starali o dieťa mladšie ako 15 rokov, žien, ktoré sa samy starali o domácnosť s aspoň jedným príslušníkom. Podľa § 2 boli z pracovnej povinnosti vyňaté napr. osoby, ktoré boli vo vojenskej službe, poslucháči vysokých škôl, osoby v riadnom učebnom pomere a členovia cudzích zastupiteľských úradov. Podľa § 3 dekrétu mali byť ženaté a vydaté osoby povolávané k pracovnej povinnosti až vtedy, ak nebude dostatok slobodných osôb. Podľa ods. 2 § 4 dekrétu č. 88/45 Zb. bolo možné prideliť určitú osobu do iného zamestnania, hospodársky dôležitejšieho, na rok a táto doba sa mohla v prípade nutnosti predĺžiť len raz, a to o 6 mesiacov. Podľa ods. 6 § 6 sa bolo možné sa proti výmeru odvolať na Povereníctve sociálnej starostlivosti do 15 dní po doručení výmeru, ale osoby maďarskej národnosti boli

117 <http://www.psp.cz/eknih/> Digitální knihovna | Ústavodárné NS RČS 1946-1948 – stenoprotokoly | 13. schůze Středa 2. října 1946. Rozprava o prohlášení pana předsedy vlády Klementa Gottwalda, učiněném v 9. schůzi ústavodárného Národního shromáždění dne 12. září 1946 – pokračování. S. Novák.

118 SNA Bratislava, f. ÚV KSS, sekretariát, kart. 1, záznam o porade sekretariátu ÚV KSS 5. 10. 1946.

obyčajne deportované do Čiech už po maximálne troch dňoch od doručenia výmeru. Táto doba bola zámerne taká krátka preto, aby sa osoby určené na deportáciu nevyhýbali „pracovnej povinnosti“.¹¹⁹

Československá vláda sa problematikou pracovných síl zaoberala v októbri 1946 a vtedy schválila aj náborovú akciu pre obyvateľov maďarskej národnosti na práce do Čiech.

Podľa *správy o návrate pracovných síl maďarskej národnosti z Čiech z roku 1949* trvala akcia „náboru“ od 19. novembra 1946 do 22. februára 1947.¹²⁰ Hlavné veliteľstvo Národnej bezpečnosti informovalo 9. novembra 1946, že od 13. novembra sa začnú realizovať prípravy na preskupovanie obyvateľstva maďarskej národnosti na Moravu a do Čiech. Podľa tejto informácie sa akcia mala začať 13. novembra 1946 v okrese Štúrovo (Parkan) a pokračovať 16. novembra 1946 v Gbelciach (Köbölküte)¹²¹ a v Mužli. V okrese Šamorín sa mala akcia začať 16. novembra a prvý transport mal odchádzať z obcí Hamuliakovo (Gutor) a Kalinkovo (Szemet). V každej obci sa malo sústrediť vojsko aj Národná bezpečnosť.¹²² Akcia sa realizovala podľa smerníc Osídľovacieho úradu pre Slovensko č. 12.771 –I/1-1946 – preskupovacie smernice zo 4. novembra 1946.¹²³ Podľa smerníc sa mali preskupovať osoby maďarskej národnosti z určených okresov. Za osoby maďarskej národnosti sa považovali osoby, ktoré sa pri sčítaní obyvateľstva v roku 1940 alebo v roku 1930 hlásili k maďarskej národnosti, stratili československé štátne občianstvo podľa prezidentského dekrétu č. 33/1945 Zb., nenadobudli príslub štátneho občianstva podľa § 2 dekrétu. Preskupovanie¹²⁴ sa malo uskutočniť podľa dekrétu prezidenta republiky č. 88/1945 Zb. Z preskupovania mali byť vylúčené: osoby maďarskej národnosti, ktoré boli určené na výmenu obyvateľstva podľa článku V dohody o výmene obyvateľstva; osoby určené na odsun do Maďarska podľa článku VIII dohody; osoby, ktoré sa prihlásili na reslovakizáciu podľa uznesenia vlády z 21. júna a 9. augusta 1946 alebo podľa vyhlášky Povereníctva vnútra zo 17. júna 1946. Z preskupovania mali byť vylúčené osoby, ktoré dostali príslub československého štátneho občianstva podľa § 2 prezidentského dekrétu č. 33/1945 Zb.; osoby, na ktoré sa nevzťahujú konfiškačné normy (dekrét č. 108/1945

119 Zákon bol publikovaný aj v práci: ŠUTAJ, Štefan – MOSNÝ, Peter – OLEJNÍK, Milan: *Prezidentské dekréty Edvarda Beneša v povojnovom Slovensku*. Bratislava : Veda, 2002, s. 132 – 140.

120 SNA Bratislava, f. ÚP ZP, mf. II. A 364, č. 889.

121 Do Prahy prišiel tento transport 21. novembra 1946 (VADKERTY, Katalin: *Maďarská otázka v Československu 1945 – 1948*. Bratislava : Kalligram, 2002, s. 672).

122 SNA Bratislava, f. Osídľovací úrad, Bezpečnosť 1946. Výmena obyvateľstva – bezpečnostné opatrenia, spoločné stravovanie NB a vojska z 9. novembra 1946. V poznámke na obálke bola informácia: doručiť osobne do rúk škpt. Pepicha.

123 SNA Bratislava, f. PŠaO, inv. č. 2267, fasc. 247; SÚA Praha, f. Ministerstvo vnútra (Noskov fond), inv. č. 25, kart. 30. Smernice Osídľovacieho úradu pre Slovensko zo 4. novembra 1946.

124 V tejto smernici sa pre deportáciu používal termín „preskupovanie“ a v záujme autenticity ho budeme používať aj my.

Zb. a nariadenie SNR č. 104/1945 Zb. n. SNR a 64/1946 Zb. n. SNR); osoby, ktoré dosiahli vek 60 rokov u mužov a 55 rokov u žien; bezdetné vdovy s vekom do 55 rokov; vdovy s dieťaťom, ak dieťa nedosiahlo 16 rokov; asociálne živly a osoby, ktoré vo verejnom záujme nie je možné preskupovať. O tom, či osoba môže byť preskupovaná vo verejnom záujme, mal rozhodnúť osídľovací úrad. Podľa článku štyri týchto smerníc mal byť preskupovaným osobám konfiškovaný ich majetok. Preskupovanie sa malo realizovať podobným spôsobom ako výmena obyvateľstva. Mali byť vytvorené zlučovacie okresy a obce, do ktorých sa mali presídľovať obyvatelia zo Slovenska do Čiech podľa presne stanoveného kľúča. Toto sa však zainteresovaným orgánom nepodarilo zabezpečiť. Smernice určovali presný administratívny postup pri výbere osôb a vytváraní transportov. Určovali tiež presný zoznam vecí, šatstva, náradia, dobytky a zvierat, ktoré si môžu odsúvané osoby zobrať so sebou.¹²⁵ Podľa smerníc sa presídľovacia akcia uskutočňovala do konca roku 1946.¹²⁶ V čase od 1. januára do 22. februára 1947 sa akcia riadila smernicami Povereníctva sociálnej starostlivosti č. 1922-III/300-31/1-47 z 28. decembra 1946.¹²⁷ Smernice Osídľovacieho úradu pre Slovensko zo 4. novembra 1946 počítali s okamžitým presunom asi 180 tisíc obyvateľov maďarskej národnosti do Čiech aj s konfiškáciou ich majetku. Podľa predstaviteľa ministerstva sociálnej starostlivosti Dr. Fišera sa presídľovacia akcia nemohla takto realizovať. Predseda Osídľovacieho úradu pre Slovensko J. Čech však trval na realizácii nových smerníc a intervenoval pre to aj u prezidenta E. Beneša. Podľa informácie z porady na ústredí ÚV KSČ zo 14. novembra 1946 prezident súhlasil s postupom Osídľovacieho úradu pre Slovensko a sľúbil, že bude intervenovať u členov vlády v záujme tejto akcie. Táto informácia je zaujímavá z dvoch aspektov. Československá vláda pod vedením K. Gottwalda sa snažila vytlačiť prezidenta E. Beneša z rozhodovania o dôležitých okolnostiach československej politiky, a preto predstavitelia KSČ skôr preferovali, aby o takýchto významných otázkach rozhodovala Gottwaldova vláda.¹²⁸ Druhým zaujímavým prvkom je, že doteraz vydávané práce o tejto problematike sa prikláňali k názoru, že E. Beneš sa v tejto otázke neangažoval, ba nebol naklonený deportáciám Maďarov do Čiech.¹²⁹

125 SNA Bratislava, f. Fond národnej obnovy, kart. 1, a. j. 4. Smernice Osídľovacieho úradu pre Slovensko zo 4. novembra 1946.

126 SNA Bratislava, f. PPPR, kart. 467. Smernice Osídľovacieho úradu pre Slovensko zo 4. novembra 1946. To viedlo niektorých autorov k tomu, že tento termín označovali za skutočný termín ukončenia akcie. Pozri napr.: CAMBEL, Samuel: *Slovenská agrárna otázka 1944 – 1948*. Bratislava: Pravda, 1972, s. 318.

127 SÚA Praha, f. Ministerstvo vnútra (Noskov fond), inv. č. 25, kart. 30. List z januára 1948 Úradu predsedníctva vlády.

128 SÚA Praha, f. 100/1, sv. 49, a. j. 380.

129 JANICS, Kálmán: *Roky bez domoviny*, Budapest: Püski, 1994, s. 221 sa opiera o vyhlásenie ČTK, že prezident prijal delegáciu Osídľovacieho úradu pre Slovensko a Fondu národnej obnovy, ktorá ho informovala o riešení maďarskej otázky, a upozornil ju, že to nie je len otázka Slovenska, ale aj celoštátna, ktorá má navyše medzinárodný význam.

Približne v tom istom čase, 4. novembra 1946, predložil V. Clementis návrhy na nové riešenie maďarskej otázky po mierovej konferencii. Za základný pilier tohto riešenia pokladal: „*prinútenie Maďarov k plneniu zmluvy o výmene; jednanie s Maďarmi o vyriešení otázky etnických Maďarov na Slovensku na podklade uznesení parížskej mierovej konferencie*“.¹³⁰ Výsledky mierovej konferencie v Paríži rozhodujúcim spôsobom ovplyvnili vnútorné opatrenia riešenia maďarskej otázky, najmä reslovakizáciu a odsun Maďarov do Čiech. Z hľadiska ďalšieho vývinu československo-maďarských vzťahov zohral dôležitú úlohu 5. článok mierovej zmluvy s Maďarskom, na základe ktorého malo Maďarsko vstúpiť s Československom do rokovania ohľadom postavenia Maďarov, ktorí zostanú v Československu po výmene obyvateľstva. Mierová zmluva stanovovala, že „*ak sa nedosiahne dohoda v lehote do 6 mesiacov odo dňa, keď táto zmluva nadobudne účinnosť, Československo bude oprávnené predložiť túto otázku Rade zahraničných ministrov a žiadať Radu o pomoc pre konečné riešenie*“.¹³¹

Jedným z dobových materiálov, ktorý plasticky dokumentuje zámery, ktoré mala naplniť akcia náboru pracovných síl maďarskej národnosti do Čiech koncom roku 1946 a začiatkom roku 1947, bol návrh Národohospodárskej komisie KSČ, ktorý bol predložený na základe porady predstaviteľov KSČ, ktorí sa zišli 14. novembra 1946. V pražských archívoch sme našli tri exempláre materiálov k príprave deportácií predstaviteľmi komunistickej strany. Prvá informácia o rokovaní slovenských a českých komunistov zo 14. novembra 1946 bola zaslaná generálnemu tajomníkovi KSČ R. Slánskemu a najvýznamnejším účastníkom porady Z. Nejedlému a J. Ďurišovi. Obsahovala návrh komisie pre čiastočné presídlenie maďarského obyvateľstva do českých zemí a jeho zaradenie do poľnohospodárstva, ktorý bol vypracovaný komisiou zriadenou podľa rozhodnutia spomínanej porady (zápis z porady zo 14. novembra 1946).¹³² Druhá informácia bola zaslaná predsedovi vlády K. Gottwaldovi 6. decembra 1946 a obsahovala len návrh komisie.¹³³ Obe informácie zasielal pracovník Národohospodárskej komisie ÚV KSČ B. Levčík. Tretí dokument s názvom *Správa pre p. predsedu vlády o přesídlení Maďarů* obsahuje odporúčania spomínanej komisie.¹³⁴ V sprievodnom liste pre K. Gottwalda sa konštatovalo, že komisia zostavená na podnet J. Ďuriša nedosiahla zhodu v tom, aké skupiny obyvateľstva majú byť vysídlené do Čiech. Konkrétne však komisia podľa sprievodného listu odporučila predsedníctvu strany, aby sa „nábor“ do Čiech a na Moravu týkal nielen bezzemkov, ale čiastočne aj deputátnikov a domkárov s výmerou pôdy do 5. k. j., aby tak Slováci mohli získať pôdu a aby súčasne s mužmi boli presídľované celé rodiny. Neodporúča-

130 SNA Bratislava, f. V. Clementis, a. j. 13.

131 ČIERNA-LANTAYOVÁ, Dagmar: *Podoby česko-slovensko-maďarského vzťahu 1938 – 1949*. Bratislava : Veda, 1992, s. 193.

132 SÚA Praha, f. 100/1, sv. 49, a. j. 380.

133 SÚA Praha, f. 100/24, sv. 45, a. j. 856.

134 SÚA Praha, f. 100/24, sv. 45, a. j. 856. Dokument je publikovaný v práci: ŠUTAJ, Štefan: *Maďarská menšina na Slovensku v rokoch 1945 – 1948*. (Východiská a prax politiky k maďarskej menšine na Slovensku.) Bratislava : Veda, 1993, s. 184 – 189.

la konfiškáciu majetkov, ale odovzdanie „opusteného“ majetku slovenským bezzemkom a navrhla, aby sa nábor uskutočňoval bez donucovacích prostriedkov, aby boli presídlencom ponúknuté isté výhody, napr. československé štátne občianstvo, prídel pôdy a pod.¹³⁵ Okrem jednoznačnej nepripravenosti akcie vyplýva zo sprievodných listov, že v čase, keď bol materiál poskytovaný vedúcim predstaviteľom KSČ, už bolo presídľovanie v plnom prúde. Neznamená to však, ako sme na to upozornili v súvislosti s vyjadreniami J. Ďuriša, že by najvyšší predstavitelia komunistickej strany v Československu neboli o akcii informovaní. Zároveň sa môžeme domnievať, že akcia bola projektovaná predovšetkým slovenskými predstaviteľmi.

Kroky uskutočnené na pôde komunistických orgánov v Čechách a úsilie Osídľovacieho úradu pre Slovensko boli rozhodujúce pre spustenie akcie „náboru“. Na porade 14. novembra 1946 sa zúčastnili Z. Nejedlý (minister školstva), J. Ďuriš (minister pôdohospodárstva), Jahů, J. Šoltész (povereník sociálnej starostlivosti), Polák, J. Bránik, Dr. Fišera (ministerstvo sociálnej starostlivosti), Pergl, Domorázek, Nezval (poľnohospodárske oddelenie ÚV KSČ) a B. Levčík (Národohospodárska komisia ÚV KSČ). Na porade J. Ďuriš predložil výsledky svojich rozhovorov s K. Gottwaldom. O „náboře“ už bolo rozhodnuté. Predstaviteľ ministerstva sociálnej starostlivosti Dr. Fišera uviedol, že už v najbližších dňoch odíde do Čiech prvý transport s asi 2000 osobami. Na návrh ministra poľnohospodárstva J. Ďuriša bola na porade vytvorená komisia, ktorej členmi boli českí a slovenskí komunisti. Za ministerstvo poľnohospodárstva Kořátko, za ministerstvo sociálnej starostlivosti Fišera, za ministerstvo vnútra Palečková, za osídľovací úrad v Prahe Kreysa, za poľnohospodárske oddelenie KSČ Nezval a za národohospodársku komisiu Levčík. Za Slovensko boli v komisii Okáli, Mestyc, Čech, Faltan a neurčený predstaviteľ Povereníctva vnútra. Komisia vypracovala správu, ktorá bola 6. decembra 1946 zaslaná K. Gottwaldovi, J. Ďurišovi, Z. Nejedlému a R. Slánskemu na prerokovanie v Predsedníctve KSČ.¹³⁶ Výsledkom bol návrh komisie na čiastočné presídlenie maďarského obyvateľstva do českých zemí a jeho zaradenie do poľnohospodárstva. Cieľom plánu a jeho východiskom boli konštatovania:

1. Hlavným účelom je získanie pracovných síl pre poľnohospodárstvo v českých krajinách.
2. Odsťahovaním časti Maďarov z južného Slovenska bude získaná pôda (30 – 40 tisíc ha) na osídlenie Slovákmí, aby slovenskí bezzemkovia spoznali zmenu, ktorú im priniesol ľudovodemokratický režim Národného frontu a politika KSS.
3. Maďarsko má záujem na udržaní maďarskej menšiny v ČSR len za predpokladu, že je usídlená ako etnický celok v susedstve Maďarska, lebo tým získava nástroj pre svoje revizionistické ciele. Pri navrhovanom riešení sa uskutoční nepriamy nátlak na Maďarsko, aby neodďaľovalo výmenu obyvateľstva a prípadne súhlasilo s odsunom ďalších 200 tisíc Maďarov do Maďarska.

135 SÚA Praha, f. 100/24, sv. 45, a. j. 856.

136 V čase, keď bola informácia zasielaná, sa však deportácie uskutočňovali už 19 dní.

4. Aj keď majú byť Maďari presunutí do českých krajín predovšetkým za účelom pracovného zaradenia do poľnohospodárstva, má byť ich rozmiestnenie uskutočnené tak, aby v novom prostredí mohli čo najskôr asimilovať.¹³⁷

Komisia na svojom zasadaní zvažovala možnosti, za akých by sa mal nábor pracovných síl na základe dekrétu prezidenta republiky č. 88/1945 Zb. uskutočniť a dospela k záverom, ktoré podstatnou mierou ovplyvnili ďalší priebeh a charakter akcie. Podľa členov komisie by akcii prospelo, vzhľadom na prezidentský dekrét č. 88/1945 Zb., ak by sa akcia obmedzila na robotníkov bez majetku, avšak malo by to obmedzený význam na držbu pôdy, preto bolo dohodnuté rozšíriť nábor aj na vlastníkov pôdy do 5. k. j. Z tohto pohľadu by však akcia nemala význam, ak by sa týkala len jednotlivcov, ako to stanovoval prezidentský dekrét, pretože by sa nezískala poľnohospodárska pôda, na ktorej by zostali rodinní príslušníci odsunutého. Preto komisia dospela k názoru, že aj keď to odporuje zneniu zákona č. 88/1945 Zb., je potrebné dekrét doručiť aj manželke a vysídliť celú rodinu. V návrhu komisie sa píše: „*Väčšina komisie vyslovila názor, že je dôležitejšie, aby sa akcia uskutočnila slušným a ľudským spôsobom, než aby bola splnená litera právnych predpisov.*“¹³⁸ Poslovenčenie južného Slovenska sa malo realizovať aj s ekonomickými dôsledkami. V línii, ktorú predstavovali aj predstavitelia komunistickej strany malo poslovenčovanie zmysel len vtedy, ak sa premietlo aj do faktickej držby poľnohospodárskej pôdy. V komisii sa uvažovalo aj o možnosti využiť na presídlenie Maďarov do Čiech skutočnosť, že obyvatelia maďarskej národnosti stratili československé štátne občianstvo a boli na území Československa podľa zákona cudzincami. Cudzincom mohol podľa § 17 zákona č. 52/1935 Zb. z. a n. minister vnútra v záujme bezpečnosti a obrany štátu prikázať pobyť na určitom území alebo prikázať miesto pobytu. Potom by však nebolo možné o odsune Maďarov hovoriť pred cudzinou ako o vnútornom opatrení, ako o pracovnej mobilizácii, ktorá platí aj pre ostatných obyvateľov republiky. Preto sa komisia priklonila k využitiu ustanovení dekrétu prezidenta republiky č. 88/1945 Zb. Komisia už v tom čase uvažovala, akým spôsobom „zmäkčiť“ opatrenia voči deportovaným obyvateľom maďarskej národnosti a zvažovala možnosť prisľubu dočasného československého štátneho občianstva pre tých, ktorí sa presťahujú s rodinou, po určitej dobe pobytu dostanú domovské právo a tak môžu nadobudnúť majetky, domy a pôdu. Cieľom zmäkčovania podmienok pre deportovaných bolo však predovšetkým vytvoriť predpoklady na trvalé osídlenie presťahovaných osôb v Čechách a ich postupnú asimiláciu. Komisia v tejto súvislosti navrhovala dbať na to, aby boli presídľovaní Maďari využívaní ako riadne pracovné sily a aby pracovali za rovnakých platových, životných a pracovných podmienok ako občania republiky. V komisii sa uvažovalo o presídlení asi 50 tisíc rodín týmto spôsobom. Vzhľadom na nestabilitu, ktorá vládla v českom pohraničí, ich nemalo byť viac. České reprezentácie

137 SÚA Praha, f. 100/24, sv. 45, a. j. 856. Návrh komisie na čiastočné presídlenie maďarského obyvateľstva do českých zemí a jeho zaradenie do poľnohospodárstva.

138 SÚA Praha, f. 100/24, sv. 45, a. j. 856. Návrh komisie na čiastočné presídlenie maďarského obyvateľstva do českých zemí a jeho zaradenie do poľnohospodárstva.

v žiadnom prípade nemali záujem presunúť etnickú nestabilitu z juhu Slovenska do českých krajín, aj keď sa všeobecne akceptovalo, že „nebezpečnosť“ maďarskej menšiny je predovšetkým v tom, že jej sídelné oblasti priamo susedia s materským štátom menšinového spoločenstva.

Maďari osídľovaní v pohraničí mali byť podľa návrhov komisie spoľahliví a podľa možnosti aj slovanského pôvodu (reslovakizanti), čo naznačovalo, že aj na konci roku 1946 bol pohľad na reslovakizačnú akciu v odborných kruhoch dosť skeptický a akceptoval skutočnosť, že Maďari sa hlásia za Slovákov, aby sa zachránili pre represiami československých úradov.

Komisia však podľa predkladaného návrhu nedosiahla jednotný názor na to, či sa má náborový plán vzťahovať na reslovakizantov, alebo na Maďarov, ktorí boli určení na výmenu obyvateľstva.¹³⁹

Časť komisie, ktorá presadzovala vysídlenie reslovakizantov do Čiech, argumentovala tým, že akcia by bola prijateľnejšia z medzinárodnopolitického hľadiska. Presídľencov by bolo možné presvedčiť, že tým potvrdzujú, že sú hodní stať sa československými štátnymi občanmi. Pretože išlo o osoby, ktoré chceli zostať v Československu, predpokladal sa ich menší odpor a ľahšia asimilácia, ak budú presídlení mimo dosahu a vplyvu maďarského prostredia. V takom prípade by išlo o odsun československých štátnych občanov slovenskej národnosti a predstavitelia tejto koncepcie vychádzali z toho, že do reslovakizačnej akcie sa prihlásili predovšetkým Maďari. Ideológovia reslovakizácie pôvodne predpokladali, že sa k nej prihlásia predovšetkým tí obyvatelia, ktorí boli (resp. ich predkovia) pomaďarčení, donútení k pomaďarčeniu či už v Uhorsku, alebo v neskoršom období, najmä po pričlenení juhu Slovenska k Maďarsku po Viedenskej arbitráži v roku 1938. Reslovakizačná akcia sa však zmenila na akciu poslovenčovania Maďarov, čo dokumentovali prihlášky aj z oblastí historicky obývaných Maďarmi. Aj predstavitelia slovenskej reslovakizačnej komisie uznávali, že za Slovákov sa hlásia Maďari, aby sa zachránili pred represívnymi opatreniami československých štátnych úradov. Napriek tomu, že slovenské politické reprezentácie neobmedzene podporovali reslovakizáciu, ani jej koordinátori nedôverovali reslovakizantom a považovali ich za nespoľahlivý prvok slovenského juhu. Jednoznačne to dokumentuje napr. presídľovací plán Osídľovacieho úradu pre Slovensko, ktorý bol pripravený ešte pred „náborom“ z radov obyvateľov maďarskej národnosti na práce do Čiech (jeho časti sme uviedli na predchádzajúcich stranách).¹⁴⁰

V presídľovacom pláne sa odporúčalo, aby ministerstva poľnohospodárstva, sociálnej starostlivosti, osídľovacie úrady v Prahe a v Bratislave a Povereníctva poľnohospodárstva a sociálnej starostlivosti predložili vláde do 15. novembra 1946 návrh, koľko pôdy je potrebné rezervovať pre presídľencov – reslovakizantov, z ktorých oblastí budú presídlení, za akých podmienok a do ktorých oblastí v Čechách.¹⁴¹

139 SÚA Praha, f. 100/24, sv. 45, a. j. 856.

140 SNA Bratislava, f. ÚP SNR, inv. č. 116, kart. 114.

141 SNA Bratislava, f. ÚP SNR, inv. č. 116, kart. 114.

Tí, ktorí podporovali tento spôsob riešenia, predpokladali, že odsun reslovakizantov by v ich radoch nespôsobil až taký odpor voči pracovnému nasadeniu v Čechách, pretože sa už vnútorne rozhodli podstúpiť reslovakizáciu, aby mohli zostať v Československu.¹⁴² Tieto námety boli odmietnuté, pretože reslovakizanti by nimi boli poškodení, bola by otrásená ich dôvera v Československo a najmä by otvorene potvrdili charakter štátom organizovanej reslovakizácie.¹⁴³ Odsunutí reslovakizanti by prestali veriť štátu a cítili by sa oklamaní.¹⁴⁴

Druhá časť komisie, ktorá presadzovala deportácie Maďarov, s ktorými sa počítalo v transfere do Maďarska, to zdôvodňovala tým, že bude zriadené husté maďarské osídlenie pri hraniciach a vytvorí sa dostatok voľnej pôdy pre Slovákov z vnútrozemia.

V žiadnom prípade sa neuvažovalo o tom, že by mali byť do Čiech deportovaní obyvatelia maďarskej národnosti, ktorí boli odsúdení alebo obvinení ľudovými súdmi. Rátalo sa, že takéto osoby budú zaradené do výmeny obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom, resp. budú zaradené do ďalšieho transferu osôb, s ktorým československá strana rátala ešte v čase konania Parížskej konferencie. Vyplývalo to pravdepodobne aj z toho, že do Čiech mali byť deportované osoby maďarskej národnosti, ktoré by mohli na tomto území zostať natrvalo, časom mohli dostať československé štátne občianstvo. To sa u osôb, ktoré boli odsúdené ľudovými súdmi, nepredpokladalo.

Zaujímavé informácie sa objavili aj v diskusii na spominatej porade. Už v úvodnom vystúpení pracovník ministerstva sociálnej starostlivosti spochybnil smernice zo 4. novembra 1946, ktorými sa riadili deportácie do konca roku 1946. Smernice podľa neho rátali s presídlením 180 tisíc osôb maďarskej národnosti do českých krajín a zároveň s konfiškovaním ich majetku. J. Čech trval na tom, že vydané smernice majú reálny základ a zdôraznil, že má prísľub prezidenta E. Beneša, že bude intervenovať u členov vlády, aby prijali postup Osídľovacieho úradu pre Slovensko. Zárok J. Čecha u prezidenta E. Beneša tento úradník ostro odmietol, lebo o veci musí rozhodovať Národný front a vláda, nie prezident.¹⁴⁵

Ešte v roku 1947 sa však aj v radoch poslancov československého parlamentu objavoval názor, že územia, ktoré zostanú po vysťahovaní Nemcov a Maďarov, by mali byť obsadzované predovšetkým Čechmi a Slovákmí, ktorí sa vrátia z cudziny. Tento názor prezentoval napr. poslanec Ústavodarného národného zhromaždenia za Demokratickú stranu J. Baláž: „*Zatiaľ problém Nemcov pomohli nám vyriešiť víťazné mocnosti uznesením, že nemeckú menšinu vysťahujeme, problém Maďarov rieši sa*

142 SÚA Praha, f. 100/1, sv. 49, a. j. 380.

143 Diskusiu o tejto problematike na pôde KSČ, ktorá bola pre určenie charakteru deportácií Maďarov do Čiech rozhodujúca, sme už popísali v dokumentácii Národohospodárskej komisie ÚV KSČ.

144 SÚA Praha, f. 100/24, sv. 45, a. j. 856.

145 SÚA Praha, f. 100/1, sv. 49, a. j. 380. Zápis z porady o zařazení maďarských pracovníků z Slovenska do zemědělství v českých zemích.

na základe medzištátnej dohody o výmene obyvateľstva. Nemienim spomínať ťažkosť, na ktoré táto dohoda pri praktickom prevádzaní naráža. Bolo už o tom povedané i napísané dosť. Všetci pozorujeme, že Maďari sa nič nenaučili a ani porážkou vo vojne sa nepolepšili. Všetkými prefikáňmi spôsobmi hatia priebeh výmeny a strpčujú posledné chvíle Slovákom, ktorí sa rozhodli vrátiť do svojej vlasti Československej republiky. Po odsune Nemcov a Maďarov ostali a ostanú nám prázdne priestory, ktoré len v tom prípade stanú sa zdravými súčiastkami nášho hospodárskeho života, ak na prázdne miesta umiestime ľudí zodpovedných, ľudí našich. A takými ľuďmi sú naši Slováci a Česi roztratení po širom svete, ktorí ako remigranti sa vracajú domov.“¹⁴⁶

K. Vadkerty uvádza, že do konca októbra 1946 viedol deportačnú akciu dočasný poverenec. Od 1. novembra 1946 chcel Zbor povereníkov poveriť vedením akcie Povereníctvo sociálnych vecí, ale Osídľovací úrad pre Slovensko zdôrazňovaním svojej administratívy získal vedenie akcie. Neskôr na základe uznesenia Zboru povereníkov z 29. novembra 1946 mal akciu viesť *Úrad Povereníctva sociálnych vecí*.¹⁴⁷

Od 19. novembra 1946 sa začal uskutočňovať plánovaný organizovaný „nábor“ obyvateľstva maďarskej národnosti na práce do Čiech prostredníctvom okresných úradov ochrany práce v spolupráci s ministerstvom sociálnej starostlivosti a Osídľovacím úradom pre Slovensko,¹⁴⁸ ktorý bol v skutočnosti ich deportáciou. „Nábor“ podľa *„správy o akcii návratu osôb maďarskej národnosti, ktoré boli prikázané na prácu do Čiech a teraz sa organizovane vracajú späť na Slovensko“* z 25. januára 1949 uskutočňoval vládny zmocnenec pre nábor pracovných síl. Pri československej vláde sa vytvorila komisia, na čele ktorej bol vládny zmocnenec pre nábor pracovných síl R. Obrusník. Komisia vznikla za spolupráce orgánov inisterstva sociálnej starostlivosti, Povereníctva sociálnej starostlivosti a Osídľovacieho úradu pre Slo-

146 <http://www.psp.cz/eknih/> Digitální knihovna | Ústavodárné NS RČS 1946-1948 – stenoprotokoly | 62. schůze Úterý 1. července 1947, J. Baláž.

147 VADKERTY, Katalin: *Maďarská otázka v Československu 1945 – 1948*. Bratislava: Kaligram, 2002, s. 51. Akcia deportácií Maďarov do Čiech presahovala kompetencie Zboru povereníkov a úradov, ktoré mu podliehali. Vyžadovala koordináciu rôznych ministerstiev (vnútra, obrany, pôdohospodárstva, sociálnych vecí) a povereníctiev. Už z toho dôvodu je takéto vedenie akcie málo pravdepodobné. Z hľadiska získania kompetencií mohla mať otázka vedenia akcie medzi Osídľovacím úradom pre Slovensko a Povereníctvom sociálnej starostlivosti svoj význam. Z hľadiska politiky však išlo o orgány, ktoré ovládali komunisti. Spory na slovenskej strane sa oveľa výraznejšie prejavovali vo vzťahu k Povereníctvu pôdohospodárstva a pozemkovej reformy, ktoré viedol predstaviteľ Demokratickej strany M. Kvetko. Povereníctvo poľnohospodárstva bolo systematicky vyradované z akcie deportácií a jej dôsledkov – pridelovania majetkov po „náboristoch“. Svedčí o tom napr. list povereníka pôdohospodárstva a pozemkovej reformy M. Kvetku predsedovi SNR J. Lettrichovi zo 17. januára 1947, ktorý je uvedený v spomínanej práci ako dokument č. 7.

148 Údaje o začiatku akcie sa v rôznych zdrojoch rôznia. V liste E. Beneša M. Károlyimu sa uvádza 8. november, materiál ministerstva sociálnej starostlivosti z 24. 1. 1948 uvádza 19. november 1946/ f. PŠaO/.

vensko, ministerstva poľnohospodárstva a vnútra podľa už spomínaných smerníc.¹⁴⁹ Podľa K. Vadkerty vytvorila vláda 19. novembra 1946 *ústredný náborový výbor*, ktorý koordinoval prácu českých (československých) a slovenských úradov, zástupcom výboru na Slovensku bol R. Obrusník. Pri okresných úradoch práce boli vytvorené trojčlenné náborové výbory a pri miestnych výboroch miestne náborové výbory.¹⁵⁰ Masový odsun obyvateľstva maďarskej národnosti, ktorý sa uskutočnil organizovane a hromadne, mal byť zároveň jedným z prostriedkov, ktorý mal donútiť maďarskú vládu začať výmenu obyvateľstva na základe dohody o výmene. Skutočnosť, že československá vláda uskutočňovala odsun Maďarov do Čiech, však maďarská vláda využívala ako argument, ktorým dokazovala, že československá strana porušuje dohody, ukotvené v dodatku protokolu o výmene obyvateľstva. Prvým konkrétnym výsledkom začatých deportácií bolo, že maďarská delegácia, ktorá v tom čase rokovala v Prahe o výmene obyvateľstva, opustila rokovanie. Presídľovanie Maďarov do Čiech označila za porušenie dohody o výmene obyvateľstva. Rokovania boli obnovené až po skončení deportácií.¹⁵¹

Po schválení akcie sa Zbor povereníkov 22. novembra 1946 zaoberal odsunom Maďarov do Čiech a uzniesol sa zotrvať na svojich uzneseniach o náboře pracovných síl a zároveň požiadal vládu, aby rozhodla o celkovom komplexe otázok maďarskej menšiny na Slovensku.¹⁵² Dôvodom, prečo sa Zbor povereníkov ihneď po začatí odsunu zaoberal jeho realizáciou, bola aj protestná nóta maďarského ministra zahraničných vecí proti odsunu z 20. novembra 1946. Podobne sa za dôsledné pokračovanie akcie odsunu vyslovil Zbor povereníkov aj na zasadnutí 17. januára 1947.¹⁵³

Československé orgány sa snažili zabezpečiť si všetky dostupné informácie o názoroch maďarskej strany: či už delegácií, ktoré prichádzali na rokovania o začatí výmeny obyvateľstva, či o činnosti zmocnenca maďarskej vlády na ochranu záujmov obyvateľov maďarskej národnosti, ktorí boli určení na výmenu. V správe z decembra 1946 sa uvádzalo, že zmocnenec F. Wagner a členovia jeho úradu Farkas-Lehel a Berecz chodili medzi obyvateľstvo maďarskej národnosti a agitovali proti „náboru“ pracovných síl a presviedčali obyvateľstvo, že majú právo obhajovať jeho záujmy, aj keď neboli zaradení do výmeny obyvateľstva.¹⁵⁴ V tajnej *situáčnej správe o činnosti maďarskej komisie* v Bratislave z 23. novembra 1946 odboru Z Povereníctva vnútra sa napr. uvádzali výroky ústnych i písomných materiálov, napr. že „s maďarským obyvateľstvom sa surovo a neľudsky zaobchádza“ že sú „vodení členmi NB na reťiazkach, špagátoch a sú násilne deportovaní vo vagónoch do Čiech“. Boli zachytené

149 SÚA Praha, f. 100/24, sv. 45, a. j. 856.

150 VADKERTY, Katalin: *Maďarská otázka v Československu 1945 – 1948*. Bratislava : Kaligram, 2002, s. 54.

151 VADKERTY, Katalin: *Maďarská otázka v Československu 1945 – 1948*. Bratislava : Kaligram, 2002, s. 285.

152 SNA Bratislava, f. ÚP ZP. Zápisnica zo zasadania ZP 22. 11. 1946.

153 SNA Bratislava, f. ÚP ZP. Zápisnica zo zasadania ZP 17. 1. 1947.

154 SNA Bratislava, f. Osídľovací úrad. Bezpečnosť 1946. Správy NB o odsune Maďarov do Čiech 5. 12. 1946.

rozhovory, v ktorých sa členovia maďarskej delegácie rozprávali „o transportovaní Maďarov do Čiech ako o neľudskom čine“.¹⁵⁵

Odhliadnuc od všetkých technických, vnútropolitických a medzinárodnopolitických aspektov akcie, bol jej najspornejším bodom spôsob, akým sa uskutočňovala: v zimných mesiacoch, za asistencie vojska a bezpečnosti. Slovenská strana zdôrazňovala, že akcia sa netýka len Maďarov, že v Čechách pracuje viac ako 180 tisíc Slovákov.¹⁵⁶

V tomto duchu sa niesla aj argumentácia prezidenta E. Beneša M. Károlyimu,¹⁵⁷ ktorý ho žiadal o zakročenie vo veci Maďarov na južnom Slovensku. Tu je však potrebné znovu pripomenúť, že Slováci síce išli do Čiech pod sociálnym tlakom, ale dobrovoľne, nie za asistencie vojska a ich majetky, ktoré zostávali na Slovensku, neboli ani konfiškované, ani prideľované do správy iným osobám. Maďari boli o svojej deportácii vyrozumení krátko pred odchodom transportu, transporty boli zabezpečované vojskom a políciou, dochádzalo pri nich k násiliu, krádežiam. Aj keď konečné dôsledky presunov obyvateľstva v ďalšom historickom vývoji znamenali pre mnohých Slovákov v konečnom dôsledku asimiláciu s českým prostredím, väčšina Maďarov sa po skončení núteného pobytu v Čechách vrátila späť na južné Slovensko, do svojho prirodzeného prostredia, v ktorom si naďalej uchovali svoju etnickú identitu.

Československá strana však po prvých transportoch, o ktorých sa významnejšie neinformovalo, začala propagandu, ktorá mala zmierniť kritiku Maďarska, ale aj ďalších európskych krajín a predovšetkým novinárov.¹⁵⁸ V rozhovore pre denník Pravda podpredseda vlády V. Široký zdôrazňoval, že v prípade odsunu Maďarov do Čiech nejde o deportáciu alebo pracovné tábory. Mali to dokumentovať aj idylické články v tlači: „Keď prišiel do Prahy prvý transport, maďarských robotníkov na stanici čakali s hudbou, teplým pokrmom, jeden člen vlády ich sám privítal.“¹⁵⁹ V inom článku sa písalo: „Väčšina s radosťou uvítala nábor pracovných síl do Čiech. Životné podmienky sú tam omnoho prijateľnejšie. Majú dôstojné ubytovanie, mesačný plat a deputát v naturáliách.“¹⁶⁰ Najmä informácie, ktoré získali predstavitelia katolíckej cirkvi, keď zisťovali situáciu vo farnostiach, v ktorých sa uskutočňoval „nábor“, však svedčili o tom, že akcia mala násilný charakter a najmä rozdeľovanie odsunutých Maďarov medzi českých roľníkov urážalo ľudskú dôstojnosť, podobne

155 SNA Bratislava, f. ČSPK, fasc. Okáli 1946. Súkromný protokol 1946, č. 99/I.-DO-1946. Situačná správa o činnosti maďarskej komisie v Bratislave z 13. novembra 1946.

156 *Sloboda*, roč. 1, č. 194, 13.12. 1946.

157 Píše o tom aj JANEK, István: *Károlyi Mihály a csehszlovák-magyar viszony és lakosságcsere rendezérsért 1945-48 között*. In: Forum. Társadalomtudományi Szemle, VI. Évfolyam, 2004, 2, s. 127 – 158.

158 Už v roku 1947 bola maďarským ministerstvom zahraničných vecí vydaná brožúra: *La déportation des Hongrois de Slovaquie*. Budapest : L'Association Honroise des Affaires Étrangères, 1947. (Bola vydaná aj v anglickej a ruskej verzii.)

159 *Pravda*, roč. 26, č. 272, 1. 12. 1946.

160 *Slovenský juh*, roč. 2, č. 50, 7. 12. 1946.

bola ponížujúca i pozícia presídlených Maďarov pri ich následnom umiestňovaní na majetkoch českých sedliakov. Pri nakladaní rodín dochádzalo k dramatickým scénam, niektorí sa snažili vzoprieť úradným rozhodnutiam, deportácie sprevádzal plač a nárek deportovaných žien a detí. Chladné počasie v januári a februári 1947, mraz, sneh a fujavice ešte znásobovali utrpenie presídľovaného obyvateľstva. Slovenské a české archívy prinášajú množstvo detailov o týchto neľudských podmienkach deportácií, ktoré priniesli aj niekoľko mŕtvych a zranených pri nešťastiach a konfliktoch s bezpečnostnými orgánmi, ktoré zabezpečovali deportácie, alebo sa stali pri nakladaní a ceste do Čiech či pri pokusoch o úteky do Maďarska cez studený Dunaj.¹⁶¹ Kým v posledných mesiacoch roku 1946 bolo počasie relatívne priaznivé, neboli väčšie mrazy, situácia sa na začiatku roku 1947 podstatne zhoršila. Časť slovenských predstaviteľov, ktorí sa podieľali na realizácii deportácií už koncom roku 1946, upozorňovala, že je potrebné zabezpečiť lepšie podmienky pre deportované osoby. ministerstvo dopravy, ktoré sa opieralo o rozhodnutia porady, ktorá sa uskutočnila v Českej Třebovej 15. – 16. decembra 1946, zamietlo požiadavky na zlepšenie vybavenia vlakových súprav. Začiatkom roku 1947 po nástupe silných mrazov však už bola situácia neudržateľná. Na porade, ktorá sa konala 8. januára 1947 na osídľovacom úrade, kvôli zlepšeniu „náboru pracovných síl“, zaznela kritika pomerov pri deportáciách. Bola nastolená požiadavka, aby v každom transporte boli 3 osobné vagóny a tri vagóny, tzv. teplušky, lebo „pri takých mrazoch nie je možné pokračovať v doprave osôb“.¹⁶² Podľa nových smerníc, ktoré začali platiť od januára 1947, už totiž deportované osoby nemohli so sebou prevážať ani kachľovce a sporáky, ako to bolo do konca roku 1946. Výsledkom porady bola výzva, aby Povereníctvo sociálnej starostlivosti, ktoré sa stalo garantom deportácií, pôsobilo v tomto smere na ministerstvo dopravy. Aj keď k zásadnému zlepšeniu podmienok deportovaných nedošlo, aspoň podľa informácii, ktoré uvádza vo svojej publikácii K. Vadkertyová, objavil sa aspoň pokus o poľudštenie, svojou podstatou nehumánnych deportácií obyvateľstva maďarskej národnosti do Čiech.

Aj keď slovenská publicistika šetrila informáciami o „nábore“ Maďarov do Čiech, o probléme sa písalo aj v zahraničí. Na základe informácií o príprave akcie priniesol bernský spravodajca nórskeho časopisu *Aften Post* už 15. novembra 1946, teda pred spustením „náboru“, správu, že na Slovensku začal nový teror proti maďarskej menšine.¹⁶³ Viedenský korešpondent *The Times* 18. decembra 1946 uverejnil rozsiahly článok, v ktorom opisoval deportácie Maďarov z Rimavskej Soboty. V článku sa písalo, že česká polícia a vojsko, ktoré akciu uskutočňovali, dali deportovaným 24 hodín na prípravu na presídlenie a ani im nepovedali, kam pôjdu. Z jednej dediny,

161 Podrobne o týchto poľutovaniahodných udalostiach hovoria práce maďarských autorov: VADKERTY, Katalin: *Maďarská otázka v Československu 1945 – 1948*. Bratislava : Kaligrum, 2002, s. 61 – 65, 69 – 76;

162 SNA Bratislava, f. Osídľovací úrad. Kabinet predsedu osídľovacieho úradu a Fondu národnej obnovy. Zápisnica z porady konanej na osídľovacom úrade 8. januára 1947.

163 SNA Bratislava. f. PI, kart. 43, č. 11837/46.

podľa autora článku, boli vyťahovaní všetci, ktorí mali menej ako 5 k. j. pôdy. Počet tých, ktorí sa v snahe zachrániť ušli do Maďarska, odhadoval na 2500.¹⁶⁴

Maďarsko zaslalo ministrom zahraničných vecí štyroch veľmocí protestnú nótu proti prenasledovaniu Maďarov na Slovensku.¹⁶⁵

Slovenskí predstavitelia však v deportáciách obyvateľstva maďarskej národnosti do Čiech nevideli problém a naďalej považovali po Parížskej konferencii za legitímne riešiť vnútropolitickými prostriedkami situáciu obyvateľstva maďarskej národnosti.¹⁶⁶

Pre ďalší charakter deportácií Maďarov do Čiech mali významnú úlohu rozhodnutia komunistickej strany, ktorá po víťazných voľbách v Československu upevňovala svoje pozície vo vláde, ale aj na významných postoch, ktoré súviseli s osídľovacou politikou. Ministrom vnútra bol V. Nosek, ministrom poľnohospodárstva J. Ďuriš, povereníkom sociálnej starostlivosti J. Šoltész, predsedom Osídľovacieho úradu pre Slovensko J. Čech. Významnú pozíciu zastával D. Okáli, splnomocnenec vlády, ktorý viedol činnosť Československej presídľovacej komisie a významným spôsobom zasahoval do koncepcií i praxe riešenia maďarskej otázky, a v medzinárodnej politike V. Clementis.

Problematike Maďarov na Slovensku sa venovalo aj spoločné zasadanie predsedníctiev KSČ a KSS. Uznesenie č. 8 zo spoločného zasadania predsedníctiev KSČ a KSS z 2. decembra 1946 uložilo J. Šoltészovi, „aby spolu s povereníkmi vnútra a poľnohospodárstva a v spolupráci s príslušnými ministrami uskutočnil pracovnú mobilizáciu pracovných síl /250 000 včítane rodinných príslušníkov/ maďarskej národnosti a to odchyľne od doterajšej praxe predovšetkým z majetných roľníckych a živnostenských vrstiev“.¹⁶⁷ Zmena taktiky a podstatné rozšírenie záberu akcie boli dôsledkom nedostatku pôdy pre vracajúcich sa krajanov zo zahraničia, ale najmä dôsledkom neuspokojivých výsledkov, ktoré boli dosiahnuté na konferencii v Paríži.

O ďalšom smerovaní odsunu Maďarov do Čiech sa rokovalo aj na porade 12. decembra 1946 na osídľovacom úrade v Bratislave. Zo zápisnice z tejto porady vy-

164 SNA Bratislava, f. PI, kart. 43, č. 11837/46.

165 Čas, roč. 2, č. 268, 29. 11. 1946.

166 Napr. poslanec a generálny tajomník KSS Š. Bašťovanský vo svojom vystúpení v Ústavodarnom národnom zhromaždení uviedol: „My svoju spravodlivú vec budeme ďalej sústavne a neúnavne sledovať a presadzovať a sme presvedčení, že aj maďarskú otázku, ktorá je tým jablkom sváru a nepokojov v strednej Európe, prv či neskôr definitívne vyriešime. Taká neodôvodnená a násilná kampaň, akú dnes vedie maďarská vláda proti nám pre umiestňovanie maďarských pracovných síl v Čechách - pritom je všeobecne známe, že v českých zemiach pracuje tohto času napríklad na 200.000 slovenských pracovných síl – nás nemôže ani pomýliť, ani odradiť od nášho cieľa, naopak nás pobáda k väčšej vytrvalosti, ale i ostrážitosťi v pomere voči nášmu južnému susedovi.“ <http://www.psp.cz/eknih/> Digitálna knižnica | Ústavodárne NS RČS 1946-1948 – stenoprotokoly | 25. schůze Středa 11. prosince 1946, Š. Bašťovanský.

167 SNA Bratislava, f. ÚV KSS, Predsedníctvo, kart. 788. Zápisnica zo spoločnej porady predsedníctiev KSČ a KSS dňa 2. decembra 1946 o situácii na Slovensku.

plýva, že transporty v roku 1946 mali skončiť 20. decembra a pokračovať mali od 4. januára 1947. Boli pripravované aj nové smernice,¹⁶⁸ ktoré by zohľadňovali nový rozmer deportácií. Denne sa mali zo Slovenska vypraviť 4 transporty, v pondelok a utorok malo byť vypravených 6 transportov.

Ďalšie zásadné stanovisko k zameraniu deportácií priniesla porada z 12. decembra 1946, ktorá sa uskutočnila v Osídľovacom úrade pre Slovensko. Na porade sa zúčastnili zástupcovia ministerstva poľnohospodárstva, osídľovacích úradov v Prahe a v Bratislave. Na porade sa konštatovalo, že deportácie Maďarov do Čiech budú pokračovať do 20. decembra 1946, obnovené budú 4. januára 1947. Aj tu sa prejavili výsledky spoločného zasadania predsedníctiev KSČ a KSS. Bolo navrhnuté rozšíriť okruh deportovaných osôb na roľníkov nad 5 k. j. a na osoby, ktoré mali byť odsunuté do Maďarska v rámci výmeny obyvateľstva podľa článku VIII, teda vojnoví previnilci podľa §§ 1 – 4 a § 5 nariadenia č. 33/1945 Zb. n. SNR, ktorí boli len obvinení, ale neboli odsúdení, resp. boli oslobodení. Bola to osobitná kategória osôb maďarskej národnosti, ktoré boli z rôznych príčin postavené pred ľudové súdy.

Na základe dohody o výmene obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom sa v článku VIII zaviazala maďarská strana jednostranne prijať vojnových previnilcov v počte 1000 osôb. Československá strana sa do tejto kategórie pokúšala začleniť čím viac osôb, aby ich prípadne mohla jednostranne, mimo výmenných transportov odsunúť do Maďarska, ak by mierová konferencia v Paríži bola ochotná akceptovať návrhy Československa na jednostranný transfer Maďarov. Podľa materiálu Povereníctva spravodlivosti boli na odsun do Maďarska podľa článku VIII určené osoby z 30 slovenských okresov, proti ktorým boli vznesené obvinenia pred ľudovými súdmi podľa §§ 1 – 4 a § 5 nariadenia Slovenskej národnej rady č. 33 z 13. mája 1945. Podľa §§ 1 – 4 bolo na odsun do Maďarska určených 463 hospodárskych jednotiek (rodín) s 1495 osobami a podľa § 5 bolo na vysídlenie určených 976 hospodárskych jednotiek s 3435 osobami, spolu 1439 hospodárskych jednotiek s 4930 osobami maďarskej národnosti.¹⁶⁹

V rámci výmeny obyvateľstva bolo v skutočnosti v kategórii vojnoví previnilci odsunutých 1849 osôb.¹⁷⁰ To znamená, že 3081 osôb určených podľa článku VIII dohody o výmene medzi Československom a Maďarskom zostávalo v republike. Táto kategória osôb sa stala jednou z problémových skupín, ktorá sa aj po zastavení výmeny obyvateľstva ocitla medzi najvážnejšími adeptmi na vysídlenie do Čiech, a to pri úvahách od roku 1946, cez rok 1948, až po Akciu Juh v roku 1949, ktorá mala zasiahnuť nepriateľské osoby „štátu a ľudovej demokracii“.¹⁷¹ Môžeme však konštatovať, že väčšinou týchto ohrození tito ľudia prešli, z rôznych dôvodov, bez ujmy.

168 Boli vydané Povereníctvom sociálnej starostlivosti 28. decembra 1946.

169 SNA Bratislava, f. Povereníctvo spravodlivosti, inv. č. 473, kart. 543. Ako sme uviedli v predchádzajúcom texte, údaje o počte hospodárskych jednotiek určených na vysídlenie do Maďarska, sa v rôznych zdrojoch rozchádzajú.

170 SNA Bratislava, f. ÚP ZP, mf. II. A 364. Správa povereníka M. Falšana *Návrat pracovných síl maďarskej národnosti z Čiech z druhej polovice roku 1948*.

171 Pozri poznámka č. 104 v tomto texte.

V zásade môžeme v diskusiách o určení osôb na deportácie do Čiech sledovať dve línie. Kým českí predstavitelia mali na mysli predovšetkým získavanie pracovných síl pre ľudským potenciálom poddimenzovaný priemysel a poľnohospodárstvo v českých krajinách, v názoroch slovenských predstaviteľov mala akcia zmysel vtedy, ak so sebou prinášala aj zmenu v osídlení slovenského juhu a nacionalizácii pôdy (získaní pre slovenských vlastníkov). Uvedené rozpory vo svojom liste z 30. decembra 1946 veľmi zreteľne naznačil B. Levčík, ktorý písal vedúcemu medzinárodného oddelenia ÚV KSČ B. Geminderovi: „*Někteří ze slovenských soudruhů , hlavně však Dr. Čech, který je předsedou Osídlovacího úřadu pro Slovensko, viděli v této akci možnost zbaviti se nežádoucích maďarských elementů na Slovensku a získati půdu pro slovenské osídlenice. Během diskuse zdálo se, že lze většinu sporných názorů vyrovnati, takže byla vypracovaná společná poradní správa, která se rozchází pouze v posledním bodě, totiž v otázce, zda-li výše uvedený náborový plán se má vztahovati na tzv. reslovakizanty nebo na Maďary určené k odsunu. Nevím zda-li předsednictvo strany v této věci již rozhodlo, ale chtěl bych na to upozorniti, že dr. Čech plánuje další nábor pracovních sil dle připojeného zápisu a způsobem, s kterým většina komise tehdy nesouhlasila.*

Že osídlovací úřad v Bratislavě má v úmyslu poslati do Čech ty nejhorší elementy, je patrné i z toho, že z této kategorie politicky nespolehlivých osob si Slovensko chce ponehati osoby relativně spolehlivější, totiž ony osoby, jež podali přihlášku k reslovakizaci.“¹⁷²

Okrem toho bol na porade v decembri 1946 vyjadrený zámer rozšíriť záber aj na kategórie obyvateľstva maďarskej národnosti, ktoré by boli zamestnané v priemysle. Osobitne mali byť vypravované poľnohospodárske a priemyselné transporty.¹⁷³ Zjavná preferencia vytvárania priemyselných transportov sa prejavovala aj v tom, že do priemyselných transportov boli zaraďovaní aj tí roľníci, ktorí síce mali poľnohospodársky majetok, ale zároveň pracovali v priemysle.¹⁷⁴ V tomto duchu bolo prijaté aj uznesenie Predsedníctva KSS zo 6. januára 1947, ktoré nadväzovalo na spoločné zasadanie predsedníctiev KSČ a KSS z 2. decembra 1946. K problematike „*mobilizácie pracovných síl*“ ukladalo: a/ docieľiť zmenu v sociálnej štruktúre mobilizovaných pracovných síl; b/ konzekventne pokračovať v akcii; c/ urýchliť celú akciu, to znamená vyriešiť otázku dopravy. Mobilizovať dopravné prostriedky.¹⁷⁵ Zameranie odsunovej akcie potvrdili aj uznesenia Zboru povereníkov zo 17. januára 1947.¹⁷⁶

Na konci roku 1946 pravdepodobne v súvislosti so zmenou organizácie pri deportáciách do Čiech či v súvislosti s koncom roku 1946 bola na osobitnej porade

172 SÚA Praha, f. 100/1, sv. 49, a. j. 380. List B. Levčíka z 30. 12. 1946.

173 SÚA Praha, f. 100/1, sv. 49, a. j. 380. Zápisnica z porady z 12. decembra 1946 o rozšírení podkladov pre nábor pracovných síl z osôb maďarskej národnosti do zemí českých a moravskosliezských...

174 SÚA Praha, f. 100/1, sv. 49, a. j. 380. Zápisnica z porady z 12. decembra 1946 o rozšírení podkladov pre nábor pracovných síl.

175 SNA Bratislava, f. 03, 1947, a. j. 1. Uznesenia Predsedníctva ÚV KSS zo 6. januára 1947.

176 SNA Bratislava, f. ÚP ZP. Zápisnica zo zasadania Zboru povereníkov 17. 1. 1947.

prednostov oblastných úradovni osídľovacieho úradu a vedúcich predstaviteľov osídľovacieho úradu 28. decembra 1946 vyhodnotená činnosť Národnej bezpečnosti. Podľa tohto hodnotenia bola spolupráca s Národnou bezpečnosťou „dobrá až veľmi dobrá“. Bolo spomenuté aj to, že „mnohí z mladých členov zboru“ nechápu svoje povinnosti, odchádzali zo strážnych stanovísk a nie sú iniciatívni. Pri takejto charakteristike sa môže „špekulovať“, či išlo o následky mladíckej nerozvážnosti alebo nechoty podieľať sa na represióch proti nevinnému obyvateľstvu. Vyskytlo sa aj niekoľko prípadov opilstva. Členovia Národnej bezpečnosti boli vyzvaní, aby nepodávali neuvážené informácie, nezveličovali drobné udalosti a incidenty, ktoré by mohla zneužiť nepriateľská propaganda. Záver zápisnice končil: „*Pripomínam všetkým veliteľom, aby nezasahovali do právomoci úradov a úradníkov, ktorí náborovú akciu prevádzajú (okresné úrady práce, oblastné úradovne OÚ a pod), najmä nie v tom smere, či má byť niekto z náboru vypustený alebo doň pojatý. To je vec príslušných úradov a nie NB.*“¹⁷⁷ Stávali sa aj prípady, najmä v obciach v blízkosti maďarských hraníc, že ozbrojené skupiny z Maďarska vyvážali majetok obyvateľov maďarskej národnosti, ktorí boli určení na prácu do Čiech.¹⁷⁸

Rok 1947 bol už plne poznamenaný realizáciou výmeny a vnútorných foriem riešenia maďarskej otázky. Deportácie Maďarov do Čiech naďalej pokračovali aj od začiatku roku 1947. Možno aj v snahe dokumentovať, že nejde len o záležitosť presídľovania, uskutočňovali sa deportácie podľa nových smerníc Povereníctva sociálnej starostlivosti z 28. decembra 1946 č. 1922–III/300–31/1-47. Nový rozmer deportácií bol však v každom prípade v tom, že do „náboru“ už boli zahrnutí aj roľníci, ktorí vlastnili viac ako 5. k. j. pôdy.

Aj politické zdôvodňovanie akcie odsunu osôb maďarskej národnosti do Čiech zdôrazňovalo, že ide o zabezpečovanie pracovnej mobilizácie, pracovnej povinnosti, nie o vnútornú kolonizáciu.¹⁷⁹ Jednoznačne sa však realizovala politika, ktorá mala posilniť prvky slovenskosti v južnom pohraničí. Odsun osôb maďarskej národnosti do Čiech v rámci „náboru“ pracovných síl bol príčinou pokračujúcich sporov medzi Československom s Maďarskom, vzájomného obviňovania z porušovania medzinárodných dohôd a ľudských práv. Či ich porušovalo Československo, tým, že uskutočňovalo pracovnú mobilizáciu – deportácie osôb maďarskej národnosti na práce do Čiech, alebo Maďarsko, ktoré nechcelo plniť podpísanú dohodu o výmene obyvateľstva. Rukojemníkmi sa stali Slováci čakajúci na presídlenie v Maďarsku a Maďari, ktorí boli deportovaní na práce do Čiech.

Československá strana vychádzala z toho, že Maďarsko nie je ochotné prijať ideu transferu obyvateľstva maďarskej národnosti zo Slovenska, a preto si vyhradzovala

177 SNA Bratislava, f. Osídľovací úrad, Bezpečnosť 1946. Správa o činnosti NB z 30. decembra 1946.

178 SNA Bratislava, f. ÚP SNR, inv. č. 44, kart. 28. Situačná správa k 1. 3. 1947.

179 S takýmito argumentmi vystúpil napr. generálny tajomník Strany slobody J. Brúha v Ústavodarnom národnom zhromaždení 21. marca 1947. (Těšnopisecká správa o 43. schůzi Ústavodárného národního shromáždění republiky Československé 21. 3. 1947, J. Brúha, s. 6.)

právo postupovať v tejto otázke vnútropolitickými prostriedkami. Okrem reslovakizácie to mal byť práve odsun obyvateľstva maďarskej národnosti do Čiech. Po tom, čo sa začali uskutočňovať deportácie, maďarská strana, ktorá proti svojej vôli prijala aj myšlienku výmeny obyvateľstva, považovala prebiehajúci odsun za porušenie dohôd. Už 20. novembra 1946 odovzdal maďarský minister zahraničných vecí protestnú nótu Československu proti odsunu Maďarov do Čiech. Veľmociam predložila maďarská strana *Modrú knihu*, ktorou chcela dokumentovať porušovanie práv obyvateľstva maďarskej národnosti.¹⁸⁰

Prípravné práce československých presídľovacích a osídľovacích orgánov na realizáciu výmeny obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom pokročili tak ďaleko, že v septembri 1946 sa mohlo začať s výmenou obyvateľstva. Avšak maďarská vláda prejavila ochotu rokovať o plnení zmluvy až začiatkom roku 1947. Do odsunu do Čiech nemohli byť zaradené ani osoby, ktoré boli určené na výmenu obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom na základe dohody o výmene z 27. februára 1946. Tieto podľa dojednania Československo-maďarskej zmiešanej komisie č. 7 z 8. júla 1946 patrili pod konzulárnu ochranu splnomocnenca pre ochranu záujmov maďarských presťahovalcov v Československu a nepodliehali vojenskej povinnosti, neplatili dane a boli oslobodení aj od pracovnej povinnosti.¹⁸¹ Oslobodenie spod pracovnej povinnosti nebolo v potvrdení, ktoré vydával maďarský splnomocnenec Ferencz Wagner osobám zaradeným do zoznamu na výmenu obyvateľstva, osobitne zdôrazňované.¹⁸² V liste Úradu predsedníctva Zboru povereníkov z 23. októbra 1946 sa uvádzalo, že podľa uvedeného rozhodnutia Československo-maďarskej zmiešanej komisie požívali konzulárnu ochranu všetky osoby maďarskej národnosti, ktoré stratili československé štátne občianstvo. K tomu Úrad predsedníctva Zboru povereníkov dodal, že „*len čo bude známy presný zoznam osôb maďarskej národnosti, ktoré budú presídlené do Maďarska, prestane konzulárna ochrana ostatných osôb maďarskej národnosti*“.

Aj v roku 1947 odmietala maďarská strana začať s výmenou obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom dovtedy, kým neprestane vyvážanie obyvateľov maďarskej národnosti do Čiech. Štátny tajomník ministerstva národnej obrany J. Lichner potvrdil, že „*sme ochotní zastaviť mobilizáciu maďarských pracovných síl, len čo Maďarsko bude ochotné plniť medzištátnu dohodu*“.¹⁸³ Maďarsko však bolo ochotné plniť dohodu o výmene obyvateľstva len v tom prípade, ak Československo zastaví deportácie obyvateľov maďarskej národnosti do Čiech. Druhým problémovým bodom bola skutočnosť, že československá strana napriek záväzkom, ktoré boli dané pri príprave dohody o výmene obyvateľstva, pokračovala v konfiškáciách poľnohospodárskej pôdy a nesplnila záväzky voči bývalým verejným zamestnancom maďarskej národnosti. Túto skutočnosť v rozprave k informácii ministra zahraničných vecí

180 SNA Bratislava, f. Demokratická strana, 403-51-3.

181 SNA Bratislava, f. Reslovakizačná komisia, kart. 50. Zápisnica zo zasadania reslovakizačnej komisie 6. júla 1946.

182 ZALABAI, Zsigmond: *Magyar Jeremiad*. Bratislava : Vox nova, 1995, s. 78.

183 Čas, roč. 3, č. 34, 11. 2. 1947.

J. Masaryka v Ústavodarnom národnom zhromaždení otvorene kritizoval poslanec Strany slobody J. Brúha: „*V protokole k dohode prevzala Československá republika aj záväzok suspendovať konfiškáciu maďarských majetkov a záväzok vyplácania sociálnych podpôr prepusteným verejným zamestnancom maďarskej národnosti. V konfiškácii maďarských majetkov sa však pokračovalo a sociálna výpomoc nebola ešte do druhej polovice januára t. r. upravená. Pokiaľ ide o spomínanú sociálnu výpomoc, jedná sa približne o 2300 verejných zamestnancov, ktorí boli prepustení preto, že sú maďarskej národnosti. Tým, že Československo nesplnilo tieto záväzky, bol daný Maďarom argument, že porušujeme dohodu, resp. že dohodu nedodržiavame, a tým aj zámienka, ktorou opodstatňovali svoj odpor k uskutočneniu výmeny obyvateľstva. Obidva tieto záväzky boli pojaté do protokolu k dohode, ktorý bol súčasne s dohodou podpísaný a ktorý vyhovel maďarským požiadavkám, kladeným pri uzatvorení dohody.*“¹⁸⁴ V protokole k dohode československá vláda prevzala záväzok, že dovedy, kým nebude uzatvorená dohoda, uvedená v ods. 4 tohto protokolu, vláda Československej republiky s výnimkou opatrení odôvodnených právnymi predpismi o zamestnávaní pracovných síl zastaví premiestňovanie Maďarov. Rokovania medzi predstaviteľmi Československa a Maďarska sa začiatkom roku 1947 zintenzívnili. V januári 1947 sa uskutočnili tajné rokovania medzi V. Clementisom a J. Gyöngyösom o riešení vzájomných problémov, neznamenali však dohodu. Obe krajiny si vymenili ostré diplomatické nóty. Množili sa sťažnosti a intervencie u predstaviteľov veľmocí aj OSN. Telegramy so žiadosťou o pomoc pre prenasledovaných Maďarov zaslal prezidentovi USA, anglickému kráľovi a pápežovi aj kardinál Mindszenty.¹⁸⁵ Všetky tieto okolnosti a potreba aspoň čiastkového uspokojenia ambícií oboch štátov si vynútili definitívne ukončenie „náboru“ Maďarov do Čiech a viedli k začiatku výmeny obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom.

Ak posudzujeme situáciu z hľadiska naplnenia programových cieľov československej politiky, československá strana, aj keď bola nútená zastaviť odsun Maďarov do Čiech, ktorý nebol plánovaný len ako prostriedok na donútenie Maďarska k začatiu výmeny, ale mal aj iné, už spomínané ciele, si deportáciami Maďarov do Čiech vynútila de facto plnenie dohody o výmene obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom. Ukončenie deportácií však neznamenalo automaticky aj návrat postihnutých osôb. Je ale potrebné poznamenať, že nábor pracovných síl z radov obyvateľov maďarskej národnosti do Čiech bol zastavený už 22. februára 1947.¹⁸⁶

184 <http://www.psp.cz/eknih/> Digitální knihovna | Ústavodárné NS RČS 1946-1948 – stenoprotokoly | 43. schůze Pátek 21. března 1947, J. Brúha.

185 SNA Bratislava, f. ÚP SNR, kart. 28, inv. č. 44. Správa Povereníctva vnútra pre J. Lettricha z 9. 9. 1947; *Ozvena*, roč. 2, č. 8, s. 2. Pomery československo-maďarské sa stále zhoršujú; JANICS, Kálmán: *Roky bez domoviny*. Budapest : Püski, 1994, s. 236 – 241.

186 SNA Bratislava, f. Povereníctvo vnútra, osobitné protokolované spisy (ďalej o. p. s.), kart. 191, č. 116/48., SNA Bratislava, f. ÚP ZP, mf. II. A 364. Správa povereníka M. Falťana *Návrat pracovných síl maďarskej národnosti z Čiech z druhej polovice roku 1948*. Podľa: JANICS, Kálmán: *Roky bez domoviny*. Budapest: Püski, 1994, s. 241, sa deportácie Maďarov do Čiech ukončili „nečakane 25. februára 1947, zrejme pod vplyvom ne-

Dňa 22. februára 1947 informovala maďarská vláda šéfa československej vojenskej misie v Budapešti generála Dasticha, že je ochotná, počínajúc 1. marcom 1947, začať obojstrannú výmenu obyvateľstva na podklade dohody z 27. februára 1946, a to 3000 osôb (tzv. malý Okáliho plán zo 7. februára 1947, v ktorom Okáli navrhol, že Československo zastaví pracovnú mobilizáciu, ktorý v polovici februára 1947 maďarská vláda odmietla a zároveň sa pokúsila o protiakcie pred podpísaním a pri podpisovaní mierovej zmluvy v Paríži a Londýne), ak súčasne: bude v Československu zastavené „nútené presídľovanie“ a začne sa rokovanie o náprave obojstranných sťažností; maďarská vláda tiež žiadala, aby začali rokovania o V. článku mierovej zmluvy s Maďarskom.

Na zasadnutí Predsedníctva KSS 23. februára 1947 bolo dohodnuté, že slovenskí komunisti vo vláde podporia čiastkovú dohodu o výmene 3000 rodín a „*zastavení náboru maďarských pracovných síl*.“ Zároveň odporučili prijať klauzulu „*že v prípade nedodržania dohody okamžite začneme s náborom pracovných síl*“.¹⁸⁷

Ešte 24. februára 1947 bol v podkladoch pre vystúpenie V. Clementisa na zasadanie vlády 25. februára 1947 pripravený návrh, aby tí Maďari, ktorí už boli presídlení do Čiech alebo by sa ešte dobrovoľne presídlili, dostali primeranú náhradu za majetok na Slovensku, „*lebo len tak môžeme rátať s ich pacifikáciou a asimiláciou*“.¹⁸⁸

Príčina kompromisných riešení zo strany Československa aj Maďarska mohla byť aj v neúčinných medzinárodných kampaniach, ktoré tieto štáty viedli. V. Clementis na zasadnutí vlády navrhol prijať maďarskú ponuku, lebo odmietnutie by mohlo znamenať definitívne zmarenie výmeny obyvateľstva.¹⁸⁹ Tieto kroky boli v istom zmysle aj dôsledkom rokovaní Parížskej mierovej konferencie. Je možné povedať, že Parížska mierová konferencia síce neuspokojila, ale iste zmiernila neprimerané a z taktického hľadiska aj nadsadené nároky Maďarska a Československa vo vzťahu k svojmu susedovi. Sice ťažko, ale postupne museli nájsť cestu k spoločnému rokovaciemu stolu, kam ich tlačila už spomínaná klauzula V. bodu mierovej zmluvy, ktorá hovorila o vzájomnej dohode v problematike Maďarov v Československu.

Rokovania ďalej pokračovali. V marci 1947 prišla do Prahy maďarská delegácia. Počas 5-denného rokovania československá a maďarská delegácia vyriešili všetky otázky, ktoré Československo-maďarská zmiešaná komisia nevedela vyriešiť za 6 mesiacov. Rokovanie 2. marca 1947 začalo vyhlásením predsedu maďarskej dele-

priateľského európskeho ovzdušia na nátlak veľmocí“. Na s. 231 sa uvádza, že „*akcia bola napokon zastavená na nátlak európskej verejnej mienky*“. K. Vadkerty vo svojej práci prináša aj zoznam transportov a na s. 682 uvádza posledný transport č. 11-0414 z obce Čierna Voda (Čierne Nekyje) v okrese Galanta do Karlových Varov, ktorý sa uskutočnil 15. februára 1947.

187 SNA Bratislava, f. ÚV KSS, Predsedníctvo, kart. 788. Zápisnica zo zasadania Predsedníctva KSS 23. 2. 1947.

188 SNA Bratislava, f. Slovenská liga, kart. 7, podklady pre vystúpenie V. Clementisa na zasadnutí vlády 25. 2. 1947.

189 SNA Bratislava, f. Slovenská liga, kart. 7, podklad k referátu V. Clementisa na zasadanie vlády 25. 2. 1947.

gácie, že Maďarsko je ochotné prikrčiť k vzájomnej výmene 3000 osôb. Predseda československej delegácie vyhlásil, že v dôsledku uskutočňovania dohody o výmene obyvateľstva „československá vláda nepokračuje v mobilizácii pracovných síl maďarského obyvateľstva na Slovensku“. Pokiaľ išlo o mobilizáciu Maďarov na práce do Čiech, delegácie sa dohodli, že sa určí termín rokovania o postavení etnických Maďarov v Československu, ktorí zostanú v republike po realizácii výmeny.¹⁹⁰ Podľa V. Clementisa, keď sa už malo pristúpiť k štylizovaniu dohody o uskutočňovaní výmeny, prišiel maďarský minister zahraničných vecí s návrhom, aby sa rokovalo o presídlených Maďaroch, ktorí boli povolaní v rámci povinnej pracovnej mobilizácie. Túto požiadavku československá delegácia odmietla ako neprípustné zasahovanie do vnútorných záležitostí Československa a odmietla o tejto veci rokovať. Toto vyhlásenie použila maďarská delegácia na prerušenie rokovaní a vrátila sa do Budapešti. Deportácie obyvateľstva maďarskej národnosti do Čiech však už neboli obnovené.

Až keď bola československá vláda uistená maďarskou vládou, že upustí od svojej požiadavky diskutovať pri nových rokovaníach o osobách povolaných na prácu, a keď maďarská vláda vyhlásila, že pražské dohody a rozhodnutia zostanú v platnosti a že sa s výmenou obyvateľstva začne 10. apríla, boli rokovania dňa 23. marca 1947 v Bratislave obnovené.¹⁹¹ Bodku za deportáciami Maďarov do Čiech v tomto období urobila porada o skončení hromadného presídľovania Maďarov zo Slovenska do Čiech, ktorá sa konala 22. apríla 1947 u vládneho splnomocnenca pre nábor pracovných síl R. Obrusníka. Boli odvolané opatrenia v automobilovej a železničnej doprave, odvolali aj vojská, ktoré akciu zabezpečovali. Časť komisie sa ešte mala pokúsiť o nábor dobrovoľníkov na prácu do Čiech, ale získali len 21 maďarských rodín z okresov Štúrovo (Parkan)¹⁹² a Dunajská Streda.¹⁹³

Zaujímavú, aj keď zjavne nezasvätenú, informáciu o deportáciách Maďarov do Čiech môžeme nájsť v zápisnici zo zasadania Ústredného výkonného výboru Sociálnej demokracie na Slovensku z 8. marca 1947. Predstavitelia slovenskej sociálnej demokracie boli zjavne nespokojní s tým, že nemali možnosť zasahovať do problematiky deportácií, a to predovšetkým z toho dôvodu, že podľa informácií, ktoré získali, boli do Čiech deportovaní aj niektorí starí členovia sociálnej demokracie maďarskej národnosti. Zaujímavá bola aj interpretácia ukončenia deportácií. Sociálni demokrati boli informovaní, že deportácie boli zastavené pre nepriaznivé cesty. Osobitne si však zaslúžia pozornosť hodnotenia deportácií, v ktorých sa objavuje kritika deportácií a ich dôsledkov, čo je v slovenských politických stranách naozaj ojedinelý

190 SNA Bratislava, f. ČSPK. Zápis o porade medzi československou a maďarskou delegáciou 2. marca 1947. Koniec zápisu je však označený bez konkrétneho dátumu – jún 1947 – bez podpisov a bez pečiatok.

191 <http://www.psp.cz/eknih/> Digitální knihovna | Ústavodárné NS RČS 1946-1948 – stenoprotokoly | 74. schůze | Středa 1. října 1947. V. Clementis.

192 Pri názvoch miest používame prednostne názov, ktorý je platný v súčasnosti.

193 BOBÁK, Ján: *Maďarská otázka v Česko – Slovensku 1944 – 1948*. Martin : Matica slovenská, 1996, s. 136.

a výnimočný jav, aj keď je kritika opatrná a skôr naznačuje isté problémy, ako protestuje proti nehumánnym metódam použitých pri deportáciách. V zápisnici sa uvádza: „*Pokiaľ je (Š. Š. – v pôvodnom texte „sú“) o odsune pojednávané (Š. Š. – v pôvodnom texte „pojednávanie“) u nás v osídľovacom výbore, boli konštatované také nepríстойnosti, že človek začína pochybovať, či vôbec sme sa niečomu priučili. Bolo konštatované, že sú vyvážaní sociálni demokrati. Majetní si vedeli svoju slobodu kúpiť. Malý človek musí odísť, bohatý nám zostáva. Pomocou vína a žien sú kupované naše štátne orgány. Pokiaľ ide o Maďarov, je tu ovzdušie dosť poburujúce, a to pre spôsob, akým sa Maďari odvážajú do Čiech. Demokratická strana, najmä v území obývanom Maďarmi, svojimi prejavmi proti tomu protestuje. Poburuje to, že sa to robí nespravodlivo. Po odvezení zostávajú usadlosti neobsadené a v noci sa z nich berie, čo je na škodu i pre tých, ktorí majú tieto usadlosti obsadiť.*“¹⁹⁴

194 SNA Bratislava, f. Strana práce, a. j. 20. Zápis z 8. 3. 1947.

VÝSLEDKY DEPORTÁCIÍ V ROKOCH 1946 – 1947

Deportácie obyvateľov maďarskej národnosti zo Slovenska do Čiech postihli v tejto fáze (november 1946 – február 1947) 9610 rodín, t. j. 41 666 osôb maďarskej národnosti.¹⁹⁵ V rokoch 1946 – 1947 bolo zo Slovenska v rámci odsunových akcií vysídlených 44 153 osôb maďarskej národnosti. Z tých, ktorí boli odsunutí do Čiech, odišlo dobrovoľne 2154 rodín (2489 osôb)¹⁹⁶, sú vykazovaní stále v súvislosti s akciou „náboru“ na základe dekrétu prezidenta republiky č. 88/45 Zb.¹⁹⁷ Podľa týchto údajov bolo do Čiech v lete 1946 dobrovoľne presídlených 1632 hospodárskych jednotiek, čiže 1919 osôb a v období medzi 2. aprílom 1947 a 15. májom 1947 122 hospodárskych jednotiek, čiže 299 osôb.¹⁹⁸ V celkových štatistických výkazoch sa uvádza, že dobrovoľne bolo presídlených 2154 rodín čiže 2489 osôb. Ale už skutočnosť, že v tejto kategórii tvorilo 1 rodinu 1,155 človeka, svedčí o tom, že dobrovoľne sa do Čiech vydali s najväčšou pravdepodobnosťou iba živitelia rodín (muž s manželkou, resp. dospelé deti), a to nebolo v súlade s proklamovanými cieľmi československých úradov. Z 9610 rodín (41 666 osôb), ktoré boli do „náboru“ zaradené úradmi podľa spomínaného prezidentského dekrétu bolo 5128 rodín, 22 126 osôb neroľníkov, ktorí na Slovensku zanechali 3056 domov, a 4482 rodín, 19 580 roľníkov. 2287 roľníckych rodín (9876 osôb), ktoré zanechali 1543 domov, vlastnilo pôdu vo výmere do 1 k. j. a 2195 rodín (9664 osôb), ktoré na Slovensku zanechali 2003 domov, vlastnilo pôdu

195 Všetky dokumenty, ktoré sumarizujú akciu „náboru“, uvádzajú 41 640 osôb odsunutých v tejto fáze. Pri dôslednom prepočítaní tabuliek sa ukazuje, že kritická chyba pri prepočtoch je v okrese Levice, kde sa jednotlivé kategórie deportovaných vykazujú správne, ale ich sumár za okres sa uvádza 649 spolu deportovaných osôb, namiesto správnych 675 osôb, ktoré potvrdzuje aj prepočet podľa počtu osôb deportovaných z jednotlivých obcí okresu Levice. Dokonca aj v sumároch, kde sa počet deportovaných obyvateľov okresu Levice uvádza správne, sa pri zrátaní okresov neberie do úvahy a používa sa pôvodné číslo. Podľa presného sčítania podľa podkladových údajov sa ukazuje, že ako hodnovernú nie je možné použiť ani tabuľku o deportovaných za jednotlivé okresy, ktoré uvádza VADKERTY, Katalin.: *A Deportálások*. Bratislava : Kalligram, 1996, s. 136 – 138, pretože v tabuľkách, ktoré uvádza, sú chyby v čiastkových údajoch v okresoch Jesenské (Feledince), Galanta, Komárno, Krupina, Levice, Moldava nad Bodvou, Nové Zámky, Štúrovo (Parkan), Tornaľa a Šamorín. Chybný je aj celkový údaj v súčte osôb, neroľníkov aj v súčte bytov, ktoré zanechali deportované osoby. Správny údaj, ak je možné dopátrať sa k správne mu údaju, prináša už aj štúdia A. Popélya (POPÉLY, Árpád: *Adalékok a szlovákiai magyarság csehországai deportálásának történetéhez*. In. Forum. Társadalomtudományi Szemle, VI. Évfolyam, 2004, 2, s. 111.

196 SNA Bratislava, f. ÚP ZP, mf. II. A 364, č. 889. Materiál na zasadanie Zboru povereníkov *Nábor pracovných síl maďarskej národnosti do Čiech*.

197 ZVARA, Juraj.: *Maďarská menšina na Slovensku po roku 1945*. Bratislava : Epona, 1969.

198 VADKERTY, Katalin.: *Maďarská otázka v Československu 1945 – 1948*. Bratislava : Kalligram, 2002, s. 49.

vo výmere viac ako 1 k. j. Celkom zanechali „náboristi“¹⁹⁹ na Slovensku 6602 domov a 14 149 k. j. pôdy. Deportáciami bolo postihnuté obyvateľstvo 393 obcí v 17 okresoch na južnom Slovensku.²⁰⁰ Aj z tohto pohľadu je vidieť, že nie je možné úplne sa stotožniť s názorom, že „*pri náboře sa nediferencovalo vôbec triedne, ani sociálne, ani politicky a dokonca ani ľudsky*“.²⁰¹ Naopak, vyberal sa práve taký „ľudský materiál“, ktorý nebol viazaný k väčším majetkovým hodnotám, ktorý by si mohol prípadne sociálne polepšiť a z hľadiska národného sa čo najskôr asimilovať. Aj príčiny výberu takýchto osôb mohli byť rôzne. Z hľadiska politiky komunistov mohla to byť aj snaha „zachrániť“ sociálne slabšie vrstvy pred prípadným transferom do Maďarska, aj keď sa tento odsun uskutočňoval po rokovaní Parížskej mierovej konferencie a po výbere osôb pre výmenu obyvateľstva s Maďarskom. Komunisti sa spoliehali na to, že uvedené vrstvy obyvateľstva maďarskej národnosti sa môžu v českom prostredí najskôr asimilovať a stať sa priaznivcami komunistickej strany. V roku 1947, keď sa jasne ukazovalo, že idea masového transferu Maďarov do Maďarska zlyhala, sa začalo so zaraďovaním roľníkov, ktorí vlastnili viac ako 1. k. j., resp. aj 5 k. j. do deportácií, aby sa získala poľnohospodárska pôda pre slovenských presídlencov, čo čiastočne zmenilo sociálnu štruktúru deportovaných.

V súvislosti s diskusiami o tom, či deportovať do Čiech aj reslovakizantov, ktoré sme prezentovali na predchádzajúcich stranách, nám zaujímavé údaje poskytujú aj štatistické údaje o vyhodnotení reslovakizačnej akcie. V prvom rade je potrebné konštatovať, že v období po Parížskej mierovej konferencii, keď bolo jasné, že zlyhala snaha Československa o jednostranný transfer obyvateľov maďarskej národnosti z Československa, sa reslovakizácia stala prostriedkom na znižovanie počtu obyvateľov maďarskej národnosti. Tomu zodpovedala aj skutočnosť, že reslovakizačná komisia podľa svojich smerníc zamietla, resp. nevybavila aj prihlášky tých osôb, „*ktoré sú odsunuté na prácu do českých krajov*“.²⁰² Všetko v súvislosti s reslovakizáciou bolo podriadené politickým kritériám. Osoby, ktoré už boli určené na práce do Čiech a podali si žiadosť o reslovakizáciu, neboli reslovakizované, ak bol ich majetok konfiškovaný, daný pod národnú správu, resp. bol pridelený tretím osobám (dôverníkom). V takom prípade bolo potvrdenie o reslovakizácii zdržané alebo odložené na neskoršiu dobu. Reslovakizačná komisia vydala 3. októbra 1947 zákaz doručovať týmto osobám potvrdenia o národnosti, aj keď sama takéto rozhodnutie prijala.²⁰³

199 Pojem „náboristi“ budeme v tejto práci používať na označenie tých obyvateľov maďarskej národnosti zo Slovenska, ktorí boli deportovaní do Čiech v rámci „náboru“ pracovných síl na základe dekrétu prezidenta republiky č. 88/1945 Zb.

200 SNA Bratislava, f. PPPR, kart. 304. Štatistický prehľad o náboře pracovných síl na práce do Čiech; SÚA Praha, f. 100/24, sv. 45, a. j. 856.

201 VIETOR, Martin: *K problematike maďarskej menšiny v rokoch okupácie a po oslobodení ČSR*. In: Československá revoluce 1944 – 1948. Praha: Svoboda, 1966, s. 153.

202 SNA Bratislava, f. Slovenská liga, kart. 6, Doplnková správa reslovakizačnej komisie o výsledkoch práce k dňu 1. januára 1948.

203 SNA Bratislava, f. Slovenská liga, kart. č. 8441/47.

Pri hodnotení činnosti reslovakizačnej komisie k 21. novembru 1947 sa uvádzalo, že 29 tisíc žiadostí o reslovakizáciu bolo odsunutých na neskoršie obdobie pre nábor do Čiech.²⁰⁴ Zdržanie prihlášok sa uskutočňovalo preto, aby akcia nebola v rozpore so smernicami Povereníctva sociálnej starostlivosti o preskupovaní osôb, ktoré boli určujúce pre realizáciu „náboru“ v roku 1947. Podľa nich boli medzi osobami vylúčenými z pridelenia na prácu podľa dekrétu prezidenta republiky č. 88/1945 Zb. do českých krajín aj tí, ktorí sa prihlásili na reslovakizáciu a ich prihláška bola Ústrednou reslovakizačnou komisiou prijatá.²⁰⁵ Výsledkom tohto postupu bolo, že reslovakizačná komisia vykazovala medzi zamietnutými žiadosťami, o ktorých poskytla správu ministerstvu vnútra aj (už len) „6770 osôb, ktoré boli náborom prevedeny do českých zemí, a 4341 osôb, ktoré odešli dobrovoľne na práci do českých zemí“.²⁰⁶ Tento údaj by znamenal, že zo 41 666 osôb deportovaných do Čiech by bolo 11 111 osôb, ktoré sa prihlásili na reslovakizáciu, t. j. 26,66 % z celkového počtu deportovaných. Zároveň však môžeme tento údaj spochybniť ďalšími štatistickými údajmi o deportáciách Maďarov do Čiech. Preto sa číslo 4341 osôb, ktoré sa dobrovoľne presídlili k 1. januáru 1948 do Čiech, ukazuje ako nedôveryhodné, lebo takýto počet dobrovoľne presídlených Maďarov nevykazuje žiadna iná štatistika.

Problémy s Maďarmi, ktorí požiadali o reslovakizáciu, ale boli deportovaní do Čiech, pokračovali aj v nasledujúcom období. Množstvo žiadostí, komplikovaná agenda a zmätky v administratíve boli príčinou toho, že napriek generálnemu nariadeniu o zdržaní vyriešenia prihlášok „reslovakizantov“ deportovaných do Čiech dostali reslovakizačné dekréty na začiatku roku 1948 aj osoby maďarskej národnosti deportované do Čiech a začali sa domáhať svojho majetku a návratu na Slovensko. Okresné národné výbory a okresné správne komisie dostali obežník reslovakizačnej komisie zo 17. januára 1948, na základe ktorého sa mali reslovakizačné dekréty pred doručením skontrolovať na oblastnej úradovni osídľovacieho úradu a mali sa odovzdávať iba osobne do rúk prijímateľa.²⁰⁷

Akciou deportácií boli zasiahnuté okresy na juhozápadnom Slovensku, kde bola koncentrácia Maďarov najvyššia. Najviac bolo deportovaných osôb z okresov Komárno – 6748, Galanta – 3972, Hurbanovo (Stará Ďala) – 3960, Štúrovo (Parkan) – 3956, Dunajská Streda – 3551 a Želiezovce – 3282. Akcia zasiahla aj ďalšie okresy: Jesenské (Feledince), Kráľovský Chlmec, Krupina, Levice, Modrý Kameň, Moldava nad Bodvou, Nové Zámky, Rožňava, Šaľa, Tornaľa, Šamorín.²⁰⁸ Úplne chýbajú údaje, resp. sa tu akcia neuskutočnila, z okresov Vráble, Lučenec, Rimavská Sobota a Košice.

204 SNA Bratislava, f. Povereníctvo vnútra, sekretariát, kart. 85, č. 2545/47. Správa o stave a postupe prác reslovakizačnej komisie k 21. 11. 1947.

205 SNA Bratislava, f. PPPR, kart. 467.

206 SÚA Praha, f. Ministerstvo vnútra, kart. 8591, a. j. 116/12. Správa o výsledku reslovakizačných prác k 1. lednu 1948.

207 SNA Bratislava, f. Reslovakizačná komisia, kart. 29. Obežník reslovakizačnej komisie zo 17. 1. 1948, č. 564/1948 RK.

208 Ako ukazuje nasledujúca tabuľka, deportácie neobišli ani východoslovenské okresy Rožňavu, Moldavu n/B., Košice, Veľké Kapušany a Kráľovský Chlmec. Pozri: JANICS,

Štruktúra osôb určených na práce do Čiech (november 1946 – február 1947)²⁰⁹

	Obce	hosp. jednotky	neroľníci			roľníci do 1 k. j.		roľníci nad 1 k. j.			spolu roľníci a neroľníci			výmera pôdy v k. j.
			osoby	domy	h. j.	osoby	domy	h. j.	osoby	domy	h. j.	osoby	domy	
Jesenské	53	284	1157	121	65	218	35	198	781	184	547	2156	340	1466
Galanta	11	568	2558	373	182	829	109	124	585	116	874	3972	598	746
Komárno	26	752	3365	428	494	2223	328	249	1160	225	1495	6748	981	1206
Kr. Chlmec	23	63	314	32	22	111	11	31	165	28	116	590	71	238
Krupina	17	96	392	67	22	93	18	48	231	44	166	716	129	267
Levice	9	105	356	68	25	83	20	68	236	63	198	675	151	431
M. Kameň	11	40	170	28	19	84	17	38	183	42	97	437	87	348
Moldava	13	35	171	23	12	53	9	36	166	35	83	390	67	337
N. Zámky	2	135	603	82	54	222	34	124	566	104	313	1391	220	672
Štúrovo	28	547	2151	328	294	1142	203	167	663	142	1008	3956	673	736
Rožňava	14	46	155	25	10	40	5	44	185	40	100	380	70	262
D. Streda	39	306	1544	198	214	1155	145	178	892	161	698	3551	504	1121
Šaľa	9	297	1243	220	231	960	176	154	674	153	682	2877	549	1007
Hurbanovo	17	589	2430	360	184	747	108	193	783	153	966	3960	621	959
Tornaľa	45	369	1548	187	90	374	65	177	712	174	636	2634	426	1308
Želiezovce	32	477	1810	268	207	761	139	180	711	169	864	3282	576	1674
Šamorín	44	419	2159	248	162	821	121	186	971	170	767	3951	539	1271
Spolu:	393	5128	22126	3056	2287	9916	1543	2195	9664	2003	9610	41666	6602	14049

Pri deportáciách boli Maďari vykladaní z transportov v prijímacích staniách. Najviac Maďarov bolo vykladaných v českých krajinách a na Morave v okresoch: Žatec – 4690, Mladá Boleslav – 3686, Kolín – 3611, Kladno – 2952, Praha – 2832, Pardubice – 2 146 a Plzeň – 1829 a ďalší celkom v 33 českých a moravských okresoch.²¹⁰

Kálmán: *Roky bez domoviny*. Budapest : Püski, 1994, s. 241. Vzhľadom na to, že sa akcia realizovala zo západu na východ, bol počet postihnutých osôb podstatne nižší. Okresy východného Slovenska, aj tie, kde žilo vysoké percento Maďarov, boli akciou zasiahnuté menej najmä preto, že akcia odsunu postupovala smerom od západu na východ a v čase, keď prišli na rad juhovýchodné okresy Slovenska, sa v dôsledku novej dohody pri československo-maďarských rokovaníach o výmene zastavila.

209 SNA Bratislava, f. PPPR, inv. č. 462, kart. 304.

210 Aj nasledujúca tabuľka, podobne ako mnoho iných, je problematická. V práci J. Baľáza sa opiera o údaje z fondu ministra pôdohospodárstva J. Ďuriša, je uvádzaná pod

Rozmiestnenie transportov v prijímacích staniciach v Česku ²¹¹							
okres	transport	h. j.	osoby	okres	transport	h. j.	osoby
Benešov	6	291	1082	Beroun	5	247	945
Mladá Boleslav	16	1058	3868	H. Brod	3	189	760
Č. Budejovice	4	224	746	J. Hradec	3	124	579
Hradec Králové	7	403	1595	Chomutov	1	15	35
Jičín	5	432	1637	Kladno	14	727	2952
Klatovy	3	162	715	Kolín	19	990	3611
M. Lázně	2	142	592	Liberec	1	17	52
Česká Lípa	3	147	542	Náchod	5	187	610
Pardubice	9	492	2146	Plzeň	12	558	1829
Praha	13	746	2832	Strakonice	10	416	1627
Tábor	8	465	1728	Teplice	5	303	1193
Ústí n/L.	1	21	234	Ústí n/O.	1	62	234
Karlovy Vary	4	206	959	Žatec	19	1131	4690
Brno	5	199	780	Jihlava	4	192	678
Olomouc	12	468	1718	Ostrava	6	175	739
Šumperk	2	158	637	Zlín	4	169	582
Znojmo	7	324	1127	Spolu	219	11440	44054

Z prijímacích staníc boli potom rozdeľovaní do jednotlivých okresov. V českých okresoch bolo podľa dostupných údajov osídlených 5575 rodín a v moravských okresoch 1177 rodín. Konkrétne rozdelenie maďarských rodín do jednotlivých okresov ukazuje nasledujúca tabuľka.²¹²

názvom *Umiestnenie osôb maďarskej národnosti presídlených do Čiech*, v skutočnosti však ide o rozdelenie transportov v prijímacích staniciach. V porovnaní s údajmi z takej istej tabuľky, ktorú zverejnila K. Vadkertyová (VADKERTY, Katalin: *Maďarská otázka v Československu 1945 – 1948*. Bratislava : Kalligram, 2002, s. 500 – 501), sú podľa materiálov ministerstva sociálnej starostlivosti isté rozdiely: Vadkertyová neudáva prijímacie stanice Ústí n/Labem a Ústí n/Orlicí. V prípade prijímacej stanice Žatec udáva 1331 rodín a v prípade stanice Znojmo udáva 324 rodín. Vo Vadkertyovej výkaze nie je správny ani záverečný súčet presídľovaných rodín: namiesto uvádzaných 11 642 má byť 11 568.

211 BALÁŽ, Július: *Maďarská otázka v prvom desaťročí povojnového vývoja v Československu*. Praha: FF KU, 1991, kandidátska dizertačná práca.

212 SÚA Bratislava, f. 100/3, sv. 109, a. j. 369. Osoby maďarskej národnosti pridelené do českých krajín podľa dekrétu prezidenta republiky č. 88/1945 Zb.

**Zoznam okresov a počet hospodárskych jednotiek pridelených na práce do Čiech
podľa dekrétu č. 88/1945 Zb.**

okres	h. j.	okres	h. j.	Okres	h. j.	okres	h. j.
Benešov	49	Vlašim	16	Beroun	38	Příbram	24
Mladá Boleslav	175	Mnichovo Hradiště	30	Nymburg	40	Havlíčkův Brod	19
Chotěboř	99	Příbrav	19	Hor. Planá	92	Nové Hradky	41
Kamenica n/L.	7	Hradec Králové	188	Hořice	18	Kostelec n/O.	15
Sedlčany	14	Votice	38	Hořovice	34	Dobříš	45
Benátky n/J.	12	Mělník	240	Turnov	78	Humpolec	20
Ledec n/S.	18	České Budějovice	33	Trhové Sviny	30	Jindřichův Hradec	55
Trěboň	52	Dvůr Králové	42	Jaroměř	42	Rychnov n/Knež.	21
Cheb	26	Jičín	160	Nová Paka	28	Kralupy n/Vlt.	72
Rakovník	41	Slaný	135	Domažlice	36	Kolín	200
Habry	16	Kutná Hora	50	Mariánske Lázně	80	Česká Lípa	35
Náchod	26	Pardubice	116	Hlinsko	12	Skuteč	10
Polička	16	Královice	14	Blovice	26	Přeštice	7
Zbítov	4	Stříbro	24	Chomutov	6	Nový Bydžov	20
Kladno	75	Libochovice	39	Roudnice n/L.	93	Klatovy	71
Sušice	28	Čáslav	75	Uhřet. Janovice	13	Poděbrady	96
Liberec	6	Nové Město n/M.	5	Chrudim	157	Vysoké Mýto	69
Holice	16	Plzeň	23	Manětín	8	Nepomuk	6
Rokycany	19	Stod	5	Tachov	114	Horšovský Týn	20
Český Brod	104	Jílové	39	Zbraslav	46	Blatná	57
Prachatice	26	Vodňany	59	Milevsko	26	Soběslav	46
Bílina	46	Ústí n/L.	15	Lanškroun	20	Rokytnice n/O.	5
Karlovy Vary	66	Kadaň	1	Žlutice	88	Louny	60
Praha	131	Brandýs n/L.	48	Říčany	62	Strakonice	47
Písek	45	Vimperk	16	Tábor	116	Pelhřimov	95
Teplice-Šanov	15	Duchcov	4	Litomyšl	48	Králiky	1
Žamberk	4	Jáchymov	18	Loket	19	Žatec	202
Podbořany	244	Brno	13	Boskovice	16	Židlochovice	10
Tišnov	18	Blansko	3	Hustopeče	14	Nové Město n/M.	40
Slavkov u Brna	26	Vyškov	9	Kyjov	15	Dačice	64
Třebíč	11	Horní Benešov	1	Mor. Beroun	17	Litovel	22
Prerov	46	Šternberk	15	Opava	4	Ostrava	38
Nový Jičín	19	Frýdek	28	Svitavy	16	Zábřeh	35
Uherský Brod	24	Uherské Hradiště	23	Mor. Budějovice	56	Mikulov	42
Hodonín	24	Jihlava	34	Velké Meziříčí	4	Krnov	-
Olomouc	98	Hranice	3	Prostějov	32	Rýmařov	18
Uničov	35	Vitkov	6	Bílovec	23	Fulnek	27
Šumperk	45	Mor. Třebová	55	Zlín	5	Holešov	1
Znojmo	60	Mor. Krumlov	82	Spolu		6752	

„Náboristi“ zanechali na Slovensku 6602 domov. Na ich majetky bolo v 260 obciach v 16 okresoch južného Slovenska menovaných 2767 dôverníkov.²¹³ Z týchto dôverníkov odišlo dobrovoľne 427 dôverníkov. Vlastnícke dekréty na 3884 ha pôdy dostalo 1703 dôverníkov.

Rozmiestnenie dôverníkov podľa okresov ²¹⁴		
	počet obcí	ustanovení dôverníci
Galanta	11	242
Šaľa	7	234
N. Zámky	2	78
Štúrovo	18	194
Hurbanovo	14	206
Kráľovský Chlmec	7	19
Levice	9	111
Tornaľa	35	388
Šamorín	36	306
Jesenské	20	91
Rožňava	3	6
Krupina	8	24
Dunajská Streda	36	236
Komárno	22	289
Želiezovce	24	313
Modrý Kameň	5	30
Spolu:	257	2767

Majetok „náboristov“ však bol konfiškovaný až na základe uznesenia vlády z 19. marca 1948, čo je potrebné zdôrazniť najmä v súvislosti s existujúcim mýtom, že po februári 1948 sa ihneď zásadne zmenila politika voči obyvateľom maďarskej národnosti. Je však zaujímavé, že pred zasadaním vlády boli na zasadnutí Predsedníctva KSS 16. marca 1948 prijaté závery, ktoré odporúčali nepokračovať v konfiškáciách majetku Maďarov, ktorí pracujú v Čechách. Predseda slovenských odborárov F. Zupka mal volať do Prahy ministrovi sociálnej starostlivosti E. Erbanovi, ktorý mal s J. Ďurišom a V. Noskom pripraviť návrh do vlády. Komisia, zložená

213 Na majetky deportovaných Maďarov boli Poverenictvom sociálnej starostlivosti dosadzovaní národní správcovia – dôverníci, ktorí mali spravovať obsadené majetky s perspektívou, že tieto majetky prejdú postupne do ich vlastníctva. Problematike dôverníkov sa budeme venovať podrobnejšie v ďalších častiach práce.

214 SNA Bratislava, f. ÚP ZP, mf. II. A 364, č. 889. Materiál na zasadanie Zboru povereníkov *Nábor pracovných síl maďarskej národnosti do Čiech*.

z K. Bacílka, F. Zupku, M. Falt'ana a J. Čecha, mala vycestovať do Prahy a dohodnúť pridelenie pôdy pre deportovaných Maďarov v Čechách.²¹⁵ Misia slovenských komunistických predstaviteľov do Prahy sa v otázke zastavenia deportácií skončila neúspešne. Konfiškácia majetku deportovaných Maďarov sa uskutočňovala až v máji a v čase od 14. do 30. júna 1948. Na základe vládneho uznesenia sa konfiškácia uskutočňovala podľa nariadenia Slovenskej národnej rady č. 104/1945 Zb. n. SNR v znení neskorších nariadení konfiškačnými komisiami na základe zoznamov, ktoré dodali Povereníctvo sociálnej starostlivosti a osídľovací úrad v Bratislave.²¹⁶ Keď sa vyskytli prípady, že konfiškačné komisie odmietli konfiškovať majetky sociálne slabších osôb maďarskej národnosti, Povereníctvo poľnohospodárstva a pozemkovej reformy požiadalo Povereníctvo vnútra o zásah u príslušných okresných predstaviteľov.²¹⁷

V novembri 1946, keď komisia ÚV KSČ rokovala o podmienkach náboru pracovných síl, neodporučila uskutočniť konfiškáciu majetku deportovaných osôb, pravdepodobne vzhľadom na záväzky, ktoré boli dané počas rokovaní o dohode o výmene obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom.²¹⁸

Deportácie obyvateľov maďarskej národnosti na základe dekrétu prezidenta republiky č. 88/1945 Zb. tvorili hlavnú vlnu odsunu Maďarov do Čiech.

215 SNA Bratislava, f. ÚV KSS, Predsedníctvo, kart. 788. Zápisnica zo zasadania Predsedníctva KSS 16. 3. 1948.

216 SNA Bratislava, f. ÚP ZP, mf. II. A 364. Správa povereníka M. Falt'ana *Návrat pracovných síl maďarskej národnosti z Čiech z druhej polovice roku 1948*; SÚA Praha, f. 100/24, sv. 45, a. j. 856. Správa o akcii návratu osôb maďarskej národnosti, ktoré boli prikázané na prácu do Čiech a teraz sa vracajú organizovane späť na Slovensko.

217 SNA Bratislava, f. PPPR, kart. 305.

218 SÚA Praha, f. 100/24, sv. 25, a. j. 856.

DEPORTÁCIE MAĎAROV DO ČIECH A VZŤAH CIRKVI K TEJTO AKCII

Deportácie Maďarov do Čiech nevyvolali v slovenskej politike výraznejšie negatívne reakcie. Proti deportáciám sa nepostavila žiadna politická strana či významnejšia skupina obyvateľstva. Domáca tlač a predstavitelia politických strán videli v deportáciách vykonanie aktu historickej spravodlivosti. Zodpovedných za to, že sa maďarská otázka riešila aj takým spôsobom, považovali predovšetkým predstavitel'ov maďarskej politiky, ktorí zásadne odmietali jednostranný transfer obyvateľstva maďarskej národnosti do Maďarska. Existuje veľmi málo dokumentov, ktoré by potvrdzovali kritiku uskutočňovaných deportácií, a to nielen predstaviteľmi politických strán, ale aj osobnosťami verejného života. Zaujímavým a doteraz nepublikovaným dokumentom je správa odbočky Štátnej bezpečnosti v Nitre z 1. marca 1947. V nej sa nachádza informácia o porade okresnej organizácie Demokratickej strany v Zlatých Moravciach z 23. februára 1947, ktorú podával konfident Štátnej bezpečnosti. Na porade vystúpil aj jeden z významných predstaviteľov katolíckeho krídla v Demokratickej strane, jej generálny tajomník M. Bugár. Konfident Štátnej bezpečnosti zaznamenal jeho ojedinelý a verejne prezentovaný názor, v ktorom odmietol deportácie do Čiech. Dominantný v prejave M. Bugára, sprostredkovanom konfidentom, nebol odpor k deportáciám ako spôsobu riešenia maďarskej otázky. M. Bugár v ňom prezentoval predovšetkým odpor k intervencii českej politiky do slovensko-maďarských záležitostí, ale aj kritický pohľad na deportácie Maďarov do Čiech. Vystúpenie M. Bugára informátor Štátnej bezpečnosti tlmočil nasledovne: „Česi tu vysielajú vojakov, žandárov a úradníkov, ktorí prídu do maďarských dedín, nahádzu Maďarov do vagónov ako otrokov a odvádzajú ich do Čiech. Na to my tu vraj Čechov nepotrebujeme, lebo my si urobíme poriadok s Maďarmi i sami. Maďari by vraj mali zostať na Slovensku ako pracovné sily, mali by sa im dať slovenské školy a postupne by z nich boli Slováci. Tvrdil, že i tak sú to poväčšine pomadžarčení Slováci a že Maďari tiež takým spôsobom Slovákov pomadžarčili.“²¹⁹

Deportácie do Čiech jednoznačne kritizovali jedine predstavitelia cirkví (z poverenia slovenského biskupského zboru najmä rímskokatolícky P. Jantausch a predstaviteľ reformovanej kresťanskej cirkvi A. Maťašík). Ohradili sa voči tým stránkam odsunu Maďarov do Čiech, ktoré najvypuklejšie protirečili zásadám ľudskosti a medziľudských vzťahov.

Z politického hľadiska sa najmä od slovenských katolíckych biskupov, podporujúcich slovenskú štátnosť, očakávala zo strany nového režimu skôr podpora opatrení voči Maďarom, ktorí boli považovaní za nepriateľov slovenskej samostatnosti, ako ich kritika. Ukázalo sa však, že medzi slovenskými katolíckymi biskupmi prevážil naopak duchovný a ľudský, nie nacionálny aspekt riešenia problému.

Riešenie problematiky maďarskej menšiny sa najcitlivejšie dotklo práve reformovanej kresťanskej (kalvínskej) cirkvi. Aj keď sa väčšina obyvateľov maďarskej

219 SÚA Praha, f. 100/24, sv. 41, a. j. 838.

národnosti na Slovensku hlásila tradične k rímskokatolíckej cirkvi, väčšinu obyvateľov hlásiacich sa ku kalvínom tvorili Maďari. Aj tu, najmä v radoch duchovných, ktorí niesli ťarchu zodpovednosti za svojich veriacich, nastal problém, ako zabezpečiť cirkevné úkony v situácii, keď záujem štátu zasahoval cirkev na najcitlivejšom mieste – v komunikácii s veriacim. Príkladom hľadania východiska z tejto situácie bol článok poslanca Demokratickej strany, seniora reformovanej cirkvi A. Maťašíka, v košických novinách *Demokrat*: „*Vysídlenie Nemcov a Maďarov sa obyčajne zdôvodňuje záujmami národnými, hospodárskymi a bezpečnostnými. Stačia tieto dôvody? Keď môj sused, ktorý je maďarskej alebo nemeckej národnosti, rozpráva rečou, ktorú ho naučila jeho matka,... ešte nemám právo ho za to obmedzovať. A kresťan musí milovať každého, aj svojho bližného bez ohľadu na národnosť, ba je povinný milovať aj svojich nepriateľov. Záujem štátu je pre nás tiež ešte nedostatočným dôvodom pre uskutočnenie tak ďalekosiahlej akcie. V mene národnostného sebauvedomenia ani v mene štátnej bezpečnosti nemáme ešte mravného zdôvodnenia pre vysťahovanie našich terajších spoluobčanov z miest.*“²²⁰ Ak by skončil svoju úvahu na tomto mieste, vyjadrovalo by to jeho cítenie, dokladované jeho životom a činmi. Avšak povojnová doba vyžadovala dodatok: „*Máme však právo, ba až povinnosť uskutočniť tento bod programu našej vlády z dôvodov hlbších. Nemci a Maďari sa stali predvojom hitlerovského Nemecka a horthyovského Maďarska. Dali sa stiahnuť ľžu a stali sa jej fanatickými vyznávačmi.*“²²¹ Sám A. Maťašík bol v regióne východného Slovenska známy svojím citlivým prístupom k cirkevným a svetským veciam a svojím vplyvom sa mu v niektorých prípadoch podarilo zmeniť už podané návrhy na odsun niektorých ľudí (napr. z Bidoviec) z ich prostredia.

Komplikovaná situácia vo vzťahu štátnej moci k reformovanej kresťanskej cirkvi v riešení maďarskej otázky sa prejavila aj v tom, že až do roku 1948 sa neuskutočnili ani voľby generálnej cirkevnej rady, ktorej členovia museli byť podľa požiadaviek štátu československými štátnymi občanmi.

Pokiaľ ide o situáciu obyvateľstva maďarskej a nemeckej národnosti, za rozhodujúci pre vzťah rímskokatolíckej cirkvi k etnickým menšinám a ich postaveniu v povojnovom Slovensku môžeme považovať list nitrianskeho arcibiskupa K. Kmeťku Predsedníctvu Slovenskej národnej rady z 5. septembra 1945 a Spoločný pastiersky list biskupov Československej republiky o súčasných najnaliehavejších otázkach, ktorý bol prijatý na porade biskupov 13. – 15. novembra 1945 v Olomouci. Predstaviteľom katolíckej cirkvi bolo jasné, že za danej situácie nebudú môcť ovplyvniť spôsob riešenia menšinovej otázky, ale v duchu kresťanského humanizmu sa usilovali predovšetkým o to, aby sa plánované etnické presuny uskutočnili pokojne, aby aj tí, ktorí boli postihnutí stratou slobody z akýchkoľvek dôvodov, mali zabezpečené humánne podmienky pre život a prístup duchovných kresťanských cirkví. V liste K. Kmeťku sa uvádzalo: „*Dovoľujeme si upozorniť, aby nadhodená otázka vysťahovania riešila sa dohodou našej vlády s patričnými cudzími vládami. Tým sa vylúči možnosť obvinenia, že voči Nemcom a Maďarom sa u nás pokračovalo nespravod-*

220 *Demokrat*, roč. 1, č. 121, 25. 11. 1945.

221 *Demokrat*, roč. 1, č. 121, 25. 11. 1945.

livo, a zaistí sa pokojný život našich občanov, ktorí zaujmú Maďarmi a Nemcami evakuované kraje. Súčasne prosím, aby sa humánne zaobchádzalo s internovanými Nemcami a Maďarmi v táboroch. Je žiaduce, aby boli urýchlene prepustení z táborov tí, ktorým sa nedokázalo, že sa previnili proti záujmom národa a štátu.“²²² V bode 7 pastierskeho listu z Olomouca sa o vzťahu k príslušníkom inej národnosti píše: „Platí pre nás príkaz sv. Otca v jeho liste k nám. Nech neprekračuje výkon spravodlivosti hraníc práva a spravodlivosti. Či nie je opravdivým víťazstvom, ak sme premožení spravodlivosťou, ak sme premožení láskou? Nech s vinníkmi nie sú trestaní nevinní a keď sa trestajú vinníci, nech sa tak nestáva nad správnu mieru...“²²³

Najväčšie kresťanské cirkvi na Slovensku sa pridŕžiavali zásady, že bohoslužby sa majú uskutočňovať v jazyku, ktorému rozumejú veriaci. „Právom a povinnosťou cirkvi je hlásať Božie slovo v reči im zrozumiteľnej. Napokon vyžaduje to aj prirodzené právo človeka, ktoré musí cirkev rešpektovať. Hlásať ľuďom Božie slovo a hocaké pravdy v nezrozumiteľnej reči, protiví sa i zdravému ponímaniu úmyslu hlásateľa, ktorý len tak môže dosiahnuť svoj cieľ, keď ho poslucháči rozumejú,“²²⁴ písal nitriansky arcibiskup K. Kmeťko.

Najväčšie znepokojenie, až odpor k vtedajším formám riešenia maďarskej otázky, vyvolali v katolíckom biskupskom zbore na Slovensku deportácie obyvateľstva maďarskej národnosti do Čiech. Keď prenikli prvé správy o spôsobe, akým sa „nábor“ v obciach južného Slovenska organizoval, začala sa diskusia aj medzi slovenskými biskupmi o tom, ako by bolo potrebné na túto skutočnosť reagovať. V liste z 11. decembra 1946 banskobystrický biskup A. Škrábik zdôraznil, že najprv je nutné zistiť, aký je skutočný stav, „či sa deje niečo nezákonného týmto prevádzaním a či spôsob prevádzania je neľudský“, a dodal: „Zo skúseností vieme, že propaganda vykrúti aj najjasnejšie skutočnosti.“²²⁵ Z taktických dôvodov, vzhľadom na nie najlepšie vzťahy s vtedajšou štátnou mocou, navrhoval, aby sa ani v prípade, ak sa zistí, že sa presídľovanie deje nezákonným spôsobom, neuverejňovali protesty v tlači, ale aby sa biskupi obrátili listom na štátne orgány. Rožňavský biskup R. Pobožný navrhol poprosiť Zbor povereníkov, aby sa odsun uskutočňoval v jari alebo v lete. „V zime sa takýto odsun ťažko prevádza aj pri najväčšej ohľaduplnosti bez sprievodných zjavov, ktoré sa ťažko dajú zrovnať s ľudskosťou.“²²⁶

V nasledujúcom období zabezpečovali jednotlivé ordinariáty zápisnice o „nábo-re“ pracovných síl medzi obyvateľstvom maďarskej národnosti a prostredníctvom *Katolíckej akcie* získavali správy o pomeroch na južnom pohraničí. Jednoznačne možno konštatovať, že správy z týchto zápisníc poskytujú reálnejší obraz o spôsobe, akým sa uskutočňovali deportácie, nemajú charakter idylických správ zachovaných

222 ŠA Prešov, pobočka Prešov, f. Gréckokatolícke biskupstvo v Prešove, kart. 973, č. j. 1461/45.

223 *Katolícke noviny*, roč. 60, č. 31, 30. 12. 1945.

224 ŠA Prešov, pobočka Prešov f. Gréckokatolícke biskupstvo, kart. 986, bez čísla.

225 ŠA Prešov, pobočka Prešov, f. Gréckokatolícke biskupstvo, kart. 979, 3666/1946.

226 ŠA Prešov, pobočka Prešov, f. Gréckokatolícke biskupstvo, kart. 979, č. 3750/46. List R. Pobožného zo 16. decembra 1946 slovenským biskupom.

v štátnych archívoch a v slovenskej tlači. Spôsob, akým sa akcia uskutočňovala, sa podľa autorov správ „*priečil základným ľudským právam*“. Obyvateľstvo, ktoré sa hlásilo k maďarskej národnosti, bolo podľa autorov správ násilne odvážané zo svojich dedín a majetkov.

Výsledkom diskusií a zisťovaní okolností presídľovania Maďarov do Čiech bolo memorandum, ktoré v mene slovenského katolíckeho biskupského zboru podal prezidentovi E. Benešovi, Slovenskej národnej rade a ministrovi zahraničných vecí 1. februára 1947 trnavský administrátor P. Jantausch. Slovenský katolícky biskupský zbor bol v tom čase jedným z mála, čo sa v mene humanity, ľudskosti oficiálne postavil proti spôsobu, akým sa uskutočňuje deportácia obyvateľstva maďarskej národnosti do Čiech, ktoré, ako písal P. Jantausch, „*sa deje spôsobom, na aký ako cirkevný predstaviteľ tohto obyvateľstva nemôžem neupozorniť príslušné miesta*“.²²⁷ Z hľadiska dodržiavania zákonov upozorňoval na to, že sa v rozpore s dekrétom prezidenta republiky o všeobecnej pracovnej povinnosti č. 88/1945 Zb. z 1. októbra 1945 odvážajú celé rodiny, na čo nie je v zákone podklad, pretože podľa uvedeného zákona podliehali pracovnej povinnosti muži od 16 do 55 rokov a ženy od 18 do 45 rokov, nepodliehali mu ženy v druhom stave, starajúce sa o dieťa do 15 rokov alebo tie, ktoré sa starali aspoň o jedného člena domácnosti, a telesne a duševne neschopné osoby. V memorande sa uvádza: „*Nezrovnáva sa s dekrétom, keď sa na prácu do Čiech prideľuje bez rozdielu veku a pohlavia, deti a starci, ženy v pozhnanom stave... Niet divu, že tamojšie obyvateľstvo toto nechápe, lebo dekrét o týchto veciach nič neobsahuje... deje sa to tak, že obce sú obkľučované vojskom. Sú obce, kde už dva razy bolo spomínaným spôsobom premiestnené obyvateľstvo (Demandice). Z obce Nová Stráž, ako mám zistené, boli dňa 28. novembra 1946 vzatí aj ťažko nemocní: Jozef Oravetz, Ľudovít Boros, tento dokonca z komárňanskej nemocnice.*“ Z tejto obce boli odvezené aj ženy v druhom stave. Memorandum odmietalo princíp kolektívnej viny. „*Nemožno však obviňovať celú maďarskú menšinu. Ak sa prevíni jeden alebo viac členov niektorého národa, poľahke národnej skupiny alebo menšiny, z toho ešte nenasleduje, že tým priestupkom možno obviňovať celý národ.*“²²⁸

Memorandum nastavilo zrkadlo povojnovému vývoju a nastolilo vážne otázky viny a miery trestu, kolektívnej viny a morálnych bariér vo vzťahoch medzi ľuďmi a národmi, nehovoriac o kresťanskom aspekte. V situácii, keď boli prvoradá otázky vyrovnania sa s dôsledkami vojny, však na úvahy tohto typu v radoch politickej reprezentácie nezostávalo miesto. Napriek tomu, že memorandum nebolo publikované v tlači ani zverejnené v kostoloch, stalo sa ďalším zdrojom nedorozumenia a vzájomného nepochopenia medzi cirkvou a štátnou mocou, ktoré po parlamentných voľbách v roku 1946 naberalo čoraz výraznejšie kontúry.

227 SNA Bratislava, f. ÚP ZP. Materiál zo zasadania Zboru povereníkov 11. 2. 1947.

228 SNA Bratislava, f. ÚP ZP. Materiál zo zasadania Zboru povereníkov 11. 2. 1947; Archív Kancelárie prezidenta Českej republiky (A KPR) Praha, sign. D 14 078/47/D; ŠA Prešov, pobočka Prešov, f. Gréckokatolícke biskupstvo, kart. 981, č. 987/1947. Správa o pome-roch na južnom pohraničí od pracovníkov Katolíckej akcie zo 17. 3. 1947.

Jedným z najzaujímavejších dokladov o deportáciách Maďarov do Čiech je správa o pomeroch na Slovensku zo 17. marca 1947 pre biskupa P. Jantauscha. Jej autori písali, že im nejde o politickú akciu, ale o to, že obyvateľstvo maďarskej národnosti deportované do Čiech je vystavené rôznym škodlivým vplyvom, pociťuje beznádej z nového postavenia, do ktorého sa dostalo bez vlastnej viny, čím hrozí strata viery. Správa poskytuje aj vzácne informácie o priebehu akcie vo februári 1947, informácie, ktoré sa v správach zo štátnych a verejných zdrojov nedozvieme: „*Mestecká a dediny sú v noci obkľučované automatikmi zo všetkých strán. Ráno robí úradný lekár formálnu prehliadku, majúť poukaz čím viacej uznať transportu a práceschopných. Hneď na to prichádzajú vojaci a začínajú za srdcervúcich scén postihnutým odnášať nábytok do pripravených automobilov, ktoré poväčšine dodala UNRRA, isteže nie na tento cieľ. Nakoniec sú naložení obyvatelia a odvážaní napriek tým strašným mrazom, ktoré boli v minulých nociach, do nákladných vagónov. Na mnohých miestach boli transportované i malé deti, ba i nemocní z nemocníc, napriek výslovnému zakazu dotyčného prezidentského dekrétu. Na mnohých miestach sa trhali rodiny, lebo jednotlivci sa zachraňovali útekom a spôsobili sa nenahraditeľné škody rázu materiálneho i duchovného.*“ Autori správy potom opisujú nové postavenie obyvateľstva v Čechách: „*Sú privádzaní na nové pôsobisko, nevediac ani slova česky alebo slovensky, a sú vyberaní zo sústreďovania českými roľníkmi ako otroci, ktorý má mocnejšie svaly na robotu. A tak rodiny, ktoré mali doma prosperujúce hospodárstvo, dostávajú sa do nového prostredia ako neroľníci, bez toho, aby vedeli, aký ošoh im to prinesie, bez toho, že by si boli vedomí svojej viny, za ktorú sú trestaní.*“ V závere správy je kritizovaný aj postup slovenských katolíckych biskupov k deportáciám Maďarov do Čiech. „*Nemáme jediného pozitívneho argumentu v rukách mimo malej noticky v Katolíckych novinách, ktorá veru dnes nevie nikoho uspokojiť – katolícki biskupi podali memorandum na vládu – každý ho však chce počuť, každý ho chce čítať... Či možno dnes vystačiť s taktizovaním?*“ Autori správy navrhujú verejne vyhlásiť, že „*katolicizmus nesúhlasí s touto akciou a ju odsudzuje ako útok na základné ľudské práva, teda práva Božie*“.²²⁹

Nespokojnosť s niektorými aspektmi odsunu Maďarov do Čiech vyslovovali aj predstavitelia evanjelických cirkví. Na základe listu biskupského úradu evanjelickej cirkvi a. v. uložilo Predsedníctvo SNR podpredsedovi Zboru povereníkov M. Polákovi prešetriť udania, že sa vojaci pri presídľovacej akcii obohacujú na úkor vecí, ktoré „náboristi“ zanechávajú vo svojich domoch.²³⁰

Na zhromaždení kalvínskych duchovných Užskej diecézy vo Veľkých Kapušanoch 17. februára 1947 opísal farár B. Magda svoje zážitky z odsunu do Čiech v Gabčíkove (Beši), kde pôsobil ako farár. Akciu označil za násilnú, poznamenanú účasťou vojska a Národnej bezpečnosti. Zhromaždení farári protestovali proti násilnostiam, namiereným proti najzákladnejším ľudským právam. V prijatej zápisnici zhromaždenie farárov konštatovalo, že „*celá presídľovacia akcia má priame znaky*

229 ŠA Prešov, pobočka Prešov, f. Gréckokatolícke biskupstvo, kart. 981, č. 987/1947.

230 SNA Bratislava, f. ÚP SNR, inv. č. 23, kart. 6, č. 1/47.

*proticirkevné, lebo 85 % presídliť sa majúciach osôb sú členmi našej cirkvi“.*²³¹ S touto zápisnicou sa na Kanceláriu prezidenta republiky obrátila synodná rada Česko-bratskej evanjelickej cirkvi, ktorá upozorňovala na to, že pri „náboře“ na práce do Čiech dochádza k prechmatom proti kňazom reformovanej cirkvi. Kancelária prezidenta republiky požiadala o vysvetlenie ministerstvo sociálnej starostlivosti, ktoré vo svojom vysvetlení uviedlo, že je síce pravda, že B. Magdovi bol doručený výmer na presídlenie do Čiech 14. februára 1947, ale že išlo o omyl, pretože v tom čase ešte nebol vydaný zákaz, že do „náboru“ nemajú byť zaradovaní kňazi (deportácie skončili 22. februára 1947). Vyjadrenie ministerstva sociálnych vecí zároveň spochybňovalo postavenie B. Magdu ako farára, lebo podľa nich ho do tejto funkcie v Gabčíkove (Beši) vymenoval jeho otec, senior reformovanej cirkvi vo Veľkých Kapušanoch A. Magda. Správa ministerstva sociálnej starostlivosti zároveň uvádzala, že B. Magda odišiel v máji 1947 z územia Československa ilegálne do Maďarska, odkiaľ sa nevrátil.²³² Tu je však potrebné pripomenúť, že podľa dostupných údajov bol v tom čase seniorom reformovanej cirkvi vo Veľkých Kapušanoch A. Uljaky, ktorý aj podpisoval zápisnicu zo spomínaného zhromaždenia kalvínskych duchovných zo 17. februára 1947. Sám farár Magda za svoju činnosť v rokoch 1939 – 1944, za napomáhanie pri obsadzovaní Slovenska maďarskou armádou, mal byť postavený pred ľudový súd, podobne aj A. Uljaky, o čom svedčí informácia Okresného ľudového súdu vo Veľkých Kapušanoch o trestnom stíhaní.²³³ Toto obvinenie bolo pravdepodobne tým dôvodom, prečo farár B. Magda opustil Československo, pretože v máji 1947, keď opustil republiku, sa už odsun obyvateľstva maďarskej národnosti do Čiech neuskutočňoval. Mohol sa však obávať aj novej perzekúcie za útek pred „náborom“.

231 SNA Bratislava, f. PŠaO, inv. č. 2, fasc. 313, odb. kult.

232 A KPR Praha, sign.: D 14 078/47/D (Slovensko – cirkev).

233 SNA Bratislava, f. PŠaO, inv. č. 2, fasc. 313, odb. kult.

DEPORTÁCIE SA SKONČILI, „NÁBORISTI“ ZOSTALI V ČECHÁCH

Deportáciami obyvateľstva maďarskej národnosti do Čiech sa ani sčasti neriešili problémy, ktoré vznikli na juhu Slovenska v súvislosti s pripravovaným a realizovaným presídľovaním obyvateľstva. Zastavenie deportácií neznamenal, že sa Maďari z Čiech mohli vrátiť domov, ich „pracovné nasadenie“ naďalej trvalo.

Údaje o pôde, ktorú zanechali tzv. „náboristi“ sa rôznia. Podľa údajov, ktoré boli prednesené na porade Povereníctva pôdohospodárstva a pozemkovej reformy s okresnými agronómami v marci 1947, išlo o pôdu v rozlohe 20 720 k. j.,²³⁴ podľa údajov Povereníctva sociálnej starostlivosti išlo o 18 339 k. j.²³⁵ Podľa ďalšieho zdroja zanechali presídlené osoby 14 149 k. j. pôdy.²³⁶ Túto výmeru potvrdzuje aj už spomínaná správa o návrate „náboristov“ z januára 1949,²³⁷ aj sumárne štatistické údaje Povereníctva pôdohospodárstva a pozemkovej reformy, o ktoré sa opierame aj v predchádzajúcom texte.²³⁸

Na zasadaní Zboru povereníkov bolo konštatované, že podľa smernice Povereníctva pôdohospodárstva a pozemkovej reformy č. 53/1947 Zb. n. SNR z 21. marca 1947 bola dôverníkom pridelená pôda v rozlohe 13 664 k. j. a miestne národné výbory dali ďalšiu časť pôdy do prenájmu miestnym záujemcom (4795 k. j.).²³⁹ Tu je však potrebné pripomenúť, že len malá časť pôdy bola daná dôverníkom do vlastníctva. Podľa správy pre ÚV KSČ z januára 1949 boli vlastnícke výmery vydané 1703 dôverníkom na 3884 ha pôdy.²⁴⁰

Z hospodárskej stránky spôsobovali deportácie postihnutým osobám maďarskej národnosti nenahraditeľné škody. V mnohých prípadoch v snahe zachrániť aspoň niečo zo svojho majetku, ak to stihli, predávali jeho súčasti hlboko pod cenu, prestávali sa starať o pôdu aj domy. Už správa pre trnavského apoštolského administrátora P. Jantauscha z marca 1947 predpokladala, že prichádzajúci kolonisti z hornatých krajov, nezvyknutí na poľnohospodársku prácu v letných južných horúčavách, ale aj neznalí pestovania tabaku, papriky a hrozna, nedokážu byť náhradou za odsunutých maďarských roľníkov.²⁴¹ Veľké pochybnosti o správnosti takej poľnohospodárskej politiky, keď špecialisti na pestovanie zeleniny, tabaku a cukrovej repy či obilnín boli odosielaní ako námedzní robotníci do českého poľnohospodárstva a priemyslu, vyjadril aj povereník pôdohospodárstva M. Kvetko.²⁴² V lete 1947 naozaj začali problémy aj u tých, ktorým boli pridelené opustené objekty. Majetky „náboristov“ boli

234 SNA Bratislava, f. ÚP ZP. Zápisnica zo zasadania Zboru povereníkov 9. 4. 1947.

235 SNA Bratislava, f. ÚP ZP. Zápisnica zo zasadania Zboru povereníkov 3. 10. 1947.

236 SNA Bratislava, f. PŠaO, inv. č. 2267, fasc. 247.

237 SÚA Praha, f. 100/24, sv. 45. a. j. 856.

238 SNA Bratislava, f. PPPR, kart. 304.

239 SNA Bratislava, f. ÚP ZP. Zápisnica zo zasadania Zboru povereníkov 3. 10. 1947.

240 SÚA Praha, f. 100/24, sv. 45, a. j. 856.

241 ŠA Prešov, pobočka Prešov, f. Gréckokatolícke biskupstvo, kart. 981, č. 987/1947.

obsadené aj reemigrantmi z Rumunska, ktorí nemali v domoch žiaden nábytok, ani drevo, ani potraviny, deti chodili bosé, nemali šaty, nechodili do školy. V mnohých domácnostiach nebola ani motyka, niečo ešte poľnohospodársky inventár, pluh, brány, sejačky a pod. V obci Mlieč odpredávali reemigranti z Rumunska v domoch zanechané veci a zarobené peniaze prepili v hostinci.²⁴³ Výsledky osídľovacej politiky, ktorá sa realizovala pod gesciou komunistických predstaviteľov vo vláde, kritizovali aj predstavitelia občianskych politických strán. Poslanec národnosocialistickej strany J. Ševčík na zasadnutí parlamentu uviedol: „*Mimo menší množství maďarských rodin a cikánů, kteří povětšinou již odešli – bohužel ne s prázdnem, při čemž nedělali rozdílu mezi svým a cizím – zůstalo opatření dostatečného počtu pracovních sil jedním z nesplněných slibů.*“²⁴⁴

Napriek tomu, že boli deportácie Maďarov do Čiech zastavené, obyvatelia maďarskej národnosti zostali naďalej v nových pôsobiskách v českom prostredí. Ich osudy boli rôzne. Niektorým sa darilo viac, iným menej, rôzne boli ubytovacie podmienky, rôzni boli ľudia, medzi ktorých sa dostali. Väčšina z nich však uvažovala o tom, ako sa vrátiť späť do svojich rodných dedín, do svojich domov. Na niektorých miestach existovala dobrá spolupráca medzi „náboristami“ a zamestnávateľmi, ktorá sa zakladala na korektnom pracovnom vzťahu. V takých prípadoch sa aj zamestnávatelia snažili maďarským roľníkom pomôcť. Vo februári 1947 navštívil minister V. Nosek Falknov, ktorý patril k Chemickým závodom v Ústí nad Labem. Prišla za ním deputácia maďarských robotníkov, ktorí ho žiadali o pomoc pri riešení svojich problémov (rodinné prídavky, nadsady, rovnaké podmienky ako majú českí robotníci). Začalo sa hovoriť o vrátení československého štátneho občianstva. V. Nosek im v tejto záležitosti prisľúbil pomoc. Reslovakizácia nebola pre štátne úrady schodná: museli by vracať majetok, tak by sa mohli vrátiť na Slovensko ako štátni občania a česká tovareň by stratila pracovnú silu. Vrátenie štátneho občianstva v tom čase ešte nebolo možné, pretože sa hlásili k maďarskej národnosti. Žiadosť prisídlených Maďarov podporila aj závodná rada, ktorá navyše zdôraznila, že sú to vynikajúci pracovníci. Do marca 1948, kedy sme našli poslednú korešpondenciu o tejto otázke, nebol problém vyriešený.²⁴⁵

Z hľadiska štátnych orgánov, ktoré organizovali deportácie Maďarov do Čiech, nebol ich návrat na Slovensko žiaduci. Stretali sa tu všetky faktory, ktoré hrali svoju úlohu pri „náboře“ a spomínali sme ich už v predchádzajúcom texte. Bolo potrebné zabezpečiť pracovné sily v českom pohraničí a nakoniec aj vo vnútrozemí, ponechať týchto ľudí v českých krajinách, aby sa vytvorili podmienky na usídlenie prisídlencov, ktorí boli dosadení na „náboristické“ majetky, a zároveň posilniť ambície

242 SNA Bratislava, f. PPPR, kart. 8. List povereníka pôdohospodárstva a pozemkovej reformy M. Kvetku predsedovi SNR J. Lettrichovi zo 17. januára 1947.

243 SNA Bratislava, f. PPPR, kart. 467. Správa dr. Holana z 13. decembra 1946. (išlo pravdepodobne o obec Miečany).

244 <http://www.psp.cz/eknih/> Digitální knihovna | Ústavodárné NS RČS 1946-1948 – stenoprotokoly | 71. schůze Středa 17. září 1947, J. Ševčík.

245 SÚA Praha, f. Ministerstvo vnútra (Noskov fond), inv. č. 25, kart 18.

slovenských inštitúcií a orgánov poslovenčiť juh Slovenska a asimilovať Maďarov v Česku. Napriek očakávaniam slovenských politikov pomery na juhu Slovenska sa však nestabilizovali ani po realizovaných deportáciách. V správe VI. odboru Povereníctva vnútra z 28. apríla 1947 sa píše: „*V dôsledku akcie presídľovania je toto územie priamo zamorené podozrivými individuami, dobrodruhmi, ktorí podnecujú štátnu jednotu. Maďari bez rozdielu, či už reslovakizovali, alebo nie, naďalej odporujú morálnemu poriadku ČSR.*“²⁴⁶

Podľa dekrétu prezidenta republiky E. Beneša č. 88/1945 Zb. malo nasadenie na práce v rámci pracovnej mobilizácie trvať jeden rok. Ako sa píše v dokumente pripravenom ministerstvom vnútra pre predsedníctvo vlády, „*z dôvodov štátnej bezpečnosti v okrajových oblastiach južného Slovenska nariadilo ministerstvo sociálnej starostlivosti v septembri 1947 podriadeným orgánom, aby predĺžili jednoročnú pracovnú povinnosť týchto osôb o 6 mesiacov podľa § 4, odst. 2, dekrétu č. 88/1945 Zb.*“²⁴⁷

S myšlienkou ďalších deportácií Maďarov do Čiech sa v druhej polovici roku 1947 už oficiálne nerátalo, pretože by to mohlo ohroziť prebiehajúcu výmenu obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom.²⁴⁸ Vo vzťahu k Maďarom schválila vláda 14. októbra 1947 návrh postupu, ktorý predložil štátny tajomník ministerstva zahraničných vecí V. Clementis. Naďalej sa rátalo s pokračovaním vo výmene obyvateľstva, reslovakizáciou, ale aj s nereálnym jednostranným vysídlením 150 tisíc Maďarov z územia republiky. Tento odsun sa mal zabezpečiť ako náhrada za deportovaných Nemcov z Maďarska. Prvky riešenia maďarskej otázky v Československu sa stali súčasťou *Memoranda o probléme maďarskej menšiny v Československu*, ktoré československé ministerstvo zahraničia 11. novembra 1947 doručilo sovietskemu veľvyslanectvu v Prahe.²⁴⁹

246 SNA Bratislava, f. Povereníctvo vnútra, kart. 4.

247 SÚA Praha, f. Ministerstvo vnútra (Noskov fond), inv. č. 25, kart. 30.

248 Slovenské výkonné orgány začala v tom čase zamestnávať akcia, ktorú podnietila reslovakizačná komisia svojimi návrhmi predloženými predsedovi Zboru povereníkov G. Husákovi 13. septembra 1947. Reslovakizačná komisia navrhla, aby boli štátne úrady na južnom Slovensku očistené od ľudí, ktorí by mohli ohroziť poslovenčenie tohto územia (tí, ktorí sa niekedy hlásili k maďarskej národnosti; ktorí vykonávali štátnu službu na tomto území za okupácie, ktorí žijú v zmiešanom manželstve, alebo sú v širšom príbuzenstve, ktorí boli na tomto území v štátnej službe za predmníchovskej republiky, ktorí študovali pred rokom 1918). Zbor povereníkov na svojom zasadaní 10. októbra 1947 prijal uznesenia, ktorými schválil takúto stratégiu. Bolo vytvorených päť komisií, ktoré mali uskutočniť zmeny v jednotlivých rezortoch (SNA, F. ÚP ZP, mf. II. A 360, zápisnica zo zasadania Zboru povereníkov 17. decembra 1947). Napr. v rezorte Povereníctva spravodlivosti bolo v roku 1947 uskutočnených 124 presunov úradníkov medzi južným a ostatným Slovenskom. (SNA, f. Povereníctvo spravodlivosti, inv. č. 510, kart. 719, č. j. 45764/47-2.

249 BARNOVSKÝ, Michal: *Sovietsky zväz, komunisti a riešenie maďarskej otázky na Slovensku v rokoch 1945 – 1950*. In. KÁRNÍK, Zdeněk – KOPEČEK, Michal (Eds.): *Bolševizmus, komunizmus a radikálny socializmus v Československu*. Svazek III. Praha : Ústav pro soudobé dějiny, Dokořán, 2004, s. 165 – 166.

NOVÝ PLÁN – POKUSY O USÍDLLENIE DEPORTOVANÝCH MAĎAROV V ČECHÁCH

Štátne orgány sa naďalej usilovali zabezpečiť pracovné sily pre poľnohospodárstvo, pretože počet Maďarov deportovaných do Čiech nedosiahol predpokladané počty. Na práce mala byť nasadzovaná mládež, ročníky 1927 – 1928, čo malo znamenať 230 až 260 tisíc mladých ľudí. Po odrátaní výnimiek však bolo možné počítať len s pomocou 40 až 60 tisíc osôb. V diskusii o programovom vyhlásení vlády K. Gottwalda hodnotil toto opatrenie národnosocialistický poslanec S. Novák ako provizórne a nedostatočné.²⁵⁰

Už 9. mája 1947 bol prijatý zákon č. 87/1947 Zb. o národnej mobilizácii pracovných síl. V zákone sa vymedzovali spôsoby jeho použitia:

„a) *ekonomické hospodaření pracovní silou*; b) *začlenění do práce osob práce schopných a dosud nepracujících*; c) *přechod osob, které mohou být postrádaný na dosavadních pracovních místech, do oborů, kde jich je naléhavě třeba*; d) *návrat odborně vyškolených nebo vycvičených pracovních sil do původních povolání*; e) *zvýšení počtu žen výdělečně pracujících*; f) *začlenění osob se sníženou pracovní schopností do práce*; g) *zvýšení pracovní výkonnosti a kázně*“.²⁵¹

Zákon, ktorý bol zdôvodňovaný potrebou mobilizovať pracovné sily v dvojročnom budovateľskom programe, sa mal realizovať na základe dobrovoľnosti, ale v prípade potreby bolo možné použiť aj ním vymedzené formy donútenia. Hoci to nebolo osobitne zdôrazňované, uplatňoval sa iba voči československým štátnym občanom a nebol aplikovaný na obyvateľstvo maďarskej národnosti, ktoré bolo deportované do Čiech.

Trvanie pobytu „náboristov“ v Česku bolo podľa dekrétu prezidenta republiky č. 88/1945 Zb. časovo obmedzené na dobu jedného roka, čo však nekonvenovalo pôvodným zámerom osnovateľov deportačných akcií trvalo osídlit Maďarov v českom pohraničí. Už v roku 1947, pred vypršaním ročnej lehoty stanovenej zákonom, sa mnohí Maďari začali vracat' z Čiech so súhlasom českých regionálnych úradov (napr. pre chorobu) alebo aj bez ich povolenia. „Náboristi“ od začiatku vyjadrovali nespokojnosť s prebiehajúcou akciou a snažili sa dostať domov. Opúšťali pridelené pracovné miesta v Čechách a vracali sa späť na Slovensko. Začali sa úteky Maďarov z „pracovného nasadenia“.²⁵² Už v júli 1947 dochádzalo ku konfliktom medzi utečencami – „náboristami“ z Čiech a osídlencami na ich majetkoch (napr. v obci Peder).²⁵³ Na zasadnutí Zboru povereníkov 1. júla 1947 bolo prijaté uznesenie, podľa

250 <http://www.psp.cz/eknih/> Digitální knihovna | Ústavadárné NS RČS 1946-1948 – stenoprotokoly | 13. schůze Středa 2. října 1946, S. Novák.

251 <http://www.psp.cz/eknih/> Tlač 425/1947.

252 *Čas*, roč. 3, č. 166, 23. 7. 1947 v článku pod názvom *Dezertéri práce* píše o úteku 29 osôb z Pardubic.

253 *Národná obroda*, roč. 3, č. 157, 15. 7. 1947.

ktorého utečenci z radov osôb maďarskej národnosti, ktorí opustia svoje pôsobisko v Čechách, majú byť deportovaní späť.

Povereníctvo vnútra už 9. júla 1947 vydalo výnos, v ktorom nariaďovalo eskortovať všetkých „náboristov“, ktorí odišli z Čiech. V tom čase bolo podľa správy Povereníctva vnútra naspäť eskortovaných asi 800 osôb.²⁵⁴ Vzhľadom na dohody s Maďarskom a protestom, ktoré sa dali z Maďarska očakávať, ale najmä z obavy, že by sa tým ohrozilo pokračovanie plynulej výmeny obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom, nebolo možné rátať s ďalším odsunom obyvateľstva maďarskej národnosti do Čiech. V septembri 1947 síce československý parlament predĺžil trvanie „pracovného nasadenia“ v Čechách o šesť mesiacov, to však riešenie problému odďalilo len na krátku dobu. Československí predstavitelia začali omnoho intenzívnejšie uvažovať o prostriedkoch, ako donútiť „náboristov“, aby sa natrvalo usídlili v Česku, a zároveň sa snažili vytvoriť podmienky na ich asimiláciu.

Koncom roku 1947 sa tieto úvahy dostali do programu odborných referátov pražských ministerstiev. Aj keď v tomto prípade nešlo len o nacionálnu rovinu, ktorá pre českú spoločnosť nebola prvoradá, ale skôr o zabezpečenie pracovných síl pre české poľnohospodárstvo, využívala sa aj skutočnosť, že ponechať tzv. „náboristov“ v Čechách a riešiť tak poslovenčenie južného Slovenska a vytvoriť podmienky pre osídlenie rôznych typov presídlencov na tomto území bolo taktiež záujmom slovenských orgánov. Prejavom jednoznačnej komunikácie v tomto smere medzi ministerstvom vnútra a ministerstvom poľnohospodárstva je list z 8. decembra 1947 adresovaný pracovníkovi ministerstva poľnohospodárstva Fábrymu. Týkal sa udelenia výnimky z konfiškácie pre osoby maďarskej národnosti, ktoré boli presídlené do českých krajín. Cieľom bolo konfiškovať ich majetok na Slovensku a zabezpečiť, aby tieto osoby mohli dostať prídely poľnohospodárskej pôdy v Čechách, čo podľa vtedajších zákonov nebolo možné. Majetky Maďarov na Slovensku by tak mohli byť pridelené dôverníkom a presídlencom. Uznesenie v tomto duchu prijalo Predsedníctvo KSS 13. februára 1948. Zástupcovia KSS mali v Prahe rokovať so zástupcami KSČ o uspokojovaní Maďarov v českých krajinách s výslovným konštatovaním, že by išlo o majetok a štátne občianstvo.²⁵⁵ Uvažovalo sa o prijatí všeobecnej právnej normy, ktorá by tento problém riešila povolením istých úľav, ktoré by však boli spojené s rôznymi podmienkami a obmedzeniami, pretože dekrét č. 28/1945 Zb. v § 2, ods.1 stanovoval: „*O přiděl půdy v rámci osídlení může žádati příslušník českého, slovenského nebo jiného slovanského národa, státně a národně spolehlivý.*“²⁵⁶

Náčrt takejto normy malo oddelenie I/1 ministerstva vnútra v čase písania listu v podstate pripravený. Podľa názoru odboru však na konfiškáciu poľnohospo-

254 SNA Bratislava, f. Povereníctvo vnútra, o. p. s., kart. 191, Správa č. 65-352/48 - II/5 z 23. 11. 1948.

255 SNA Bratislava, f. ÚV KSS, Predsedníctvo, kart. 788. Zápis zo zasadania Predsedníctva KSS 13. 2. 1948.

256 <http://www.psp.cz/eknih/> Dekret presidenta republiky ze dne 20. července 1945 o osídlení zemědělské půdy Němců, Maďarů a jiných nepřátel státu českými, slovenskými a jinými slovanskými zemědělci.

dárskeho majetku na Slovensku nemohol byť použitý dekrét prezidenta republiky č. 108/1945 Zb., pretože podľa § 17 tohto dekrétu sa poľnohospodársky majetok nemal konfiškovať. V danom prípade sa však uvažovalo o tom, ako poskytnúť osobám, ktoré boli deportované na práce do Čiech, aspoň čiastočnú kompenzáciu za ich skonfiškovaný majetok, a tak ich pripútať k novému českému prostrediu. Priechodnejšie sa expertom ministerstva vnútra zdalo udeliť štátne občianstvo odsunutým obyvateľom maďarskej národnosti v Čechách podľa § 3 dekrétu č. 33/1945 Zb. Vyhláškou alebo vládnym nariadením by sa pridelenie štátneho občianstva mohlo obmedziť na české územie, teda na Maďarov deportovaných do Čiech, a mohlo byť dané podmienčne, resp. na určitú skúšobnú dobu. Prípadný odchod týchto obyvateľov maďarskej národnosti pred získaním štátneho občianstva alebo po jeho získaní sa mal podľa listu ministerstva vnútra vyriešiť prikázaním pobytu v Čechách podľa zákona o pobyte cudzincov č. 52/1935 Zb. z. a n. a po vrátení štátneho občianstva podľa zákonov o pracovnom nasadení.²⁵⁷

V januári 1948 ministerstvo sociálnej starostlivosti odporučilo predĺžiť pracovnú povinnosť Maďarov v Čechách o ďalších 6 mesiacov. Navrhlo, aby Maďari v Čechách mohli získať štátne občianstvo (prípadne im vrátiť štátne občianstvo na určitú dobu) s podmienkou, že sa trvalo usídlia v Čechách, pričom sa malo upustiť od diskriminačných opatrení voči nim, napr. vypustením častí majetku spod konfiškácie.²⁵⁸ Takýto návrh mal však zjavnú slabinu v tom, že podľa prezidentského dekrétu č. 88/1945 Zb. o pracovnej povinnosti bolo možné poverenie v rámci pracovného nasadenia predĺžiť iba raz, a to na dobu 6 mesiacov, čo sa stalo už v septembri 1947. Pracovné nasadenie Maďarov malo teda neodvolateľne skončiť v apríli 1948, v termíne, ktorý súvisel s vrcholiacimi jarnými poľnohospodárskymi prácami. Ich zabezpečenie však bolo pre ministerstvo poľnohospodárstva prioritné.

Ministerstvo sociálnych vecí po dohode s ministerstvami vnútra, zahraničných vecí a poľnohospodárstva navrhlo v januári 1948, aby vláda uložila ministrovi vnútra predložiť do jedného mesiaca návrh vládneho nariadenia, ktoré umožní vydať osobám maďarskej národnosti, ktoré presídlili do Čiech a požiadali o vrátenie československého štátneho občianstva, osvedčenie o tom, že sa do vydania definitívneho rozhodnutia považujú za československých štátnych občanov s tou podmienkou, že si svoje bydlisko zvolia v súlade s potrebami osídľovacej politiky. Zároveň, aby bola stanovená lehota pre podávanie žiadostí tých Maďarov, ktorí sa usídlia v Čechách aj s rodinami. Ministromi poľnohospodárstva malo byť uložené pripraviť návrh, aby bolo možné vydať časť hodnoty skonfiškovaného poľnohospodárskeho majetku osobám maďarskej národnosti, ktoré sa trvalo usídlili v Česku. ministerstvo sociálnej starostlivosti v súvislosti so zákonným trvaním „pracovného nasadenia“ Maďarov odporúčalo, aby tieto opatrenia, ak majú mať zmysel, boli prijaté do 31. marca 1948.²⁵⁹

257 SÚA Praha, f. Ministerstvo vnútra (Noskov fond), inv. č. 25, kart. 30.

258 SNA Bratislava, f. PŠaO, inv. č. 2267, fasc. 247.

259 SÚA Praha, f. Ministerstvo vnútra (Noskov fond), inv. č. 25, kart. 30.

POFEBRUÁROVÁ POLITIKA A „NÁBORISTI“

Február 1948 bol medzníkom vo vývoji vtedajšej československej spoločnosti. Februárovým politickým prevratom komunisti prevzali moc nad celým štátom a pripôsobili riešenie všetkých spoločenských a ekonomických otázok svojej ideológii. V rámci sledovania skúmanej problematiky je zreteľné, že už aj v predfebruárovom období to boli komunisti, ktorí určovali dynamiku a spôsob riešenia niektorých ťažiskových problémov spoločnosti v národnostnej, teda aj maďarskej problematike. Už v tom čase sa mnohé opatrenia najprv prerokovali na stranických sekretariátoch KSČ a KSS, aby ich následne realizovali kľúčové ministerstvá a povereníctva, ktoré spravovali slovenskí alebo českí komunisti.

Február 1948 však znamenal koniec hry na demokraciu, znamenal jednoznačné uchopenie moci komunistami a postupné splývanie funkcií v štátnych a stranických orgánoch. Prevrat však bezprostredne neznamenal zásadnú zmenu štátnej politiky voči osobám maďarskej národnosti. Aj nová komunistická politika sa tvorila ako súbeh vnútropolitických a zahraničnopolitických faktorov, hlboko zakorenenú politiku povojnového nacionalizmu režim len postupne vymieňal za centralisticky podfarbený internacionalizmus. Jedným z prejavov pokračujúcej línie menšinovej politiky bol obežník Ústredného akčného výboru slovenského Národného frontu z 24. marca 1948, ktorý upravoval záležitosti členstva Nemcov a Maďarov v akčných výboroch Národného frontu a nižším typom akčných výborov ukladal, aby v tých prípadoch, kde sa takéto osoby „z neopatrnosti alebo nevedomosti stali členmi spomenutých výborov“, uskutočnili nápravu.²⁶⁰ Situačné správy signalizovali narastajúce problémy s obyvateľstvom maďarskej národnosti, ktoré vzhľadom na to, že tak v Maďarsku, ako aj v Československu získali politickú moc komunisti, nadobúdalo presvedčenie, že v blízkej budúcnosti získa menšinové práva. Správa obvodného úradu z obce Novosad (Ujlak) v okrese Trebišov z 29. februára 1948 oznamovala, že časť reslovakizantov začína rozprávať po maďarsky, „mysliac, že už teraz sú istí, že im nehrozí vysídlenie.“²⁶¹

V každom prípade február 1948 bezprostredne nič nezmenil na postavení obyvateľstva maďarskej národnosti. Naďalej pokračovali snahy o druhú etapu reslovakizácie, postupovala výmena obyvateľstva, neuvažovalo sa o návrate deportovaných osôb maďarskej národnosti z Čiech. Obyvateľstvu maďarskej národnosti, ktoré bolo deportované do Čiech, nebol oficiálne umožňovaný návrat do pôvodných bydlísk. Obyvateľstvo, ktoré stratilo československé štátne občianstvo, stratilo aj nárok na rodinné prídavky, ktoré však po roku 1946 mohli byť po spoločnom návrhu zamestnávateľa a závodnej rady priznané aj týmto osobám.²⁶² Osobám maďarskej

260 SNA Bratislava, f. Ústredný akčný výbor Slovenského Národného frontu (ÚAV SNF), inv. č. 30, kr. 17, č. 35. Zápisnica zo zasadania KAV SNF Banská Bystrica, 17. apríla 1948.

261 ŠA Košice, pobočka Trebišov, f. ONV Trebišov, č. 180/1948 prez.

262 SNA Bratislava, f. ÚP SNR, inv. č. 22, kart. 5. Materiál zo zasadnutia Predsedníctva SNR 14. 9. 1946.

národnosti, ktoré stratili štátne občianstvo a boli odsunuté na práce do Čiech, bolo na základe výnosu Povereníctva vnútra z 10. januára 1947 vydávané dočasné potvrdenie totožnosti.²⁶³ Toto potvrdenie však nenahrádzalo – vtedy pre život nevyhnutné – potvrdenia o československom štátnom občianstve alebo o národnej a politickej spoľahlivosti, ktoré sa museli predkladať aj pri žiadostiach, ktoré nesúviseli so štátnou príslušnosťou, štátnou a národnou „bezúhonnosťou“ občana (napr. pri svadbách, žiadostiach rôzneho typu).

Prevzatím moci komunistami vo februári 1948 sa vytvorili nové medzinárodnopolitické i vnútropolitické podmienky na riešenie „maďarskej otázky“, ktoré významne ovplyvnili vzťah „československých“ a slovenských komunistov k maďarskej otázke. Československo a Maďarsko sa ocitlo v spoločnom mocenskom bloku pod patronátom J. V. Stalina.

V pofebruárovom období prijal Zbor povereníkov okamžite dve rozhodnutia, ktoré naznačovali, že bude pokračovať v predchádzajúcej politike. Na zasadaní 15. marca 1948 prijal uznesenie, podľa ktorého mali byť dôverníci majetkovo zabezpečení. Povereníctvo pôdohospodárstva a pozemkovej reformy následne prijalo zásady, ktoré vychádzali z týchto prvkov: dôverníkom mali byť prideľované pozemky, ktoré boli konfiškované; prídel pôdy mal byť väčší ako 5 ha, riadne prídel sa mali prideľovať v rozsahu až do 15 ha; ak konfiškovaný „náborový“ majetok nemal takú rozlohu, mal sa doplniť z inej konfiškovanej pôdy.²⁶⁴ Zbor povereníkov dal na základe svojho uznesenia zo 16. marca 1948 vypracovať zoznam osôb žijúcich na území južného Slovenska, ktoré sa mali zo štátno-bezpečnostných dôvodov premiestniť do iného kraja. Zoznam sa mal týkať len osôb, ktoré zaujímali kľúčové posty v hospodárskej oblasti. Rozširoval sa teda už spomínaný zámer z roku 1947, ktorý sa týkal premiestnenia štátnych a verejných zamestnancov z južného Slovenska do vnútrozemia aj na súkromnú sféru. Napr. v zozname za tri okresy (Rimavská Sobota, Levice a Komárno), ktorý sa zachoval, bolo 15 osôb, väčšinou obchodníci. Štátno-bezpečnostné dôvody boli už pri zostavovaní tohto zoznamu založené na nacionálnej – protimaďarskej báze. Jednoznačne sa chápali ako politické dôvody – teda triedne, vyplývajúce z pozície jednotlivca v stratifikačnej štruktúre obyvateľstva a jeho názorov na komunistický spôsob vlády. Komunisti už v predchádzajúcich obdobiach, no najmä po nástupe K. Gottwalda v roku 1946 na čelo československej vlády, začali sociálno-triedne princípy implantovať do štátnej politiky. Kritériá na určovanie Maďarov na odsun do Čiech a podmienky na reslovakizáciu to jasne dokazovali.²⁶⁵ Pri

263 SNA Bratislava, f. Osídľovací úrad, bez čísla.

264 BOBÁK, Ján: *Maďarská otázka v Česko – Slovensku 1944 – 1948*. Martin : Matica slovenská, 1996, s. 137. V marci 1949 V. Široký na zasadaní Predsedníctva ÚV KSS podrobil kritike predsedu Osídľovacieho úradu pre Slovensko J. Čecha z dôvodu, že z kolonistov a dôverníkov „vytvoril veľmi slušnú kulackú vrstvu. Nikto nemal na mysli takto robiť pozemkovú reformu.“ (SNA Bratislava, f. ÚV KSS, 03, 1949, a. j. 10.)

265 Podrobnejšie o týchto otázkach: ŠUTAJ, Štefan: *Reslovakizácia. (Zmena národnosti časti obyvateľstva Slovenska po 2. svetovej vojne)*. Košice : Spoločenskovedný ústav SAV, 1991, 67 s.

príprave odsunu osôb, ktoré sa mali premiestniť zo štátno-bezpečnostných dôvodov po komunistickom prevrate, sa vychádzalo z toho, že: „*Osoby, ktoré podľa dekrétu prezidenta republiky č. 33/1945 Zb. stratili československé štátne občianstvo, sú cudzincami, lebo podľa zákona č. 52/1935 Zb. je cudzincom každá osoba, ktorá sa nemôže preukázať, že je občanom Československej republiky.*“²⁶⁶

Toto zásadné a nekompromisné stanovisko k obyvateľstvu maďarskej národnosti bezprostredne po februári 1948 vyjadroval aj obežník Povereníctva vnútra č. 1000/14 – V/3 – 1948 z 24. marca 1948, v ktorom sa, popri citovanom vyhlásení v predchádzajúcom odstavci, uvádza: „*V dôsledku toho môže ústredný akčný výbor (Ústredná očistná komisia) prikázať menovaným pobyt na určitom území.*“²⁶⁷

Ani komunistický prevrat nič nezmenil na tom, že sa Maďari deportovaní do Čiech naďalej usilovali o návrat do svojich pôvodných bydlísk na Slovensku. Snahy ministerstva sociálnej starostlivosti udržať deportovaných Maďarov v Čechách na svojich miestach síce na chvíľu prerušila vládna kríza vo februári 1948 a revolučný chaos, ale čoskoro po prevrate pokračovali pokusy novej štátnej reprezentácie nadväzovať na myšlienky, ktoré dozrievali v prostredí komunistických úradníkov najmä na ministerstve vnútra a Povereníctve vnútra. Predložené boli aj návrhy na zmeny v legislatíve. Podmienky na udržanie Maďarov v Čechách sa vytvárali v uzneseniach československej vlády, ktorá 19. marca 1948 rozhodla, aby sa uskutočnila konfiškácia poľnohospodárskeho majetku osôb maďarskej národnosti, ktoré boli deportované do Čiech, a skonfiškovaný majetok bol pridelený nielen do správy, ale aj do vlastníctva dôverníkom.²⁶⁸ Konfiškácie malo Povereníctvo pôdohospodárstva a pozemkovej reformy vykonať v čase od 14. do 30. júna 1948 na základe platných konfiškačných nariadení Slovenskej národnej rady a dekrétu č. 108/1945 Zb.²⁶⁹ Až vtedy mohli byť dôverníkom pridelené konfiškované majetky (pôda aj domy) do vlastníctva.

Jedným z prvých opatrení, ktoré mali vytvoriť predpoklady na zmenu vlastníckych vzťahov na juhu Slovenska, bol zákon č. 62/1948 Zb. z 25. marca 1948, ktorým sa rozširovala platnosť zákona č. 16/1947 Zb. z dňa 30. januára 1947 o umiestnení a inom zaopatrení zamestnancov na skonfiškovanom poľnohospodárskom majetku a ich rodinných príslušníkov na Slovensku. Aj keď rozšírenie malo iba formálny charakter, upresňovalo realizáciu jednotlivých ustanovení zákona č. 16/1947 Zb. v slo-

266 SNA Bratislava, f. Povereníctvo vnútra, sekretariát, kart. 88, č. 581/48 sekr., Obežník Povereníctva vnútra č. 1000/14-V/3-1948 z 24. 3. 1948.

267 SNA Bratislava, f. Povereníctvo vnútra, sekretariát, kart. 88, č. 581/48 sekr.

268 SNA Bratislava, f. ÚP ZP, mf. II. A 364. Správa povereníka M. Faltána *Návrat pracovných síl maďarskej národnosti z Čiech z druhej polovice roku 1948*. Zákon síce konfiškácie vyhlasoval, ale sa z praktických dôvodov v plnom rozsahu neuplatňovali. Osoby, ktorých majetok bol podľa zákona konfiškovaný, nebolo kam umiestniť. A uskutočniť nejakú koncentráciu obyvateľstva do táborov, ako sa to robilo v prípade Nemcov, ktorí boli odsúvaní za hranice, o tom žiaden z orgánov československej štátnej moci neuvažoval.

269 BOBÁK, Ján: *Maďarská otázka v Česko-Slovensku 1944 – 1948*. Martin : Matica slovenská, 1996, s. 137.

venských podmienkach, podstatné bolo jednak jeho rozšírenie na Slovensko, ktorým mohla byť pôda konfiškovaná Maďarom dávaná do vlastníctva dôverníkom, jednak to, že sa ďalej posilňovali centralizačné tendencie a obmedzovanie zákonodarných kompetencií slovenských národných orgánov v prospech centrálnych orgánov.

ministerstvá a poverenictva, ktoré mali v kompetencii riešenie problematiky „náboristov“, mali v správe komunisti, čo mnohým rozhodnutiam dávalo nádech komunistického riešenia už v predfebruárovom období. Aj rokovania s maďarskými komunistami, ktorí mali v tom čase prevzatie moci v Maďarsku už za sebou, zapadali do mozaiky pripravovaných riešení. Napriek tomu sa slovenskí komunisti zmietali medzi „triednymi“ a nacionálnymi riešeniami a ich snahy o hybridné riešenia viedli k zvláštnym návrhom opatrení, ktoré mali na nacionálnom princípe „triedne“ riešiť problematiku obyvateľov maďarskej národnosti odsunutých do Čiech, ale aj problematiku slovenských dôverníkov osídlených na ich majetkoch. Súčasťou tejto politiky bolo zabezpečiť, aby deportovaní Maďari zostali natrvalo v Čechách. Predsedníctvo KSS 13. februára 1948 poverilo J. Púlla, ktorý bol v tom čase povereníkom sociálnej starostlivosti, rokovať so zástupcami ÚV KSČ o uspokojení „náboristov“ v Čechách.²⁷⁰ Aj to potvrdzuje, že zmeny vo vzťahu k obyvateľom maďarskej národnosti v roku 1948 je potrebné vidieť aj v širšom rámci, než sú udalosti vo februári 1948, hoci tie, aj vo vzťahu k udalostiam v Maďarsku, mali neskôr na riešenie postavenia maďarskej menšiny na Slovensku určite významný vplyv.

Nová komunistická koncepcia riešenia problematiky deportovaných Maďarov teda vychádzala zo základnej tézy, že je potrebné „náboristom“, ktorí už boli v Čechách, vytvoriť podmienky, aby sa natrvalo usadili v českých krajinách. Usilovali sa udržať ich v Čechách a zabezpečiť tak, aby voľnú pôdu po Maďaroch na Slovensku mohli osídliť presídlenci, ktorí boli získaní v rámci presídľovacích akcií zo zahraničia, resp. domáci presídlenci z chudobných a vojnou zničených oblastí prevažne severovýchodného Slovenska. Triedna politika komunistickej strany, ktorú sa snažila uplatňovať tak voči jednoznačne sociálne slabším vrstvám maďarského obyvateľstva („náboristom“), ako aj voči vojnou postihnutým chudobným vrstvám slovenského obyvateľstva (dôverníkom), sa dostávala do patovej situácie. Na druhej strane na Slovensku pokračovali represie voči obyvateľstvu maďarskej národnosti aj voči tým, ktorí opustili svoje „poverenie“ v českých krajinách. Vojenské hliadky, kontroly a chytanie Maďarov, ktorí ušli z práce v Čechách, boli od konca roku 1947 aj v roku 1948 bežnou súčasťou života vo vlakoch, ktoré prichádzali z Čiech na Slovensko.

Aj v každodennom živote sa naďalej prejavovali diskriminačné opatrenia voči maďarskému obyvateľstvu. Napr. Povereníctvo výživy pri rozpise kontingentu dobytku od jednotlivých chovateľov malo zabezpečiť dobytok na verejné zásobovanie aj tým, že v prvom rade sa mal odčerpať rezervný dobytok, „*ktorého majiteľa – Maďari, pracujú v českých zemiach, takže sa nemôžu o svoj dobytok riadne starať.*“²⁷¹

270 SNA Bratislava, f. Predsedníctvo ÚV KSS, 1948, a. j. 6.

271 ŠA Košice, pobočka Košice-okolie, f. ONV Košice-okolie, inv. č. 58, kart. 35, č. 236/48 prez.

Po prijatí spomínaného uznesenia vlády z 19. marca 1948 upravilo ministerstvo vnútra svojím rozhodnutím z toho istého dňa niektoré otázky obyvateľstva maďarskej národnosti v Čechách, ktoré sa týkali najmä zamedzenia odchodu Maďarov z Čiech. Opierali sa o predchádzajúci výnos ministerstva vnútra zo 16. júna 1947, č. j. 1130-28/2-47-38Vb/3, ktorý upravoval vydávanie dočasného potvrdenia totožnosti pre obyvateľov bez štátnej príslušnosti. Týmto výnosom bol už predtým existujúci výnos z 28. marca 1946 rozšírený aj na obyvateľstvo maďarskej národnosti, ktoré bolo deportované do Čiech. Aby sa zabránilo svojvoľnému návratu týchto osôb na Slovensko, bolo upresnené, že dočasné potvrdenie totožnosti platí iba pre obvod, v ktorom bolo vydané. Ak teda niekto opustil prikázané miesto pobytu, mohol byť eskortovaný späť ako cudzinec. Už výnosom ministerstva vnútra z 8. mája 1947 boli úradovne Štátnej bezpečnosti a veliteľstvá Národnej bezpečnosti upozorňované na povinnosť eskortovať utečencov späť na miesta, kde vykonávali pracovnú povinnosť. Na základe výnosu ministerstva sociálnej starostlivosti č. A–I–2129–26/1–1948 z 20. februára 1948 mali byť potom eskortovaní do sídla okresného národného výboru a odovzdaní ich zamestnávateľovi.²⁷² V skutočnosti boli eskortované osoby odvádzané do zberného tábora v Maloměřicích. Národná bezpečnosť ani vojaci však nevedeli čeliť obrovskému úniku „náboristov“. V apríli 1948 z 12 tisíc utečencov, „náboristov“ z Čiech, bolo naspäť eskortovaných iba 800.²⁷³ Časť z nich získala potvrdenie o práceneschopnosti (podľa pracovníkov sociálnej starostlivosti 80%, podľa zástupcu ministerstva sociálnej starostlivosti 84 osôb) a boli z („utečeneckého“) tábora prepustení, pravdepodobne sa opäť vrátili na Slovensko. Opúšťanie pracovísk v Čechách nadobúdalo veľké rozmery. Z toho dôvodu vydal Osídľovací úrad pre Slovensko obežník č. 9684-I/2g-1948 z 22. apríla 1948, ktorý zakazoval svojvoľné opúšťanie pracovísk v Čechách, a to nielen pre „náboristov“, ale aj – čo je osobitne zaujímavé – pre slovenských reemigrantov z Rumunska a presídlencov z Maďarska,²⁷⁴ ktorí boli vzhľadom na nedostatok ubytovacích kapacít a voľnej poľnohospodárskej pôdy taktiež umiestňovaní v Čechách a neboli spokojní s takýmto riešením svojej situácie po návrate do pôvodnej vlasti. Nebol dostatok finančných prostriedkov ani dostatok ľudí, ktorí by zabezpečovali eskortovanie, ktoré strácalo zmysel, pretože z Čiech utekali stále ďalší a ďalší Maďari.

Zhruba v tomto období bol na ministerstve vnútra pripravený materiál *Zakořenění Maďarů*, ktorý rozoberal možnosti, ako zabezpečiť asimiláciu Maďarov, ktorí boli deportovaní do Čiech na základe dekrétu prezidenta republiky č. 88/1945 Zb.²⁷⁵ Medzi prostriedkami, ktoré mali byť použité, boli uvedené: predĺženie pobytu v čes-

272 SÚA Praha, f. Ministerstvo vnútra (Noskov fond), inv. č. 26, kart. 43. List z 19. 3. 1948 zaslaný ministerstvom vnútra zemským národným výborom, okresným národným výborom úradovniam Štátnej bezpečnosti a ZNB.

273 SÚA Praha, f. Ministerstvo vnútra (Noskov fond), inv. č. 26, kart. 43. Informácia z porady 2. júna 1948.

274 ŠA Košice, pobočka Košice, f. Oblastná úradovňa osídľovacieho úradu a FNO Košice, kart. 5, Inv. č. 11.

275 SÚA Praha, f. Ministerstvo vnútra (Noskov fond), inv. č. 25, kart. 30.

kých krajinách osôb už povolaných podľa dekrétu prezidenta republiky č. 88/1945 Zb; rozptýlenie Maďarov bývajúcich doteraz na južnom Slovensku; čiastočná náhrada týmto osobám za majetok zanechaný na južnom Slovensku; nadobudnutie československého štátneho občianstva; zmena národnosti; prídel domu a pôdy v menšom rozsahu v českých krajinách; prídel na južnom Slovensku zanechanej pôdy slovenským poľnohospodárom.

V tomto období sa ešte predkladatelia materiálu domnievali, že je možné vhodnou kombináciou ponúkaných „výhod“ zabezpečiť, aby sa do konca júna 1948 uchádzala o československé štátne občianstvo a trvalý pobyt v Čechách väčšina Maďarov, ktorí boli deportovaní do Čiech v rokoch 1946 – 1947. Predpokladali, že k dobrovoľnému presídleniu do Čiech „presvedčia“ aj ďalších obyvateľov maďarskej národnosti, ktorí ešte žili na juhu Slovenska. Výhodisko, ako zabezpečiť pozemky pre týchto Maďarov, videli v tom, aby sa použil § 1 ods. 11 nar. č. 104/1945 Zb. n. SNR a aby sa z konfiškácie vyňal nie poľnohospodársky majetok (do 50 ha), ale dve tretiny peňažnej hodnoty tohto majetku. Podmienkou by bolo trvalé usadenie sa v Čechách. Materiál obsahoval dokonca návrh nariadenia Zboru povereníkov v češtine. Na základe týchto skutočností by potom v lehote šiestich mesiacov odo dňa, ktorý by určil minister vnútra, mohli títo presídlenci požiadať o československé štátne občianstvo. Zaujímavé až absurdné bolo aj riešenie, ktoré malo obísť dekrét č. 12/1945 Zb. (Š. Š. – platil iba v Čechách), podľa ktorého mohli prídel pôdy z pozemkovej reformy dostať iba osoby slovanskej národnosti. Pripravované smernice predpokladali, že tí Maďari, ktorí splnili požiadavky navrhovaného osobitného nariadenia Zboru povereníkov, mohli byť považovaní za osobu slovanskej národnosti.²⁷⁶ Aj v tomto prípade mala byť národná identita či deklarovaná národnosť iba zásterkou pre dominantné ekonomické a v tomto období už aj triedne priority. Aj v ďalšom období bola snaha previesť prvky tejto účelovej konštrukcie do praxe.

Opatreniami, ktoré boli prijaté v duchu prezentovanej koncepcie krátko po sebe, bolo vládne nariadenie č. 76/1948 Zb. z dňa 13. apríla 1948 o vrátení československého štátneho občianstva osobám nemeckej a maďarskej národnosti a nadväzujúca vyhláška ministerstva vnútra č. 77/1948 z dňa 16. apríla 1948, ktorou sa stanovila ďalšia lehota na podanie žiadosti o vrátenie československého štátneho občianstva.

Vládne nariadenie č. 76/1948 Zb. na jednej strane potvrdzovalo platnosť dekrétu prezidenta republiky z 2. augusta 1945 č. 33/1945 Zb. o úprave československého štátneho občianstva osôb nemeckej a maďarskej národnosti, ale zároveň vytváralo podmienky na udelenie štátneho občianstva osobám maďarskej národnosti, ktoré boli vysídlené do Čiech. Československé štátne občianstvo bolo podľa tohto nariadenia možné vrátiť aj žiadateľovi, ktorý nemal domovské právo v niektorej obci Československej republiky a nemal majetok alebo zárobok potrebný k výžive seba a svojej rodiny. Kým v dekréte prezidenta republiky č. 33/1945 Zb. nebol limitovaný koniec obdobia na podávanie žiadosti o vrátenie československého štátneho občianstva (žia-

276 SÚA Praha, f. Ministerstvo vnútra (Noskov fond), inv. č. 25, kart. 30.

dosti bolo možné podávať 6 mesiacov od nadobudnutia platnosti dekrétu) ani doba, dokedy musí štátny orgán o vrátení resp. nevrátení štátneho občianstva rozhodnúť, § 2 nariadenia č. 76/1948 Zb. z 13. apríla určoval, že „o žiadosti na vrátenie československého štátneho občianstva má sa rozhodnúť do 5 rokov odo dňa, kedy skončila lehota pre podanie žiadosti“.²⁷⁷ Popri zachovaní lojality voči Československej republike a za predpokladu, že osoba nenadobudla iné štátne občianstvo (najmä nemecké a maďarské) bola vo vládnom nariadení v § 3 ods. 3 vyslovená aj požiadavka „dokázať svojím pomerom primeranú znalosť češtiny alebo slovenčiny“, tu však mohla byť udelená výnimka ministerstva vnútra. ministerstvo vnútra vydalo 4. mája 1948 smernice k realizácii nariadenia č. 76/1948 Zb. a k vyhláške ministra vnútra č. 77/1948 Zb. o vrátení československého štátneho občianstva č. A-4600-28/4-1948-V/3. Uvedené smernice podrobne rozoberali podmienky, za ktorých mohli žiadatelia maďarskej národnosti získať československé štátne občianstvo. Je potrebné povedať, že podmienky stanovené na získanie štátneho občianstva boli veľmi prísne a povereným orgánom umožňovali korekcie prideleného dočasného československého štátneho občianstva.

V smerniciach sa zdôrazňovalo, že vládne nariadenie č. 76/1948 Zb. a vyhláška ministerstva vnútra č. 77/1948 Zb. sa týkajú iba obyvateľstva maďarskej národnosti, ktoré stratilo československé štátne občianstvo na základe dekrétu prezidenta republiky č. 33/1945 Zb., ktoré má s rodinnými príslušníkmi bydlisko alebo aspoň jednoročný nepretržitý pobyt v Čechách a splní ďalšie určené náležitosti. Vyhláška určovala okruh svojej pôsobnosti nasledovne: „Osoby maďarskej národnosti, ktoré v deň, kedy táto vyhláška nadobúda účinnosť, majú so svojimi rodinnými príslušníkmi bydlisko, alebo aspoň jednoročný pobyt v zemi Českej alebo Moravskosliezskej“ a „osoby maďarskej národnosti, ktoré po dni, kedy táto vyhláška nadobúda účinnosť, preložia so svojimi rodinnými príslušníkmi bydlisko do niektorej obce zeme Českej alebo Moravskosliezskej.“²⁷⁸ Tieto osoby mali možnosť požiadať o navrátenie československého občianstva v lehote do šiestich mesiacov od uskutočnenia zmeny bydliska. Je potrebné si všimnúť predovšetkým skutočnosť, že štátne orgány sa ponúknutím štátneho občianstva usilovali získať na presídlenie do Čiech celé maďarské rodiny, čo bola jedna z podmienok na jeho udelenie. Nešlo len o osoby, ktoré už boli presídlené v rámci „náboru“, ale aj o okruh ďalších osôb, ktoré mali byť získané na presídlenie do českých krajín.

Žiadosť bolo možné podať iba v Čechách, teda v mieste bydliska. Žiadateľ musel zvláštnym vyhlásením potvrdiť, že zostane žiť na mieste, ktoré mu určí ministerstvo vnútra.²⁷⁹ Nesmel porušiť povinnosti československého občana, mal mať kladný po-

277 Vestník Osídľovacieho úradu pre Slovensko, roč. 1948, čiastka 10 – 11, z 1. júna 1948, s. 92.

278 Vestník Osídľovacieho úradu pre Slovensko, roč. 1948, čiastka 10 – 11, z 1. júna 1948, s. 93 – 94.

279 Znenie vyhlásenia bolo následovné: „Prohlášení k žádosti o vrácení československého státního občanství /§3 úst. dekr. č. 33/45 Sb./ podle vlád. nař. ze dne 13. dubna 1948, č. 76 Sb. a vyhlášky ministra vnitra ze dne 16. dubna 1948, č. 77 Sb. P r o h l a š u j i, že se

stoj k ľudovodemokratickému zriadeniu a potom mu okresným národným výborom mohlo byť vydané osvedčenie, označené v pravom hornom rohu písmenom F, ktoré znamenalo, že sa do konečného vybavenia žiadosti považuje za československého štátneho občana. Príslušný okresný národný výbor mal viesť kartu so záznamom o takomto občanovi. Ak by vznikli pochybnosti, či takýto občan neporušil povinnosti československého štátneho občana, bolo potrebné obrátiť sa na ministerstvo vnútra, ktoré malo vydať príslušné pokyny. Ak okresný národný výbor nechcel žiadosť akceptovať, celý spis bol povinný odoslať ministerstvu vnútra na šetrenie. Okresný národný výbor mohol dočasné osvedčenie odvolať, ak takéto osoby opustili prikázané miesto pobytu, čím zároveň strácali nárok na priaznivé vybavenie žiadosti o definitívne štátne občianstvo. Definitívne však o žiadosti o československé štátne občianstvo malo na základe § 3 dekrétu č. 33/1945 Zb. rozhodnúť ministerstvo vnútra, a to po uplynutí troch rokov od podania žiadosti, ktoré mali byť skúšobnou lehotou. Žiadosti podané pred účinnosťou vyhlášky sa považovali za nepodané a okresný národný výbor mal vyzvať osoby, ktoré už predtým podali žiadosti o priznanie československého štátneho občianstva, aby ich podali znovu. Vládne nariadenie aj vyhláška nadobúdali účinnosť 26. apríla 1948.²⁸⁰ Za typickú je možné považovať skutočnosť, že v tomto období po skúsenostiach s reslovakizáciou a vyjasňovaním kompetencií medzi centrálnymi a slovenskými národnými orgánmi štátnoobčianske záležitosti spadali do jednoznačnej kompetencie ministerstva vnútra. Opatrenia v prvej polovici roku 1948 však neboli štandardné, ale špecifické zákonné normy, ktoré mali zabezpečiť pripútanie časti obyvateľstva maďarskej národnosti k trvalému pobytu v Čechách. Po legislatívnych prípravách získavania Maďarov na trvalý pobyt v Čechách nasledovala presvedčovací akcia priamo v teréne. Na základe obežníka č. 63 z 30. apríla 1948, č. A-I-2129-22/4-48 okresné úrady ochrany práce začali organizovať informačné stretnutia pre Maďarov. Výsledky presvedčovacej akcie vyhodnotil v dôvernom materiáli z 29. mája 1948 pracovník ministerstva sociálnej starostlivosti R. Obrusník, ktorý bol aj zmocnencom československej vlády pre odsun Maďarov do Čiech. Napriek presvedčovacej kampani odmietali Maďari zostať v Čechách, chceli sa vrátiť na Slovensko alebo presťahovať do Maďarska. Stretnutia, na ktorých sa začala kampaň na získanie Maďarov na trvalý pobyt v Čechách, vyvolali u Maďarov prekvapenie, lebo predpokladali, že budú odtransportovaní domov, nie presvedčaní na trvalý pobyt v Čechách. Podľa úradníkov by niektorí z nich aj prijali československé štátne občianstvo, ale aj v tomto prípade fungoval princíp spolupatričnosti a obava, aby príslušníkmi svojej komunity neboli označení za zradcov, im bránila prijať ponúkané podmienky. V zásade potvrdili, že by sa uchádzali o československé štátne občianstvo iba vtedy, ak by sa mohli vrátiť na Slovensko. Niektorí

usadím a až na další se budu zdržovati trvale v místě, které stanoví ministerstvo vnitra podle potřeb hospodářské výstavby státu.

Jsem si vědom toho, že nedodržím-li výše uvedený slib, bude mně odňato prozatímní osvědčení o čs. státním občanství a mé žádosti o vrácení čs. státního občanství nebude vyhověno.“ (SÚA Praha, f. Ministerstvo vnútra (Noskov fond), inv. č. 26, kart. 43.)

280 SÚA Praha, f. Ministerstvo vnútra (Noskov fond), inv. č. 26, kart. 43.

by boli ochotní zostať v Čechách, ale len vtedy, ak by sa im zaručili plné menšinové práva. Ako uvádzali pracovníci, ktorí sa zúčastňovali na pohovoroch s Maďarmi, podľa informácií, ktoré mali „náboristi“ v tom čase z maďarského veľvyslanectva, ich pridelenie na práce do Čiech bolo protizákonné a všetci sa budú môcť vrátiť do svojich domovov. Väčšina dôvernej správy obsahuje detaily o konaní porád, najmä sťažnosti na správanie sa deportovaných Maďarov. V zásade možno konštatovať, že deportovaní Maďari prekvapeným československým úradníkom naplno a neraz impulzívne (išlo napr. o napadnutie jedného z úradníkov v Táboře) vysvetlili ťažkosti svojho položenia v Čechách. Výroky, že nechcú robiť natrvalo otrokov v Čechách, sťažnosti na nevhodné správanie sa zo strany zamestnávateľov k nim, na nedostatok textílií a úplatkárstvo, neprístupnosť dostatočného vzdelania pre deti naznačovali, že si deportovaní Maďari začali uvedomovať, že ich pozícia by sa mohla zmeniť, čo im vracalo sebavedomie a začali sa proti svojmu postaveniu búriť.²⁸¹ Ich sťažnosti na zlé zaobchádzanie na úradoch práce boli podľa Maďarov obvyčajne vyriešené v prospech zamestnávateľov a sťažovať sa na podmienky u svojho zamestnávateľa znamenalo riziko, že budú obvinení zo sabotáže dvojročnice. Imrich Sily, ktorý na základe pokynu ministerstva poľnohospodárstva začal vydávať pre „náboristov“ v Čechách týždenník pre poľnohospodárskych robotníkov *Jóbarát (Dobry priateľ)* písal: „*Prabobyčajné vykořisťování je zde maskováno národnostním odporem a šovinizmem.*“²⁸²

Z celkového počtu 11 764 rodín maďarskej národnosti (9610 rodín násilne presídlených a 2154 rodín „dobrovoľne“ presídlených v rokoch 1946 – 1947) sa v apríli 1948 nachádzalo v Čechách 32 201 osôb maďarskej národnosti, z ktorých o udelenie štátneho občianstva požiadalo 2209 osôb a o podporu na založenie novej domácnosti v Čechách 1531 rodín.²⁸³ Podľa informácií z iných, nie však oficiálnych, zdrojov bolo štátne občianstvo v českých krajinách Maďarmi jednoznačne odmietané, pretože by znamenalo odcudzenie sa národnosti. Maďari nechcú ani peňažnú podporu, ani pôdu v Čechách, tvrdil už spomínaný Imrich Sily.²⁸⁴

Z prostriedkov Slovenského pozemkového fondu bol na zabezpečenie trvalého osídlenia „náboristov“ v Čechách vytvorený dokonca osobitný účet, v ktorom bolo vyčlenených 188 miliónov korún.²⁸⁵

Situáciu po tejto etape – po pokuse získať deportované obyvateľstvo maďarskej národnosti na trvalý pobyt v Čechách na základe prísľubu štátneho občianstva, podmieneného trvalým pobytom v Čechách a poskytnutím príspevku na založenie trvalej existencie – hodnotila porada na ministerstve sociálnej starostlivosti v Prahe 2. júna 1948 za účasti zástupcov ministerstiev zahraničia, vnútra, poľnohospodárstva, financií, sociálnej starostlivosti, ale aj slovenských inštitúcií, povereníctiev vnútra,

281 SÚA Praha, f. Ministerstvo vnútra (Noskov fond), inv. č. 26, kart. 43.

282 SÚA Praha, f. 100/3, sv. 109, a. j. 369.

283 SNA Bratislava, f. PPPR, kart 305; SÚA Praha, f. Ministerstvo vnútra (Noskov fond), inv. č. 26, kart. 43.

284 SÚA Praha, f. 100/3, sv. 109, a. j. 369.

285 SNA Bratislava, f. Povereníctvo vnútra, o. p. s., kart. 191, č. 116/48.

sociálnej starostlivosti, poľnohospodárstva a Osídľovacieho úradu pre Slovensko. Už spomínaný tajomník ministerstva sociálnej starostlivosti R. Obrusník skonštatoval neúspech náborovej akcie medzi Maďarmi v Čechách. Za hlavné dôvody považoval zmenu situácie vo vzťahoch medzi Československom a Maďarskom v roku 1948, od čoho sa očakávala zmena politiky k Maďarom; skutočnosť, že Maďarom neboli doručené dekréty o konfiškácii ich majetku na Slovensku, čím sa v nich ešte živila nádej na návrat do pôvodných sídlisk; utečenci z Čiech boli eskortovaní naspäť v malom počte a po veľkých prietahoch a zlé zaobchádzanie zo strany českých zamestnávateľov, ku ktorým boli Maďari pridelení na práce. Za ďalšie dôvody označila porada skutočnosť, že výmery o konfiškácii pôdy Maďarov, ak bol majetok obsadený dôverníkom, sa publikovali len na mieste, kde sa nachádzal konfiškovaný majetok, do Čiech však dekréty neboli doručované. Uznesenia, ktoré spomínaná porada prijala, odrážali istú beznádejnosť štátnych orgánov vo vzťahu k pokusom usídliť deportovaných Maďarov v Čechách. Predstavitelia ministerstiev a povereníctiev zúčastnených na porade požadovali, aby ministerstvo zahraničných vecí prijalo jednoznačné stanovisko k riešeniu otázky Maďarov v Čechách a k postaveniu tých, ktorí ušli z Čiech na Slovensko. ministerstvo vnútra malo urýchlene zabezpečiť vydanie československého štátneho občianstva pre tých, ktorí o to požiadali, a ministerstvo poľnohospodárstva malo urýchlene zabezpečiť vyplatenie podpory na založenie domácnosti.²⁸⁶

Možnosti získania štátneho občianstva pre obyvateľstvo maďarskej národnosti na základe vládneho nariadenia č. 76/1948 Zb. boli obmedzované podmienkami, ktoré boli pre veľkú časť „náboristov“, ale aj ďalších obyvateľov maďarskej národnosti neprijateľné. Situáciu po nepresvedčivej a nevydarenej propagačnej kampani vyriešila zmena zákona, ale už nie v prospech „náboristov“. Dekrét prezidenta republiky č. 88/1945 Zb. bol novelizovaný vládny návrhom zákona, ktorý mal iba dva články a zjednodušil prideľovanie pracovných síl skráteným podaním a predložil pridelenie na prácu, ktoré bolo pôvodne stanovené § 4 zákona č. 88/1945 Zb. na jeden rok s možným predĺžením o šesť mesiacov tak, že pridelenie bolo možné na 1 rok, ale predĺžiť ho bolo možné dvakrát, vždy o jeden rok. Národné zhromaždenie prijatím vládneho návrhu 16. júla 1948 z formálneho hľadiska vyriešilo problém ďalšieho pobytu deportovaných Maďarov v Čechách. Veľmi zaujímavý je aj pohľad na rokovanie v parlamente o tomto bode. Spravodajcovia za výbor ústavnoprávny komunistický poslanec I. Skála a za výbor sociálno-politický a zdravotnícky poslanec za ľudovú stranu E. Vojanec, ktorí predniesli návrh, ani slovom nespomenuli deportácie Maďarov do Čiech ani to, že išlo práve o možnosť predĺženia deportácií Maďarov v Čechách. Návrh zákona zdôvodňovali plnením naliehavých úloh dvojročného plánu. Do diskusie sa neprihlásil žiadny poslanec a vládny návrh bol schválený jednomyseľne.²⁸⁷

286 SÚA Praha, f. Ministerstvo vnútra (Noskov fond), inv. č. 26, kart 43.

287 <http://www.psp.cz/eknih/> Digitální knihovna | NS RČS 1948-1954 – stenoprotokoly | 11. schůze. Středa 21. července 1948.

ZMENA POLITIKY VOČI OBYVATEĽSTVU MAĎARSKEJ NÁRODNOSTI

V oblasti priznávania štátneho občianstva nastali v roku 1948 v Československu ďalšie zmeny, ktoré mali významný vplyv na celkové postavenie obyvateľstva maďarskej národnosti na Slovensku, vrátane osôb deportovaných do Čiech. To, že Československo v priebehu druhého polroka 1948 podniklo prípravné opatrenia na zmenu politiky vo vzťahu k maďarskej menšine, malo širšie ideologické (spolupráca komunistických strán v Maďarsku a Československu, ktoré sa dostali k moci) aj geopolitické súvislosti (vytváranie rozdielnych mocensko-politických blokov). Riešenie problematiky už ovplyvňovali nové triedne aspekty výberu osôb, ktorým nebolo umožnené vrátiť československé štátne občianstvo. Problematika národných správ a konfiškácií poľnohospodárskeho majetku do istej miery splynuli s opatreniami nového režimu voči všetkému obyvateľstvu republiky v súvislosti s ďalším poštátnením priemyslu, likvidáciou živnostníctva a kolektivizáciou. Opatrenia voči „buržoázii“ a „kulakom“ sa prejavovali tak voči Slovákom, ako aj voči Maďarom, ale v slovenskej politike sa isté nacionálne zacielenie naďalej chápalo ako pozitívny prvok prebiehajúcich zmien v ekonomickej oblasti.

Pod vplyvom domácich aj medzinárodnopolitických súvislostí sa postupne zmenila orientácia československej politiky k obyvateľstvu maďarskej národnosti. Po politických rozhodnutiach vládnucej KSČ boli vládnymi a zákonodarnými orgánmi Československa prijaté opatrenia na – v dobovom jazyku – „zrovnoprávnenie“, alebo správnejšie povedané, odstránenie niektorých diskriminačných noriem a opatrení voči obyvateľom maďarskej národnosti. Bol prijatý zákon o navrátení československého štátneho občianstva obyvateľom maďarskej národnosti, rozhodnutie o postupnom návrate osôb odsunutých na práce do Čiech v rokoch 1945 – 1948, pripravovalo sa ukončenie výmeny obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom, realizovalo sa vyňatie pôdy drobných vlastníkov spod konfiškácie a pod.

Už koncom roku 1947, keď došlo k zmene politického systému v Maďarsku, naznačovali kuloárne správy, že komunisti budú revidovať svoj postoj k Maďarsku ako nepriateľskej krajine a k maďarskej menšine na Slovensku. Dochádzalo k prvým stretnutiam a rokovaniam. Po voľbách v Maďarsku v auguste 1947 prešli maďarskí komunisti do ofenzívy aj v problematike maďarskej menšiny na Slovensku. V Československu sa začali objavovať kuloárne informácie o rokovaní československých a maďarských komunistov. Maďarskí štátni, teda komunistickí predstavitelia aj na verejných manifestáciách začali hovoriť o menšinových právach v Československu.²⁸⁸ Aj keď komunisti oficiálne deklarovali, že sa menšinová politika nebude meniť, vedúci medzinárodného oddelenia ÚV KSČ B. Geminder informoval vedenie KSM, že, podľa ruských zdrojov, po voľbách v máji 1948 budú Maďari v Československu zrov-

288 *Čas*, roč. 3, č. 206, 10. 9. 1947.

noprávnení.²⁸⁹ Do volieb v roku 1948, ktoré československým komunistom formálne potvrdili výsledok februárového prevratu, sa československí komunisti vyhýbali otvorene deklarovať akékoľvek zmeny v politike voči obyvateľstvu maďarskej národnosti napriek významným straníckym i diplomatickým aktivitám maďarskej strany (list M. Rákosiho z 20. apríla 1948 vedeniu KSČ, nóta zo 4. júna 1948, rokovania v Budapešti 11. – 13. júna 1948).²⁹⁰ Významnú úlohu v perspektívnej zmene politiky mal okrem vnútropolitického vývoja aj postoj Sovietskeho zväzu k tejto problematike. Významným faktorom urovnania vzťahov bol J. V. Stalin, ktorý si neželal, aby v „jeho“ tábore dochádzalo k roztržkám medzi jednotlivými krajinami formujúceho sa komunistického bloku. V tejto súvislosti je typické, že prípravu opatrení na vládnej úrovni predchádzali rokovania medzi slovenskými, českými a sovietskymi komunistami. Ako uvádza M. Barnovský sovietska vláda vo vzťahu k Maďarom na Slovensku „približne do leta 1947 podporovala československú koncepciu. Vychádzala z toho, že národnostné menšiny v strednej Európe boli zdrojom nestability a konfliktov, preto ich treba zlikvidovať. Približne od polovice roka 1947 Moskva v súvislosti s politickými zmenami v Maďarsku a s jej snahou pretransformovať sovietsku sféru vplyvu na mocenský blok zmenila stanovisko, priklonila sa k takému riešeniu maďarskej otázky na Slovensku, aké prezentovala Komunistická strana Maďarska.“²⁹¹

Postupne sa začali upravovať aj československo-maďarské vzťahy. Už od 15. septembra 1947 boli obnovené československo-maďarské diplomatické styky a bolo dohodnuté vytvorenie veľvyslanectiev.²⁹²

Predsedníctvo ÚV KSS 31. mája 1948 rozhodlo o vytvorení komisie, ktorá mala vypracovať návrhy na riešenie maďarskej otázky. Komisia na svojej porade 16. júna 1948 navrhla tieto opatrenia: urýchlene dokončiť výmenu obyvateľstva; dohodnúť možnosť dobrovoľného vysídlenia Slovákov z Maďarska a Maďarov zo Slovenska; pokračovať v reslovakizácii; zrušiť národnostnú diskrimináciu Maďarov na Slovensku, ale bez majetkového odškodnenia; umožniť im vstup do záujmových a hospodárskych inštitúcií; upraviť prijímanie Maďarov do KSS; obnoviť školstvo v maďar-

289 MURAŠKO, G. P. – NOSKOVA, A. F.: *Nacional'no-territorial'nyj vopros v kontekste poslevojjennyh real'nostej Vostočnoj Jevropy 1945 – 1948*. In: *Nacional'nyj vopros v Vostočnoj Jevrope*. Prošloje i nastojaščee. Moskva 1995, s. 242. cit. Podľa: BARNOVSKÝ, Michal: *Sovietsky zväz, komunisti a riešenie maďarskej otázky na Slovensku v rokoch 1945 – 1950*. In: KÁRNÍK, Zdeněk – KOPEČEK, Michal (Eds.): *Bolševizmus, komunizmus a radikálny socializmus v Československu*. Svazek III. Praha : Ústav pro soudobé dějiny, Dokořán, 2004, s. 167.

290 BARNOVSKÝ, Michal: *Sovietsky zväz, komunisti a riešenie maďarskej otázky na Slovensku v rokoch 1945 – 1950*. In: KÁRNÍK, Zdeněk – KOPEČEK, Michal (Eds.): *Bolševizmus, komunizmus a radikálny socializmus v Československu*. Svazek III. Praha : Ústav pro soudobé dějiny, Dokořán, 2004, s. 166 – 169.

291 BARNOVSKÝ, Michal: c. d., s. 166.

292 Čas, roč. 3, č. 211, 16. 9. 1947.

skom jazyku; povoliť vydávanie časopisu v maďarčine. Maďari v Čechách však mali i naďalej zostať na miestach pracovného nasadenia.²⁹³

Informácie o možnej zmene politiky voči Maďarom sa začali rýchlo šíriť do regiónov. Okresný tajomník KSS v Želiezovciach 28. júna 1948 písal na sekretariát ÚV KSS, že sa rozširuje správa, že Maďari dostanú menšinové práva. V okrese vypukla panika medzi kolonistami a presídlencami (dôverníkmi), ktorí sa báli, že im bude odobraný majetok, a tí, ktorí boli vysťahovaní do Čiech, sa vrátia.²⁹⁴

Po prvých otvorených prejavoch o potrebe meniť postoj k obyvateľstvu maďarskej národnosti v komunistických kruhoch predniesol V. Clementis na zasadaní Predsedníctva ÚV KSČ 8. júla 1948 návrh na úpravu postavenia maďarskej menšiny. Podľa rozhodnutia ÚV KSČ mal V. Široký pripraviť do 10 dní všetky legislatívne, organizačné a politické opatrenia na uskutočnenie tohto rozhodnutia. Na zasadaní boli prijaté tieto hlavné zásady riešenia postavenia obyvateľstva maďarskej národnosti: poskytnutie všetkých občianskych práv; nepripustiť zavedenie zvláštného menšinového štatútu; nepripustiť vytvorenie žiadnej politickej organizácie; vytvorenie paralelných škôl na školách všetkých stupňov pre maďarské deti.²⁹⁵ Na zasadaní politického sekretariátu KSS 13. júla 1948 bolo tajomníkovi ÚV KSS K. Moškovi uložené pripraviť smernice na prijímanie maďarských robotníkov a roľníkov do komunistickej strany a zabezpečiť, aby oblastné výbory komunistickej strany pripravili zoznamy starých komunistov maďarskej národnosti, ktorých bolo potrebné aktivizovať.²⁹⁶ V. Široký predložil návrh na riešenie maďarskej otázky na zasadanie užšieho Predsedníctva ÚV KSČ 19. júla 1948. To rozhodlo, že obyvateľom maďarskej národnosti bude na základe osobitného zákona udelené československé štátne občianstvo, že poľnohospodárske majetky Maďarov do 50 ha budú uvoľnené z konfiškácie a obyvatelia maďarskej národnosti, ktorí boli deportovaní do Čiech, budú uvoľnení z pracovného nasadenia a budú sa môcť vrátiť na Slovensko.²⁹⁷ V diskusii na tomto zasadaní V. Široký konštatoval, že najväčším problémom sú „náboristi“, ktorých majetky boli skonfiškované a pridelené osobám slovenskej národnosti. V. Široký navrhoval: *„Túto otázku môžeme riešiť tak, že im budeme dávať postupne národnú správu na majetky kulakov, takže sa nebudú vracaať na tie miesta, kde zanechali svoje majetky. Docielime tým tiež ich decentralizáciu.“* Jeho ideu podporil K. Gottwald: *„Když jim dáme perspektivu, že je uděláme národními správci, uděláme dobře.“*²⁹⁸

293 SNA Bratislava, f. ÚV KSS, GT, kart. 2194, č. 516/4. Záznam z porady komisie zo 16. júna 1948.

294 SNA Bratislava, f. ÚV KSS, GT, 1948, č. 108/2.

295 SÚA Praha f. 100/24, sv. 2, a. j. 126/1. Uznesenia Predsedníctva ÚV KSČ z 8. júla 1948.

296 SNA Bratislava, f. ÚV KSS, sekretariát, kart. 1. Zápisnica zo zasadania politického sekretariátu ÚV KSS 13. 7. 1948.

297 SÚA Praha f. ÚV KSČ, sv. 2, a. j. 128. Zápisnica zo schôdze užšieho Predsedníctva ÚV KSČ z 19. júla 1948.

298 SÚA Praha f. ÚV KSČ, sv. 2, a. j. 128. Zápisnica zo schôdze užšieho Predsedníctva ÚV KSČ z 19. júla 1948.

Problematika riešenia postavenia obyvateľstva maďarskej národnosti sa stala aj predmetom rokovania komunistických strán. Hneď po tomto zasadaní ÚV KSČ sa uskutočnila porada zástupcov KSČ (R. Slánský, V. Široký, V. Clementis, V. Kopecký) a zástupcov maďarských komunistov (J. Révai, J. Kadár, M. Farkas) 23. – 24. júla 1948, kde V. Široký za československú stranu vyhlásil, že je možné, aby Komunistic-ká strana Československa pristúpila k riešeniu maďarskej otázky udelením občian-skych práv a štátnej príslušnosti maďarskému obyvateľstvu. V ďalších šiestich bo-doch vyhlásenia boli prednesené návrhy na riešenie celého spektra problémov okolo postavenia maďarskej menšiny v Československu. Československí komunisti na tomto stretnutí prezentovali návrhy, ktoré už mali prediskutované na domácej pôde. Konfiškácia pôdy do 50 ha mala byť zrušená, mali byť zriadené školy s maďarským vyučovacím jazykom, každý obyvateľ maďarskej národnosti mal mať právo orga-nizovať sa v komunistickej strane, odborových a masových organizáciách, mala sa začať vydávať komunistická tlač v maďarskom jazyku. Vo vzťahu k deportovaným Maďarom už boli konkretizované aj termíny ich možného návratu. Neuvádzalo sa síce, kedy sa začne návrat deportovaných Maďarov, ale uvádzalo sa, dokedy sa Maďari vrátia z Čiech. V treťom bode, ktorý pripravila československá delegácia, sa uvádzalo: „*Pri pracovnej mobilizácii bude odstránené akékoľvek národnostné trie-denie. Mobilizovaní sa do 1. mája 1949 môžu vrátiť do svojho rodiska a českosloven-ská vláda sa postará, aby dostali buď späť svoju pôdu, alebo ak už bola pridelená inému, dostanú príslušnú výmeru inde, na území osídlenom Maďarmi.*“²⁹⁹ Maďarská delegácia privítala predložené návrhy na riešenie problematiky maďarskej menšiny v Československu a vyjadrila súhlas s vyhlásením V. Širokého, ktorý tieto návrhy predložil v mene československej delegácie. V spoločnom vyhlásení obe strany de-klarovali, že výmena obyvateľstva bude pokračovať, reslovakizanti budú mať právo posielat' svoje deti do maďarských škôl a nemá sa viesť propaganda ani v prospech návrhov, ani proti nim. Vo vzťahu k štátnemu občianstvu sa obe strany dohodli, že „*štátne občianstvo bude podľa zákona udelené Maďarom automaticky, výnimky bu-dú stanovené ministerstvom vnútra a budú sa vzťahovať na osoby, ktoré sa previnili proti ľudovej demokracii*“.³⁰⁰

Problémami, ktoré riešili delegácie československých a maďarských komunistov sa okamžite začali zaoberať všetky riadiace a mocenské zložky štátu. Pri rozhodujú-com vplyve orgánov KSČ v Prahe bolo aj na zasadaní ÚV KSS 27. septembra 1948 rozhodnuté, aby obyvateľom maďarskej národnosti, ktorí nebudú presídlení do Maďarska a neprevinili sa proti záujmom štátu, bolo udelené československé štátne ob-čianstvo, „*občianske, demokratické a politické práva, ktoré naša ústava pre svojich občanov zaručuje*“.³⁰¹

299 SÚA Praha, f. Predsedníctvo ÚV KSČ, sv. 3, a. j. 129/1. Záznam o porade KSČ a SMP 23. – 24. 7. 1948.

300 SÚA Praha, f. Predsedníctvo ÚV KSČ, sv. 3, a. j. 129/1. Záznam o porade KSČ a SMP 23. – 24. 7. 1948.

301 HUSÁK, Gustáv: *Z bojov o dnešok*. Bratislava : Pravda, 1973, s. 365.

Po politických rozhodnutiach vládnucej komunistickej strany československá vláda na svojom zasadaní 30. septembra 1948 rozhodla, že „*osoby maďarskej národnosti, ktoré boli 1. novembra 1938 československými štátnymi občanmi, neskôr stratili toto občianstvo a majú trvalé bydlisko na území Československa, nadobudnú československé štátne občianstvo podľa osobitného zákona, pokiaľ sa neprevinili proti Československej republike a jej ľudovodemokratickému zriadeniu*“.³⁰² Návrh predkladaný do vlády odporúčal, aby poľnohospodársky majetok osôb maďarskej národnosti, ktorý nebol pridelený podľa predpisov o konfiškácii, bolo možné vyňať z konfiškácie vo výmere do 50 ha a dať ho do užívania aj roľníkom maďarskej národnosti. Zároveň malo byť umožnené, aby na konfiškované majetky, na ktoré sa toto opatrenie nevzťahovalo, boli určení správcovia z radov drobných roľníkov maďarskej národnosti. Navrhovalo sa, aby osoby maďarskej národnosti boli postupne uvoľňované z pracovnej povinnosti v Čechách, kam boli deportované podľa dekrétu prezidenta republiky č. 88/1945 Zb. Ministrovi poľnohospodárstva bolo uložené, aby týmto osobám, ak vlastnili majetok do 50 ha (a to boli skoro všetci), bol pridelený v Čechách a na Morave majetok na pôde, ktorá bola vyčlenená na účely pozemkovej reformy.³⁰³ Z toho vyplýva, že ani v tejto fáze riešenia problematiky obyvateľstva maďarskej národnosti sa československí komunisti nevzdávali myšlienky presvedčiť maďarských roľníkov, aby zostali v Čechách.

Rozhodnutie vlády znamenalo rozhodujúci prelom v riešení postavenia Maďarov v Československu, ale neznamenalo koniec všetkým problémom. Ešte v ten istý deň informoval Zbor povereníkov jeho predseda G. Husák o chystaných opatreniach.³⁰⁴ Kladné stanovisko k rozhodnutiu vlády riešiť postavenie obyvateľstva maďarskej národnosti vyjadril vo svojom uznesení z 9. októbra 1948 aj Ústredný akčný výbor slovenského Národného frontu v Bratislave,³⁰⁵ ktorý v tom čase už ani formálne neplnil úlohu „akčného“ výboru, ale stal sa vykonávateľom komunistickej politiky a prevodnou pákou komunistických rozhodnutí na ďalšie politické strany Národného frontu.

Po sérii politických rozhodnutí nasledovali priame legislatívne opatrenia, ktoré odštartovali zmeny v postavení obyvateľstva maďarskej národnosti. Rozhodujúcu úlohu v nich zohrali predovšetkým zákon o vrátení československého štátneho občianstva obyvateľstvu maďarskej národnosti a nariadenie Slovenskej národnej rady o čiastočnom vyňatí pôdy obyvateľov maďarskej národnosti z konfiškácie.

302 SNA Bratislava, f. PPPR, kart. 2.

303 SNA Bratislava, f. ÚV KSS, GT, č. 511/2.

304 SNA Bratislava, f. ÚP ZP, mf. II. A. 363.

305 ŠA Košice, pobočka Košice-okolie, f. OAV Moldava nad Bodvou 1948, inv. č. 1, kart. 3, č. j. 458/1948.

VRÁTENIE ČESKOSLOVENSKEHO ŠTÁTNEHO OBČIANSTVA – PREDPOKLAD NA NÁVRAT DEPORTOVANÝCH

Výsledkom nastúpeného procesu „zrovnoprávňovania“ bolo tiež prijatie zákona o navrátení československého štátneho občianstva obyvateľom maďarskej národnosti, ktorý významne ovplyvnil aj situáciu obyvateľov maďarskej národnosti deportovaných do Čiech.

Problematika štátneho občianstva patrila k tým najzložitejším pre štátnu správu, ale zároveň aj najzávažnejším, pokiaľ išlo o dosah na obyvateľstvo maďarskej národnosti. Od toho vo veľkej miere záviselo, ako sa bude môcť obyvateľ hlásiaci sa kedykoľvek v minulosti k maďarskej národnosti uplatniť v povojnovej slovenskej spoločnosti. S touto problematikou úzko súviselo vydávanie svedectiev o štátnej, národnej a demokratickej spoľahlivosti, ktoré bolo nevyhnutným dobovým potvrdením lojálnosti občana voči režimu a vyžadovalo sa aj od obyvateľstva slovenskej a českej národnosti. V problematike obyvateľov maďarskej národnosti, ktorí boli deportovaní na práce do Čiech mala problematika štátneho občianstva osobitný význam. Ako sme už uviedli, stala sa súčasťou novej politiky voči obyvateľstvu maďarskej národnosti, ale aj taktiky vládnych orgánov udržať Maďarov v rámci českých krajín.

Základnou normou, o ktorú sa opieralo udeľovanie, ponechávanie a najmä strata československého štátneho občianstva, bol ústavný dekrét prezidenta republiky z 2. augusta 1945 o strate československého štátneho občianstva obyvateľstva maďarskej a nemeckej národnosti.³⁰⁶ Tento dekrét označil minister vnútra V. Nosek za historicky najvýznamnejší krok pri riešení postavenia Nemcov a Maďarov v republike.³⁰⁷ Dekrét bol východiskom pre organizovaný odsun Nemcov a predpokladom na podobné opatrenie aj voči maďarskej národnosti. Bol jednoznačným vyjadrením toho, že Československo v budúcnosti neráta s existenciou neslovanských minorít a považuje ich za cudzincov na svojom území.

Ústavný dekrét prezidenta republiky vychádzal z dvoch prvkov. Ťažiskový mal byť ods. 1 § 1 zákona č. 33/1945 Zb., podľa ktorého československé štátne občianstvo strácali tí bývalí občania Československa nemeckej a maďarskej národnosti, ktorí podľa zákonov okupačnej moci nadobudli nemecké alebo maďarské štátne občianstvo. Vychádzalo sa z akceptovania naturalizácie a z predpokladu, že tu už ide o príslušníkov iných štátov, že to nie sú bezdomovci, pretože prijali štátne občianstvo iného štátu. Problém bol však v tom, že domovská príslušnosť bola viazaná na konkrétnu obec a tá sa v slovenských podmienkach aj po povojnových zmenách

306 Ústavný dekrét č.33/1945 Zb. bol publikovaný napr. v práci ŠUTAJ, Štefan – MOSNÝ, Peter – OLEJNÍK, Milan: *Prezidentské dekréty E. Beneša a povojnové Slovensko*. Bratislava : Veda, 2002, s. 118 – 120. a v maďarčine v práci: SZÁRKA, László: *Jogfosztó jogszabályok Csehszlovákiában 1944 – 1949*. Komárom : MTA Etnikai-nemzeti kisebbségkutató intézet, Kecskés László Tarság, 2005, s. 122 – 124.

307 Stenografická správa o 27. schôdzi Dočasného národného zhromaždenia Československej republiky, 31. 1. 1946, s. 7.

hraníc opäť nachádzala na území Československa. V druhom odseku § 1 dekrétu už bola vyslovená strata československého štátneho občianstva pre všetkým obyvateľov Československa nemeckej a maďarskej národnosti. Dekrét postihoval väčšinu obyvateľstva nemeckej a maďarskej národnosti, ale pripúšťal aj výnimky. Osoby, ktoré sa buď zúčastnili boja proti fašistom, alebo boli postihnuté nacistickým terorom, mohli požiadať o zachovanie štátneho občianstva. Výnimka bola povolená aj osobám slovenskej alebo českej národnosti, ktoré sa za Nemcov alebo Maďarov prihlásili pod nátlakom. Dekrét umožňoval zachovať štátne občianstvo aj ženám slovenskej alebo českej národnosti v zmiešaných manželstvách.³⁰⁸ Podľa vykonávacích predpisov Povereníctva vnútra a ministerstva vnútra mali byť všetky žiadosti o zachovanie československého štátneho občianstva doložené potvrdením okresnej preverovacej komisie, ktorá bola zložená zo štátne spoľahlivých osôb.³⁰⁹ Až v marci 1948 začalo ministerstvo vnútra riešiť žiadosti o zachovanie československého štátneho občianstva podľa § 3 dekrétu č. 33/1948 Zb., na základe ktorého si žiadosti mohli podávať manželia nemeckej a maďarskej národnosti, ktorí žili v manželstve so Slovenkami uzavretom pred 16. marcom 1939. Žiadosť si museli žiadatelia podať v období od 1. januára do 30. júna 1947. Tieto žiadosti ministerstvo vnútra prostredníctvom Povereníctva vnútra, po prešetroaní na základe vyhlášky Povereníctva vnútra z 28. februára 1947, predkladalo na vyriešenie národným výborom. V marci boli všetky žiadosti dané na doplnenie národným výborom. Nie je naším cieľom rozoberať detaily udeľovania československého štátneho občianstva, chceme len týmto príkladom dokladovať zdĺhavosť riadneho postupu o zachovanie československého štátneho občianstva.³¹⁰ Osvedčenia o československom štátnom občianstve, ktoré vydávali okresné národné výbory a okresné správne komisie, neboli podľa predsedu Fondu národnej obnovy F. Vašečku vydané zákonným spôsobom a úrady, ktoré sa zaoberali konfiškáciou a prideľovaním konfiškovaného nepriateľského majetku, ich pri svojej činnosti nemali brať do úvahy.³¹¹ Akceptované boli iba dočasné osvedčenia o štátnom občianstve, ktoré boli vydávané v súlade s výnosom ministerstva vnútra z 28. marca 1947. Podľa výnosu ministerstva vnútra zo 16. júna 1947 bola platnosť dočasných osvedčení o štátnom občianstve rozšírená aj na osoby maďarskej národnosti, ktoré boli deportované do Čiech, ale ich platnosť bola obmedzená pobytom v Čechách.³¹² Dôležitá pri jeho uplatňovaní bola skutočnosť, že strata občianstva nebola oznamovaná všetkým, ktorí ho stratili (podobne sa okamžite nevyhlasovala ani konfiškácia majetku), len na základe žiadosti o zachovanie štátneho občianstva bolo odoslané pozitívne alebo negatívne rozhodnutie.

308 Stenografická správa o 27. schôdzi Dočasného národného zhromaždenia Československej republiky, 31. 1. 1946, s. 7.

309 ŠA Nitra, pobočka Komárno, f. Okresná správna komisia (ďalej OSK) Komárno. Zápisnica zo zasadania OSK v Komárne 15. 4. 1948.

310 SNA Bratislava, f. Osídľovací úrad. Výnosy povereníka vnútra a bezpečnostné opatrenia.

311 SNA Bratislava, f. Osídľovací úrad, Kabinet predsedu OÚ a FNO. Referát predsedu FNO F. Vašečku z 22. 2. 1947.

312 SNA Bratislava, f. Osídľovací úrad, Výnosy povereníka vnútra a bezpečnostné opatrenia.

Tento dekrét bol základom pre všetky ďalšie opatrenia, čo si uvedomovali nielen politickí predstavitelia, ale aj obyvateľstvo, ktoré ním bolo priamo dotknuté.³¹³ Dôsledky prezidentského dekrétu sa prejavili v mnohých oblastiach života.

Zákon č. 245/1948 Zb. z 25. októbra 1948 o štátnom občianstve osôb maďarskej národnosti, ktorý schválilo Národné zhromaždenie, bol výsledkom nielen vnútorných, ale aj medzinárodných vplyvov. Podľa tohto zákona o štátnom občianstve osoby maďarskej národnosti, ktoré boli do 1. novembra 1938 československými štátnymi občanmi, mali bydlisko na území Československej republiky a neboli príslušníkmi cudzieho štátu, nadobudli československé štátne občianstvo dňom účinnosti zákona, ak zložili sľub vernosti Československej republike v lehote do 90 dní od účinnosti zákona. Štátne občianstvo podľa zákona nemohli dostať „*osoby, ktoré sa ťažko previnili proti Československej republike alebo jej ľudovodemokratickému zriadeniu*“, a „*osoby určené na výmenu podľa Dohody medzi Československom a Maďarskom o výmene obyvateľstva z dňa 27. februára 1946.*“³¹⁴ K vykonaniu zákona o československom štátnom občianstve boli vydané smernice Povereníctva vnútra z 11. decembra 1948. Na druhej schôdzi maďarskej komisie 1. decembra 1948, ktorá pracovala ako poradný orgán pri ÚV KSS od roku 1948,³¹⁵ D. Okáli navrhol, aby do prvého čísla maďarského časopisu *Új Szó* bol zaradený aj preklad zákona č. 245/1948 Zb. s príslušným komentárom, pretože maďarské obyvateľstvo, ako uviedol, „*nie je dostatočne informované o tom, že nadobudnutie československého štátneho občianstva je podmienené zložením sľubu podľa § 1 ods. 1 do 90 dní od 17. novembra 1948*“.³¹⁶

Po čiastočnej stabilizácii komunistického režimu, ktorý upevňoval svoje postavenie, pokračovali tendencie, ktoré boli naznačené bezprostredne po februárových udalostiach. Vo vzťahu k obyvateľom maďarskej národnosti sa to prejavovalo vo vypracovávaní zoznamov osôb, ktoré boli označovaní za nepriateľa nastoleného režimu. V ďalšej stratégii voči obyvateľstvu maďarskej národnosti, vrátane osôb deportovaných do Čiech, zohrali tieto zoznamy významnú úlohu. Zoznamy osôb, ktoré nemohli dostať československé štátne občianstvo, malo podľa zákona 245/1948 Zb. zostaviť ministerstvo vnútra a v lehote do 30 dní od vydania zákona ich malo dodať príslušným národným výborom.

313 ŠA Košice, pobočka Trebišov, f. ONV Kráľovský Chlmec, č. 111/1945 prez.

314 Vestník osídľovacieho úradu, čiastka 22, roč. 1948, 15. decembra 1948.

315 Jedným z prejavov novej politiky bolo vytvorenie Komisie ÚV KSS pre maďarské otázky (vžilo aj používalo sa pre ňu označenie *maďarská komisia*, ktorá bola vytvorená na základe uznesenia politického sekretariátu ÚV KSS 22. novembra 1948. Komisia bola zriadená ako „*pomocný a poradný orgán, ktorý v žiadnom prípade nevystupuje navonok a pracuje podľa smerníc predsedníctva. Jej návrhy musia byť v každom prípade predložené predsedníctvu a ním schválené*“. Členmi komisie boli: D. Okáli, predseda, J. Lörincz, Š. Major, Š. Fábry, tajomník, Š. Kugler a J. Rabay. (SNA Bratislava, f. ÚV KSS, sekretariát, kart. 1. Zápis zo schôdzky politického sekretariátu ÚV KSS z dňa 22. novembra 1948.)

316 SNA Bratislava, f. Povereníctvo vnútra, inv. č. 119, kart. 193, č. 236/1948.

Výrok o nadobudnutí československého štátneho občianstva podľa tohto zákona patrilo do kompetencie okresných národných výborov. Toto ustanovenie vzhľadom na predchádzajúce spory medzi Povereníctvom vnútra a ministerstvom vnútra o kompetenciách vo veci štátneho občianstva (napr. pri reslovakizantoch) bolo pri najmenšom prekvapujúce.³¹⁷ Vzhľadom to, že zoznamy boli pripravované pod egidou orgánov ministerstva vnútra a Povereníctva vnútra, tieto kompetencie môžeme považovať za formálne. Ministerstvo vnútra zaslalo dňa 16. decembra 1948 zoznam osôb maďarskej národnosti, ktorým nemalo byť udelené československé štátne občianstvo, poukázalo na ods. 3 § 1 zákona č. 245/1948 Zb. z 25. októbra 1948 a na výnos z 10. decembra 1948. Tieto zoznamy sa stali stabilným problémom politiky vo vzťahu k maďarskej menšine. Z rôznych dôvodov boli spochybňované a korigované predovšetkým straníckymi zásahmi vládnucej strany.

Zoznamy pripravujúce sa v zmysle zákona boli ďalším dokladom toho, že stranícke uznesenia už v tom čase predbiehali zákonodarnú činnosť parlamentu. Podľa prvého zoznamu osôb, ktorý chystalo ešte Povereníctvo vnútra v čase, keď sa ešte len uvažovalo o príprave zákona o udelení československého štátneho občianstva obyvateľom maďarskej národnosti, nemalo byť štátne občianstvo pridelené 4761 rodinám, ktoré sa hlásili k maďarskej národnosti. Tento zoznam pripravovalo Povereníctvo vnútra za účasti zástupcov okresných národných výborov, zástupcov okresných akčných výborov Národného frontu, okresných výborov KSS a orgánov Štátnej bezpečnosti. Ďalší návrh s mennými zoznamami osôb, ktorým nemá byť udelené československé štátne občianstvo, bol datovaný augustom 1948, teda ešte pred vydaním zákona o československom štátnom občianstve osôb maďarskej národnosti. Po preskúmaní tohto zoznamu III. odborom Povereníctva vnútra (štátno-bezpečnostný odbor) za účasti členov maďarskej komisie bolo na zozname 3018 osôb z 28 okresov Slovenska, najviac z okresov: Komárno (722), Dunajská Streda (416), Hurbanovo (365), Bratislava – mesto (272), Kráľovský Chlmec (219), Lučenec (218), Štúrovo (187), Šaľa (155), Krupina (124), Rožňava (123), Želiezovce (106), Jesenské (102), Košice – mesto (88).

22. septembra 1948 po posúdení komisiou ÚV KSS obsahoval zoznam 4071 osôb.³¹⁸ V tejto súvislosti je potrebné uviesť, že aj keď bol zákon prijatý 25. októbra 1948 na zasadaní politického sekretariátu KSS, už 30. septembra 1948 bola vytvorená komisia na preskúmanie zoznamu osôb, ktorým malo byť odopreté československé štátne občianstvo. Jej členmi boli komunisti maďarskej národnosti Š. Major, J. Lörincz, F. Rabay, Š. Fábry a náhradníkmi J. Kugler a Š. Réthy. Komisia pracovala pod vedením O. Valáška,³¹⁹ referenta pre bezpečnosť pri ÚV KSS, mala osobne nav-

317 Podrobnejšie o tom: ŠUTAJ, Štefan.: *Československé štátne občianstvo obyvateľov maďarskej národnosti po roku 1945 z pohľadu česko-slovenských vzťahov*. Česko-Slovenská historická ročenka 2002, Brno: Masarykova univerzita, 2002, s. 35 – 56.

318 SNA Bratislava, f. Povereníctvo vnútra, inv. č. 119, kart. 192.

319 O tejto zaujímavej osobe komunistickej bezpečnostnej politiky píše podrobnejšie PEŠEK, Jan: *Odvrátená tvár totality*, Bratislava, Nadácia Milana Šimečku, 1998, s. 98,

štíviť všetky okresy a zisťovať situáciu na mieste.³²⁰ Povereník vnútra D. Okáli bol poverený vymenovať členov komisie a zariadiť krytie výdavkov na prácu komisie. Zároveň bola vymenovaná komisia v zložení D. Okáli (povereník vnútra), J. Viktory (povereník spravodlivosti), Š. Bašťovanský (generálny tajomník KSS), M. Falt'an (povereník poľnohospodárstva) a F. Vašečka (predseda FNO), ktorá mala zväziť, „ako ďaleko ísť, pokiaľ ide o počet tých, ktorým bude priznané československé štátne občianstvo a akú politiku voči nim robiť“.³²¹

Podľa rozhodnutia Predsedníctva ÚV KSS z 9. decembra 1948 posudzovaný zoznam zo septembra 1948 nezodpovedal „všetkým náležitostiam“, chýbali napr. „dôvody ťažkého previnenia“.³²² Navyše, ako vyplývalo zo správy npor. Misála, v zozname osôb z 22. septembra 1948, ktorým nebolo priznané štátne občianstvo, bolo až 80% robotníkov, čo nezodpovedalo triednej politike komunistickej strany.³²³

Postupne sa pokračovalo s ďalšou redukciou zoznamov v zmysle naznačených podmienok. Pri vyňatí zo zoznamov sa v prvom rade malo zohľadniť triedne stanovisko, aj keď v dokumente použitá formulácia, že „zoznam má byť vyhotovený z hľadiska triedneho a nie národnostnej diskriminácie“, pôsobí v kontexte absurdne, že sa zoznam týkal iba obyvateľov maďarskej národnosti. Podľa odporúčania vedenia komunistickej strany v ňom mali byť statkári, veľkoobchodníci, bankári, fabrikanti, šovinistická inteligencia a cirkevní hodnostári. K upraveným zoznamom sa malo vyjadriť každé oddelenie ÚV KSS.³²⁴

Vedúci pracovnej skupiny B III. oddelenia (bezpečnostného) Povereníctva vnútra komisár L. Kukan bol spolu s dvadsiatimi členmi Štátnej bezpečnosti poverený vypracovať do 10. decembra 1948 zoznam „závadných“ osôb, ktoré mali byť podľa predpokladov Predsedníctva ÚV KSS v zmysle zákona č. 52/1935 Zb. z. a n., dekrétu prezidenta republiky č. 88/1945 Zb. a zákona č. 175/1948 Zb. určené na pracovný pobyt do Čiech a zaradené tam do pracovného pomeru.³²⁵

Nový zoznam obsahoval 1517 osôb³²⁶ maďarskej národnosti, najviac z okresov: Bratislava – mesto – 35, Dunajská Streda – 144, Galanta – 51, Hurbanovo – 105, Jesenské – 31, Komárno – 173, Košice – mesto 58, Košice – okolie 21, Kráľovský Chlmec – 54, Krupina 39, Levice – 37, Lučenec – 62, Michalovce – 7, Modrý Kameň – 22, Moldava nad Bodvou – 41, Nitra – 20, Nové Zámky – 63, Prešov – 16, Rimavská Sobota – 12, Rožňava – 72, Sobrance – 12, Spišská Nová Ves – 14, Šafárikovo – 52,

320 SNA Bratislava, f. Povereníctvo vnútra, inv. č. 119, kart. 192.

321 SNA Bratislava, f. ÚV KSS, sekretariát, kart. 1. Zápisnica zo zasadania politického sekretariátu KSS 30. 9. 1948.

322 SNA Bratislava, f. Predsedníctvo ÚV KSS, 1948, a. j. 32.

323 SNA Bratislava, f. Povereníctvo vnútra, sekretariát, o. p. s., kart. 207, č. 346/49.

324 SNA Bratislava, f. Povereníctvo vnútra, inv. č. 119, kart. 192.

325 SNA Bratislava, f. Predsedníctvo ÚV KSS, 1948, a. j. 32.

326 V niektorých materiáloch sa uvádzal počet osôb, v iných počet rodín. Domnievame sa, že aj materiáloch, kde bol uvedený počet osôb maďarskej národnosti, voči ktorým sa chystali represívne opatrenia (napr. neudelenie štátneho občianstva alebo deportácia do Čiech), sa tieto mali týkať všetkých členov rodiny.

Šaľa – 16, Šamorín – 36, Štúrovo 69, Trebišov – 13, Veľké Kapušany – 40, Vrábľa – 16, Želiezovce – 46; v Čechách – 60.³²⁷ Podľa materiálu z januára 1949 bolo v zozname osôb, ktorým nemá byť udelené československé štátne občianstvo, 1481 rodín, t. j. 3910 osôb maďarskej národnosti, a 60 rodín, ktoré sa nachádzali v Čechách.³²⁸ Väčšina osôb, ktoré nemali dostať československé štátne občianstvo teda žila na Slovensku.

Do procesu priznávania československého štátneho občianstva sa usilovala aktívne vstúpiť aj už spomínaná maďarská komisia. V uznesení z 5. zasadania komisie z 31. januára 1949 požadovala, aby sa opätovne uskutočnila revízia pridelených štátnych občianstiev, a súčasne žiadala, aby sa štátne občianstvo udelilo iba takým osobám, ktoré schváli komisia. Pri prideliovaní štátneho občianstva maďarská komisia navrhovala uprednostňovať malých a stredných roľníkov, robotníkov, zatiaľ čo vo vzťahu k inteligencii odporúčala dôkladné preverenie činnosti. Osobitne členovia komisie navrhovali oceniť činnosť tých učiteľov a farárov, ktorí podporovali antifašistov, a škrtnúť zo zoznamov ministerstva vnútra osoby staršie ako 60 rokov. Zároveň odporúčali vypracovať jednotné smernice na posudzovanie žiadostí o československé štátne občianstvo.³²⁹

Podľa údajov z ďalšieho zoznamu zo začiatku roku 1949 bolo do „*zoznamu ťažko previnilých a odsúdených osôb*“, ktorým nemalo byť občianstvo udelené, zaradených 1672 osôb maďarskej národnosti, čo spolu s rodinnými príslušníkmi, na ktorých sa malo opatrenie tiež vzťahovať predstavovalo asi 3600 osôb.³³⁰

Na Predsedníctve ÚV KSS 5. februára 1949 povereník vnútra D. Okáli hovoril o dvoch zoznamoch osôb, ktoré nedostali československé štátne občianstvo. V prvom bolo 1460 osôb, bližšie neurčených, v druhom 553 rodín vojnových previnilcov. V návrhu ministerstva zahraničných vecí sa uvažovalo o tom, aby manželky z prvého zoznamu dostali štátne občianstvo, ale povereník vnútra to odmietal, lebo v takom prípade by nemohla byť z južného Slovenska do inej oblasti odsunutá celá rodina.³³¹ Už dlhší čas sa v pofebruárovom období kryštalizovala koncepcia odsunu triedne a politicky nevyhovujúcich obyvateľov maďarskej národnosti z južného Slovenska do Čiech. Práve z okruhu tých osôb, ktorým nemalo byť udelené štátne občianstvo, sa vyberali najvážnejší adepti na odsun „nepriateľských živlov“ maďarskej národnosti zo Slovenska v rámci neskoršej Akcie Juh. Po zlyhaní tejto akcie, ktorej sa budeme podrobnejšie venovať v ďalšej časti tejto štúdie, bolo na konci ro-

327 SNA Bratislava, f. Povereníctvo vnútra, sekretariát, kart. 160. Tento zoznam sa nachádza aj v materiáloch ŠA Prešov, pobočka Prešov, f. ONV Sabinov, č. j. 962/48prez. Podľa ďalšieho materiálu sa v zozname ministerstva vnútra malo nachádzať 1450 osôb z 53 okresov (SNA Bratislava, f. Povereníctvo vnútra, o. p. s., inv. č. 121, kart. 207, č. 346/50), ale v zozname je v skutočnosti uvedených 1517 osôb.

328 SNA Bratislava, f. Povereníctvo vnútra, sekretariát, kart. 108, č. 69/49.

329 SNA Bratislava, f. PŠaO, inv. č. 91, kart. 91. Zápis zo zasadania maďarskej komisie z 31. 1. 1949.

330 SNA Bratislava, f. ÚV KSS, GT, č. 1, 1949.

331 SNA Bratislava, f. Predsedníctvo ÚV KSS, 1949, a. j. 4.

ku 1949 na rokovaní prednostov odborov ministerstva vnútra a Povereníctva vnútra z 13. decembra 1949 dohodnuté, že záležitosti štátneho občianstva osôb maďarskej národnosti, ktoré nezískali československé štátne občianstvo, budú vyriešené „administratívne“.³³²

V roku 1950 sa ukazovalo, že návrat obyvateľstva maďarskej národnosti k československému štátnemu občianstvu nie je taký jednoduchý, ako si to predstavitelia štátu predstavovali. Na zasadaní Predsedníctva ÚV KSS 6. januára 1950 bolo povereníkovi vnútra D. Okálimu uložené, „aby maďarským pracujúcim, ktorí sa neprevínili kolaboráciou s fašizmom, bolo bez byrokratických prietahov vydané osvedčenie o československom štátnom občianstve ako aj osvedčenie o ľudovodemokratickej spoľahlivosti“. Predsedníctvo zároveňuložilo povereníkovi pôdohospodárstva, aby „osobám, ktoré nadobudli československé štátne občianstvo, neboli vydávané konfiškačné výmery a pokiaľ sa tak stalo, aby boli takéto výmery zrušené“.³³³ Podľa informácie Povereníctva vnútra z 13. januára 1950 sa značná časť osôb, na ktoré sa vzťahoval zákon č. 245/1948 Zb., do 14. februára 1949, keď vypršala zákonom určená lehota neprihlásila na úradoch, aby zložila sľub. Ďalšou kategóriou osôb, ktoré nezískali československé štátne občianstvo, boli osoby, ktoré síce sľub chceli zložiť, ale z politických dôvodov im to nebolo umožnené. Táto situácia mohla nastať v dvoch prípadoch. Alebo sa uchádzač o zloženie sľubu vernosti nachádzal na zoznamoch osôb, ktoré nemali občianstvo dostať a ktoré pripravilo ministerstvo vnútra, alebo bol záujemca o štátne občianstvo určený na presídlenie v rámci výmeny medzi Československom a Maďarskom, ale presídlený nebol. Určenie na presídlenie sa však už počas plynúcej 90-dňovej lehoty ukázalo ako anachronizmus, pretože na základe vzájomnej dohody končila výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom k 31. decembru 1948, hoci ešte niekoľko rodín bolo (väčšinou už v záujme scelfovania roztrhnutých rodín) presídlených aj v neskoršom období. Na začiatku januára 1949 oslovil referent ministerstva vnútra Dr. Schwarz ministerstvo zahraničných vecí, aby sa zaoberali tým, ako priznať československé štátne občianstvo osobám určeným na výmenu obyvateľstva, ktoré neboli odsunuté a už ani odsunuté nebudú. Počet takýchto obyvateľov maďarskej národnosti odhadoval na 30 tisíc.³³⁴

K sľubu vernosti neboli pripustené ani osoby, ktoré sa prihlásili k reslovakizácii a ich prihláška bola akceptovaná a takéto osoby už boli československými štátnymi občanmi. Mnohí z nich sa však usilovali kvôli istote aj o zloženie sľubu vernosti. Ustanovenie ods. 2 § 1 zákona č. 245/1948 Zb. bolo Povereníctvom vnútra vykladané v tom zmysle, že zákon sa vzťahuje výlučne na osoby maďarskej národnosti.³³⁵ V záseade sa vychádzalo z uznesenia komunistickej strany, v ktorom sa naplno ukázalo prepojenie stranického a štátneho aparátu. Povereníctvo vnútra si však naďalej chrá-

332 SNA Bratislava, f. Povereníctvo vnútra, sekretariát, kart. 11.

333 SNA Bratislava, f. ÚV KSS, 03, kart. 794. Zápis zo zasadnutia Predsedníctva ÚV KSS 6. januára 1950.

334 SÚA Praha, f. Ministerstvo vnútra, kart. 9405. List z 3. januára 1949.

335 SNA Bratislava, f. Povereníctvo vnútra, inv. č. 106, kart. 133, č. 411/50 sekr.

nilo časť svojich kompetencií. Preto prikázalo rešpektovať kladné rozhodnutia Povereníctva vnútra o vyškrtnutí zo zoznamu tých, ktorí nemali dostať štátne občianstvo. Pre tých, ktorí boli aj po výroku komisií ponechaní v zoznamoch, bolo rozhodnuté uskutočniť ďalšiu revíziu rozhodnutí. Zároveň bolo rozhodnuté, že na vrátenie československého štátneho občianstva, nemá vplyv skutočnosť, či osoba maďarskej národnosti bola alebo nebola zaradená na presídlenie. V zásade malo byť bez ohľadu na dôvod nezloženia sľubu vernosti Československej republike v stanovenom termíne vrátené štátne občianstvo, ak spĺňali stanovené podmienky: „1. Dňa 1. novembra 1938 boli československými štátnymi občanmi; 2. 17. novembra 1948 v dobe vydania zákona č. 245/1948 Zb. mali bydlisko na území Československa; 3. nie sú príslušníkmi cudzieho štátu; 4. sú prácou zapojení do budovateľského úsilia československého pracujúceho ľudu; 5. neprevinili sa kolaboráciou s fašizmom.“³³⁶

Samotní predstavitelia Povereníctva vnútra uznávali, že pôvodné zoznamy, vypracované ministerstvom vnútra, boli spracované narychlo, boli na nich aj osoby, ktoré nespolupracovali s fašizmom, resp. osoby, ktoré boli odsúdené na pokarhanie len preto, že boli členmi niektorej z maďarských politických strán. Značná časť týchto osôb bola potom na základe rozhodnutia osobitnej komisie Povereníctva vnútra zo zoznamov vyškrtnutá.³³⁷

Snahou československých úradov bolo presvedčiť obyvateľov maďarskej národnosti, ktorí neboli na zoznamoch osôb, ktoré nemali dostať štátne občianstvo, aby si tieto žiadosti podali. Po vypršaní lehoty určenej zákonom č. 245/1948 Zb. im to umožňovala vyhláška č. 119/1949 Zb. a vyhláška ministerstva vnútra č. 40/1950 Zb., ktorá stanovila lehotu na podanie žiadostí o československé štátne občianstvo do 31. októbra 1950. K tomuto termínu bolo v roku 1950 podaných 4198 žiadostí podľa vyhlášky č. 194/49 Zb., podľa vyhlášky 40/1950 Zb. 847 žiadostí, k nim môžeme prirátvať ešte 32 žiadostí podľa § 2 a dekrétu č. 33/1945 Zb. a 74 žiadostí podľa § 3 a dekrétu č. 33/1945 Zb. Z týchto 5151 žiadostí bolo kladne vybavených 5035 žiadostí a záporne 116 žiadostí.

Podľa zisťovaní Povereníctva vnútra v apríli 1952 žilo v Nitrianskom kraji asi 230 tisíc osôb maďarskej národnosti. Na základe zákona č. 245/1948 Zb. bolo udelené československé štátne občianstvo 38 664 osobám, pred vybavením bolo 877 žiadostí. Podľa zákona č. 179/46 Zb. a zákona č. 74/46 bolo československé štátne občianstvo udelené 11 279 osobám. Podľa zákona č. 194/1949 Zb. Povereníctvo vnútra udelilo československé štátne občianstvo 1452 osobám. V tomto počte boli aj osoby, ktoré nepredložili svoje žiadosti včas alebo nezložili sľub vernosti. Podľa výkazu bolo v Nitrianskom kraji 1200 bezdomovcov – teda ľudí bez štátneho občianstva. KNV bol poverený presvedčiť týchto ľudí, aby si podľa zákona č. 194/1949 podali žiadosť o udelenie československého štátneho občianstva.³³⁸ V Bratislavskom kraji podľa zá-

336 SNA Bratislava, f. Povereníctvo vnútra, inv. č. 106, kart. 133, , č. 411/50 sekr.

337 SNA Bratislava, f. Povereníctvo vnútra, inv. č. 106, kart. 133, č. 411/50 sekr.

338 SNA Bratislava, f. Povereníctvo vnútra, administratívny odbor, kart. 941. Rada KNV Nitra – starostlivosť o občanov inej národnosti.

kona č. 245/1948 Zb. dostalo československé štátne občianstvo 66 423 osôb, 3144 osôb nezložilo sľub vernosti, na základe zákona č. 194/1949 Zb. dostalo v skrátrenom konaní československé štátne občianstvo 1688 osôb a žiadosti si vôbec nepodalo 1031 osôb.³³⁹

V roku 1952 Povereníctvo vnútra zozbieralo údaje o osobách maďarskej národnosti, ktorým bolo vrátené štátne občianstvo. Sľub vernosti do tohto obdobia podľa zákona 245/1948 Zb. zložilo 145 818 obyvateľov maďarskej národnosti, uvádza sa aj 7254 osôb, ktorým bolo priznané československé občianstvo, ale z kontextu správy nie je jasné, či sú to presťahovalci, či ide o inú kategóriu obyvateľstva. V štádiu vybavovania na okresných národných výboroch, ktoré mali v tom čase kompetenciu vo veci vydávania potvrdení o československom štátnom občianstve, bolo 297 žiadostí o štátne občianstvo a počet osôb, ktoré nepožiadali o navrátenie československého občianstva, bol vyčíslený na 2750. Príčinou nepožiadania o štátne občianstvo bola podľa štátnych orgánov neznalosť predpisov, neuvedomelosť, negramotnosť, ale aj pobyt v Čechách. Podľa správy boli nekompletné aj údaje za Košický kraj.³⁴⁰

V neskoršom období, pravdepodobne v roku 1953, určovali dispozičie Povereníctva vnútra o prideľovaní československého štátneho občianstva osobám maďarskej národnosti kategórie osôb, ktorým nie je potrebné udeliť štátne občianstvo: vojnoví zločinci, osoby odsúdené podľa zákona č. 50/1953 Zb. na ochranu republiky, advokáti, fabrikanti, lekárnici, statkári nad 20 ha a intelektuáli zameraní proti socializmu a demokracii. Individuálne sa malo pristupovať k žiadostiam duchovných, učiteľov a lekárov.³⁴¹

339 SNA Bratislava, f. Povereníctvo vnútra, administratívny odbor, kart. 941. Správa o prevádzaní národnostnej politiky v Bratislavskom kraji. V správe sa uvádza zaujímavý komentár k problematike deportácií. „Najviac zla tu narobilo tzv. presídľovanie (násilné vyvážanie) Maďarov do Čiech v roku 1946 – 1947. Tito občania sa síce po víťaznom februári 1948 vrátili, ale ich majetky zatiaľ boli vydané presídlencom alebo repatriantom alebo tunajším kolonistom. Uvedenie týchto občanov na svoje majetky bolo síce urýchlene prevádzané, ale často sa tu narážalo na veľmi zložité prekážky a v niektorých prípadoch otázka odškodnenia ani doteraz nebola vyriešená. K zahladeniu tohto stavu veľmi prispela neskoršia socializácia, zakladanie JRD, komunálnych podnikov a pod. Za tohto stavu boli občania maďarskej národnosti značne znechutení, a preto aj po vydaní zákona č. 245/1948 Zb., ktorým bol upravený ich štátnoobčiansky pomer, sa o získanie štátneho občianstva nestarali, poťažne značná časť nezložila predpísaný sľub v stanovenom termíne.“

340 SNA Bratislava, f. Povereníctvo vnútra, sekretariát, kart. 160.

341 SNA Bratislava, f. Povereníctvo vnútra, inv. č. 119, kart. 192.

NOVÁ POLITIKA – NOVÉ KRIVDY

Vrátenie československého štátneho občianstva obyvateľstvu maďarskej národnosti vytvorilo podmienky na zlepšenie ich celkovej situácie. Zároveň sa však vytvorili predpoklady na prenasledovanie ďalších vrstiev obyvateľstva, a to nielen tých, ktorých sa to dotýkalo v celej československej spoločnosti, (farári, členovia občianskych politických strán, kulaci, odporcovia režimu), ale aj ďalších kategórií, vybraných na etnickom základe.

Na pracovnej porade, ktorú mal generálny tajomník slovenských komunistov Š. Bašťovanský s predstaviteľmi III. oddelenia Povereníctva vnútra, oblastnými veliteľmi Zboru národnej bezpečnosti, oblastnými osvetovými dôstojníkmi a prednostami Štátnej bezpečnosti 9. – 11. septembra 1948, vysvetlil ciele novej politiky slovenských komunistov, a teda v tomto období aj štátu, voči maďarskej menšine. *„Že sme žiadali nejaké rozriešenie pomeru s Maďarmi v roku 1945, to bolo celkom správne, ale dnes v roku 1948, keď Maďarsko prekonalo dôležitý hospodársky vývoj, nie je to správne. Maďarská komunistická strana v čele s Rákosim dosiahla veľké výsledky. My sa teraz musíme správať podľa hesla Proletári všetkých krajín, spojte sa! Musíme priznať, že Maďari na Slovensku robili strašné utláčanie, ale musíme pamätať na to, že to robil Horthy. Dnes je v Maďarsku režim, aký aj my chceme mať, chceme mať s Maďarskom spojeneckú zmluvu. Pripomínam, že štátne občianstvo im dáme v platnosti od začiatku roku 1948. Maďarov, ktorí boli na mobilizácii v Čechách, treba usadiť na majetky veľkých roľníkov, aby sa rozvinul boj v rámci maďarského národa. Všetci vieme, aká to bude ťažká úloha, ale boli by sme škodcami vlastného štátu, keď by sme túto otázku nevyriešili.“*³⁴² V podobnom duchu vystupoval v záverečnom slove v apríli 1950 na pléne ÚV KSS V. Široký. Tvrdil, že politika odsunu voči Nemcom a Maďarom v rokoch 1945 – 1948 bola správna. Ako sporné hodnotil len to, či slovenskí komunisti včas rozpoznali, že sa situácia v Maďarsku už zmenila, a skutočnosť, že G. Husák ako poverenik vnútra v roku 1945 *„nechápal otázku z hľadiska triedneho a z hľadiska demokracie, pokroku a socializmu, ale presadil do koncentračných táborov predovšetkým maďarských robotníkov a maďarských advokátov, buržoáziu a inteligenciu nechal na slobode, neodsunul.“*³⁴³ Popri triednej línii sa začiatkom päťdesiatych rokov začína objavovať aj prvok obviňovania z buržoázneho nacionalizmu. V súvislosti s riešením postavenia obyvateľstva maďarskej národnosti pripadla významná úloha tým komunistickým funkcionárom, ktorí sa ako predstavitelia štátnych orgánov v rokoch 1945 – 1948 najvýraznejšie angažovali v riešení maďarskej otázky (G. Husák, V. Clementis, D. Okáli).

V slovnej deklarácii zmeny politiky v druhej polovici roku 1948 voči maďarskej menšine nastal nesporný posun. V praktickom živote sa však presadzoval veľmi pomaly a do začiatku päťdesiatych rokov bol skôr, so zaťatými zubami, deklaratórnym vyjadrením Stalinovej snahy zabezpečiť poriadok v komunistickom košiari.

342 SNA Bratislava, f. Povereníctvo vnútra, inv. č. 119, kart. 192.

343 SNA Bratislava, f. V. Široký, a. j. 72.

Problém spôsobovali aj nedoriešené ekonomické otázky, ktoré boli dôsledkom represívnych opatrení voči obyvateľstvu maďarskej národnosti z rokov 1945 – 1948, napr. v oblasti konfiškácie majetku obyvateľom maďarskej národnosti, ktorí získali alebo nezískali československé štátne občianstvo. Na Slovensku naďalej platili kritériá, ktoré obmedzovali prístup osôb maďarskej národnosti k pôde, a to aj v čase, keď už bolo v polovici roku 1948 jasné, že Československo smeruje k navráteniu československého štátneho občianstva obyvateľstvu maďarskej národnosti. O probléme rokovali predstavitelia československej komunistickej politiky s maďarskými komunistami, prejavil sa aj záujem Moskvy o národnostné otázky. Napriek tomu sa obežníkom č. B-11.029/1948 prez. zo 6. októbra 1948 sekcie B Povereníctva pôdohospodárstva a pozemkovej reformy zastavilo pridelenie poľnohospodárskych majetkov skonfiškovaných podľa nariadenia SNR č. 104/1945 Zb. n. SNR a nariadenia č. 64/46 Zb. n. SNR, ktoré boli upravené vyhláškou č. 1/1948 Zb. n. SNR, osobám maďarskej národnosti. Výnimku bolo možné udeliť iba na základe predbežného súhlasu Povereníctva pôdohospodárstva na základe návrhu, ktorý mala predložiť príslušná pracovná skupina pre pozemkovú reformu. V návrhu mal byť uvedený dôvod, pre ktorý bol majetok konfiškovaný a dôvody na jeho pridelenie. Táto norma bola vydaná ešte pred pridelením československého štátneho občianstva osobám maďarskej národnosti zákonom č. 245/1948 Zb., ale Okresnou správnou komisiou v Košiciach bola obvodným úradom miestnych správnych komisií distribuovaná 25. novembra 1948, teda v čase, keď už bolo Maďarom udelené československé štátne občianstvo.³⁴⁴

Veľký význam pre postavenie maďarskej menšiny mala skutočnosť, že k vyňatiu majetku osôb maďarskej národnosti spod konfiškácie vydal Zbor povereníkov nariadenie č. 26/1948 Zb. n. SNR z dňa 4. novembra 1948, ktoré sa vzťahovalo iba na poľnohospodárske majetky konfiškované podľa nariadení Slovenskej národnej rady.³⁴⁵ Ešte v roku 1949 bolo pri hodnotení situácie na južnom Slovensku konštatované: „*Pocit majetkovej istoty je narušený u osôb maďarskej národnosti tým, že i v prípadoch udeleného štátneho občianstva sú im doručované konfiškačné výmery na základe nar. č. 104 a 108*“³⁴⁶ (Š. Š. – nar. 104/1945 Zb. n. SNR a dekrét č. 108/1945 Zb.). Aj v prípade nepoľnohospodárskeho majetku bola tendencia postupovať odlišne pri slovenských vlastníkoch, reslovakizantoch a obyvateľoch maďarskej národnosti, ktorým bolo vrátené československé štátne občianstvo. Napr. na porade 18. februára 1949 na osídľovacom úrade a FNO boli konfiškované družstvá zaradené do troch kategórií. V družstvách, kde mali prevahu vlastníci slovenskej národnosti, resp. kde túto prevahu získali vlastníci slovenskej národnosti po uskutočnenej reslovakizácii, sa na konfiškácii nemalo trvať a mala sa zrušiť. Pri družstvách s maďarskou väčšinou trval osídľovací úrad a FNO na konfiškačnom rozhodnutí.³⁴⁷ V liste predsedu osídľovacieho úradu J. Čecha povereníkovi vnútra D. Okálimu z januára

344 ŠA Košice, pobočka Košice, f. OSK Košice, kart. 43, č. 1437/48 prez.

345 SNA Bratislava, f. Povereníctvo vnútra, kart. 32.

346 SNA Bratislava, f. ÚV KSS, GT, 1949, a. j. 513/1.

347 SNA, f. Osídľovací úrad, predseda osídľovacieho úradu a FNO. Zápisnica z porady na osídľovacom úrade 18. 2. 1949.

1950, v ktorom odpovedal na predchádzajúce otázky a námety vedúceho odboru Povereníctva vnútra L. Žitňana, sa vymedzujú podmienky, dané nie zákonom, ale názormi vedúcich slovenských predstaviteľov, na to, ktoré majetkové podstaty majú byť obyvateľom maďarskej národnosti konfiškované a ktoré nie. Za podstatné považujeme najmä tieto skutočnosti: majetky, ktoré boli konfiškované a pridelené, sa už nemali ďalej prerokovávať a prípadné odvolania boli odsúdené na neúspech, to sa nevzťahovalo na výnimočné prípady, keď mal žiadateľ nejakú stranícku podporu; za problematické sa považovali konfiškácie tých obyvateľov maďarskej národnosti, ktorí sa stali „triednymi priateľmi“ a ich majetok dostali po konfiškácii „triedni nepriatelia“; konfiškované mali zostať majetky tých, ktorí boli odsúdení ľudovými súdmi;³⁴⁸ otázka národnosti sa nemala vzat' do úvahy pri zdôvodneniach.

Nariadenie č. 26/1948 Zb. n. SNR upravovalo vyňatie pôdohospodárskeho majetku osôb maďarskej národnosti spod konfiškácie, ale opieralo sa len o slovenské právne normy. Teda ods. 11 § 1 nar. č. 104/1945 Zb. n. SNR, v znení nariadenia č. 64/1946 Zb. n. SNR a č. 89/1947 Zb. n. SNR. Podľa nariadenia č. 26/1948 Zb. n. SNR sa spod konfiškácie čiastočne vynímal majetok osôb maďarskej národnosti, ktorý zatiaľ nebol pridelený iným vlastníkom, výmera majetku vyňatého spod konfiškácie nesmela presahovať 50 ha, pričom sa do tejto výmery započítaval aj majetok rodinných príslušníkov. Rozhodnutie o vyňatí spod konfiškácie mohol vydať povereník pôdohospodárstva a pozemkovej reformy v tom prípade, ak takéto osoby nadobudli československé štátne občianstvo podľa zákona č. 245/1948 Zb. a o majetok sa riadne starali. Vyňatím majetku z konfiškácie však nevznikal nárok na náhradu škody, ktorá bola spôsobená počas konfiškácie.³⁴⁹

Problematické z hľadiska vyňatia spod konfiškácie boli predovšetkým osoby uvedené v ods. 3 § 1 zákona č. 245/1948 Zb. o štátnom občianstve osôb maďarskej národnosti, teda tie, ktoré sa „*ťažko previnili proti Československej republike alebo ľudovodemokratickému zriadeniu*“, a osoby, ktoré boli určené na výmenu obyvateľ-

348 L. Žitňan sa v liste povereníkovi vnútra dožadoval, aby boli pre internú potrebu stanovené hranice, v rámci ktorých treba činnosť posudzovanej osoby považovať za závažnú, lebo v zdôvodneniach na konfiškáciu sa napr. uvádzalo: „*Bol členom Maďarskej strany, bol členom strany Šípových križov, vítal okupantov, napomáhal maďarizácii, sledoval myšlienky svätoštetfanskej koruny, udával Slovákov, vykonával práce pre okupantov, jeho meno bolo uvedené v knihe Aranykönyv*“ a pod. Celý mechanizmus spochybňoval aj výsledky ľudového súdnictva, najmä pokiaľ išlo o posudzovanie previnenia podľa § 5 nariadenia č. 33/1945 Zb. n. SNR o ľudovom súdnictve, pretože niektoré sudy, napr. v Košiciach, hromadne odsudzovali osoby maďarskej národnosti na verejné pokarhanie len za členstvo v Maďarskej strane, kým iné sudy to nepovažovali za trestný čin. (SNA Bratislava, f. Osídľovací úrad, Kabinet predsedu OÚ a FNO. List vedúceho V. odboru PV L. Žitňana zo 14. 12. 1949 povereníkovi vnútra D. Okálimu.)

349 Zbierka nariadení Slovenskej národnej rady, čiastka 12, roč. 1948, 7. decembra 1948. Nariadenie Zboru povereníkov z dňa 4. novembra 1948, ktorým sa upravuje vyňatie pôdohospodárskeho majetku osôb maďarskej národnosti spod konfiškácie.

stva medzi Československom a Maďarskom podľa dohody z 27. februára 1946, ale neboli presídlené.³⁵⁰

Ešte širšie bol okruh problémových osôb maďarskej národnosti vymedzený naďalej platným dekrétom č. 108/1945 Zb. o konfiškácii nepriateľského majetku a fondoch národnej obnovy, ktorý v ods. 3 § 1 hovoril aj o osobách, ktoré podporovali germanizáciu a maďarizáciu na našom území, správali sa nepriateľsky k Československej republike, českému a slovenskému národu alebo trpeli takúto činnosť u osôb spravujúcich ich majetok. Podľa predstaviteľov Povereníctva vnútra sa takéto osoby neobjavili na zoznamoch osôb, ktoré mali byť vyradené z možnosti získať československé štátne občianstvo. Podľa dekrétu č. 108/1945 Zb. nebolo možné konfiškovaný majetok prideliť bezplatne rodinným príslušníkom slovenskej národnosti, ako to umožňovalo nariadenie Slovenskej národnej rady č. 104/1945 Zb. n. SNR. Takto boli majitelia nepoľnohospodárskeho majetku konfiškovaného podľa dekrétu č. 108/1945 Zb. v nevýhode.³⁵¹ Tu je potrebné pripomenúť, že na Slovensku sa pri konfiškácii pôdohospodárskeho majetku využívali nariadenia Slovenskej národnej rady, kým pri konfiškácii podnikov, živností ale aj domov a bytov bez pôdohospodárskeho majetku sa uplatňoval dekrét č. 108/1945 Zb.

Výrazným prelomom v komunistickej politike voči obyvateľom maďarskej národnosti bol okamih, keď slovenskí stranícki funkcionári začali akceptovať, aspoň v istom zmysle, aj komunistických predstaviteľov maďarskej národnosti.

350 Zákon č. 245/1948 Zb. o štátnom občianstve osôb maďarskej národnosti. Publikované v prílohe dokumentov ŠUTAJ, Štefan: *Maďarská menšina na Slovensku v rokoch 1945 – 1948*. Bratislava: Veda, 1993.

351 SNA Bratislava, f. Povereníctvo vnútra, kart. 32.

NEORGANIZOVANÝ NÁVRAT „NÁBORISTOV“ NA SLOVENSKO

Zmena orientácie v maďarskej otázke v druhej polovici roku 1948 nastolila aj nevyhnutnosť vyriešiť situáciu „náboristov“ v Čechách. Ich návrat a usporiadanie ich pomerov môžeme rozdeliť do troch etáp. Prvou etapou sú úteky „náboristov“, ktoré začali ihneď po uskutočňovaní deportácií do konca roku 1948. Druhou etapou je organizovaný návrat „náboristov“ z Čiech na Slovensko v januári až apríli 1949. Za tretiu etapu môžeme označiť odškodňovanie, resp. „uspokojovanie“ „náboristov“, ktoré sa realizovalo v rámci tzv. Akcie Juh od septembra 1949.

Na zasadnutí Predsedníctva KSČ 19. júla 1948, na ktorom sa československí komunisti pripravovali aj na stretnutie s maďarskými komunistami, sa začalo diskutovať aj o útekoch obyvateľov maďarskej národnosti, ktorí boli deportovaní do Čiech. Ako sme už spomínali, na tomto zasadnutí sa dohodli o tom, že Maďari budú z Čiech postupne uvoľňovaní. V. Široký tvrdil, že návraty – úteky Maďarov sú podnecované zvonku. Zdôrazňoval, že úteky Maďarov z Čiech spôsobujú veľké hospodárske škody, preto je potrebné uložiť ministrovi pôdohospodárstva J. Ďurišovi, aby bol odchod Maďarov spomaľovaný prostredníctvom národných výborov. Minister sociálnych vecí E. Erban v tejto súvislosti povedal, že keď skúmali príčiny nespokojnosti maďarských robotníkov v Čechách, zistili, že aj maďarské veľvyslanectvo podnecovalo deportovaných Maďarov, aby odchádzali späť na Slovensko.³⁵²

Po priznaní nároku na československé štátne občianstvo pre obyvateľstvo maďarskej národnosti v októbri 1948 sa na program dňa dostalo riešenie dôsledkov, ktoré spôsobili dovtedy prijaté opatrenia voči Maďarom. Jedným z najdôležitejších problémov vnútornej politiky, ktorý bolo potrebné okamžite riešiť, sa stal problém obyvateľov maďarskej národnosti deportovaných do Čiech a problém dôverníkov, ktorí boli štátnymi orgánmi osídlení na ich majetkoch. Možno povedať, že v oboch prípadoch išlo o sociálne slabšie obyvateľstvo, ktoré sa ocitlo medzi osobitne chránenou vrstvou obyvateľstva z hľadiska triedneho princípu, uplatňovaného v politike komunistickej strany. Aj v radoch obyvateľstva maďarskej národnosti dochádzalo k novému „triednemu“ prerozdeleniu. „Náboristi“ sa postupne stali „triedne“ chránení, nepriateľmi sa stali tí, ktorým nebolo potvrdené československé štátne občianstvo predovšetkým zo „štátno-bezpečnostných“ dôvodov. K starým „vinníkom“, medzi ktorých patrili najmä tí, ktorí boli odsúdení podľa nariadenia č. 33/1945 Zb. n. SNR z 13. mája 1945, pribudli „nepriatelia ľudovodemokratického režimu“ a socializmu. Čím viac sa komunisti usilovali zvýrazňovať sociálny princíp pri odškodňovaní postihnutého obyvateľstva maďarskej národnosti, tým viac sa dostávali do problémov pri riešení zložitých vzťahov medzi „náboristami“ a „dôverníkmi“.

352 SÚA Praha, f. Predsedníctvo ÚV KSČ, sv. 2, a. j. 128/2. Záznam z porady Predsedníctva ÚV KSČ 19. 7. 1948.

Po nástupe komunistov k moci v stredoeurópskych krajinách sa záležitosti etnických menšín stali agendou štátu, na území ktorého sa menšiny nachádzali, preto sa najmä niektorí národne orientovaní komunisti usilovali spojiť problematiku likvidácie triedneho nepriateľa s rozptylom časti obyvateľstva maďarskej národnosti, ktoré nevyhovovalo triednym, resp. bezpečnostným kritériám nového režimu. Dôležitú úlohu v tejto línii zohralo aj schválenie zákona o jednotných roľníckych družstvách vo februári 1949. Vzhľadom na predchádzajúci spôsob riešenia problematiky maďarskej menšiny na Slovensku, narušené vlastnícke vzťahy k pôde a možnosť fakticky likvidovať ekonomicky najsilnejšiu vrstvu roľníctva maďarskej národnosti. V tejto súvislosti sa ako najvhodnejší na razantnú realizáciu plánu kolektivizácie poľnohospodárstva na Slovensku ukazoval juh Slovenska. Vzhľadom na predchádzajúci historický vývoj sa nepredpokladal výraznejší odpor ostatného obyvateľstva proti opatreniam na juhu Slovenska.

Nástup komunistov k moci v Československu začali vnímať aj „náboristi“ v Čechách ako šancu na zmenu svojej situácie. Jednak predpokladali, že nekonsoolidované pomery a boj o moc oslabí pozornosť štátnych orgánov pri zadržiavaní deportovaných Maďarov Čechách, jednak práve v januári a februári 1948 končila jednoročná doba, stanovená dekrétom prezidenta republiky č. 88/1945 Zb., na základe ktorého boli obyvatelia maďarskej národnosti deportovaní na práce do Čiech. Na druhej strane časť Slovákov, ktorá sa cítila ohrozená smerovaním k návratu občianstva a občianskych práv pre Maďarov, varovala: „*Zrovnnoprávnenie Maďarov so Slovákmí je malá iskra, z ktorej môže byť veľký oheň.*“³⁵³

Už v júni 1948 začali Maďari, ktorí boli deportovaní na práce do Čiech dostávať prepúšťacie dekréty z pracovnej povinnosti. Svedčí o tom zápisnica z bezpečnostnej porady na Povereníctve vnútra 28. júna 1948, kde sa štábný kapitán Tomášovič sťažoval, že text prepúšťacieho dekrétu je nesprávne formulovaný a Maďari sa po príchode na Slovensko domáhajú vrátenia svojho majetku.³⁵⁴

Zbor povereníkov na svojom zasadnutí 12. septembra 1948 prijal opatrenia na zabezpečenie organizovaného návratu „*pracovných síl maďarskej národnosti z Čiech.*“³⁵⁵ Podľa uznesenia vlády z 30. septembra 1948 o úprave niektorých pomerov osôb maďarskej národnosti mali byť osoby, ktoré nadobudli československé štátne občianstvo, uvoľňované z práce. Už koncom roku 1948 sa ukazovalo, že situácia Maďarov, ktorí boli odsunutí na práce do Čiech, je neudržateľná.

„Náboristi“ si boli vedomí, že neexistujú právne podmienky na ich ďalší nútený pobyt v Čechách. Začali opúšťať miesta, na ktoré boli pridelení, a masovo sa vracali do svojich pôvodných sídlisk. Organizovaný, ale najmä neorganizovaný návrat „ná-

353 SNA Bratislava, f. ÚV KSS, generálny tajomník, 1948, č. 514/5. Správa o pracovnej porade pre dôverníkov-presídľencov v Komárne 5. – 7. 11. 1948.

354 SNA Bratislava, f. Povereníctvo vnútra, inv. č. 119, kart. 190. Zápisnica z bezpečnostnej porady na Povereníctve vnútra 28. 6. 1948.

355 SNA Bratislava, f. ÚP ZP, mf. II A 366, č. 984.

boristov“ späť na Slovensko spôsobil ešte mnoho problémov.³⁵⁶ Československá vláda síce 30. septembra 1948 rozhodla o tom, že osoby maďarskej národnosti odsunuté do Čiech budú postupne uvoľňované z tohto pracovného pomeru, ale stanovila, že budú uvoľňované do 1. mája 1949.³⁵⁷ Takýto zdĺhavý postup viedol k ďalším útekom Maďarov z Čiech, ktorí odmietali ďalej trpieť na nútených prácach.

V čase zisťovania týchto údajov zostalo v Čechách pred 3. decembrom 1948 iba 6017 rodín, 23 606 osôb maďarskej národnosti. Ostatných viac ako 3000 rodín a viac ako 20 tisíc osôb, ktoré boli deportované do Čiech počas rokov 1946 – 1947, sa už neorganizovane vrátili na Slovensko.

356 Podrobnejšie ŠUTAJ, Štefan: *A Dél-akció. A szlovákiai magyarok 1949. évi csehországi kitelepítése*. Regio, 2, 1992, 91 – 113.

357 SNA Bratislava, f. ÚP ZP, mf. 364, č. 889. Návrat pracovných síl maďarskej národnosti z Čiech.

ORGANIZOVANÝ NÁVRAT „NÁBORISTOV“ NA SLOVENSKO A DÔVERNÍCI

Povereníctvo pôdohospodárstva a pozemkovej reformy začalo v novembri 1948 vyhodnocovať situáciu „náboristov“ a zaoberať sa ich návratom na Slovensko. Nevzdávalo sa myšlienky presvedčiť deportovaných Maďarov, aby zostali v Čechách. V rámci informatívnej akcie prejavilo ochotu zostať v českých krajinách iba 162 rodín, v ktorých žilo 529 osôb maďarskej národnosti. Povereníctvo pôdohospodárstva a pozemkovej reformy sa snažilo zistiť presné počty Maďarov v Čechách a porovnať zistené údaje so štatistikami zo začiatku odsunu do Čiech. Mnohé rodiny, vzhľadom na to, že sa vracali na Slovensko bez súhlasu úradov, už nebolo možné identifikovať. Na Slovensko sa najprv vracali iba ich niektorí členovia, ktorí mali pripraviť podmienky na návrat celej rodiny.³⁵⁸ Povereníctvo vnútra vydalo k tomu ešte 12. novembra 1948 obežník pod č. 65/307/48-III/dôv. Podľa neho sa malo umiestnenie vracajúcich sa „náboristov“ uskutočniť na ich vlastných majetkoch, pokiaľ neboli pridelené dôverníkom alebo iným osobám. Miestne orgány boli zároveň povinné poskytnúť všetku ochranu osobám, ktorým boli tieto majetky pridelené, najmä dôverníkom.³⁵⁹ Povereníctvo pôdohospodárstva a pozemkovej reformy pripravilo 24. novembra 1948 pre Zbor povereníkov návrh uznesení o návrate „náboristov“ na Slovensko, ktoré vychádzali z uznesení vlády. Ešte v ten istý deň bol návrh prerokovaný vo vedení KSS. Návrh bol základom na rokovaní Zboru povereníkov 3. decembra 1948. Návrh odporúčal rozlišovať medzi tými „náboristami“, ktorí sa vrátili do 18. novembra 1948 a ich situácia sa mala okamžite riešiť, a tými, ktorí sa vrátili späť po zverejnení informácií o tom, že „náboristi“ sa vrátia na Slovensko prostredníctvom organizovanej akcie, teda po 18. novembri 1948. Termín 18. november sa viaže práve na smernice, ktoré k návratu „náboristov“ vydalo 18. novembra 1948 Povereníctvo pôdohospodárstva a pozemkovej reformy.³⁶⁰ „Náboristov“, ktorí sa po tomto termíne vracali na Slovensko, navrhovali eskortovať opäť do Čiech. V návrhu uznesení Zboru povereníkov, ktoré boli v liste Povereníctva poľnohospodárstva z 24. novembra 1948 sa navrhovalo: *„Náboristi, ktorí sa vrátili pred 18. novembrom t. r. bez predchádzajúceho uvoľnenia z pracovnej povinnosti a ich majetky boli skonfiškované a pridelené, budú, umiestnení Povereníctvom sociálnej starostlivosti začlenením do práce kdekoľvek na Slovensku, pokiaľ nesedia na svojich vlastných majetkoch nepridelených inej osobe. Náboristov, ktorí sa vrátili, poťažne sa vrátia po 18. XI. 1948 bez predchádzajúceho uvoľnenia z pracovnej povinnosti a ich majetky boli skonfiškované a pridelené, vyeskortuje späť do českých zemí Povereníctvo vnútra po dohode s Povereníctvom sociálnej starostlivosti, Povereníctvom pôdohospodárstva a pozemkovej reformy a Osídľovacím úradom.“*³⁶¹ Všetko spelo k organizovanému

358 SÚA Praha, f. 100/24, sv. 45, a. j. 856.

359 ŠA Nitra, pobočka, Galanta, f. ONV Galanta, kart. 25, č. 565/48prez.

360 SNA Bratislava, f. PPPR, kart. 312 smernice č. 72792/48-V/B/3.

361 SNA Bratislava, f. ÚV KSS, sekretariát, kart. 1, 24. 11. 1948.

návratu deportovaných Maďarov na Slovensko. V návrhu, ktorý predložilo Povereníctvo pôdohospodárstva a pozemkovej reformy Zboru povereníkov 24. novembra 1948 sa ukladalo Povereníctvu sociálnej starostlivosti pripraviť návrh na menovanie zmocnenca pre návrat „náboristov“ na Slovensko. Organizovaný návrat sa mal uskutočňovať od 2. januára 1949. V ďalšej časti boli definované zásady, podľa ktorých sa mali navrátilci umiestňovať na Slovensku. Návrat sa mal uskutočniť organizovaným spôsobom, Povereníctvo pôdohospodárstva a pozemkovej reformy sa malo postarať o umiestnenie roľníkov, ktorých majetok bol skonfiškovaný. Tí mali byť umiestnení na iných vhodných majetkoch. „Náboristi“ – „neroľníci“, ktorých majetok bol skonfiškovaný, mali byť umiestnení hocikde na Slovensku a začlenení do práce. Tých „náboristov“, ktorých majetok nebol skonfiškovaný, bez ohľadu na to, či išlo o roľníkov alebo neroľníkov, mali umiestniť na ich pôvodných majetkoch.³⁶²

Politický sekretariát KSS 24. novembra 1948 (Š. Bašťovanský, G. Husák, K. Šmidke, D. Okáli, L. Holdoš, K. Moško, a prizvaní M. Falt'an, K. Bacílek a Frank) schválil smernice, ktoré sa týkali organizačných záležitostí návratu „náboristov“. Politický sekretariát uložil Povereníctvu sociálnej starostlivosti vypracovať presný plán začleňovania „neroľníkov“³⁶³ do pracovného procesu a päťročného plánu. V prvom rade mali začať presídľovať maloroľníkov, aby mohli začať jarné práce už na Slovensku. Povereníkovi vnútra D. Okálimu sekretariát uložil dôsledne evidovať navrátilcov a zabezpečiť pre nich potravinové lístky. Povereník poľnohospodárstva M. Falt'an mal zabezpečiť, aby sa Maďari vracali iba v rámci organizovanej akcie a aby boli v prípade nedostatku pôdy osídľovaní na konfiškovanej pôde maďarských kulkov.³⁶⁴

Po citeľnom, organizovanom i neorganizovanom príleve obyvateľstva na južné Slovensko vznikol výrazný nedostatok bytov, ktorý sa nedal riešiť ani poškodením „náboristov“, ani na úkor dôverníkov. Pokusy získať „náboristov“ na trvalé osídlenie v Čechách príslubom československého štátneho občianstva v prvej polovici roku 1948 a neskôr i sociálnej podpory sa skončili neúspešne.³⁶⁵ Československé úrady a politickí predstavitelia komunistickej strany si uvedomovali, že sa musia pokúsiť riešiť nahromadené spory v tejto oblasti.

„Náboristi“ napriek uisťovaniu, že sa bude pripravovať ich organizovaný návrat na Slovensko, sa neraz rozhodli vracieť sa do svojich pôvodných bydlísk radšej individuálne. Diaľo sa tak aj napriek tomu, že po intervenciách u najvyšších predstaviteľov KSS vydal generálny tajomník KSS Š. Bašťovanský vo februári 1949 pokyn povereníkovi vnútra D. Okálimu, aby dôverníci, ktorí majú vlastnícke dekréty, neboli

362 SNA Bratislava, f. ÚP ZP, mf. 364, č. 889. Návrat pracovných síl maďarskej národnosti z Čiech.

363 Za neroľníkov sa považovali všetci tí, ktorí vlastnili menej ako 1 k. j. pôdy.

364 SNA Bratislava, f. ÚV KSS, sekretariát, kart. 1. Zápisnica z politického sekretariátu KSS z 24. novembra 1948.

365 SNA Bratislava, f. Povereníctvo vnútra, o. p. s., kart. 198.

v žiadnom prípade vyhadzovaní zo svojich miest.³⁶⁶ „Náboristov“ v Čechách v roku 1948 sústavne ubúdalo. V júni ich bolo zistených 32 201, v októbri asi 27 000, v decembri 1948 24 000 a v rámci organizovaného návratu sa na Slovensko vrátilo 19 tisíc osôb.³⁶⁷ Na juhu Slovenska bolo v tom čase osídlených 5011 rodín presídlencov, z toho už spomínaných 1703 dôverníkov, ktorí dostali 1881 domov. Na jednu dôvernícku rodinu pripadalo 8,94 ha pôdy.³⁶⁸ Postavenie a majetkové zaistenie dôverníkov a kolonistov v južných slovenských okresoch bolo silne ohrozené.

Rekapitulácia o dôverníkoch (november 1948)							
	počet obcí	ustanovení dôverníci	dôverníci, ktorí odišli	súčasný stav	dôverníci – vlastníci	Výmera pridelenej pôdy dôverníkom	
						náborovej	inej (ha)
Galanta	11	242	25	217	172	276	100
Šaľa	7	234	110	124	65	214	32
N. Zámky	2	78	2	76	58	299	0
Štúrovo	18	194	32	162	79	42	101
Hurbanovo	14	206	31	175	133	531	240
K. Chlmec	7	19	4	15	8	25	0
Levice	9	111	9	102	92	198	0
Tornaľa	35	388	43	345	320	689	435
Šamorín	36	306	38	268	209	338	249
Jesenské	20	91	10	81	73	257	61
Rožňava	3	6	0	6	6	34	11
Krupina	8	24	2	22	16	68	28
D. Streda	36	236	31	205	103	181	195
Komárno	22	289	56	233	168	87	93
Želiezovce	24	313	34	279	171	513	367
M. Kameň	5	30	0	30	30	125	26
	257	2767	427	2340	1703	3877	1938

Zbor povereníkov rokoval o problémoch na južnom Slovensku 3. decembra 1948. Základom rokovania boli už spomínané návrhy Povereníctva pôdohospodárstva a pozemkovej reformy, modifikované orgánmi komunistickej strany. Aby sa zabráni-

366 SNA Bratislava, f. ÚV KSS, sekretariát, 1949, a. j. 11. Zápis zo zasadnutia organizačného sekretariátu ÚV KSS 15. 2. 1949.

367 SÚA Praha, f. 100/24, sv. 45, a. j. 856.

368 SNA Bratislava, f. PPPR, kart. 304. Postavenie a majetkové zaistenie dôverníkov a kolonistov v južných slovenských okresoch.

lo roztržkám a násilnostiam, ktoré už boli medzi vracajúcimi sa „náboristami“ a dôverníkmi na bežnom poriadku, na základe uznesenia Zboru povereníkov z 3. decembra 1948 sa začali prípravy „na plánovitý a organizovaný návrat „náboristov““. Podrobnejšie organizačné a technické zásady návratu „náboristov“ boli dohodnuté na medzirezortnej porade 3. decembra 1948 v Prahe na ministerstve sociálnej starostlivosti a na porade 14. decembra 1948 na Povereníctve pôdohospodárstva a pozemkovej reformy.

Rozhodujúce pre riešenie problémov bolo však rozhodnutie orgánov komunistickej strany, čo bolo v tom čase typické.

Ešte pred samotným začatím organizovaného návratu „náboristov“ sa uskutočnilo zasadanie Predsedníctva KSS 9. decembra 1948, na ktorom v rámci bodu *problémy súvisiace s riešením postavenia osôb maďarskej národnosti* predložil povereník vnútra D. Okáli *návrh na riešenie národnostných pomerov Maďarov na Slovensku*. V rámci tohto bodu programu Predsedníctva KSS sa navrhli opatrenia pre tých obyvateľov maďarskej národnosti, ktorí boli maďarskými štátnymi občanmi a na územie Slovenska prišli po Viedenskej arbitráži (tzv. anyási). Predsedníctvo KSS rozhodlo, aby boli považovaní za cudzincov a nebolo im udelené československé štátne občianstvo. Vo vzťahu k obyvateľom maďarskej národnosti, ktorým nemalo byť priznané štátne občianstvo, sa rozhodlo, že je potrebné individuálne preskúmať každý prípad, každého začleniť do pracovného procesu a, čo je z hľadiska ďalšieho postupu slovenských komunistov v tejto otázke veľmi zaujímavé, v uznesení sa uvádzalo, že proti týmto osobám pri konfiškáciách sa nemá postupovať na základe nacionálnej diskriminácie. V otázke „náboristov“ sa uznesenie odvolávalo na to, že „otázka bola vyriešená stranou a právne formulovaná Zborom povereníkov 3. decembra 1948“.³⁶⁹ Predsedníctvo ÚV KSS stanovilo: „Osoby maďarskej národnosti, prikázané na prácu v českých zemiach, majú sa umiestniť opäť na Slovensko podľa týchto zásad:

- návrat náboristov späť na Slovensko sa uskutoční organizovaným spôsobom;
- Povereníctvo pôdohospodárstva a pozemkovej reformy sa postará o umiestnenie náboristov, roľníkov, ktorých majetok bol skonfiškovaný a pridelený, na iné vhodné majetky;
- Povereníctvo pôdohospodárstva a pozemkovej reformy spolu s Povereníctvom sociálnej starostlivosti umiestni tých náboristov, ktorých majetok bol konfiškovaný a pridelený, poľnohospodársky bol skonfiškovaný, ale nepridelený, na ich pôvodné majetky.“³⁷⁰

Pokusy riešiť zložité bytové otázky južného Slovenska verbovaním obyvateľov maďarskej národnosti na štátne majetky, kde mali pracovať ako deputátnici, nevychádzali. Prihlásili sa len niektoré rodiny, ktoré nevlastnili žiaden majetok.

369 SNA Bratislava, f. 03, 1948, a. j. 32.

370 SNA Bratislava, f. ÚP ZP, mikrofilm II. 364, č. 889.

Nová situácia nastala 7. decembra 1948, keď bolo publikované nariadenie Zboru povereníkov č. 26/1948 Zb. n. SNR, ktorým sa upravilo vyňatie pôdohospodárskeho majetku osôb maďarskej národnosti z konfiškácie. Podľa neho sa majetok osôb maďarskej národnosti, ktorý nebol pridelený podľa konfiškačných predpisov, čiastočne (do 50 ha na rodinu žijúcu v spoločnej domácnosti) vyníma spod konfiškácie. Nariadenie sa vzťahovalo len na osoby, ktoré nadobudli československé štátne občianstvo podľa zákona č. 245/1948 Zb. a o svoj majetok sa starali.³⁷¹

Návrat „náboristov“ z Čiech prakticky uskutočňovalo ministerstvo sociálnej starostlivosti podľa smerníc vládnej komisie, po príchode na Slovensko sa umiestňovanie uskutočňovalo podľa smerníc trojčlennej komisie, ktorá vznikla na základe uznesenia Zboru povereníkov z 3. decembra 1948, pod odborným dohľadom Povereníctva pôdohospodárstva a pozemkovej reformy. Ministerstvo sociálnej starostlivosti pri zostavovaní transportov vracajúcich sa Maďarov postupovalo na základe zoznamov, ktoré dodalo Povereníctvo pôdohospodárstva a pozemkovej reformy. Za pomoci okresných úradov ochrany práce vypracovalo trasu cesty mimoriadnych transportov, ktoré odvážali „náboristov“, čím mali zabezpečiť optimálne trasy, stravovanie a vykladanie vagónov. Na Slovensku boli do akcie návratu „náboristov“ zainteresované aj ďalšie rezorty Povereníctva dopravy, vnútra, zdravotníctva, osídľovací úrad, divízia Červeného kríža aj vojenská správa. Priamo na mieste, kde transporty končili, boli pripravené pracovné skupiny pre pozemkovú reformu, aby v spolupráci s národnými výbormi a správnymi komisiami a komisármi zabezpečili ďalšiu starostlivosť o „náboristov“.³⁷² Za zmocnenca vládnej komisie pre návrat Maďarov z českých krajín na Slovensku bol opäť vymenovaný pracovník ministerstva sociálnej starostlivosti R. Obrusník,³⁷³ ktorý zodpovedal aj za ich deportácie do Čiech a vypracoval aj niektoré z citovaných správ o situácii pri presídľovaní. Aj politický sekretariát KSS určil „*zmocnenca Zboru povereníkov, ktorý bude zodpovedný pred stranou*“ za akciu návratu Maďarov z Čiech. Bol ním vtedajší poverenik pôdohospodárstva a pozemkovej reformy M. Faltán.³⁷⁴

Časovo bol návrat Maďarov z Čiech rozvrhnutý na 4 mesiace. Mal sa začať v januári a skončiť v apríli 1949. Na jeden mesiac pripadalo 15 transportov, v jednom transporte sa malo nachádzať 80 – 100 rodín „náboristov“ a transport mal pozostávať zo 48 – 52 vagónov. Transporty v Čechách sprevádzali dvaja pracovníci niektorého z úradov ochrany práce, ošetrovateľky Červeného kríža a na prvej slovenskej stanici pristúpili úradníci Povereníctva pôdohospodárstva a pozemkovej reformy a Povereníctva sociálnej starostlivosti. Úradníci mali dohliadať na správne vyloženie „náboristov“ na cieľových staniciach. „Náboristi“ si mali svoje veci sami vykladať,

371 Zbierka zákonov Slovenskej národnej rady, 1948, čiastka 12, s. 49.

372 SÚA Praha, f. 100/24, sv. 45, a. j. 856.

373 SNA Bratislava, f. ÚV KSS, generálny tajomník, 1948. Správa o akcii návratu osôb maďarskej národnosti, ktoré boli prikázané na práce do Čiech.

374 SNA Bratislava, f. ÚV KSS, sekretariát, kart. 1. Zápisnica z politického sekretariátu KSS 24. novembra 1948.

ale k dispozícii mali byť aj pomocné čaty. Význam pomocných čiat sa ukázal najmä vtedy, keď deportované osoby začali vykladať mimo ich pôvodného bydliska a vracajúci sa Maďari odmietali na týchto staniciach vystupovať. Transporty sa vykladali zásadne cez deň a zároveň bolo zisťované povolanie „náboristov“. Z vykladacej vlakovej stanice sa ďalší presun uskutočňoval prostredníctvom ČSD v Komárne. Tu bolo osobitne na túto akciu k dispozícii 100 nákladných motorových vozidiel, 6 osobných automobilov, 3 cisterny, 2 pojazdné dielne a 80 šoférov. Vzhľadom na to, že ministerstvo národnej obrany zlikvidovalo vojenskú dopravnú skupinu v Komárne, ktorá pracovala na výmene obyvateľstva, akciu uskutočňovali civilní šoféri, čo jej dodávalo predsa len ľudskejší charakter, ako mala akcia deportácie do Čiech v rokoch 1946 – 1947. Preprava povozmi sa mala uskutočňovať iba v tých miestach, kde bol malý počet „náboristov“ (Kráľovský Chlmec, Moldava nad Bodvou, Rožňava).³⁷⁵ „Náboristi“ z východného Slovenska, ktorí odchádzali do Čiech poslední a vracali sa ako prví, sa mali vrátiť do svojich bydlísk už do 27. februára 1949, po nich mali nasledovať obyvatelia maďarskej národnosti z okresov Šafárikovo (Tornaľa) a Lučenec, až potom Maďari z okresov západného Slovenska.³⁷⁶ S „náboristami“ mala byť pri ich návrate napísaná zápisnica o hospodárskych potrebách, v ktorej mali byť zaznamenané požiadavky na ubytovanie, hospodárstvo, stroje, budovy, dobytok, osivo, šatstvo a bytové zariadenie.³⁷⁷

Organizovaný návrat „náboristov“ z Čiech začínal novú etapu v riešení problému deportovaných Maďarov a v ešte väčšom meradle, ako v čase útekov deportovaných Maďarov z Čiech, sa otváral aj problém s dôverníkmi. Smernice, uznesenia Zboru povereníkov aj stanoviská KSS, pokiaľ ide o prednostné právo pri obsadzovaní majetkov, boli jasné a jednoznačné. Prvoradý mal byť „triedny“ princíp a ohľad na sociálne slabšie vrstvy.

Prvý organizovaný transport s Maďarmi z Čiech bol vypravený 7. januára 1949 a na Slovensko prišiel 8. januára 1949 do okresov Šamorín a Komárno. V rámci tejto akcie sa na Slovensko malo vrátiť 6136 rodín, čiže 24 060 osôb. V českých krajinách chcelo dobrovoľne zostať 162 rodín, čiže 529 osôb.³⁷⁸ Za roľníkov bolo úradníkmi označených z 5485 posudzovaných prípadov 1307 roľníkov (19%) a 2918 neroľníkov (53,4%). Tu však je potrebné pripomenúť, že úradníci, ktorí zisťovali zamestnanie „náboristov“, označili za roľníkov iba tých, ktorí vlastnili viac ako 1 k. j. pôdy. Ostatní „náboristi“ boli posúdení ako neroľníci. Podstatné pre takéto rozdelenie bolo, že roľníkov potom evidovala pracovná skupina pre pozemkovú reformu a „neroľníkov“ okresné úrady ochrany práce. Od toho sa odvíjali aj možnosti umiestňovania, majetkových kompenzácií a pod.³⁷⁹ Na základe nariadenia Zboru povereníkov č. 26/1948

375 SÚA Praha, f. 100/24, sv. 45, a. j. 856.

376 SÚA Praha, f. 100/24, sv. 45, a. j. 856. Materiál zo zasadania Predsedníctva KSČ 26. 2. 1949.

377 SNA Bratislava, f. Povereníctvo vnútra, administratívny odbor, kart. 673.

378 SÚA Praha, f. 100/24, sv. 45, a. j. 856. Správa o akcii návratu osôb maďarskej národnosti, ktoré boli určené na prácu do Čiech a teraz sa vracajú organizovane späť na Slovensko.

Zb. mal byť poľnohospodársky majetok obyvateľov maďarskej národnosti, ktorým bolo vrátené štátne občianstvo, vyňatý z konfiškácie, ak nemal viac ako 50 ha výmery. Podľa materiálu z Predsedníctva KSČ z 26. februára 1949 išlo o 9123 prípadov, z ktorých bolo v tom čase vyriešených 5100 prípadov.³⁸⁰

V zásade mal každý z „náboristov“ možnosť a právo vrátiť sa na Slovensko, či už do svojho domu, ak nebol obsadený iným osídlencom, ktorý mal na tento majetok dekrét od úradov, alebo do iného domu, čo mali zabezpečiť orgány štátnej správy. Treba pripomenúť, že náhradné ubytovanie obyčajne nevyhovovalo a nebolo adekvátnou náhradou za predchádzajúce ubytovanie vo vlastnom dome. Ubytovacie možnosti pre „náboristov“ boli zisťované Národnou bezpečnosťou a jednotlivé transporty mali byť umiestňované podľa dopredu pripravených zoznamov. Už pred začatím návratu „náboristov“ uskutočnili členovia bezpečnosti, pracovných skupín a miestnych orgánov (národných výborov, správnych komisií) zisťovanie možností ich umiestnenia. Zisťovanie sa uskutočnilo v 19 okresoch a 500 obciach južného Slovenska. Bolo zistených 3617 ubytovacích možností, z toho 906 vo voľných náborových domoch. V duchu presadzovanej triednej línie je za touto formuláciou potrebné vidieť ubytovanie „náboristov“ u „*zamožnejších roľníkov ako aj u iných osôb, ktoré majú nadmerné byty*“.³⁸¹

Ani v rámci štátom organizovaného návratu deportovaných Maďarov z Čiech sa zoznamy v praxi absolútne neosvedčili. V liste pre pracovnú skupinu pre pozemkovú reformu v Pezinku, ktorý zaslal A. Buza 19. januára 1949, sa uvádzalo: „*Nakoľko bolo zistené, že ubytovacie možnosti v mnohých prípadoch nie sú reálne, je potrebné, aby ste ihneď prekontrolovali plánované umiestnenie a v prípade potreby zaistili iné ubytovanie, keď to bude potrebné aj v inej obci, avšak podľa možnosti v blízkosti vykladacej stanice. Postupujte takto: predovšetkým zistíte v obciach ich pôvodného bydliska, či ich domy nie sú voľné. V kladnom prípade umiestnite ich vo vlastných domoch. V negatívnom prípade zaistíte pre nich ubytovanie v obciach, do ktorých boli určené podľa zoznamu, a keby to nebolo možné, umiestnite ich aj v iných obciach... Pri tomto šetrení zisťujte súčasne ďalšie ubytovacie možnosti, najmä u zámožných roľníkov, avšak aj u iných obyvateľov, ktorí vlastnia nadmerné byty*“.³⁸²

Najväčším problémom bolo umiestnenie „náboristov“ v okresoch, ktoré postihli deportácie najviac. (Galanta, Šamorín, Dunajská Streda, Komárno, Hurbanovo). V zásade nemal existovať voľný dom po „náboristoch“ deportovaných do Čiech, pretože boli pridelované dôverníkom, sčasti ako konfiškované majetky, sčasti do nájmu. Iba domy, ktoré boli nepoužiteľné, a tie, ktoré obývali príbuzní „náboristov“, neboli obsadené.

Už po prvých skúsenostiach s návratom Maďarov z Čiech začali rôzne politické tlaky na komunistických straníckych predstaviteľov. Na zasadaní sekretariátu

379 SÚA Praha, f. 100/24, sv. 45, a. j. 856. Správa o akcii návratu osôb maďarskej národnosti, ktoré boli prikázané na prácu do Čiech a teraz sa vracajú organizovane späť na Slovensko z 25. januára 1949.

380 100/24, sv. 45, a. j. 856. Materiál zo zasadania Predsedníctva KSČ 26. 2. 1949.

381 SÚA Praha, f. 100/24, sv. 45, a. j. 856.

382 SNA Bratislava, f. PPPR, sekcia B, kart. 312.

ÚV KSS referoval Š. Bašťovanský o tom, že ho navštívila delegácia roľníkov – presídlencov z obce Marcelová, ktorí majú problémy s „náboristami“ z Čiech. Generálny tajomník KSS informoval, že vydal povereníkovi vnútra D. Okálimu také smernice, že „v prípade kde majú Slováci riadne dekrétmi pridelenú pôdu a usadlosti, nesmú byť z týchto vyhadzovaní“. Š. Bašťovanský chcel dosiahnuť, aby Új Szó začalo propagovať, aby vracajúci sa Maďari boli umiestňovaní na majetky boháčov, maďarských kulakov. Informoval, že mu volal úplne zúfalý poverenik pôdohospodárstva M. Falt'an a žiadal ho, aby komunistická strana vyslala do terénu desať „súдруhov, maďarských, politicky vyspelých“, ktorí by na mieste vysvetľovali pokyny strany.³⁸³ Uznesenie, ktoré prijalo vedenie KSS v tejto otázke, bolo prijaté v tomto duchu. Maďarskí komunisti však podľa reakcií slovenského vedenia komunistickej strany mali iné názory na umiestňovanie deportovaných Maďarov z Čiech.

„Náboristi“ sa po návrate domov dožadovali opäť svojich majetkov. Mnohí dôverníci medzitým svoje majetky vo vnútrozemí predali, odovzdali príbuzným alebo definitívne opustili, resp. išlo o presídlencov z Maďarska³⁸⁴ či Rumunska. Osídlení dôverníci mali v mnohých prípadoch na majetky po „náboristoch“ vydané vlastnícke dekréty a bolo prirodzené, že si na tieto majetky uplatňovali svoje nároky. Bolo prirodzené, že „náboristi“, ktorí sa vracali z Čiech už ako československí štátni občania, sa tiež chceli vrátiť do svojich domovov, ktoré si postavili, zdedili, v ktorých žili oni a ich príbuzenstvo a mali k nim vybudovaný citový i vlastnícky vzťah. Vznikali spory, ktoré neraz vyústili do fyzického napadnutia osôb a museli sa riešiť za asistencie Zboru národnej bezpečnosti. Na dôsledky nepremyslenej štátnej kolonizačnej politiky, ktorá kardinálne postihla deportovaných obyvateľov maďarskej národnosti, doplácali aj tí, ktorí v dobrej viere prichádzali na Slovensko hľadať novú existenciu, či obyvatelia Slovenska zo severných oblastí. Mnohí zo slovenských presídlencov nevydržali tlak vracajúcich sa „náboristov“ a opúšťali pridelené majetky. Len v obvodnej pracovnej skupiny pre pozemkovú reformu v Nových Zámkoch odišlo k 17. máju 1949 118 rodín dôverníkov.³⁸⁵ Úrady nedokázali zabezpečiť bezpečnosť pre týchto ľudí, ktorých naverbovali na osídľovanie a poslovenčovanie južného Slovenska. Prípady zbitých reemigrantov z Rumunska či optantov zo Zakarpatskej Ukrajiny v obciach Chanava a okresu Jesenské (Feledince), Svätý Kráľ, Abovce, Štrkovec v okrese Tornaľa (Šafárikovo) z mája 1949 sa nachádzajú v spisoch Osídľovacieho úradu pre Slovensko.³⁸⁶ Podobne boli v dňoch 22. júna až 6. júla 1949 pripravené

383 SNA Bratislava, f. ÚV KSS, kart. 2, 15. 2. 1949/protokol, bod. 10.

384 V správe z porady dôverníkov – presídlencov, ktorá sa uskutočnila v Komárne 5. – 7. novembra 1948, jej autor písal: „Presídlenci sú všetci bez výnimky tvrdí a neoblomní nacionalisti. Pochybujem, že by či už výchovou, školením a osvetovou starostlivosťou dala sa táto ich stránka koordinovať s internacionalizmom, hoci sú komunisti. Keď sa v každodennom živote stretávajú s provokačným správaním Maďarov.“ (SNA Bratislava, f. GT, č. 514/5. Správa o pracovnej porade pre dôverníkov – presídlencov v Komárne 5. – 7. 11. 1948.)

385 SNA Bratislava, f. PPPR, kart. 1670, č. 20383/49.

386 SNA Bratislava, f. Osídľovací úrad. Kabinet, č. 909/preds.-49.

Oblasťnou úradovňou Osídľovacieho úradu a Fondu národnej obnovy v Galante zápisnice o „*neprístopnostiach maďarských občanov*“ voči 34 rodinám presídľencov z Maďarska.³⁸⁷ Na druhej strane sa pracovníci osídľovacieho úradu snažili stavať nároky „náboristov“ do kriminálnej polohy a ich snahu nastáňovať sa do svojich „bývalých“ domov označovali za protištátnu činnosť rozvracajúcu ľudovodemokratické zriadenie.³⁸⁸ Osobitne napätá bola situácia v priebehu polovice roka 1949 v obci Horné Saliby. Z Horných Salíb bolo v hlavnej fáze odsunu deportovaných zo 159 domov 1067 osôb maďarskej národnosti, ktorí zanechali 142 k. j. pôdy. Z toho vyplýva, že išlo väčšinou o drobných roľníkov. Väčšina z nich bola deportovaná v januári 1947 do okresu Žatec. Možno povedať, že obyvatelov tejto obce postihli všetky vyššie spomínané ťažkosti, problémy a utrpenia, o ktorých sme písali aj v predchádzajúcich častiach tejto práce. Do dediny bolo v rámci vnútornej kolonizácie presídlených 75 rodín väčšinou zo severnejších častí Slovenska, z ktorých 35 malo štatút dôverníkov.³⁸⁹ Dňa 14. júna 1949 sa v tejto obci uskutočnilo zasadanie komisie, ktorá mala usporiadať pomery medzi presídlenými Slovákmi a „náboristami“, ktorí sa vrátili z Čiech. Miestni občania nadávali presídlencom do slovenských sviň a vyhrážali sa im, že ich zakolú. Presídlenca M. Francisciho ohrozovali kosou a keď sa odvolával, že bol v dome umiestnený pracovníkmi osídľovacieho úradu, vyhrážali sa, že zabijú aj ich. Presídľencov obviňovali, že prišli na Slovensko rabovať a že budú z tohto územia ešte utekať. Zápisnicu, ktorá popisovala tieto udalosti, podpísalo štrnásť slovenských presídľencov z Maďarska.³⁹⁰ Do Horných Salíb bola 3. júna 1949 vyslaná v zmysle rozhodnutia Predsedníctva KSS komisia, ktorá mala na mieste vyriešiť problém. V komisii boli za ÚV KSS poslanec J. Honec, za maďarskú komisiu F. Rabay, za poverenie poľnohospodárstva E. Mesároš, za osídľovací úrad a Fond národnej obnovy Šimek, za miestnu správnu komisiu a KSS v Horných Salibách P. Divičan, slovenský presídlenec z Maďarska. Komisia rozhodla, že pre nedostatok bytov nie je možné celý problém v 51 sporných prípadoch vyriešiť inak ako výstavbou trinástich novostavieb. Komisia zistila, že v trinástich prípadoch zostávajú presídlenec i „náborista“ na svojich miestach, kým sa pre jedného z nich nepostavia novostavby. V šiestnástich prípadoch bolo konštatované, že presídlenec aj „náborista“ zostanú v spoločnom dome do konca roka, kým nebude presídlenec presťahovaný do tzv. dohodových domov. V devätnástich prípadoch nechcela ani jedna strana ustúpiť, nechceli prijať ani novostavbu, ani náhradný majetok. „Náboristi“ neboli ochotní prijať ani ďalšie ponúkané riešenia – odísť späť do Čiech, odísť pracovať do výroby s nárokmi na nové byty a tvrdili, že sa do svojich domov nastáňujú hoci násilím,

387 SNA Bratislava, f. Osídľovací úrad. Kabinet predsedu OÚ a FNO, č. 1249/preds.-49. List prednostu oblastnej úradovne OÚ a FNO zo 7. júla 1949.

388 List pracovníka oblastnej úradovne OÚ a FNO z 22. júna 1946 o protištátnej činnosti v Horných Salibách.

389 VADKERTY, Katalin: *Maďarská otázka v Československu 1945 – 1948*. Bratislava : Kaligram, 2002, s. 545, 679, 686.

390 SNA Bratislava, f. Osídľovací úrad. Kabinet predsedu OÚ a FNO. Zápisnica napísaná slovenskými presídľencami 14. júla 1949 v Horných Salibách.

v noci a za každú cenu. V troch prípadoch boli presídlení ochotní odísť do výroby. „Náboristi“ sa podľa pripraveného materiálu uspokojili s tým, že do konca roku 1949 im budú ich majetky definitívne vrátené. V zápisnici, ktorú pripravila komisia, sa uvádzalo, že *„je pravdepodobné, že v obci Horné Saliby a Matúškovo vrátivší sa „náboristi“ sú reakčnými šovinistickými živlami oproti presídlencom lepšie povedané Slovákom usadeným v týchto obciach a tiež tak i proti terajšej vláde štvaní“*.³⁹¹ V zápisnici sa konštatovalo, že je jasné, že ani jeden z „náboristov“ neprijme žiadne náhradné riešenie a chcú sa vrátiť do svojich domov. Najťažšia bola situácia presídlenecov z Maďarska, ktorých na majetky deportovaných Maďarov umiestňovali len dočasne, definitívne mali byť umiestnení na dohodových majetkoch a na majetky, na ktoré boli osadení, nemali vlastnicke výmery.³⁹² Situáciu komplikovalo aj to, že väčšina dôverníkov – presídlenecov si zobrala na opravu získaných domov pôžičky. Na nezmyselnosť dokazovania, kto komu viac ublížil môžeme poukázať aj na príklade obyvateľov obce Horné Saliby maďarskej národnosti a presídlenecov, ktorých na ich miesto osídlili československé úrady. Poškodení boli jedni aj druhí, aj Maďari deportovaní do Čiech aj Slováci, ktorí boli príslubmi lepšej budúcnosti nalákaní na osídľovanie slovenského juhu. Režim, doba a nacionalizmus vybičovali vážne na oboch stranách a obe strany, presvedčené o oprávnenosti svojich nárokov, bojovali za svoju existenciu a budúcnosť svojich detí. Režimy, ktoré svojou nacionalistickou politikou spôsobili tieto utrpenia, už nemohli a neboli schopné vyriešiť vzniknuté problémy a osobné tragédie. Národné cítenie sa stalo zbraňou, ktorá sa obrátila proti zmanipulovanému obyvateľstvu, ktoré sa stalo, na jednej aj druhej strane, obeťou veľkých politických hier. Tieto princípy sa v rôznych podobách objavujú vo väčšine etnických zrážok a etnických čistiek a robia z pokojných obyvateľov časované zbrane a vojakov v radoch nacionalistických zoskupení.

Podobne dramaticky svoju situáciu popísal na návšteve poslanca SNR O. Beňu presídlenec z Maďarska P. Kohút, ktorý bol osídlený v obci Matúškovo v okrese Galanta na majetku Maďara deportovaného do Čiech. *„Späť prišli Maďari všemožne sa usilujú dostať sa naspäť do svojich domov. Keď aj máme sľúbené, že nás z týchto domov nemôžu vyhnúť ale niet obrany proti tomu, aby sme denne neboli provokovaní návštevami v našich bytoch. Nadávajú. Či sa nehanbíte tu bývať, je to môj dom. Tým, že naše úrady dopustili to, aby mohli byť privezení do osady, z ktorej odišli, vystavení sme takému náporu, ktorý, ak úľava nepríde, vydržať nie je možné a budeme nútení opustiť tieto kraje“*. Ďalší presídlenec Š. Hovorka pokračoval: *„Keď sme sa rozhodli opustiť naše predošlé sídla v Maďarsku, rozhodli sme sa tak preto, aby sme sa oslobodili od tamojšieho maďarského útlaku, tak sociálneho ako aj rečového, keď som sa presídlil za náhradu zanechaného domového majetku, bol mi pridelený dom*

391 SNA Bratislava, f. Osídľovací úrad. Kabinet predsedu OÚ a FNO. Zápisnica napísaná komisiou 14. júla 1949 v Horných Salibách.

392 SÚA Praha, f. 100/24, sv. 45, a. j. 856. Správa o akcii návratu osôb maďarskej národnosti, ktoré boli prikázané na prácu do Čiech a teraz sa vracajú organizovane späť na Slovensko z 25. 1. 1949.

po Maďarovi, ktorý bol odvezený na práce do Čiech. Keď v Maďarsku nepociťoval som bezprostredný útlak človeka Maďara, tuná musím znášať bezprostredné nepriateľstvo drobného človeka, Maďara, preto, lebo každodenne budem mať dom, ktorý bol jeho vlastníctvom a nemôže ho obývať, alebo keď mu ho prepustím, prídem na ulicu.“³⁹³

Vracajúci sa „náboristi“ sa snažili dostať na svoje pôvodné majetky, ktoré už boli neraz konfiškované. Povereník pôdohospodárstva M. Falt'an sa na zasadaní Predsedníctva ÚV KSS 5. februára 1949 sťažoval: „80 – 90% neprijíma pôdu po boháčoch, ale vracajú sa do svojich dedín. Vyháňajú prídelcov, ktorí majú právoplatný prídel. Kolonisti opúšťajú pridelenú pôdu. Maďarskí komunisti sú členovia našej strany, jednotnej strany a chodia len za súdruhom Majorom.“³⁹⁴ Náboristom, ktorým nemohla byť vrátená pôda, bola ponúknutá pôda z pozemkovej reformy a v roku 1949, keď sa uskutočňovalo po oficiálne organizovanom návrate „náboristov“ majetkové vyrovnanie, im bolo ponúkaných 5 ha v prípade, že vstúpia s týmto majetkom do JRD.³⁹⁵

Návrat majetkov „náboristom“ bol veľmi komplikovaný. Vo väčšine prípadov, keď boli „náboristi“ odvázaní do Čiech, dôvernici v týchto dedinách neboli ešte a nemohli si prevziať majetok. Majetok odsúvaných osôb preberal obyčajne predseda miestnej správnej komisie, aj to málokedy zápisom v zápisnici. Niektorí dôvernici sa presťahovali do iných voľných domov, nie do domov pridelených úradmi, iní sa čoskoro odsťahovali do pôvodných bydlísk a majetok „náboristov“ brali zo sebou. Niektorí aj s nadobudnutým majetkom odišli z južného Slovenska. Vlastnícke výmery, ktoré dostávali dôvernici, často neobsahovali čísla parciel, ale prideľovali sa im len domy s majetkom. Katastrálne mapy obcí väčšinou neboli k dispozícii a miestni obyvatelia nie vždy správne ukázali parcely, ktoré k domom patrili. To sa prejavilo aj pri návrate „náboristov“ z Čiech.³⁹⁶ S vracajúcimi sa „náboristami“ mali byť spísané zápisnice o ich hospodárskych potrebách, v ktorých mali uviesť svoje požiadavky na ubytovanie, hospodárstvo, stroje, budovy, dobytok, osivo, šatstvo aj bytové zariadenie.³⁹⁷ Majetkové vyrovnanie za majetok, ktorý sa stratil, sa presúvalo až do roku 1950 a postupne splynulo s kolektivizáciou, ktorá na juhu Slovenska postupovala vysokým tempom, stalo sa „bezpredmetným“.³⁹⁸

Do 18. novembra 1948 svojvoľne sa vracajúcich „náboristov“ eskortovali naspäť. Po 18. novembri dostala Národná bezpečnosť príkaz zasahovať voči nim iba v tom prípade, ak sa dopustili násillia voči dôverníkom.³⁹⁹ Proti eskortovaniu Maďarov, kto-

393 SNA Bratislava, f. ÚP SNR, kart. 148, č. 147/1949. Hlásenie poslanca SNR O. Beňu z Galanty z 24. 2. 1949.

394 SNA Bratislava, f. 03, 1949, a. j. 4. Protokol zo zasadania ÚV KSS 5. 2. 1949.

395 SNA Bratislava, f. PPPR, inv. č. 598, kart. 2057.

396 SNA Bratislava, f. ÚV KSS, GT, č. 518/1. Správa pplk. V. Sedmíka z 22. 6. 1949.

397 SNA Bratislava, f. Povereníctvo vnútra, adm. odbor, kart. 673.

398 KOVÁČOVÁ, Daniela: *Úlohy a priebeh kultúrnej revolúcie na dedine v začiatkovej etape združstevňovania*. In: CAMBEL, Samuel: *Formovanie triedy družstevného roľníctva v Československu*. Bratislava : Pravda, s. 178 – 188.

399 SNA Bratislava, f. PPPR, kart. 1639, č. 4927/49.

ri svojvoľne odišli z prikázaného miesta pobytu v Čechách, vystupovalo aj československé ministerstvo zahraničných vecí, ktorému takéto akcie komplikovali situáciu v rokovaní s maďarským partnerom.

Na základe uznesenia Zboru povereníkov z 3. decembra 1948 bola vytvorená komisia pre riešenie otázok južného pohraničia. Jej predsedom bol povereník A. Horák, členmi: Kutrák a Dr. Svetoň za Úrad Predsedníctva Zboru povereníkov, Húska za Povereníctvo informácií a osvetu, Markovič za Povereníctvo školstva vied a umení, Holan za Povereníctvo pôdohospodárstva a pozemkovej reformy, Reindl za Povereníctvo vnútra a Dr. Oros za osídľovací úrad a Fond národnej obnovy.⁴⁰⁰ Komisia mala riešiť vzniknuté problémy. Do marca 1949 sme zaznamenali šesť zasadnutí tejto komisie a možno povedať, že sa zaoberali predovšetkým spôsobom, ako sa má konfiškovať majetok obyvateľov maďarskej národnosti, ktorí boli zaradení na zoznamy tých, ktorí nedostanú štátne občianstvo, omylni pri vydávaní reslovakizačných dekrétov. Jej členovia upozorňovali na ťažkosti dôverníkov po návrate Maďarov z Čiech, navrhovali zriadiť komisiu pre zisťovanie krikľavých prípadov nespokojnosti presídlencov, zaoberala sa aj problematikou zabezpečenia učiteľov pre južné Slovensko.⁴⁰¹ Do riešenia konkrétnych problémov však komisia nezasahovala a situácia „náboristov“ nebola jej ťažiskovým problémom.

„Náboristi“, ktorých majetky boli skonfiškované a pridelené presídlencom alebo boli obsadené (osídlené) presídlencami, boli umiestnení v náhradných bytoch, ktoré im prideľovali národné výbory, resp. správne komisie podľa zákona o hospodárení s bytmi. V takom prípade sa „náboristi“ spravidla umiestňovali nie vo svojej obci, ale v tom istom, prípadne susednom okrese. Dialo sa tak po skúsenostiach s „náboristami“, ktorí sa po návrate domáhali svojich pôvodných domov a majetkov a považovali to za svoje prirodzené právo. Štátne orgány, aby sa vyhlí možným konfliktom, osídľovali ich podľa možností ďalej od pôvodných bydlísk. „Náboristi“ sa však takýmito opatreniami dali málokedy ovplyvniť, sťahovali sa k susedom a známym a rôznymi spôsobmi, vrátane fyzických útokov a vyhrožok, sa snažili získať späť svoje rodné domy. „Náboristi“, ktorých majetky neboli skonfiškované, boli umiestňovaní na svojich pôvodných majetkoch.⁴⁰² To sa týkalo domov aj v tom prípade, ak bol v dome dôverník, ktorý nemal na dom vlastnícky výmer. Takéto riešenie sa uskutočňovalo na základe výnosu Povereníctva pôdohospodárstva a pozemkovej reformy č. 630/4-V/B-3 z 5. januára 1949.⁴⁰³ V takom prípade buď isté obdobie zostali v jednom dome „náborista“ aj s dôverníkom, alebo dôverníkovi bolo potrebné hľadať nové ubytovanie. Takýto variant riešenia bol rozbuškou ich vzájomných vzťahov. Problémy sa mali riešiť aj tým, že medzi „náboristov“ mali chodiť predstavitelia

400 SNA Bratislava, f. Povereníctvo vnútra, inv. č. 184, kart. 32. Zatiaľ posledná zápisnica bola zo 6. zasadania z 19. januára 1949, v tom čase sa už chystala príprava podobnej stránkej komisie.

401 SNA Bratislava, f. Povereníctvo vnútra, inv. č. 184, kart. 32.

402 SÚA Praha, f. 100/24, sv. 45, a. j. 856.

403 SNA Bratislava, f. Povereníctvo vnútra, sekretariát, kart. 120, č. 2345/49 sekr.

komunistickej strany maďarskej národnosti a presvedčať ich o správnosti opatrení komunistickej strany, najmä ich osídľovania na majetkoch „bohatých“ Maďarov. Na poradách komunistov sa mali zúčastňovať aj slovenskí povereníci (M. Faltán v Štúrove, D. Okáli v Nových Zámkoch a O. Pavlík v Želiezovciach). Generálny tajomník KSS Š. Bašťovanský mal v marci 1949 vystúpiť na porade okresných tajomníkov KSS, kde mal dať „*zásadné smernice ako riešiť problémy spolužitia slovenského a maďarského ľudu na južnom Slovensku.*“⁴⁰⁴

Pracovné skupiny pre pozemkovú reformu, ktoré mali na starosti umiestňovanie vracajúcich sa „náboristov“ ako jedna z najvýznamnejších zložiek, podávali záverečné správy o umiestňovaní „náboristov“ po skončení organizovaného návratu koncom apríla 1949. Správy však neboli spracované jednotným spôsobom a na ich základe nebolo možné zistiť celkové výsledky akcie. Navyše sa v správach neobjavovali informácie o tých „náboristoch“, ktorí sa vrátili z Čiech neorganizovane.

„Náboristi“ s rozhorčením prijímali najmä skutočnosť, ak sa nemohli vrátiť na svoje pôvodné majetky. To bol hlavný dôvod, prečo už počas vykladania transportov vracajúcich sa „náboristov“ dochádzalo k protestom aj násiliu. Tam, kde vracajúcich sa Maďarov neumiestňovali do ich pôvodných domov, sa „náboristi“ odmietali podieľať na vykladaní svojich zvrškov a vyhlásili, že do inej obce sa sťahovať nebudú. Pracovná skupina pre pozemkovú reformu, ktorá mala na starosti obvod bývalej pracovnej skupiny pre pozemkovú reformu v Komárne, zaznamenala incident, po ktorom boli v obci Nána zaistení šiesti miestni obyvatelia. „Náboristi“, ktorí pochádzali z obce Marcelová a obce Tvrdosovce, odopreli vykladanie svojho majetku v iných obciach. Napriek tomu boli proti ich vôli vyložení z transportu a odvezení do obcí, ktoré im určila pracovná skupina pre pozemkovú reformu v Nových Zámkoch. Iba v obvode Pracovnej skupiny pre pozemkovú reformu v Košiciach bol konštatovaný veľmi pokojný návrat „náboristov“, bez pomoci Národnej bezpečnosti. V obvode Košice však išlo o návrat 72 rodín, kým v obvode Komárno o 1673 rodín.“⁴⁰⁵

V záverečnej správe sa konštatovalo, že „náboristi“ zatiaľ v obmedzenom počte podávajú žiadosti o navrátenie majetku, ktorý im bol odobraný proti ich vôli. Požiadavka vrátiť konfiškovaný majetok, najmä živý a mŕtvy inventár hospodárstiev, sa objavovala v záverečných správach všetkých pracovných skupín pre pozemkovú reformu, ktoré sme mali k dispozícii (Nové Zámky, Komárno, Košice, Galanta). Snahy o vrátenie majetku sa so stabilizáciou ich situácie ešte zosilňovali. V správe pracovnej skupiny pre pozemkovú reformu v Nových Zámkoch z apríla 1949 sa uvádzalo: „*Tú okolnosť, že majetok im bol právoplatne skonfiškovaný, nechcú pochopiť, lebo vraj pre konfiškáciu nebol zákonný podklad, nakoľko podľa ich prehlásenia sa neprevinili proti Československej republike, a tiež sa ohradzujú tým, že majú štátne občianstva ČSR.*“⁴⁰⁶

404 SNA Bratislava, f. ÚV KSS, 03, 1949, a. j. 10. Zápisnica z Predsedníctva ÚV KSS 18. marca 1948.

405 SNA Bratislava, f. PPPR, kart. 1670, č. 20 383/49.

406 SNA Bratislava, f. PPPR, kart. 1670, č. 20 383/49.

Podľa záverečnej správy, ktorú pripravila pracovná skupina pre pozemkovú reformu v Nových Zámkoch v apríli 1949, sa väčšina „náboristov“ vyjadrila o svojom pracovnom nasadení ako o nútenej práci. Tieto výroky nechávali podávateľia správy bez komentárov. Aj to svedčilo o tom, že nová politika slovenských orgánov voči Maďarom bola úradníkmi prijímaná veľmi rozpačito. Aj vracajúci sa Maďari sa snažili v duchu novej politiky dať deportáciám nie nacionalistický ale politický charakter. Podľa nich mala akcia „náboru“ aj politický charakter, lebo sa dotýkala robotníckej triedy a „väčšina náboristov bola organizovaná v KSS“.⁴⁰⁷ Záver tohto hodnotenia však pokladáme za „nadprácu“ horlivého úradníka, ktorý pochopil trend, ako sa majú písať správy na začiatku päťdesiatych rokov. Aj keď podľa situačných správ z predchádzajúceho obdobia prijímala KSS napriek oficiálnemu zákazu aj Maďarov, v žiadnom prípade nemohlo ísť o „väčšinu náboristov“. Správa pracovnej skupiny pre pozemkovú reformu v Košiciach zase konštatovala, že „náboristi boli veľmi spokojní so spôsobom, ako sa s nimi teraz zaobchádzalo“, čo bolo jednoznačne v protiklade so spôsobom ako sa uskutočňovala deportácia Maďarov do Čiech.

Vracajúci sa „náboristi“ otvorene prejavovali svoju nenávisť k dôverníkom a presídlencom, ktorí boli umiestnení na ich majetkoch. Dôverníci a presídlenci pozerali na návrat „náboristov“ s veľkými obavami o svoju budúcnosť. Väčšina z nich vytýkala štátnym úradníkom, že boli na takéto majetky umiestňovaní. Svoje postavenie považovali za kritické a neudržateľné. Mnohí z nich prejavili záujem vrátiť sa na svoje pôvodné majetky.⁴⁰⁸ V Krásnohorskom Podhradí opustili traja dôverníci pridelené majetky, na ktoré sa vrátili „náboristi“ mimo oficiálne organizovaných transportov. V obvode pracovnej skupiny pre pozemkovú reformu v Galante opustilo do apríla 1949 svoje majetky 37 rodín dôverníkov a kolonistov (Matúškovo – 19 rodín, Horné Saliby 12 rodín, Čierny Brod – 6 rodín). Počet „náboristov“, ktorí opustili pridelené byty, bol pracovnou skupinou vyčíslený na 47 rodín a 201 osôb z obcí Kajal, Topoľnica, Dolné Saliby, Trnovce, Dlhá n/V., Váhovce a Kostolná pri Dunaji.⁴⁰⁹

O problémoch rozprával aj M. Faltán na rokovaní ÚV KSS 20. januára 1949: „Vidíme tu ale jeden zjav, zložia sa podľa určenia v niektorej obci, ale na druhý deň už sú vo svojich dedinách, že oni nič nechcú, len bývať vo svojom dome. Dal som pokyny, kde je obojstranná a prijateľná dohoda, nech sa dohodnú, ak je dohoda skutočne slušná.“⁴¹⁰ Problémy nastávali aj vo vnútri komunistickej strany. Slovenskí predstavitelia „žiarlili“ na pozíciu už spomínanej maďarskej komisie. M. Faltán na zasadnutí Predsedníctva KSS 5. februára 1949 konštatoval: „Maďarskí komunisti sú členovia našej strany, jednotnej strany a chodia len za s. Majorom. Vyzerá to tak, že Maďari považujú za svojho politického reprezentanta nie ÚV, ale s. Majora.“⁴¹¹

407 SNA Bratislava, f. PPPR, kart. 1670, č. 20 383/49

408 SNA Bratislava, f. PPPR, kart. 1670, č. 20 383/49.

409 SNA Bratislava, f. PPPR, kart. 1670, č. 20 383/49.

410 SNA Bratislava, f. ÚV KSS, sekretariát, kart. 2, 20. 1. 1949. Protokol.

411 SNA Bratislava, f. 03, 1949, a. j. 4.

Do obvodu pracovnej skupiny pre pozemkovú reformu (ďalej PS PR) v Galante došlo 556 rodín (2365 osôb), z nich 144 rodín roľníkov (645 osôb) a 412 rodín neroľníkov (1720 osôb). Na vlastných majetkoch boli umiestnených 29 rodín roľníkov (121 osôb) a 117 rodín neroľníkov (547 osôb), k príbuzným bolo umiestnených 39 rodín roľníkov (190 osôb) a 141 rodín neroľníkov (535 osôb) a na cudzie majetky 75 rodín roľníkov (334 osôb) a 154 rodín neroľníkov (638 osôb). V obvode tejto pracovnej skupiny boli zistené aj rodiny, ktoré opustili pridelené byty a domy. Do obvodu bývalej PS PR v Komárne došlo 1673 rodín „náboristov“. Do obvodu bývalej PS PR v Nových Zámkoch došlo 962 rodín „náboristov“. Do obvodu PS PR v Košiciach došlo 72 rodín „náboristov“, z ktorých bolo 39 umiestnených na vlastných majetkoch, 13 u príbuzných a 20 na cudzích majetkoch. Podľa záverečnej správy z obvodu tejto pracovnej skupiny zostalo v Čechách natrvalo 35 rodín (122 osôb). Roľníci však až na jeden prípad boli umiestnení na vlastných majetkoch. Išlo o roľníka z obce Drnava, na ktorého majetku bol umiestnený dôverník. „Náboristovi“ ponúkli náhradu, ktorú však neprijal a radšej pracoval ako robotník na stavbe cesty.⁴¹²

Z ďalších pracovných skupín pre pozemkovú reformu boli k dispozícii iba čiastkové údaje:

PS PR Pezinok – v januári 1949 prišlo 191 rodín (888 osôb), z nich 19 rodín roľníkov a 1472 rodín neroľníkov, na vlastných majetkoch bolo osídlených 56 rodín, u príbuzných 47 a na cudzích majetkoch 88 rodín. Pridelené byty opustilo 30 rodín, tento počet sa však podľa správy PS PR stále menil, lebo „náboristi“ denne odchádzali z určených obcí.⁴¹³

Podľa materiálov ministerstva zahraničných vecí sa v 63 transportoch od 7. januára 1949 do 11. apríla 1949 vrátilo 4554 rodín, 19 041 osôb. Podľa zamestnania to malo byť 959 roľníckych rodín a 3595 neroľníckych rodín, z ktorých bolo na vlastných majetkoch osídlených 2069 rodín, 1156 rodín u príbuzných a 1329 rodín v cudzích domoch.⁴¹⁴ Podľa údajov, ktoré uvádza J. Bobák⁴¹⁵, sa do 371 obcí z 27 okresov Slovenska vrátilo 19 184 osôb z 4602 rodín. Z nich bolo 931 roľníckych rodín a 3671 neroľníckych rodín. Nová klasifikácia roľníckych a neroľníckych rodín, ktorú sme už spomínali, spôsobovala veľký nepomer medzi štruktúrou deportovaných a vracajúcich sa rodín „náboristov“. Z uvedených 4602 rodín bolo 2070 umiestnených vo vlastných domoch, 1186 u príbuzných a 1346 v pridelených bytoch.

412 SNA Bratislava, f. PPPR, kart. 1670, č. 20 383/49.

413 SNA Bratislava, f. PPPR, kart. 1670, č. 20 383/49.

414 VADKERTY, Katalin: *A Deportálások*. Bratislava: Kalligram, 1996, s. 150.

415 BOBÁK, Ján: *Maďarská otázka v Česko-Slovensku 1944 – 1948*. Martin : Matica slovenská, 1996, s. 140 – 141. Výsledky prezentované v práci však tiež nie sú dôveryhodné, pretože ani súčty vracajúcich sa rodín, ani rodín v pridelených bytoch nie sú správne. Nesprávne sú napr. aj údaje za okres Dunajská Streda.

RIEŠENIE PROBLEMATIKY „NÁBORISTOV“ A DÔVERNÍKOV V RÁMCI AKCIE JUH

Ďalšou fázou v riešení dôsledkov deportácií obyvateľstva maďarskej národnosti do Čiech bola snaha o majetkové vyrovnanie – uspokojenie „náboristov“, ale aj riešenie situácie dôverníkov, ktoré sa uskutočnilo v rámci Akcie Juh. Jedným z cieľov Akcie Juh z roku 1949 bolo teda hľadať spôsob, ako riešiť problémy, ktoré vznikli v dôsledku odsunu obyvateľov maďarskej národnosti zo Slovenska do Čiech v rokoch 1946 – 1948 a problémy dôverníkov, ktorí boli osídľovaní na ich majetkoch. Druhým cieľom akcie bol odsun triedne a politicky nevyhovujúcich obyvateľov južného Slovenska do Čiech.⁴¹⁶ Represívnej zložke akcie, ktorá bola namierená voči nepriateľom ľudovodemokratického zriadenia maďarskej národnosti, sme venovali väčšiu pozornosť v samostatnej štúdii.⁴¹⁷

Spôsob, akým sa riešili problémy slovenského juhu po roku 1948, charakterizujú slová V. Širokého na zasadaní Predsedníctva KSS 5. februára 1949, ktorý skonštatoval: „...*ani predstavu sme nemali, keď sme jednali o zrovnoprávnení osôb maďarskej národnosti, že budeme mať takéto problémy...*“⁴¹⁸ Z celkových výsledkov návratu „náboristov“ na Slovensko je zrejmé, že väčšina z tých, ktorí sa vrátili v rámci organizovanej akcie, boli usadení na cudzích majetkoch. Pričom orgány, ktoré mali riešiť problematiku navrátilcov z Čiech, nemali prehľad o umiestnení a nárokoch tých, ktorí sa vrátili mimo organizovaného náboru. Pri predpoklade, že v Čechách zostalo okolo 2500 – 3000 osôb, mimo organizovaného návratu deportovaných Maďarov sa späť vrátilo okolo 20 tisíc osôb. Umiestnenie u príbuzných bolo možné chápať len ako dočasné, nič neriešiace a ešte komplikovanejšie bolo umiestnenie na iných majetkoch na pôde väčších vlastníkov pôdy maďarskej národnosti. V polovici mája 1949 v okresoch Štúrovo, Nové Zámky, Hurbanovo, Šaľa a Želiezovce odmietlo ponúknutú pôdu 598 „náboristov“.⁴¹⁹

416 V KSS existovala aj snaha zaradiť do Akcie Juh aj Nemcov, ktorí zostali na Slovensku. (PEŠEK, Jan: *Odvrátená tvár totality*. Bratislava : Nadácia Milana Šimečku, 1998, s. 240.

417 V štúdii, ktorá vyšla v roku 1993 vďaka Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR v Prahe, (ŠUTAJ, Štefan: „*Akcia Juh*“. *Odsun Maďarov zo Slovenska do Čiech v roku 1949*. Praha : Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, Svazek 8. 1993.) sme venovali pozornosť predovšetkým tej časti Akcie Juh, ktorá bola zameraná na „*potláčanie štátu nepriateľských síl*“ v radoch obyvateľstva maďarskej národnosti. V tejto časti sa zameriame najmä na druhú časť Akcie Juh – uspokojovanie „náboristov“ a riešenie dôsledkov „náboru“ do Čiech. Neskôr sa problematike Akcie Juh venovala: HRABOVEC, Emília: *Aktion Süd. Die ungarische Frage in der südlichen Slowakei von September bis Oktober 1949*. Österreichische Osthefte, 37, 1995, 1, 97 – 119; HRABOVCOVÁ, Emília: *Akcia Juh. Jeseň 1949 na južnom Slovensku v tieni štátnej bezpečnosti*. In: *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948 – 1989*. I. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2001.

418 SNA Bratislava, f. 03, 1949, a. j. 4.

419 SNA Bratislava, f. PPPR, kart. 1670, č. 20 383/49.

V tejto súvislosti je potrebné pripomenúť, že nová pozemková reforma konfiškovala každý poľnohospodársky majetok nad 50 ha a i ten poľnohospodársky majetok s menšou výmerou, na ktorom jej vlastník sám nepracoval. „Náboristi“ však prišli nielen o domy, pôdu, ale aj o mŕtvy inventár (napr. poľnohospodárske náradie). Práve spôsob riešenia, pri ktorom by sa „náboristi“ umiestňovali ako národní správcovia na väčšie „kulacké“ majetky Maďarov, mal v Predsedníctve KSS silných podporovateľov. Zdal sa im dostatočne „triedny“, dostatočne „spravodlivý“ a neohrozujúci slovenských presídlencov. V. Široký na záver rokovania Predsedníctva KSS 5. februára 1949 k tomu povedal: *„Poverenictvo pôdohospodárstva a pozemkovej reformy má sledovať veľmi jasnú triednu líniu, v tom prípade nech príde s. Rákosi a protestuje, tak mu povieme, čo je to boj za socializmus“*.⁴²⁰

Komunistická koncepcia odškodňovania však prinášala mnohé problémy a v zásade nič neriešila, pretože neuspokojovala nároky vracajúcich sa „náboristov“. Riešenie na úkor ďalších obyvateľov maďarskej národnosti malo ďaleko od spravodlivosti, ďaleko od ozajstného riešenia problémov zainteresovaných skupín a prišlo neskoro. V marci 1949 sa na zasadnutí Predsedníctva KSS opäť riešili problémy južného pohraničia. Výsledkom bolo rozhodnutie zvolať poradu okresných predsedov KSS, na ktorej mal generálny tajomník KSS Š. Bašťovanský predložiť smernice (inštrukcie), ako riešiť problémy spoluzitelia Slovákov a Maďarov a Š. Fábry za maďarskú komisiu bol poverený vytvoriť *„úderku maďarských súdruhov, ktorí budú pôsobiť medzi maďarskými občanmi prichádzajúcimi z Čiech“*.⁴²¹ Všetky dovtedajšie riešenia sa ukazovali ako nedostatočné pre komunistickú politiku a uspokojenie spojencov v novom spojeneckom bloku.

Materiál pre Predsedníctvo ÚV KSS z 3. júna 1949 obsahoval už prvky tejto novej koncepcie riešenia problémov južného pohraničia, ktorá mala podľa jej autorov zohľadniť potreby malých vlastníkov maďarskej a slovenskej národnosti, zladiť ich so záujmom o asimiláciu sociálne slabších vrstiev obyvateľstva maďarskej národnosti a s úsilím o potlačanie ekonomicky silnejších vrstiev tohto obyvateľstva. Táto politika bola charakteristická práve pre koniec štyridsiatych a začiatok päťdesiatych rokov.

Podľa materiálu, ktorý bol pripravený pre Predsedníctvo ÚV KSS 3. júna 1949, mala byť pri ÚV KSS vytvorená ďalšia komisia na riešenie otázok južného pohraničia. Mala byť zložená zo zástupcov sekretariátu ÚV KSS, zástupcov maďarskej komisie pri ÚV KSS (J. Kugler, F. Rabay), zástupcu ÚV KSS (J. Honec), zástupcov osídľovacieho úradu a Poverenictva pôdohospodárstva a pozemkovej reformy. Komisia mala priamo v obciach preskúmať doteraz nevyriešené prípady umiestnenia „náboristov“, spory medzi presídlencami, kolonistami a deputátnikmi a mala sa pokúsiť o dohodu medzi nimi. Ak by sa nepodarilo dosiahnuť dohodu, boli navrhnuté zásady, podľa ktorých sa mali riešiť krízové situácie. Komisia sa mala usilovať nájsť pre rodiny, ktorých majetok bol konfiškovaný a používaný inými osobami,

420 SNA Bratislava, f. 03, 1949, a. j. 4.

421 SNA Bratislava, f. 03, 1949, a. j. 10.

vhodné zamestnanie v štátnych lesoch a na štátnych majetkoch a ubytovanie v iných dedinách, priemyselných mestách, prípadne získať rodinu na prácu v baníckych strediskách (napr. Handlová) alebo neumiestnenú rodinu „náboristov“ ubytovať u „bohatých“ Maďarov „*ktorí boli politicky kompromitovaní a v dôsledku toho im bol majetok konfiškovaný alebo im ešte môže byť konfiškovaný*“.⁴²² Komisia sa mala snažiť získať neusídlené rodiny na prácu na štátnych majetkoch alebo v štátnych lesoch a ponúknuť im možnosť postaviť si dom. Ďalšou alternatívou bolo získať ich na prácu v handlovských baniach. Tendencia ubytovať maďarské rodiny v domoch maďarských boháčov patrila v tomto období k stabilným. Pokiaľ ide o slovenských presídlencov ubytovaných v domoch maďarských „náboristov“, komisia mala zistiť, či nemajú nadmerné byty.⁴²³ Jednou z ciest, ako vyriešiť situáciu, mala byť výstavba 200 menších bytov, ktoré sa mali na základe uznesenia Predsedníctva KSS z 3. júna 1949 postaviť v 23 obciach južného Slovenska (Marcelová – 10, Iža – 5, Vojnice – 10, Gbelce – 10, Lok – 10, Kalná – 5, Čata – 10, Šárovce – 10, Farná – 10, Kalinkovo – 10, Podunajské Biskupice – 10, Kráľová – 5, Žiharec – 5, Neded – 5, Kolárovo – 30, Kameničná – 5, Čalovec – 5, Čalovo – 10, Hroboňovo – 5, Sv. Michal – 5, Orechová Potôň – 5, Tvrdošovce – 20, Andovce – 5).⁴²⁴

Okrem týchto riešení bola tu ešte možnosť odsunúť „*boháčov alebo politicky kompromitovaných obyvateľov maďarskej národnosti*“ do českého pohraničia. Komisia mala zároveň zistiť, či niektorí „náboristi“ nemajú nadmerné byty a zistiť aj presné potreby „náboristov“ a presídlencov, pokiaľ ide o ubytovanie. Komisia mala pripraviť materiál o riešení tejto problematiky a do 14 dní ho predložiť roľníckemu oddeleniu ÚV KSS a potom ústrednému sekretariátu.⁴²⁵ K prioritám riešenia problému „náboristov“, ktorí sa vrátili z Čiech, paradoxne vo vzťahu k predchádzajúcim tendenciám riešenia, patrilo riešenie, podľa ktorého „*náboristom, ktorí sa chcú vrátiť do Čiech, treba umožniť návrat i s celými rodinami*“.⁴²⁶ Aj v ďalšom bode rokovania ÚV KSS 3. júna 1949 sa hovorilo o problematike „náboristov“. Rokovalo sa o potrebe pracovných síl pre štátne majetky. Predkladateľ materiálu M. Falťan na otázku Š. Baššovanského, či sa v tomto smere robí aj nábor medzi „náboristami“, odpovedal pozitívne. „*Výsledky boli, ale nie v takej miere, ako by si potreba vyžadovala*“.⁴²⁷ V návrhu uznesenia Predsedníctva KSS „*o niektorých otázkach dotýkajúcich sa „náboristov a presídlencov*“ sa objavili viaceré námety z diskusie. Cesta k riešeniu zamotanej situácie, ktorá vznikala pri návrate „náboristov“, bola načrtnutá v diskusii

422 SNA Bratislava, f. ÚV KSS, Predsedníctvo, a. j. 19. Zápisnica z Predsedníctva ÚV KSS z 3. júna 1949.

423 SNA Bratislava, f. ÚV KSS, generálny tajomník, kart. 2119, a. j. 1/2, 1949.

424 SNA Bratislava, f. ÚV KSS, Predsedníctvo, a. j. 19. Zápisnica z Predsedníctva ÚV KSS z 3. júna 1949.

425 SNA Bratislava, f. ÚV KSS, GT, 1949, a. j. 1/1949.

426 SNA Bratislava, f. ÚV KSS, Predsedníctvo, a. j. 19. Zápisnica z Predsedníctva ÚV KSS z 3. júna 1949.

427 SNA Bratislava, f. ÚV KSS, Predsedníctvo, a. j. 19. Zápisnica z Predsedníctva ÚV KSS z 3. júna 1949.

na tomto zasadaní ÚV KSS. D. Okáli tu k problematike osôb maďarskej národnosti, ktoré nemali československé štátne občianstvo, povedal: „*Treba len rozhodnúť, lebo sú to cudzinci, či majú byť odsunutí, alebo nie, alebo daní na štátne majetky alebo do Čiech. Českí súdruhovia sú ochotní ich prevziať všetkých do Jáchymova.*“⁴²⁸ Tento výrok je možné považovať za kľúčový pri špecifikovaní osôb na pripravované deportácie nepriateľov ľudovodemokratického režimu.

Uznesenie zo zasadania Predsedníctva ÚV KSS ešte neprijalo definitívne rozhodnutie. Riešenie odsúvalo na novozriadenú komisiu. Problematikou uspokojovania „náboristov“ a dôverníkov a riešením zložitej situácie na južnom Slovensku sa zaoberala, tak ako to bolo plánované, Roľnícka komisia pri ÚV KSS na svojom zasadaní 6. septembra 1949. K tejto problematike pripravila materiál pre ÚV KSS.⁴²⁹ Uznesenie z 9. zasadania Roľníckej komisie pri ÚV KSS vychádzalo z toho, že problémy „náboristov“, ktorí sa vracali z Čiech, je potrebné riešiť budovaním a opravou domov, ale objavovali sa i návrhy využiť na riešenie problému represívne opatrenia. V šiestom bode uznesenia komisie sa navrhovalo, aby Povereníctvo vnútra urýchlene pripravilo zoznam previnivších sa osôb, „*ktoré i zo štátoprávných dôvodov majú byť vysídlené a ich byty dané pre túto akciu k dispozícii*“.⁴³⁰ Ďalej sa odporúčalo, aby boli neumiestnené rodiny ubytované podľa bytového zákona na ťarchu boháčov. Jasne bolo navrhnuté, že „*pri celej akcii má byť medzi Slovákami i Maďarmi uskutočňovaný nábor na práce do pohraničia,*“ samozrejme českého.⁴³¹

Pravdepodobne v priebehu tejto diskusie sa definitívne dotvorila koncepcia riešenia problematiky „náboristov“ a dôverníkov, a to odsunom do Čiech tých osôb maďarskej národnosti, ktoré boli na zoznamoch osôb, ktoré nemali dostať československé štátne občianstvo, čo bolo považované za jeden z predpokladov zaradenia do zoznamov nepriateľov.

V liste poverenika vnútra D. Okáliho z 8. septembra 1949 prednostovi odboru verejnej správy Povereníctva vnútra J. Krajčímu sa píše, že Predsedníctvo ÚV KSS 7. septembra 1949 rozhodlo o uskutočnení odsunu osôb maďarskej národnosti, ktoré sa ťažko previnili voči Československu, ľudovodemokratickému zriadeniu a nezískali československé štátne občianstvo. „*Prevedenie odsunu podľa politickej dohody sa má uskutočniť do českých zemí počas jedného mesiaca*“.⁴³² Uznesenia Predsedníctva ÚV KSS zo 7. septembra 1949 sa stali základom pre celú Akciu Juh.

Druhou, nie menej významnou stránkou, uznesení Predsedníctva KSS zo 7. septembra 1949 bolo nastolenie otázok, „*ktoré narušujú spoluprácu slovenského a ma-*

428 SNA Bratislava f. Predsedníctvo ÚV KSS, a. j. 19.

429 Členmi Roľníckej komisie ÚV KSS boli: Husák, Bacílek, Okáli, Falt'an, Rendek, Fišera, Buza, Kállai, Dvorský, Kugler, Žbirka.

430 SNA Bratislava, f. Povereníctvo vnútra, o. p. s. inv. č. 121, kart. 207, č. 346/50.

431 Tamtiež. Pri mnohých údajoch o osobách nie je možné zistiť krstné mená, najmä u pracovníkov rôznych inštitúcií, pretože vo väčšine dokumentov sú jednotlivé osoby oslovované slovom súdruh a priezviskom.

432 SNA Bratislava, f. Povereníctvo vnútra, administratívny odbor, kart. 667, č. 11/1949.

ďarského pracujúceho ľudu“.⁴³³ Stranícke uznesenie sa však dotklo aj praktických otázok vytvárania podmienok pre ubytovanie a zabezpečenie poľnohospodárskej pôdy pre zainteresované skupiny obyvateľstva, najmä „náboristov“ a dôverníkov.

Pokiaľ ide o ubytovanie problémových skupín obyvateľstva na slovenskom juhu uznesenie ÚV KSS určovalo:

„Pre dôverníkov, kolonistov, presídlencov a osoby maďarskej národnosti, ktoré sa vrátili z Čiech, povolené sú novostavby 100 bytových jednotiek, ktorí prevádzka PPPR, z čoho je započatých už 63. Ukladá sa PPPR, aby cestou NOVDOMu alebo Československých stavebných závodov zrýchlili výstavbu v najsúrnejších prípadoch a rozvrhli zbývajúce bytové jednotky. Tieto novostavby budú buď v súkromnom vlastníctve, ak stavebník na ne môže dodatočne prispieť, alebo v družstevnom vlastníctve s podielom budúceho majiteľa v práci, poťahoch a pod. s možnosťou vykúpiť, resp. zaplatiť celý zbytok.“

Mali sa dokončiť stavby rozostavaných domov, ktoré mali byť použité na riešenie otvorených prípadov v južných okresoch, dokončiť rekonštrukciu 103 dohodových domov a použiť ich tak, aby boli v prvom rade ubytovaní „náboristi“ z Čiech.

Mali byť využité aj tzv. podielové domy, *„v ktorých neoprávnene užívajú bez prídely starí alebo noví majitelia jednej časti domu aj druhú podielovú časť, neprídelenú a k ubytovaniu súce druhé časti, resp. domy (cca 250 – 300) podľa presného zoznamu a vyčíslenia dal k dispozícii pre túto akciu“.*

Komisia mala právo preskúmať nadmerné byty v obci, kde treba neubytované osoby umiestniť, u ktorejkoľvek kategórie obyvateľstva a za použitia bytového zákona prideliť byty. Časť domov sa mala získať uskutočnením represívnej akcie proti osobám, ktorým nebolo udelené štátne občianstvo. Domy získané touto cestou a tiež majetky, pokiaľ ešte neboli pridelené drobným záujemcom, mali byť v prvom rade použité na ubytovanie „náboristov“.

J. Čechovi bolo uložené uskutočniť súpis tých domových konfiškátov, v ktorých bolo možné uvoľniť byty „náboristov“ a zároveň tak riešiť aj výber osôb pre akciu Povereníctva vnútra. *„Ak by ubytovanie kolonistov, presídlencov a tzv. náboristov podľa vyššie uvedených bodov ešte nebolo možné, komisia za použitia bytového zákona, ktorého platnosť rozšíri Povereníctvo práce a sociálnych starostlivostí prechodne na všetky dotknuté obce, prikáže boháčom v predmetných obciach tak, aby dvaja, alebo niekoľko sa nasťahovali do jedného domu a tým uvoľnili svoje byty a hospodárske staviská pre umiestnenie dôverníkov, presídlencov, tzv. náboristov a pod. Toto opatrenie musí mať jasný triedny charakter. Nie je prípustné siahnuť k prípadom tzv. rozkulačenia, ale iba širším výkladom bytového zákona zaistiť pokojné ubytovanie. Pokiaľ je pri ubytovaní rodín možné vyriešiť aj vlastnícku otázku, t. j. dať dom do vlastníctva tzv. náboristov i, presídlencovi, dôverníkovi a pod., má*

433 Celé uznesenie Predsedníctva ÚV KSS zo 7. septembra 1949 o riešení niektorých otázok na južnom Slovensku je publikované v práci: ŠUTAJ, Š.: „Akcia Juh“. *Odsun Maďarov zo Slovenska do Čiech v roku 1949*. Praha : Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, Svazek 8. 1993, s. 66 – 70.

to komisia urobiť. Pokiaľ to nie je možné, má sa hlavne sledovať vhodné ubytovanie s návrhom alebo záznamom ako v budúcnosti vlastnícku otázku vyriešiť.“

Komisie, ktoré mali byť vytvorené na riešenie problémov, sa mali snažiť vnieť istotu a poriadok aj do držby poľnohospodárskej pôdy. Boli určené presné pravidlá, ako postupovať pri určení vlastníkov. Boli stanovené preferencie vo vzťahu k pôde i hnutelnému majetku. Smernice strany určovali: „Kde je na konfiškovanú pôdu vydaný platný vlastnícky dekrét a táto pôda je aj v držbe nového nadobúdateľa, a tento sa jej dohodou nechce dobrovoľne vzdať, musí mu byť pôda vo vlastníctve ponechaná. V ostatných prípadoch, t. j. kde pôda tzv. náboristov bola konfiškovaná, ale nepridelená novému uchádzačovi, alebo kde bola iba prechodne daná do užívania tretím osobám, má byť vrátená tzv. náboristom, a to v prípade použitia nar. č. 26/48. Pri vrátení pôdy podľa predchádzajúceho bodu nevznikajú žiadne nároky na odškodné a komisia má prípad dohodou na mieste sporu vyrovnať.“

Všetky ostatné nároky či už náboristov, ktorí svoju pôdu dostať späť nemôžu, alebo dôverníkov, ktorým pôda právne alebo fakticky bola po návrate náboristov odňatá, alebo ak sú také prípady u náboristov alebo presídľencov, majú byť uspokojení z tej pôdy, ktorá ostala z presídľovania obyvateľstva a ktorou disponuje Osídľovací úrad (3200 k. j.), ďalej z pôdy, ktorá ešte nie je pridelená z výkonu pozemkovej reformy, resp. podľa zákonov o výkupe pôdy cirkevnej, špekulačnej a pod. tak, aby spomínané osoby dostali výmeru pôdy, ktorú predtým vlastnili, pričom pridely nemajú byť vyššie ako 5 ha. Pridelenie tzv. ešte voľnej pôdy má v prvom rade uspokojiť požiadavky osôb, o ktorých jedná toto uznesenie. Pridel pôdy má byť prevádzaný súčasne s celou akciou.“

Pri riešení problematiky hnutelnosti mali platiť tieto zásady: „Hnutelnosti tzv. náboristov, pokiaľ je to fyzicky možné a pokiaľ sú v rukách tretej osoby bez právneho titulu, majú byť vrátené náboristom in natura. Pokiaľ takéto hnutelnosti (dobytok a pod.) sú právnym titulom v rukách dôverníkov a pod. a náborista si robí nárok na vrátenie, má sa komisia pokúsiť o dohodu. Vyslovuje sa zásada, že nárok na náhradu, alebo ušlý zisk sa nikomu nepriznáva z toho dôvodu, že svojho času bola podľa rozhodnutia vlády prevedená konfiškácia týchto majetkových hodnôt.“

V prípadoch sociálne odôvodnených, keď to komisia uzná, navrhne podporu pre takých dôverníkov alebo náboristov, ktorí pre existenčné zabezpečenie potrebujú dobytok, zariadenie a pod., ak predtým bez vlastnej viny o ne prišli. Na tieto účely bude použitý fond (cca 7 miliónov Kčs) spravovaný Poverenictvom práce a sociálnej starostlivosti. Definitívne rozhodne o týchto podporách ústredná komisia po vyčíslení všetkých nárokov. Pri hnutelnostiach má sa sledovať zásada pomerného uspokojenia všetkých kategórií obyvateľstva i keď právny titul sa nepriznáva.“⁴³⁴ Uvedené ciele stanovilo uznesenie komunistickej strany.

434 Uznesenie Predsedníctva ÚV KSS zo 7. septembra 1949 o riešení niektorých otázok na južnom pohraničí. Bolo publikované v práci: ŠUTAJ, Š.: „Akcia Juh“. Odsun Maďarov zo Slovenska do Čiech v roku 1949. Praha : Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, Svazek 8. 1993, s. 66 – 70.

Komunistická strana, ako je to vidieť z citovaného uznesenia, sa zaoberala aj technickými detailmi akcie. Dochádzalo k splývaniu rozhodnutí štátneho a stranického aparátu, pričom štátny aparát sa stával výkonným orgánom stranického vedenia, ktoré nemalo vlastný výkonný aparát na realizáciu represívnych akcií.

Po stranickom rozhodnutí sa 9. septembra 1949 uskutočnila na Povereníctve vnútra, za účasti zástupcov ministerstva vnútra, práce a sociálnej starostlivosti, poľnohospodárstva a slovenských orgánov porada s názvom *Akcia Juh – odsun cudzincov z južného pohraničia*. Na porade prijali uznesenia, ktoré technicky zabezpečovali štátno-bezpečnostnú časť Akcie Juh, ako ju o 3 dni neskôr prijal Zbor povereníkov, o odškodňovacej časti akcie sa ani nezmiňovali.⁴³⁵ Aj označenie akcie *odsun cudzincov z južného pohraničia* naznačoval, že práve štátno-bezpečnostná časť Akcie Juh bola pre orgány, ktoré sa ju usilovali zorganizovať, veľmi dôležitá.

Úlohy celej akcie boli po štátnej línii konkretizované na zasadnutí Zboru povereníkov 12. septembra 1949. Zasadanie, ktoré viedol predseda Zboru povereníkov G. Husák, prijalo uznesenie pod názvom *Úprava niektorých otázok, týkajúcich sa južného Slovenska*. Zbor povereníkov v ňom schválil komisiu pre riešenie sporných otázok na južnom Slovensku v čele s povereníkom vnútra, ale jej členov neurčil menovite, boli stanovené len rezorty, ktoré sa mali na akcii podieľať. Podobným spôsobom, ako bolo formulované vytvorenie ústrednej komisie Akcie Juh, bolo stanovené, že zo zástupcov odborných rezortov Zboru povereníkov a stranických orgánov sa majú vytvoriť komisie na riešenie sporných otázok aj v jednotlivých okresoch južného Slovenska.

Druhá časť uznesení Zboru povereníkov z 12. septembra 1949 sa týkala výstavby domov pre neumiestnené rodiny na južnom Slovensku, dokončenia už začatých stavieb a rekonštrukcie ďalších domov, ktoré boli poškodené vojnou a možnosťami ubytovania „náboristov“ v nadmerných domoch a bytoch.

Uznesenie Zboru povereníkov obsahovalo aj zásadné smernice na riešenie majetkových problémov „náboristov“, potvrdzovalo niektoré predchádzajúce úvahy stranických predstaviteľov a uznesenia stranických komisií a dávalo im definitívnu podobu. Vychádzalo z princípov uznesenia ÚV KSS zo 7. septembra 1948, podľa ktorého bolo potrebné sa usilovať, aby sa majetok vrátil predchádzajúcemu majiteľovi: hnutelnosti tzv. „náboristov“, pokiaľ to bolo možné a pokiaľ boli v rukách fyzickej osoby bez právneho podkladu, mali byť vrátené „náboristom“; ak boli takéto hnutelnosti (napr. dobytok a pod.) právne v rukách dôverníkov a pod. a „náborista“ si robil nárok na ich vrátenie, mala sa komisia pokúsiť o dohodu. Bola vyslovená zásada, že nárok na náhradu alebo ušlý zisk sa nikomu nepriznáva z dôvodu, že svojho času bola podľa rozhodnutia vlády uskutočnená konfiškácia týchto majetkových hodnôt; v prípadoch sociálne odôvodnených, keď to uznala na to určená komisia, bola navrhnutá podpora pre „náboristov“ alebo dôverníkov, ktorí pre existenčné zabezpečenie potrebovali dobytok, zariadenie a pod., ak o ne prišli bez vlastnej viny.

435 SÚA Praha, f. 100/1, generálny sekretariát, sv. 49, a. j. 371.

Pri nehnuteľnostiach sa mala sledovať zásada pomerného uspokojenia všetkých kategórií obyvateľstva, i keď nárok na odškodnenie sa nepriznával.

Treťou významnou zložkou uznesenia Zboru povereníkov z 12. septembra 1949, aj keď mu boli venované len dva body, boli opatrenia na odsun nepriateľských osôb maďarskej národnosti do Čiech. Uznesenie ukladalo povereníkovi vnútra, aby dal urýchlene vyhotoviť zoznam osôb, ktoré sa previnili voči štátu a mali byť zo štátno-bezpečnostných dôvodov z južných okresov vysídlené. Povereník vnútra mal dohodnúť vysídlenie týchto osôb s príslušnými ústrednými úradmi v Prahe a na umiestnenie starých osôb využiť ubytovacie priestory po vystaňovaní Nemcov alebo Poliakov. Predseda Osídľovacieho úradu pre Slovensko mal uskutočniť súpis domových konfiškátov, v ktorých by bolo možné uvoľniť byty v súvislosti s „odsunom osôb previnilých a štátu nepriateľských z južnoslovenských okresov.“⁴³⁶ V ďalších bodoch bolo uznesenie Zboru povereníkov z 12. septembra 1949 kópiou uznesenia Predsedníctva KSS zo 7. septembra 1949.

Cieľom Akcie Juh malo byť pôvodne vyriešenie prvého a druhého okruhu problémov, t. j. uspokojenie zainteresovaných zložiek obyvateľstva, výstavba a rekonštrukcia domov. Uskutočnenie odsunu niektorých skupín obyvateľstva maďarskej národnosti malo byť len prostriedkom na zabezpečenie vhodných objektov na ubytovanie „náboristov“. Postupne však v rámci agendy Akcie Juh začalo ubúdať správ o uspokojovaní „náboristov“ a dôverníkov a oveľa viac priestoru sa venovalo štátno-bezpečnostnej časti akcie.

Podľa pôvodných predpokladov Predsedníctva ÚV KSS a Zboru povereníkov sa mala odsunová fáza Akcie Juh uskutočniť za jeden mesiac, teda do polovice októbra 1949. Presídlenie sa po právnej stránke malo realizovať na základe presídľovacieho výmeru podľa ods. 3 paragrafu 17 zákona č. 52/1949 Zb. z 23. februára 1949 o prikázaní alebo zakázaní pobytu na určitom území a v niektorých prípadoch podľa paragrafu 11, ods. 1 zákona č. 138/1948 Zb. t. j. podľa bytového zákona. Pofebruárové zákonodarstvo vytvorilo na represívne akcie takéhoto charakteru optimálnejšie podmienky ako zákony predmníchovskej republiky o ochrane republiky, resp. dekrét prezidenta republiky č. 88/1945 Zb., s využitím ktorých sa pôvodne rátalo.

Osoby, ktoré mali byť odsunuté v rámci Akcie Juh, mali byť rozdelené podľa príčin, pre ktoré boli na zoznamy zaradené, do štyroch kategórií:

- A) 1. Osoby odsúdené, ktorých majetok bol konfiškovaný a neboli určené na výmenu obyvateľstva s Maďarskom.
- 2. Osoby neodsúdené, ktorých majetok bol konfiškovaný a presahoval 20 ha.
- 3. Osoby, ktorých majetok bol vyradený z konfiškácie, ale presahoval 15 ha.
- B) Osoby, určené na výmenu s Maďarskom, ale nepresídlené, ktorým nebolo udelené československé štátne občianstvo podľa paragrafu 1, ods. 2, zákona č. 245/1945 Zb., tretia veta.

436 SNA Bratislava, f. ÚP ZP. Zápisnica zo zasadania Zboru povereníkov 12. 9. 1949.

- C) Osoby, ktorým nebolo udelené československé štátne občianstvo podľa paragrafu 1, ods. 2, zákona č. 245/1945 Zb., teda osoby, ktoré sa ťažko previnili voči Československu.
- D) Osoby, ktoré na odsun navrhli okresné politicko-bezpečnostné komisie.

Ako vidieť z tejto kategorizácie, v mnohých prípadoch nešlo o zaradenie podľa priestupku alebo dokázanej viny, ale o zaradenie do odsunu na základe formálneho rozhodnutia komisie či konštatovania miery vlastníctva. Aj keď ústredná komisia Akcie Juh navrhovala na svojom zasadaní 11. septembra 1949, aby bolo do uznesenia Predsedníctva ÚV KSS doplnené, že odsun sa týka len štátne nespôľahlivých osôb, v skutočnosti boli za takéto osoby považované predovšetkým politicky nespôľahliví jedinci. Je iste pozoruhodné, že ústredná komisia Akcie Juh zasadala ešte skôr, ako Zbor povereníkov prijal rozhodnutia o realizácii akcie.

Základný výber osôb na odsun vykonávali úradníci Povereníctva pôdohospodárstva a pozemkovej reformy, ktorí posudzovali najmä poľnohospodárske majetkové pomery, úradníci Osídľovacieho úradu pre Slovensko, ktorí mali k dispozícii materiály dotýkajúce sa výmeny obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom a úradníci Povereníctva vnútra, to všetko za asistencie a pod dohľadom pracovníkov Štátnej bezpečnosti. Takto zostavené zoznamy osôb, ktoré mali byť odsunuté do Čiech v rámci Akcie Juh, skúmali politicko-bezpečnostné komisie, ktoré dopĺňali zoznamy o ďalšie osoby kategórie D. V kategórii D sa postupne ocitli osoby, ktoré mali v zdôvodnení na odsun zaznamenané napr.: „*Je triedne nevedomely nepriateľ ľudovodemokratického režimu, odhovára občanov od zakladania JRD*“, „*štváč, je proti roľníckej politike a ľudovodemokratickému zriadeniu, na svojich majetkoch zamestnáva nájomné sily*“, „*oddeľuje sa od roľníckej a robotníckej triedy*“, „*je veľkým triednym nepriateľom ľudovodemokratického zriadenia, keďže počúva správy z Londýna a Ameriky, ktoré potom verejne ďalej rozširuje*“, „*robí si posmešky z pozdravu Čest' práci a hovorí spoluobčanom, že budú zriadené kolchozy a budú chodiť so šálkou na spoločné obedy*“, „*učí svoje dieťa po anglicky*“ a pod. Ocitli sa tu ľudia, ktorí boli obvinení, že udávali spoluobčanov na anektovanom území za 2. svetovej vojny, členovia maďarských politických strán z predmníchovskej republiky atď.⁴³⁷

Výber osôb sa pre predstaviteľov komunistickej strany nakoniec ukázal ako jeden z najzložitejších politických problémov. Menili sa nielen pomery v republike, menili sa aj názory na prečiny, za ktoré boli mnohí obyvatelia maďarskej národnosti v minulosti trestaní, v duchu triedneho boja sa v čoraz väčšej miere prihliadalo na majetkové pomery, príslušnosť k vrstve obyvateľstva a sociálnej skupine. To všetko vnášalo do výberu osôb veľkú mieru subjektivismu a svojvôle.

Podľa pôvodného plánu mala Akcia Juh zasiahnuť asi 3000 rodín a 14 – 15 tisíc osôb. V liste V. Širokému z 30. septembra 1949, v ktorom ho predstavitelia Povereníctva vnútra podrobne informovali o pripravovanej akcii, sa uvádzalo, že akcia môže postihnúť asi 1000 rodín, 4000 osôb.⁴³⁸

437 SNA Bratislava, f. Povereníctvo vnútra, administratívny odbor, kart. 667, č. 82/49.

438 SNA Bratislava, f. Povereníctvo vnútra, administratívny odbor, kart. 667, č. 82/49.

Vedeniu komunistickej strany spôsobovala hlavné starosti skutočnosť, že napriek snahe o komunistický triedny prístup, bolo v radoch osôb, ktoré boli určené na odsun mnoho takých, ktorí z triedneho hľadiska do rámca akcie nezapadali. Išlo napr. o robotníkov, ktorí boli potrestaní po vojne ľudovými súdmi podľa §§ 1 – 4 nariadenia č. 33/1945 Zb. n. SNR na viac ako jeden rok väzenia a nezapojili sa do pofebruárového budovania socializmu. Takto sa mnohí robotníci a maloroľníci dostali na zoznam D ako „nepriatelia ľudovodemokratického štátu“. Dostávali sa tam aj tí, ktorí vystupovali proti socialistickej orientácii štátu alebo proti niektorým opatreniam a zámerom komunistickej strany (v cirkevnej politike, pri zakladaní jednotlivých roľníckych družstiev a pod.).

Najviac rodín bolo do odsunu zaradených politicko-bezpečnostnými komisiami, išlo teda o ľudí, ktorí boli označení ako „živly nepriateľské ľudovodemokratickému zriadeniu“. Z celkového počtu 866 rodín bolo do kategórie D zaradených 385 rodín, t. j. 44,46%.

Sociálne zloženie rodín navrhovaných na odsun v rámci Akcie Juh

		september 1949		začiatok októbra 1949		koniec októbra 1949	
robotníci		68	6,55%	48	6,78%	43	6,68%
živnostníci a remeselníci		163	15,7%	161	18,59%	115	17,86%
inteligencia		115	11,08%	106	12,24%	68	10,6%
roľníci	do 2ha	7	0,67%	25	2,89%	3	0,47%
	do 15ha	260	25,05%	161	18,59%	135	20,96%
	nad 15ha	426	41,04%	355	40,99%	280	43,89%
spolu		1038		856		644	

Druhou najväčšou kategóriou boli osoby, ktoré sa „ťažko previnili proti Československu“ a boli odsúdené ľudovými súdmi. Na odsun bolo vybraných 272 takýchto rodín, t. j. 31,41% z počtu rodín navrhovaných na odsun.

Celkovo sa totiž pred Národný súd a ľudové sudy dostalo do 31. decembra 1948 22 278 osôb, z ktorých bolo 8 962 osôb (40, 23%) odsúdených a oslobodených bolo 13 316 osôb (59, 77%).⁴³⁹

ÚV KSS v liste z 8. septembra 1949 členovi Ústrednej komisie Akcie Juh (ďalej Ústrednej komisie) J. Krajčímu naznačoval okruh osôb, ktoré boli určené na odsun

439

	Z odsúdených bolo	Z oslobodených bolo
slovenskej nár.	2 815 (31,41%)	3 430 (25,76%)
maďarskej nár.	4 946 (55,18%)	9 318 (69,97%)
nemeckej nár.	1 095 (12,31%)	426 (3,20%)
inej národnosti	106 (1,10%)	142 (1,07%)

(SNA Bratislava, f. ÚP ZP, mf. II. A 365, č. 913. Správa poverenika spravodlivosti o ľudovom súdnictve z januára 1949).

do Čiech. J. Krajčí bol poverený vyhotoviť zoznam osôb maďarskej národnosti, ktoré sa previnili voči Československu, jej ľudovodemokratickému zriadeniu, nedostali československé štátne občianstvo podľa zákona č. 245/1948 Zb., a zoznam kulakov, ktorých majetok bol právoplatne konfiškovaný, ale konfiškácia nebola vykonaná.⁴⁴⁰

Podľa rozhodnutia ústrednej komisie Akcie Juh mali byť 8. septembra 1949 spracované aj zoznamy osôb, ktoré boli určené na odsun do Maďarska, ako osoby odsúdené podľa nar. č. 33/1945 Zb. n. SNR, ale neboli odsunuté. Mal sa pripraviť zoznam konfiškovaných domov podľa krajov, okresov a obcí, v ktorých býval pôvodný majiteľ, a podrobný zoznam konfiškovaného majetku podľa nar. č. 104/1948 Zb. n. SNR.⁴⁴¹

Na zasadnutí ústrednej komisie 9. septembra 1949 bolo rozhodnuté, aby sa osobám, ktoré prichádzajú do úvahy na odsun v rámci Akcie Juh, odobralo potvrdenie o politickej spoľahlivosti, ak im už bolo udelené. Toto rozhodnutie bolo oznámené predsedom krajských národných výborov 14. septembra 1949.⁴⁴²

Na realizáciu Akcie Juh boli v okresoch utvárané okresné a politicko-bezpečnostné komisie. Kým okresné komisie plnili väčšinou úlohy, ktoré súviseli s uspokojovaním nárokov jednotlivých vrstiev obyvateľstva, ktoré vyplynuli z predchádzajúceho riešenia maďarskej otázky, o tom, kto bude zaradený do odsunu v rámci Akcie Juh mali rozhodovať politické, resp. politicko-bezpečnostné komisie. Tie boli zostavené zo zástupcu komunistickej strany maďarskej národnosti, ktorého menoval ÚV KSČ, pracovníka Štátnej bezpečnosti, ktorého menovalo Povereniectvo vnútra a nimi pozvaných miestnych funkcionárov komunistickej strany a národných výborov, ktorí mali poskytovať konkrétne údaje o osobách z regiónu. Úlohou politických komisií bolo na podklade materiálov, ktoré dostali k dispozícii a ktoré tu už boli spomínané, predložiť ústrednej komisii návrh osôb maďarskej národnosti, ktoré mali byť odsunuté do Čiech.⁴⁴³ Úlohou okresných komisií bolo usporiadať bytové a majetkové pomery osôb, ktoré sa vrátili z Čiech, a dôverníkov, ktorí boli osídlení na ich majetkoch. Komisie mali vyhotovovať zoznamy „neuspokojených“ a snažiť sa vyriešiť konfliktné otázky v jednotlivých obciach. Práve tieto komisie mali riešiť najzložitejšie problémy medziľudských vzťahov, ktoré zapríčinili nezmyselné opatrenia režimu. Museli rozhodovať, kto zostane bývať v dome, či bývalý majiteľ, ktorý ho postavil, dlhé roky v ňom žil a ktorý po návrate z Čiech býval u príbuzných alebo známych, pretože nechcel prijať žiadne náhradné ubytovanie, či nájomca, dôverník, ktorý dom dostal do prenájmu alebo trvalej držby od štátu. Rozhodnutia komisií, nech už boli akékoľvek, nemohli byť spravodlivé k obom zainteresovaným stranám. Časť nahromadených problémov vyriešili autoritatívnym prideľovaním nehnuteľností a pre poškodených sa snažili hľadať núdzové riešenie.

440 SNA Bratislava, f. Povereniectvo vnútra, administratívny odbor, kr. 667, č. 11/1949.

441 SNA Bratislava, f. Povereniectvo vnútra, adm. odb. kart. 667, č. 14/1949.

442 SNA Bratislava, f. Povereniectvo vnútra, adm. odb. kart. 667, č. 10/1949.

443 Ich činnosťou sa podrobnejšie zaoberá práca: ŠUTAJ, Š.: „*Akcia Juh*“. *Odsun Maďarov zo Slovenska do Čiech v roku 1949*. Praha : Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, Svazek 8. 1993.

Činnosť okresných komisií bola náročná a zložitá a riešila predovšetkým problémy, ktoré vznikali v súvislosti s návratom „náboristov“ na Slovensko a ich odškodňovaním, ale aj s riešením potrieb dôverníkov, ktorí boli svojím spôsobom podvedení a mnoho ráz sa dostali do neriešiteľných životných situácií. Vyžadovala poznať do detailov problematiku nielen južného Slovenska, regiónu, ale aj konkrétnej dediny i osudy jednotlivých rodín. Rozhodnutia komisií vyvolávali v zložitých povojnových podmienkach zákonite nepriaznivé reakcie tak zo strany „náboristov“ i dôverníkov.

Okresné komisie menoval Zbor povereníkov na odporúčanie straníckej komisie, ktorá pracovala v zložení G. Husák, D. Okáli, O. Krajňák, a Čihák.⁴⁴⁴

Bolo vytvorených 5 okresných komisií, ktoré mali na starosti viaceré okresy. Menovaný bol vedúci komisie, ktorý potom v okresoch pre riešenie problémov priberal spolupracovníkov z jednotlivých odborných rezortov, povereníctiev a miestnych funkcionárov štátnej správy a zástupcov komunistickej strany. Členmi komisií boli podľa rozhodnutia Zboru povereníkov z 12. septembra 1949 zástupcovia tzv. zainteresovaných povereníctiev, teda tých, ktoré sa podieľali na osídľovaní južného pohraničia, prideľovaní majetkov alebo ich konfiškácii (Povereníctvo pôdohospodárstva a pozemkovej reformy, Povereníctvo práce a sociálnej starostlivosti, Osídľovací úrad pre Slovensko). Vedúcim komisie v skupine poverených okresov bol zástupca Povereníctva vnútra. Členovia komisie za ostatné rezorty neboli pravdepodobne stáli, aj keď návrh na ich menovanie z 13. septembra 1949 bol pripravený menovite, podľa zástupcov za jednotlivé rezorty. Zastupovanie kolegami z rezortu sa v podstate tolerovalo.

Okresy boli rozdelené do 5 skupín: I. skupina – Šamorín, Šaľa, Levice, Bratislava-okolie – vedúci Poľaško (za Povereníctvo vnútra), II. skupina – Dunajská Streda, Želiezovce, Modrý Kameň, Lučenec – vedúci J. Honec (za ÚV KSS); III. skupina – Galanta, Senec, Nové Zámky, Rimavská Sobota, Moldava nad Bodvou – vedúci Suchý (za Povereníctvo vnútra); IV. skupina – Komárno, Čalovo, Štúrovo, Šafárikovo – vedúci V. Borovský (za Povereníctvo vnútra); V. skupina – Hurbanovo, Vráble, Šahy, Šurany, Jesenské, Rožňava – vedúci F. Bahýl (za Povereníctvo vnútra).⁴⁴⁵

Členmi jednotlivých komisií boli:

- I. Kubač, Rabay (ÚV KSS), Tegelhof (PPPR), Baláž (PPSS), Zeman (OÚ);
- II. Kuna (ÚV KSS), Š. Krištof (PV), Ing. Legesa (PPPR), Vojtko (PPSS), Václav (OÚ);
- III. Gottier, V. Puha (ÚV KSS), Polakovič (PPPR), dr. Šimko (PPSS), P. Šimek (OÚ);
- IV. Košecký, Očovský (ÚV KSS), J. Koščo (PPPR), B. Frank (PPSS), Weimvurm (OÚ);
- V. V. Kleštinský, V. Szarka (ÚV KSS), Š. Franek (PPPR), Š. Gašaj (PPSS), O. Zábredský (OÚ).⁴⁴⁶

444 SNA Bratislava, f. Povereníctvo vnútra, adm. odb. kart. 667, č. 11/1949.

445 SNA Bratislava, f. Povereníctvo vnútra, sekretariát, o. p. s., kart.207, č. 346/1949.

446 SNA Bratislava, f. Povereníctvo vnútra, sekretariát, o. p. s., kart.207, č. 346/1949.

Na uskutočňovanie akcie výstavby a rekonštrukcie domov v rámci Akcie Juh bola vytvorená komisia v zložení: Holan, Buza, Veselý, Suchý, Poľachko, Košecký, Honec a npor. Bahýl.⁴⁴⁷ Rekonštrukcia a výstavba domov boli v povojnových časoch, keď sa do oblasti južného Slovenska vložilo veľmi málo prostriedkov, veľmi zložitou záležitosťou a zámery a uznesenia Zboru povereníkov v tejto oblasti sa nepodarilo plne realizovať ani po roku 1948, ani v rámci Akcie Juh. Vedúci pracovnej skupiny pre pozemkovú reformu v Košiciach v správe z 23. marca 1950 vzhľadom na *stavbebný program akcie Juh* oznamoval, že podobná akcia sa v obvode tejto pracovnej skupiny nikdy neuskutočňovala.⁴⁴⁸

Vzhľadom na mnohé nejasnosti medzi slovenskými komunistami a KSČ, medzi poverenictvami a ministerstvami, nejasnosťami pri výbere osôb na odsun „nepriateľských“ síl v rámci Akcie Juh bola jej politicko-bezpečnostná časť 12. októbra 1949 zastavená. Sporným momentom akcie bola aj národnostná stránka. Slovenskí komunisti sa usilovali akciu prezentovať predovšetkým ako akciu proti triednym nepriateľom. Vzhľadom na to, že sa mala uskutočňovať na obyvateľstve maďarskej národnosti, mala jednoznačne protimaďarské zacielenie. Jednoznačným dokladom takejto orientácie bol aj list zo 6. októbra 1949, v ktorom sa uvádzalo, že „*podľa zásadného rozhodnutia ústrednej komisie (Š. Š. – Akcie Juh) Slováci nemajú byť v rámci akcie Juh odsunovaní do Čiech*“. Na základe tohto listu boli zo zoznamov vyradení napr. štyria obyvatelia Komárna (F. Beňo – obchodník, B. Blaho – major vo výslužbe, G. Gajarský – obchodník a V. Vojtek – úradník). V liste sa zároveň uvádzalo: „*Ústredná komisia je však presvedčená, že ich prítomnosť v Komárne je nežiaduca a mali by byť vysťahovaní na iné miesta Slovenska*.“⁴⁴⁹ Podobné opatrenia sa mali týkať aj reslovakizantov. Maďarská komisia, ktorej členovia sa aktívne podieľali na politicko-bezpečnostných akciách a výbere osôb na nové deportácie, prijala 14. októbra 1949 uznesenie, v ktorom kritizovala, že akcia bola zameraná len proti Maďarom, v dôsledku čoho sa objavili názory, že „*práva Maďarov existujú len na papieri*“. Zároveň predložila požiadavky na uspokojenie nárokov maďarských roľníkov na poľnohospodársky majetok.⁴⁵⁰

Uznesenie maďarskej komisie vyvolalo v Predsedníctve ÚV KSS 21. októbra 1949 búrku nevôle. Veľa zavážil aj fakt, že V. Širokého navštívil maďarský konzul, ktorý akcii vyčítal protimaďarské zameranie a odišiel s vyhlásením, že táto akcia zapríčini Československu veľké škody. V. Široký navrhol maďarskú komisiu rozpuštiť. „*Tá komisia nám i tak absolútne nepomáha*.“ Tento názor podporil aj L. Holdoš: „*Zrušenie Maďarskej komisie je správne, lebo myslím, že od nich to maďarskí súdruhovia vedia. Prv vie Farkaš, ako vieme my*.“ Vzťah maďarských komunistov na Slovensku k Budapešti bol jedným z hlavných problémov aj v tomto období, o čom

447 SNA Bratislava, f. Povereníctvo vnútra, o. p. s., inv. č. 120, kart. 198, č. 346/1949.

448 SNA Bratislava, f. PPPR, kart. 2135.

449 SNA Bratislava, f. Povereníctvo vnútra, kart. 667, č. 103/49 Juh

450 SNA Bratislava, f. 03, a. j. 28. Zápisnica zo zasadania Maďarskej komisie ÚV KSS zo 14. októbra 1949.

svedčili i slová G. Husáka: „*Od začiatku je pre nich maďarský konzulát bližší ako ústredie strany.*“⁴⁵¹

V. Široký vo svojom vystúpení v Predsedníctve ÚV KSS 21. októbra 1949, ktoré bolo pre ďalšie smerovanie Akcie Juh rozhodujúce, argumenty, ktoré predložila maďarská komisia, nevyvracal. Potvrdil, že napriek tomu, že akcia bola plánovaná po triednej línii, uskutočnila sa v nacionálnej línii. Akciu navrhol zastaviť a odobrať výmery, ktoré už boli vydané. Na základe tohto rozhodnutia ÚV KSS malo Povereníctvo vnútra stiahnuť všetky výmery o prikázaní núteného pobytu v Čechách alebo na inom mieste Slovenska. Na zasadaní Ústrednej komisie Akcie Juh o tom informoval jej vedúci D. Okáli.

Až 24. októbra 1949 sa Akciou Juh oficiálne zaoberalo Predsedníctvo ÚV KSČ, a to aj za prítomnosti predstaviteľov komunistickej strany zo Slovenska, ktorí mali o problematike Akcie Juh bezprostredné informácie (Š. Bašťovanský, V. Široký). Predsedníctvo rozhodlo, že je potrebné zastaviť akciu odsunu občanov z južného Slovenska, teda bezpečnostno-politickú časť akcie. Proti D. Okálimu, povereníkovi vnútra, ako zodpovednému za celú akciu, bolo začaté disciplinárne stranícke pokračovanie. O pozadí zastavenia akcie svedčil aj bod uznesenia, na základe ktorého bolo potrebné „*informovať maďarské soudruhy o účinných rozhodnutiach*“.⁴⁵²

Jedným zo sporných momentov Akcie Juh boli tvrdenia, že o jej politicko-bezpečnostnej časti neboli informovaní vedúci predstavitelia komunistickej strany a československé ministerstvá. Po zastavení akcie dostali zástupcovia rezortu Povereníctva vnútra príkaz vrátiť sa na predchádzajúce pracovisko a predsedovia komisií mali bilancovať doterajšiu prácu. Mali zhodnotiť uskutočnené akcie, uviesť, koľko domov sa v akcii postavilo, koľko „náboristov“, dôverníkov a presídlencov bolo uspokojených, uviesť ale aj údaje o jej politicko-represívnej časti, či sa dodržiavali triedne hľadiská pri výbere osôb na odsun, či roľníci, ktorí vlastnili pôdu do 5 ha, boli zaradení do odsunu a zhodnotiť, aký názor „*mali na akciu maďarskí súdruhovia*“, a aký vplyv mala na situáciu v okrese.⁴⁵³ Ústredná komisia Akcie Juh však vyzvala okresné komisie Akcie Juh, aby pokračovali v práci pri uspokojovaní požiadaviek jednotlivých zainteresovaných skupín obyvateľstva („náboristi“, dôverníci) a okrem „*prevádzania odsunu pokračovali v práci*“.⁴⁵⁴

Ani po stroskotaní politicko-bezpečnostnej časti Akcie Juh, ktorá mala z južného Slovenska odsunúť časť ideovo nevyhovujúceho obyvateľstva maďarskej národnosti, sa s akciami proti týmto ľuďom neskončilo. Zoznamy, ktoré boli pripravené, nemali zostať nevyužité. Zástupca ÚV KSS Kriško bol po stroskotaní odsunovej fázy Akcie Juh poverený Predsedníctvom ÚV KSS v súčinnosti s Povereníctvom vnútra spracovať zoznamy boháčov maďarskej národnosti, ktorí vlastnili nad 15 ha pôdy, ktorí

451 SNA Bratislava, f. 03, a. j. 28. Protokol zo zasadnutia ÚV KSS 21. októbra 1949.

452 SÚA Praha, f. Predsedníctvo ÚV KSČ, sv. 12, a. j. 192. Zápisnica zo zasadania Predsedníctva ÚV KSČ 24. októbra 1949.

453 SNA Bratislava, f. Povereníctvo vnútra, sekretariát, o. p. s., kart. 207, č. 346/1950.

454 SNA Bratislava, f. Povereníctvo vnútra, adm. odbor., kart. 667, č. 244/1950.

boli odsúdení ľudovým súdom a bol im konfiškovaný majetok. Vyplývalo to z uznesenia Predsedníctva ÚV KSČ z 24. októbra 1949, ktoréuložilo sekretariátu ÚV KSS vypracovať zoznam tých maďarských kulakov, ktorí boli odsúdení podľa platných zákonov, ich majetok bol konfiškovaný a rodinní príslušníci viedli „štvavú kampaň proti maďarskej chudobe a náboristom“.⁴⁵⁵ Podobne bol vyzvaný aj osídľovací úrad, aby pripravil zoznam tých osôb maďarskej národnosti, „ktoré sú kapitalistickým zvyškom (kulaci nad 20 ha, podnikatelia, veľkostatkári, advokáti, veľkoobchodníci a osoby slobodného povolania atď.)“.⁴⁵⁶ Podobné zoznamy mal za Štátnu bezpečnosť pripraviť štkpt. Dohňanský. Ako oznamoval prednosta I. odboru Povereníctva vnútra J. Krajčí v januári 1950, vyšetrovanie v tejto oblasti nebolo dôkladne uskutočnené.

455 SÚA Praha, f. ÚV KSČ, sv.12, a. j. 192. Zápisnica zo zasadania Predsedníctva ÚV KSČ 24. októbra 1949.

456 SNA Bratislava, f. Povereníctvo vnútra, inv. č. 121, kart. 207, č. 346/49.

USPOKOJOVANIE „NÁBORISTOV“ A DÔVERNÍKOV

Aj keď sa v zásade neuznávala povinnosť štátu nahradiť škody, ktoré vznikli opatreniami voči obyvateľstvu maďarskej národnosti v povojnových rokoch, väčšinou sa komplikovaná situácia postihnutého obyvateľstva musela riešiť sociálnymi podporami, zabezpečením náhradného ubytovania alebo príspevkom na výstavbu nového domu. Až v januári 1950 na zasadaní Predsedníctva ÚV KSS nastolil J. Lörincz otázku náhrady škody pre „náboristov“.⁴⁵⁷ Nebola však prijatá ani v deklaratívnej podobe.

Akcia Juh mala po prerušení odsunu pokračovať len v oblasti uspokojovania „náboristov“ a dôverníkov. Malo sa tak uskutočňovať, ako zdôrazňoval na zasadaní ústrednej komisie D. Okáli, na základe triednej línie, „*teda pokiaľ možno zlučovať viac kulakov do jedného domu*“.⁴⁵⁸

S „náboristami“, ktorí sa vracali na južné Slovensko v roku 1949 v rámci organizovaného návratu, mala byť spísaná zápisnica o ich hospodárskych potrebách. V tom boli aj požiadavky na osivo, stroje, budovy, dobytok, šatstvo a bytové zariadenie. V duchu triednej línie prišiel pôdy pre neuspokojených „náboristov“ nesmel presiahnuť 5 hektárov.⁴⁵⁹

„Náboristi“ nemali byť umiestňovaní do domu presídľencov alebo kolonistov Slovákov, ale mali byť zásadne umiestňovaní do domu osoby tej istej národnosti, ak ich nebolo možné umiestniť vo vlastných domoch alebo u príbuzných, museli byť umiestnení do domu „boháča“ podľa stanovených princípov.⁴⁶⁰

Organizovaný návrat „náboristov“ z Čiech neriešil otázku, či boli spokojní s novým postavením. Na zasadaní Predsedníctva ÚV KSS 3. júna 1949 sa problematike návratu „náboristov“ venoval osobitný bod. V správe pre Predsedníctvo sa o bytových otázkach na juhu Slovenska konštatovalo, že návratom obyvateľov maďarskej národnosti, ktorí boli odsunutí na prácu do Čiech podľa dekrétu prezidenta č. 88/1945 Zb., vzniká na južnom Slovensku bytová kríza. Správa konštatovala, že skoro všetci dôverníci, ktorí boli osídlení v bytoch „náboristov“, dostali na spravovaný majetok vlastnícke dekréty. Zároveň však viac ako 750 rodín navrátilcov trvalo na bezpodmienečnom navrátení svojich majetkov. Zneistení dôverníci napriek tomu, že mali vlastnícke dekréty, tieto majetky neraz opúšťali. Predsedníctvo prijalo návrhy na uznesenie, podľa ktorého sa mal uskutočňovať nábor obyvateľov maďarskej národnosti na štátne majetky, pričom sa zároveň konštatovalo, že zatiaľ táto akcia nebola úspešná a na štátne majetky sa prihlásili iba také rodiny, ktoré nevlastnili žiaden majetok. Ďalšou možnosťou mala byť výstavba 200 nových bytových jednotiek

457 SNA Bratislava, f. Predsedníctvo ÚV KSS. Zápisnica zo zasadania z 6. januára 1950, kart. 794.

458 SNA Bratislava, f. Povereníctvo vnútra, adm. odb. kart. 667.

459 SNA Bratislava, f. Povereníctvo vnútra, sekretariát, o. p. s., kart. 207, č. 346/1950.

460 SNA Bratislava, f. Povereníctvo vnútra, osobitne protokolované spisy, kart. 207, č. 346/49.

v 23 obciach v roku 1949, ale vybudované mali byť pre dôverníkov, nie pre „náboristov“. V prílohe bol dokonca priložený aj zoznam obcí s počtom domov, ktoré sa majú vystať. Domy mali pozostávať z 2 izieb, kuchyne, predsiene, komory a maštale. Cena jednej usadlosti mala byť 370 tisíc korún.⁴⁶¹

Akcia uspokojovania „náboristov“ a dôverníkov po zastavení odsunovej fázy Akcie Juh bola aj zodpovednými orgánmi hodnotená veľmi rozpačito. V podstate sa okresným komisiám nepodarilo zladiť záujmy zainteresovaných skupín obyvateľstva. Je možné povedať, že okresné komisie od začiatku nevenovali dostatočnú pozornosť stavebnej obnove a svoju pozornosť sústreďovali na výber osôb na odsun. Väčšina domov sa ešte len začínala stavať, rekonštrukcie sa väčšinou ani nezačali. Stav bytového fondu a jeho obnova na južnom pohraničí boli v žalostnom stave.⁴⁶²

Spory medzi vracajúcimi sa „náboristami“ a na ich majetkoch usídlenými presídlencami a dôverníkmi boli naďalej v mnohých obciach na dennom poriadku. „Náboristi“ sa dožadovali svojich majetkov a za žiadnych okolností neboli ochotní usídlit' sa na majetkoch konfiškovaných iným Maďarom. Po návrate z Čiech začali mnohí „náboristi“ obrábať aj pôdu, ktorá im pôvodne patrila, ale vlastníckym dekrétom bola pridelená dôverníkom. Napriek upozorneniam, že v prípadoch, kedy boli vydané vlastnícke dekréty, nemusi dôverník tento majetok vydať, začali dôverníci z vnútornej kolonizácie hromadne opúšťať svoje majetky. V máji 1949 v obvode pracovnej skupiny pre pozemkovú reformu v Nových Zámkoch opustilo pridelenú pôdu 95 dôverníkov (v okresoch Štúrovo 6 rodín, Nové Zámky 24, Hurbanovo 21, Šaľa 44 rodín).⁴⁶³ Postupne sa z tohto mechanizmu stal jeden zo spôsobov najistejšieho uspokojovania „náboristov“, pretože sa tak uvoľňovali ich pôvodné domy. Mnohí dôverníci – Slováci však prejavili záujem postaviť si za pomoci štátu s využitím domácej pracovnej sily nové domy na území južného Slovenska.⁴⁶⁴

Celkový počet osôb, ktoré bolo potrebné nejakým spôsobom uspokojiť za spôsobenú stratu, a to „náboristov“ i dôverníkov, nie je možné z archívov presne zistiť.

V novembri 1949 bolo zistené, že všetci „náboristi“ z okresoch Kráľovský Chlmec, Trebišov, Košice, Moldava nad Bodvou a Rožňava už bývajú vo svojich domoch.⁴⁶⁵

461 SNA Bratislava, f. ÚV KSS, Predsedníctvo, a. j. 19. Zápisnica z Predsedníctva ÚV KSS z 3. júna 1949. Mali to byť tieto obce: v okrese Hurbanovo: Marcelová – 10 bytov; Iža – 5; v okrese Štúrovo: Vojnice – 10; Gbelce – 10; v okrese Levice: Lok – 10; Kalná – 5; v okrese Želiezovce: Čata – 5; Šárovce – 10; Farná – 10; v okrese Šamorín: Kalinkovo – 10; v okrese Bratislava – okolie: Podunajské Biskupice 10; v okrese Šaľa: Kráľová – 5; Žiharec – 5; Neded – 5; v okrese Komárno: Kollárovo – 30; Kameničná – 5; Čalovec – 5; v okrese Čalovo: Čalovo – 10; Hroboňovo – 10; v okrese Dunajská Streda: Svätý Michal – 5; Orechová Potôň – 5; v okrese Nové Zámky: Tvrdošovce – 20; Andovce – 5.

462 SNA Bratislava, f. Povereníctvo vnútra, adm. odb. kart. 667, č. 410/1949 Juh. Správa o činnosti medzirezortnej komisie pre okres Dunajská Streda z 27. októbra 1949.

463 SNA Bratislava, f. PPPR, kart. 1670, č. 20383/49.

464 SNA Bratislava, f. Povereníctvo vnútra, kart. 667. Správy jednotlivých okresných komisií. Bilancia práce okresných komisií Akcie Juh.

465 SNA Bratislava, f. Povereníctvo vnútra, kart. 667. Správy jednotlivých okresných komisií. Bilancia práce okresných komisií Akcie Juh.

Podľa materiálov Povereníctva pôdohospodárstva však majetky „náboristov“ v okresoch Moldava nad Bodvou a Kráľovský Chlmec neboli dôverníkom pridelené do trvalého vlastníctva.⁴⁶⁶ Aj v okresoch Senec, Šaľa, Vráble, Šurany, Modrý Kameň a Lučenec boli podľa správy pre Povereníctvo vnútra z februára 1950 všetci „náboristi“ uspokojení. Z ďalších materiálov z neskoršieho obdobia však vyplývalo, že sa to týkalo len navrátenia domov, nie však ďalšieho majetku a inventára domov. Preto je potrebné aj tu uvádzané údaje považovať len za orientačné. Podľa správy z konca októbra 1949 z 9 okresov južného Slovenska bolo zo 760 sporných prípadov, ktorými sa museli zaoberať komisie v rámci Akcie Juh, 512 prípadov vyriešených a 248 prípadov bolo ešte potrebné vyriešiť.⁴⁶⁷ Najväčšie problémy sa evidentne týkali tých okresov, ktoré boli najviac postihnuté odsunom do Čiech v roku 1947.

Predsedníctvo ÚV KSČ na zasadaní 6. januára 1950 rozhodlo, že problematika „náboristov“ patrí do kompetencie krajských orgánov. Krajské výbory komunistickej strany sa mali postarať o náležité umiestnenie „náboristov“, pričom sa odporúčalo, aby boli umiestnení vo svojich pôvodných domoch. Povereník vnútra D. Okáli mal predložiť do 31. januára 1950 návrh na riešenie nevybavených prípadov a povereník Povereníctva pôdohospodárstva a pozemkovej reformy mal predložiť návrh, ako nahradiť „náboristom“ pôdu a dobytok, ktorý im nebol vrátený. D. Okáli na tomto zasadaní konštatoval, že neuspokojených je ešte 207 „náboristov“ a jediným spôsobom, ktorým je možné tento problém riešiť, je výstavba nových domov.⁴⁶⁸

Ešte na zasadaní Predsedníctva ÚV KSS 3. februára 1950, na ktorom sa preberal návrh na odškodnenie „náboristov“, bolo konštatované, že 171 „náboristov“ zatiaľ nedostalo naspäť svoju pôdu, 258 rodín nemalo svoj dom a 2453 rodín nedostalo inventár k domom a k svojim hospodárstvám.⁴⁶⁹ Aj podľa predstaviteľov komunistickej strany bol tento stav oveľa horší, ako tvrdili správy. Problémom bol najmä inventár, ktorý bol po deportáciách osôb maďarskej národnosti odovzdávaný do správy dôverníkom, ale aj miestnym orgánom alebo nimi určeným osobám. Niečo rozdali sami „náboristi“ pri odchode do Čiech, niečo poschovávali u príbuzných a známych, „*niečo uhynulo, niečo sa zašantročilo*“. Peniaze, za ktoré sa predával inventár „náboristov“, boli ukladané do peňažného ústavu (Roľnícke vzájomné pokladnice) s vinkuláciou pre okresné úrady práce. Suma, za ktorú bol predaný inventár „náboristov“ v peňažných ústavoch, bola 6 miliónov korún. „Náboristi“ sa domáhali návratu inventáru a podávali žaloby proti poverením pôdohospodárstva a sociálnej starostlivosti. Tie museli protihodnoty vracieť, lebo podľa Finančnej prokuratúry, tieto prostriedky nesmeli byť použité na iné ciele a museli byť vrátené vlastníkom. Náhrada musela byť poskytnutá v tých prípadoch, keď bol konfiškovaný poľnohospodársky majetok vyňatý spod konfiškácie podľa nariadenia Zboru povereníkov č. 26/1948 Zb. n. SNR zo 7. decembra 1948, čo sa stalo u „náboristov“

466 SNA Bratislava, f. PPPR, kart. 2135.

467 SNA Bratislava, f. Povereníctvo vnútra, sekretariát, inv. č. 106, kart.133, č. 412/1950.

468 SNA Bratislava, f. Predsedníctvo ÚV KSS (f. 03). Zápisnica zo zasadania Predsedníctva ÚV KSS zo 6. januára 1950, kart. 794.

469 SNA Bratislava, f. Predsedníctvo ÚV KSS, kart. 794.

vo väčšine prípadov.⁴⁷⁰ V protokole zo zasadania Predsedníctva ÚV KSS z 3. februára 1950 sa uvádzalo, že uvedených 2453 rodín zanechalo pri odchode do Čiech 790 koní, 4683 kusov rožného statku, (2362 kráv, 963 jalovic, 397 býčkov, 339 teliat a 562 volov). Hodnota tohto majetku bola vtedy 21 miliónov korún, ale v roku 1950 už 61 miliónov korún. 6 miliónov korún uložených v peňažných ústavoch tieto škody nemohlo nahradiť. Uznesenie Predsedníctva KSS z 3. februára 1950 nariaďovalo, poskytnúť pôdu pre neuspokojených „náboristov“ z pozemkovej reformy v takej výmere, akú vlastnili a v prípade, že vstúpia do JRD až 5 ha. Poľnohospodársky inventár sa mal zabezpečiť zhabaním inventáru, ktorí pokúpili špekulanti, vydaním peňažných hotovostí z peňažných ústavov, ak to nebude stačiť, mala sa pre nich kúpiť 1 krava a najviac 2 kusy mladého dobytky, na ktoré malo uvoľniť poverenie poľnohospodárstva 15 miliónov korún. O tom, komu sa dobytok prideliť, rozhodnú miestne ľudové orgány.⁴⁷¹ Tento materiál na základe návrhu Povereníctva sociálnej starostlivosti zároveň prvýkrát definuje pojem „náboristu“: *„Náboristom je osoba maďarskej národnosti, ktorá bola v roku 1945 a v nasledujúcich rokoch prikázaná bývalým úradom ochrany práce podľa dekrétu prezidenta republiky č. 88/1945 Zb. do práce na miesto vzdialené od jej trvalého bydliska. Pritom sa vyžaduje, aby sa s osobou takto prikázanou presťahovali do miesta jej pracoviska i rodinní príslušníci, s ktorými zdieľala do prikázania spoločnú domácnosť.“*⁴⁷²

Čísla uvádzané v rôznych prehľadoch a správach sa obyčajne dosť rozchádzali a prakticky nebolo možné zistiť skutočný počet neuspokojených „náboristov“ alebo dôverníkov. Utrpenie a neprijemnosti, ktoré obyvateľstvu spôsobil presun do Čiech, sa odškodniť nedali. V polovici roku 1950 sa končila éra, v ktorej problém odškodnenia dôsledkov náboru obyvateľov maďarskej národnosti trápil vedenie komunistickej strany a štátne orgány. Na Slovensko sa začali vracaa dokonca aj obyvatelia, ktorí ilegálne prišli do Československa z Maďarska, kam ušli pred deportáciami do Čiech. Poverenie vnútra zaznamenalo príchod 36 takýchto osôb v Tornali (Šafárikove), jednej osoby v Rimavskej Sobote, 35 v Lučenci, 3 v Šahách, spomína sa 14 rodín v okrese Modrý Kameň a „značný“ počet osôb v Jesenskom.⁴⁷³ Postupne sa tento problém rozplýval v ďalších problémoch a pseudoprávnych problémoch, s ktorými sa stretáva československá spoločnosť.

Akcia náboru pracovných síl z radov osôb maďarskej národnosti do Čiech a ich návrat priniesla južnému Slovensku veľa nepokoja a utrpenia pre „náboristov“ aj pre tých, ktorí boli osídlení na ich majetkoch. Ľudské utrpenie, sťahovanie za nevyhovujúcich podmienok, strata domova, straty na majetku, a to „náboristov“ i dôverníkov, morálne škody vo vzťahoch medzi ľuďmi a neodmysliteľné zásahy štátnej adminis-

470 Tento výklad však nie je v súlade s § 4 uvedeného zákona, podľa ktorého *„Výňatím majetku z konfiškácie, nevzniká nijaký nárok na náhradu škody“*. (Zbierka zákonov SNR, 1948, čiastka 12, Nariadenie Zboru povereníkov č. 26 zo 4. novembra 1948, s. 49.)

471 SNA Bratislava, f. ÚV KSS, 30, 1950, a. j. 5.

472 SNA Bratislava, f. ÚV KSS, 30, 1950, a. j. 5.

473 SNA Bratislava, f. Poverenie vnútra, sekretariát, inv. č. 106, kart. 133, č. 416/50.

trativy a bezpečnosti charakterizovali južné Slovensko v rokoch 1944 – 1950. Zo súčasného pohľadu nie je možné zaujať k problematike násilného vysťahovania desiat-tisícov obyvateľov maďarskej národnosti z ich domova iné stanovisko, ako kriticky odsúdiť nehumánnu podstatu opatrení tohto typu, ktoré sa udiali v povojnovom čase.

V stretnutiach, ktoré popisuje táto štúdia, niet víťaza, sú iba porazení.

DEPORTATIONS OF POPULATION OF HUNGARIAN NATIONALITY OUT OF SLOVAKIA TO THE CZECHLAND AFTER THE WORLD WAR II

The paper is dealing with the events from the period of years 1945 – 1948, when the members of Hungarian minority became a target of repressive measures from the side of Czechoslovakian state organs. One of the acts, which in the most significant degree led to the controversial perception of issue of status of Hungarian minority in Slovakia after

World War II were deportations of population of Hungarian origin to Czechland as labor force.

After end of the World War II in Czech political practice, an endeavor commenced, aimed at solving the status of Hungarian minority in Slovakia via a rapid decrease of their numbers. The basic strategic line of Czechoslovakian state authorities was to get rid of Hungarian and German minorities and this way to secure the ethnic changeover of this territory.

The fundamental approach of “Hungarian question” solving in Czechoslovakia during the after-war period consisted of three methods: an exchange of population between Czechoslovakia and Hungary, a “Reslovakization” and deportations of Hungarian minority members out of Southern Slovakia to Czechland in the frame of Czechoslovakian Republic.

These measures were linked to each other and were complicated by international political connections during the after-war period (Peace Conference, relations among Powers, Sovietization of Central European Space). In dependence upon the international and internal situation, alternatives of solving this issue were formed.

The idea of transfer of Hungarian minority members to Czechland ripened together with the development of situation in Slovakia and in Czechland. The plan to transfer the ethnic Hungarians to Czechland developed in a connection with the placement of Slovak laborers in Czechland. Another reason was the need to secure labor force for depopulated regions in Czechland after transfer of ethnic Germans. The state authorities in Slovakia accepted the idea of deportation namely because this will decrease concentration of Hungarian minority members in Southern Slovakia. A significant role in development of this idea had also apolitical structures of Communist party, which held a power positions in resorts of interior and welfare. These resorts were authorized to execute the transfer of Hungarians into Czechland.

The deportations were realized in three phases, which had a different political background and different conditions for settlement of deportees. The first phase was executed in September – December of 1945, when 10 – 12 thousand persons were deported. During the second phase were deported approximately 2 000 persons, on the voluntary basis as a help to agriculture. During the third phase more that 41 thousand persons were deported in very difficult conditions, during the winter and frequently with the use of violence.

Deportations were formally realized on the basis of the Decree of President E. Beneš no. 88 from year 1946.

In year 1948, after the political putsch, when to the power came the Communist Party, the members of the Hungarian community were awarded a state citizenship and political and state authorities decided, that deported persons will be allowed to return to their homes. However, the whole process of return was complicated by escapes of deported persons, who returned to their homes and clashed with people settled meantime on their homesteads and were authorized to manage them. The leading representatives of the state, who were already nominees of the Communist Party, at the same time persecuted members of Hungarian community, who were deemed to be enemies of “people-democratic regime”, that is a newly formed totalitarian society. This development led to commencement of so called Action South in September 1949, which aimed at creation of conditions for return of socially disadvantaged persons of Hungarian origin, deported to Czechland during years 1945 – 1947, to Slovakia. At the same time the aim was to extract for the region of the Southern Slovakia persons, whose “class” origin was classified as “unsuitable” and they were marked as enemies of regime. The “Action South” was terminated by the leadership of the Communist Party in October 1949, after the leading representatives of Hungarian Communist party protested.

The recruitment of Hungarian minority members to Czechland and their return brought to the Southern Slovakia unrest and suffering to people who were deported, but also to those who were settled on property of deportees. The human suffering, transfer executed in unsuitable conditions, a loss of home, property devastations, moral damage of relations among the people and interference of state and security authorities characterized the Southern Slovakia during the period 1944 – 1950. From the present point of view, there is no other possibility, but to criticized the compulsory transfer of tens thousands of Hungarian minority members out of their homes and inhuman methods which were implemented during this process. In conflicts, described by this paper there are victors, only defeated.

PRAMENE A LITERATÚRA

ARCHÍVY

Archives diplomatiques, Paris;
Archív Kancelárie prezidenta Českej republiky, Praha;
Slovenský národný archív, Bratislava;
Státní ústřední archív, Praha;
Štátne archívy v Košiciach, Nitre, v Prešove a ich pobočky v Galante, Komárne, Košiciach-vidiek, Michalovciach, Trebišove.

INÉ PRAMENE

Digitální knihovna. Český parlament. <http://www.psp.cz/eknih/>
Stenografické záznamy zo zasadaní pléna Dočasného národného zhromaždenia 1945 – 1946.
Stenografické záznamy zo zasadaní pléna Slovenskej národnej rady 1944 – 1948.
Stenografické záznamy zo zasadaní Ústavodarného národného zhromaždenia 1946 – 1948.
Vestník Osídľovacieho úradu pre Slovensko, 1946 – 1948.
Zbierka nariadení Slovenskej národnej rady 1944 – 1948.

LITERATÚRA

Almanach oslobodeného juhu. Nitra 1947.
BARNOVSKÝ, M.: Sovietsky zväz, komunisti a riešenie maďarskej otázky na Slovensku v rokoch 1945 – 1950. In: KÁRNÍK, Z. – KOPEČEK, M. (Eds.): Bolševizmus, komunizmus a radikálny socializmus v Československu. Svazek III. Praha 2004.
BOBÁK, J.: Maďarská otázka v Česko-Slovensku 1944 – 1948. Martin 1996.
CAMBEL, S.: Slovenská agrárna otázka 1944 – 1948. Bratislava 1972.
CLEMENTIS, V.: Medzi nami a Maďarmi. Londýn 1943.
ČIERNA-LANTAYOVÁ, D.: O nové Maďarsko. Bratislava 1979.
ČIERNA-LANTAYOVÁ, D.: Podoby česko-slovensko-maďarského vzťahu 1938 – 1949. Bratislava 1992.
DEÁK, L.: Hra o Slovensko. Bratislava 1991.
DEÁK, L.: Slovensko v politike Maďarska v rokoch 1938 – 1939. Bratislava 1990.
FIERLINGER, Z.: Ve službách ČSR II. Praha 1948.
GABZDILOVÁ, S.: Školy s maďarským vyučovacím jazykom na Slovensku po druhej svetovej vojne. Košice 1991.
GLATZ, F.: Minorities in East-Central Europe. Historical Analysis and a Policy Proposal. Budapest 1993.
GOTTWALD, K.: Spisy XIII. Bratislava 1958.
GROSPÍČ, J. – CHOVANEC, J. – VYSOKAJ, J.: Košický vládny program – program budování lidově demokratického Československa. Praha 1977.

- HRABOVEC, E.: Aktion Süd. Die ungarische Frage in der südlichen Slowakei von September bis October 1949. Österreichische Osthefte, 37, 1995, 1, 97 – 119.
- HUSÁK, G.: Z bojov o dnešok. Bratislava 1973.
- IRMANOVÁ, E.: Postavení maďarské menšiny na Slovensku po roce 1945. In: Česko-slovenská historická ročenka 2002. Brno 2002.
- JÁNICS, K.: Roky bez domoviny. Budapest 1994.
- JANEK István: Károlyi Mihály a csehszlovák-magyar viszony és lakosságsere rendezérsért 1945 – 48 között. In: Forum. Társadalomtudományi Szemle, VI. Évfolyam, 2004, 2, s. 127 – 158.
- JECH, K. – KAPLAN, K.: Dekrety prezidenta republiky 1940 – 1945. Dokumenty, 1 – 2. Brno 1995.
- KAPLAN, K.: Československo v letech 1945 – 1948. Praha 1991.
- KAPLAN, K.: Pravda o Československu 1945 – 1948. Praha 1990.
- KERTESZ, S.: The Last European Peace Conference: Paris 1946 – Conflict of Values. University Press of America, Lanham 1985.
- KOVÁČOVÁ, D.: Úlohy a priebeh kultúrnej revolúcie na dedine v začiatkovej etape združstevňovania. In: CAMBEL, Samuel: Formovanie triedy družstevného roľníctva v Československu. Bratislava 1984, s. 178 – 188.
- KRNO, D.: Paríž 1946. Bratislava 1947.
- KUGLER, J.: Lakosságsere a délkelet-alföldön 1944 – 1948. Budapest 2000.
- La déportation des Hongrois de Slovaquie. Budapest 1947.
- Magyarország a XX. században. Budapest 1985.
- Magyar Jeremiád. Bratislava 1995.
- MOLNÁR, I.: Kapitoly z poválečných dejín Maďarů vysídlených do Čech. In: Střední Evropa, roč. 7, č. 19, 1991, s. 74 – 90.
- MOLNÁR, I. - VARGA, K.: Hazahúzott a szülőföld... Budapest 1992.
- NOVOMESKÝ, V.: Zväzky a záväzky. Bratislava 1972.
- PEŠEK, J.: Odvrátená tvár totality. Bratislava 1998.
- PLICHTOVÁ, J. (ed.): Minority v politike. Bratislava 1992.
- POPÉLY, Á.: Adalékok a szlovákiai magyarság csehországi deportálásának történetéhez. In: Forum. Társadalomtudományi Szemle, VI. Évfolyam, 2004, 2, s. 99 – 125.
- PURGAT, J.: VIII. Kapitola Košického vládneho programu a problémy s jej realizáciou v lete 1945. In: Prvé kroky po oslobodení. Bratislava 1970.
- PURGAT, J.: Od Trianonu po Košice. Bratislava 1970.
- Přehled dějin Československa a KSČ v letech 1945 – 1948. Praha 1972.
- RÁKOŠ, E. – RUDOHRADESKÝ, Š.: Slovenské národné orgány 1943 – 1968. Bratislava 1973.
- Sovětský svaz a maďarská otázka v Československu. Praha 1946.
- ŠUTAJ, Š.: „Akcia Juh“. Odsun Maďarov zo Slovenska do Čiech v roku 1949. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, Svazek 8. Praha 1993.
- ŠUTAJ, Š.: Maďarská menšina na Slovensku v rokoch 1945 – 1948. Bratislava 1993.
- ŠUTAJ, Š.: Poznámky ku Kapitolám z poválečných dejín Maďarů vysídlených do Čech. In: Střední Evropa, roč. 8, č. 26, 1992, s. 76 – 84.

- ŠUTAJ, Š. – MOSNÝ, P. – OLEJNÍK, M.: Prezidentské dekréty E. Beneša a povojnové Slovensko. Bratislava 2002.
- ŠUTAJ, Š.: Reslovakizácia. Zmena národnosti časti obyvateľstva Slovenska po II. svetovej vojne. Košice 1991.
- SZARKA, L.: A szlovákiai magyarok kényszerkitelepítésének emlékezete 1945 – 1948. Budapest, 2003.
- SZARKA, L.: Jogfosztó jogszabályok Csehszlovákiában 1944 – 1949. Komárom 2005.
- TILKOVSKÝ, L.: Južné Slovensko v rokoch 1938 – 1945. Bratislava 1972.
- VADKERTY, K.: A Deportálások. Bratislava 1996.
- VADKERTY, K.: Maďarská otázka v Československu 1945 – 1948. Bratislava 2002.
- VARTÍKOVÁ, M. (ed.): KSS. Dokumenty z konferencií a plén 1944 – 1948. Bratislava 1971.
- VIETOR, M.: K problematike maďarskej menšiny v rokoch okupácie a po oslobodení ČSR. In: Československá revoluce 1944 – 1948. Praha 1966.
- ZVARA, J.: K niektorým otázkam života našich občanov maďarskej národnosti. Bratislava 1965.
- ZVARA, J.: Maďarská menšina na Slovensku po roku 1945. Bratislava 1969.
- ZVARA, J.: K problematike postavenia maďarskej národnostnej skupiny... In: Historický časopis, roč. 12, č. 1, 1964.

NÚTENÉ PRESÍDLOVANIE MAĎAROV DO ČIECH

(Výskumná správa pripravená v rámci riešenia projektu štátneho programu
výskumu a vývoja *Národ, národnosti a etnické skupiny*
v procese transformácie spoločnosti)

Autor:

prof. PaedDr. Štefan Šutaj, DrSc.

Recenzent:

PhDr. Oľga ŠrajEROVÁ, CSc.

Obálka:

Peter Švorc ml.

Jazyková redaktorka:

Mgr. Blanka BobokOVÁ

Sadzba:

Ing. Stanislav Kurimai

Tlač:

Grafotlač Prešov

© Spoločenskovedný ústav SAV v Košiciach

Vydané vo vydavateľstve UNIVERSUM, Javorinská 26, 080 01 Prešov

ISBN 80-89046-29-0

ISBN 80-89046-29-0

9 788089 046294